Lošėjo Rubašovo dokumentai

Carl-Johan Vallgren

Carl-Johan Vallgren

Lošėjo Rubašovo dokumentai

Romanas

Iš švedų kalbos vertė
Giedrė Žirgulytė

Vilnius 1998

UDK 839.7-3
Va203

Carl-Johan VALLGREN
DOKUMENT RÖRANDE
SPELAREN RUBASHOV
Albert Bonniers Förlag, 1996

ISBN 9986-16-106-1

Kartą buvo... *Ne, taip negerai...* Tai nutiko tuo metu, kai... *Viešpatie, ką nori pasakyti žodžiais „tuo metu, kai“? Pamėgink dar sykį...* Seniai, labai seniai gyveno... *Kodėl seniai? Tai įvyko ne seniai, o ką tik, idiote, visiškai neseniai!..* Ne taip seniai vienas žmogus mieste... *Beviltiška, visai beviltiška! Mes pasiduodam!*

Pasak irokėzų, kosmologijos Žemės dukra pagimdo dvynius. Pirmasis berniukas gimsta kaip visi, įprastu būdu, o netrukus iš motinos pažasties iššoka ir jo brolis Flintas. Ir dėl to ji miršta. Galima sakyti, jaunėlis iš pat pradžių užtraukia nelaimes. Atimti gyvastį motinai...

Jo brolis (kurio vardas mums iškrito iš atminties) yra visai kitoks. Flintas nėra toks talentingas. Vyresnysis brolis sumano gyvulius, ugnį, namus ir įvairiausių praktiškų daiktų žmonijos labui. Flintas mėgina jį mėgdžioti. Darbuojasi itin uoliai, bet viskas nesiseka. Tada netenka kantrybės ir ima svaidyti aplink save kalnus, kad sunaikintų vienybę ir harmoniją, brolio sukurtą žmonijai. Ir kalnai atskiria tautas bei gentis, šios ima šnekėti savomis kalbomis ir tarmėmis, ir kyla daugybė nesusipratimų, o dėl jų karai bei barbarybės. Vargšas Flintas. Jis tik verkia – neįstengia būti vykusiu brolio šešėliu.

Aukštasis kanaaniečių dievas Elas irgi turėjo sūnų, vardu Baalas. Jis buvo augimo ir vaisingumo dievas ir, tiesą sakant, atrodė gana keistai – visas žalias ir raguotas, o jo kalbos veik negalėjai suprasti, nes burna buvo prikimšta lapų, kuriuos murkšliojo ir čiulkė. Didžiausias jo priešas buvo Motas – nevaisingumo ir mirties dievas. Per milijonus metų jie daugybę kartų ginčijosi, ir Baalas, iš prigimties gležnas bei ligotas, mėgęs vienas klajoti po mišką ir šnekėtis su paukščiais, kartą apniukusią popietę pralaimėjo le-

miamą mūšį dėl saulėgrįžos arba kažko panašaus, dėl ko nesutardavo senųjų laikų dievai. Ir tada buvo pažemintas, pavergtas, galų gale netgi nuteistas ir išsiųstas į mirties karalystę, kur gyvaliojo mirusia materija, graużdamas akmenis bei žemę, ir verkė, paliktas visiškai vienas.

Žemėje prabėgo septyneri metai. Kiekvienas derlius išeidavo aitais – supūdavo, permirkdavo, sušaldavo arba jį nusiaubdavo skėriai. Žmonės badavo: krito kaip musės. Artėjant aštuntiesiems metams, jau buvo ganėtinai įvaryti į neviltį ir, kad atkreiptų į savo vargą dievų dėmesį, ėmė atnašauti kruvinas gyvulių aukas. Laimė, jų paklausiusi Anatė, Baalo sesuo. Su ja, meilės ir karo deive, negalėjai juokauti, be to, į žmones ji buvo sudėjusi daugybę jausmų. Koks džiugesys apėmė kaimus pasiekus žiniai, kad Anatė surado Motą. Žmonės gardžiavosi detalėmis: pirmiausia ji sukapojo Motą kardu, paskui sudegino fakelu, o galiausiai sumalė malūne. Liekanos virto sėklomis, kurias ji liepė išbarstyti laukuose, ir dar išlaisvino Baalą. Triumfuodamas grįžo jis Žemėn, o Žemė, jį išvydusi, sužaliavo ir išsidabino kaip niekad, nes Baalo ji ilgėjosi labiausiai... Ši ankstyvąją žemdirbystę gaubianti drama ilgainiui tapo pagrindu legendos apie amžiną gyvybės ir mirties, vaisingumo ir nevaisingumo, Baalo ir Moto, gėrio ir blogio kovą. Tačiau nesutaikomų priešininkų ženklai kažkaip susimaišė. Pavyzdžiui, žalia spalva arba ragai – kam iš tikrųjų jie teko?

Arimano istorija primena, jog ištikimybė – tai tobulėjimo pagrindas. Mašijas ir Mašijoi, pirmoji žmonių pora, laimingai gyveno drauge puikiame Tigro slėnio sode, kol vieną lemtingą akimirką išdygo prieš juos lengvabūdis Arimanas, chameleoniškas pramogautojas, persirengęs gyvate, driežu ar netgi dailiu jaunuoliu, ir viską sujaukė: pasėjo nesantaiką ir pasiguldė Mašijoi laukiniame vynuogyne nieko neįtariančiam Mašijui metant tinklus upėje...

Hebrajų dievas kurį laiką turėjo nedidelį dvarą. Jį sudarė jo sūnūs, dievo sūnūs, bene ha-elohim, – pulkelis gašlūnų, bet kokia

kaina siekusių pasiguldyti mirtingų moterų. Tai neigiamai paveikę paveldimąją medžiagą, nes jų palikuonys (nūnai išmirę) virto per 160 pėdų aukščio pabaisomis, vadinamaisiais milžinais. Užsitęsusios tėvystės bylos ir amžini ginčai dėl paveldėjimo taip erzino hebrajų dievą, kad jis išstūmė sūnus pro vartus – išmetė iš dangaus karalystės ir nusviedė žemyn, į savo kūrinijos centrą – požemio tuštymes.

Ne taip seniai tvirtinta Dievą iš pradžių buvus kartu ir gerą, ir piktą: dešiniąja ranka jis teikęs meilę ir malonę, o kairiąja sėjęs pyktį ir naikinęs. Dešiniąja suminkęs gerąją, dešiniąją, žmogaus sielos pusę, yetser hatob, o kairiąja – piktąją, kairiąją, yetser hara. Dešinė ir kairė, svarstome mes neturėdami apibrėžto požiūrio, teisinga ir klaidinga – tai per daug abstraktu, kad išties patikėtum.

O Jėzaus Nazariečio istorijai netinka aukojamo ėriuko teorija, nes ji gana sąlygiška ir jai nepritaikysi mūsų pamėgtų nutrūktgalviškų apmąstymų. Verčiau įsigilinkim, ką apie keblumus sako Irenėjas.

Pasak Irenėjo, piktasis angelas žmonių giminę už nuodėmes laikė kaip įkaitę. Baudė pagal visas to meno taisykles ir teisėtai, nes žmonės buvę klastūnų banda – vogusi, melavusi, pešusis, apgaudinėjusi ir laužiusi visus priesakus, tad tokį elgesį juk privalu sutramdyti. Tačiau Dievas simpatizavęs savo gyvenimo vaisiams ir naktimis prastai miegojęs, nes kankinamų žmonių riksmai būdavę siaubingi, o pagalbos ir pasigailėjimo maldos kaip niekad varstydavo širdį. Ir jis nusprendė pradėti veikti, bet tai buvo nelengva. Radosi juridinių kliūčių. Argi piktasis angelas neturėjo teisės laikyti žmonių kaip įkaitų už jų nuodėmes? Turėjo, užtat ir galėjo kelti savo reikalavimus. Dievas, sakė jis, privalo pats sumokėti išpirką už jų išlaisvinimą. Tai atrodė protinga, nes Visagalis vienintelis iš visų galėjo laisvai rinktis. Juk žmonės nei galėjo rinktis, nei turėjo lėšų susimokėti, todėl Dievas kaip išpirką pasiūlė savo vienatinį sūnų. Piktasis angelas su tuo sutiko, o tai nebuvo

itin išmintinga, nes priimdamas kaip įkaitą Dievo sūnų jis išties peržengė teisingumo ribas. Juk Dievo sūnus buvo be nuodėmės, o laikyti nenuodėmingą būtybę nelaisvėje prieštaravo amžinajai tvarkai. Vienu mostu, tvirtina Irenėjas, piktasis angelas prarado tiek žmogų, tiek Dievo sūnų ir buvo išguitas į niūrią šešėlių karalystę.

Saugokitės žirgų lenktynių trasų, įspėja mus Tertulianas, nors pats ten lankosi. Ir astrologų bokštuose, burtininkų palapinėse, tavernose ir teatruose. Ypač dažnai jis lankosi teatruose. Teatras – jo mėgstamiausia vieta. Ten gali jį išvysti pačiame publikos priekyje, čiulpiantį sidabrinę lazdą varlės galva, o kartais scenoje, užsidėjusį terakotos kaukę ir vaidinantį cholerišką graikų tragedijos bardą.

Nieko nėra amžina kosmoso sanklodoje, netrukus pareiškia Origenis. Puolęs arkangelas gali virsti demonu, o žmogus – angelu. Angelas gali būti nuvertintas iki žmogaus. O puolęs arkangelas gali išpažinti savo nuodėmę ir vėl būti užkeltas į dangaus sostą.

Tokia yra istorija. Kupina paradoksų, nesusipratimų, įvairių legendinių darinių ir neišsamių dokumentų. Bet juk turime nuo kažko pradėti.

Ir todėl...

Kartą buvo...

Ne, taip negerai...

Tai nutiko tuo metu, kai...

Viešpatie, negi iš mūsų šaipais?

Verčiau: Praėjusio amžiaus gale...

I

Prologas Peterburge

Praėjusio amžiaus gale Sankt Peterburge gyveno žmogus, vardu Josefas Nikolajus Rubašovas, kirgizo pirklio ir iš Estijos kilusios moters, kurios gyslomis tekėjo Pernu ir Hapsalaus švedų kraujas, sūnus. Josefas Nikolajus, arba Kolia, kaip dar jį vadino, buvo gana tipiškas atstovas šventosios Rusijos – lyg milžiniško siuvinio, sudaigstyto iš įvairiausių tautų ir kalbų, mokytų kvailių, šventuolių ir bedievių, baltaodžių ir geltonodžių, nuo amžių pradžios pradėjusių maišytis ir išplitusių veik šeštadalyje Žemės paviršiaus – nuo Odesos vakaruose iki Jakutsko rytuose.

Apie jo augimo metus šio galingo žemyno kampe, suprantama, daug nepapasakosi: apie vaikystę Tverskaja gatvėje, Smolnio soboro kupolų šešėly; vasaras Narvoje, kur šeima kadaise turėjo vasarvietę, apie meilę motinai Tatjanai Rubašovai, dabar sunkiai sergančiai nuomariu ir gulinčiai patale; arba meilę aktorei Ninai Furjė, naujojo prancūzų teatro primadonai ir *belle de jour**; o ką jau kalbėti apie prastus santykius su vyresniuoju broliu, korektišku ir įžeidžiu Michailu Rubašovu, šeimos galva.

Mes galėtume papasakoti apie šį jo gyvenimo tarpsnį, pateikę laiškus ir neabejotinai jo ranka rašytas pastabas arba raštus apie jo auklėjimą guvernantėms padedant. Toliau galima remtis dar išlikusiais kitais dokumentais. Tokių dalykų mums ne-

* Vijoklis (*pranc.*).

trūksta. Priešingai, mūsų archyvų spintos prigrūstos aplankų, blankų ir įmantriai užpildytų formuliarų, nuotraukų ir laikraščių iškarpų, suklijuotų dulkinuose albumuose, – viskas kruopščiai sunumeruota ir katalogizuota.

Tačiau mes to nedarysim. Mat šiuo metu mus domina visiškai ne tai. Josefo brendimas, žinoma, greitai priklausys kitai epochai.

Galima sakyti, jo pasakojimas bus svarbus tik išmušus tam tikrai valandai, laikrodžio dūžiui, kuris iš esmės pakeis jo reikalus. Ir šį momentą netrukus pasieksim, nes kaip tik dabar, šią akimirką, laikas mus neša vis arčiau pirmųjų trūkčiojančių dvidešimtojo amžiaus sekundžių.

Kol miesto cerkvių varpai ims skalambyti naują šimtmetį, o daugiagalvė Nevskio prospekto minia pradės valiuoti, mus domina tik pora dalykų: juodasis šarabanas, sniego bliukatoje slidinėjančiais ratais artėjantis prie Sadovaja gatvės namo, kurio ketvirtame aukšte pas karininko našlę glaudžiasi Josefas Nikolajus, ir jo kambaryje ant stalo gulinti lombardiškų kortų malka, paruošta maišyti ir perkelti. Vežimas, galima sakyti, gabena jo likimą, o likimą iš pat pradžių nulėmė šios kortos. Mat Josefas Nikolajus yra lošėjas, tikras lošėjas, apsėstas nusikalstamo organizuoto azartinio lošimo demono, aistros sibaritas. Ir kaip visa ko padarinys, paskutinė grandis vis didėjančių dedamų sumų grandinės, greitai, bet kurią akimirką, bus nulemtas jo keistas likimas...

Bet akimirką stabtelkim ir susiraskim ką tik paleistą siūlo galą. Lošėjas? Ar pasakėm lošėjas? Aistros sibaritas? Taip, būtent taip apibūdinom Josefą Nikolajų, nes kaip tik toks jis ir buvo – lygia dalia užburtas, kaip ir pasmerktas šios žmonijos rykštės.

Jis piktnaudžiavo kortomis ir kauliukais, buvo tikimybių ir dedamų sumų vergas, nuolat apkvaitęs nuo aistros beladonos, ir tai prasidėjo nuo aštuoniolikos metų, kai pravažiuojančiam prancūzų leitenantui pralošė pirmą savo gyvenime kauliukų par-

tiją. Dvylika metų pralėkė nuo tos dienos – visas tuščio pelno ir svaigių nuostolių dešimtmetis, maratono šokis per imperatoriškojo miesto azartinius pogrindžio klubus. Apsėstas demono, jis regėjo, kaip dulkėmis virsta tėvo palikimas, užstatomos šeimos brangenybės, anuliuojami kreditai. O dabar galų gale, devynioliktajam šimtmečiui leidžiant paskutinį kvapą, buvo visiškas skurdžius, įsiskolinęs iki paskutinio siūlo, pasirengęs sėsti skolininkų kalėjiman.

Neatsirastų nė vieno žmonių išrasto žaidimo, kurio jis nebūtų pralošęs. Išbandė kortas – pokerį, dvidešimt vieną ir vistą, romį, skoponę, kazino, polinjaką ir ekartė su šūktelėjimais. Kratė kauliukus ir žaidė šaškėmis, mėtė monetas ir traukė degtukus. Valandų valandas stovėdavo prie ruletės stalo, stebėdamas, kaip žetonų rietuvės pamažu susitraukia ir dingsta nepasotinamose bankų žiotyse. Lošimo karštligės įkaitinta galva grūsdavosi eilėse prie lažybų kontoros. Buvo tapęs Peterburgo hipodromų sąvoka, nuolatiniu kėglinių pokštu, pralošęs statydamas už žirgus ir šunis, pralaimėjęs bakara ir imperatoriškose invalidų loterijose, o meksikiečio krovinių ekspeditoriaus rūsyje per gaidžių peštynes prarado konfirmacijos žiedą. Iššvaistė turtą įsitraukęs į laiškų grandines bei piramides, papirkinėdamas korumpuotus bankininkus, kad išprašytų naujų paskolų ir galėtų toliau suktis karuselėje, – ir viską darė su tokia energija, kuri, nukreipta į kilnesnį tikslą, gal būtų pakeitusi pasaulį.

Galbūt apie šiuos dalykus ir galvojo sėdėdamas vienas savo kambaryje, fejerverkams šviečiant nakties dangų už lango, ir apie tai, kad, nepaisant visų praradimų, nors ir atsidūręs ties visiško žlugimo riba ir netgi pralošęs motinos rentą iki gyvos galvos, vis tiek patyrė malonumą.

Tai buvo tiesa. Jis beprotiškai mėgavosi, ir galbūt dėl to jam turėjo būti dar labiau gėda, – bet jis išvis nejautė gėdos. Kai prieš dvylika metų prancūzas padėjo jam ant delno kauliukus ir

girtu balsu paprašė mesti, prieš akis atsivėrė naujas pasaulis – rinkimosi ir šalto apskaičiavimo, spėlionių ir algebros, intuicijos, suktybių ir tikimybių mokslo, karščio ir šalto prakaito bei entuziastiško poreikio tuštintis, būtinai atsirandančio išvydus varžovo ranką prie dešimties tūkstančių rublių banko. Būtent tokiu pasauliu jis mėgavosi ir net labai norėdamas nebūtų galėjęs pajusti jokios gėdos.

Dabar jis atsistojo ir priėjo prie lango. Name buvo tylu, bet iš centro atsirisdavo švenčiančios minios klegesys. Nina? – prisiminė. Ar ji irgi ten? Mažoji aktoriukė purpurine burna ir švarplę tarp dantų, moteris, kurią beprotiškai myli veik dešimtį metų? Ir ją prarado taip pat lengvabūdiškai, kaip ir pralošė briliantu papuoštą kaklaraiščio smeigtuką ar tėvo, velionio Dimitrijaus Rubašovo, kažkada dėvėtus kiaunės kailinius. O dar neseniai ji buvo šalia jo, kai jis, jaunas paveldėtojas, vaišindavo ją prašmatniausiuose restoranuose ir siųsdavo jai brangenybes bei Lermontovo eiles, užrašytas ant kiniško popieriaus ir suvilgytas olandiškais kvepalais. Dabar ji nebenorėjo su juo susitikti, ir jis tai suprato taip aiškiai, kaip suprantama, kad sniegas yra šaltas ar kad paukščiai skraido. Ir kodėl ji turėtų norėti? Jis, Josefas Nikolajus, – skurdžius, lošimo demono ištvirkintas įnamis, virš kurio galvos it stora grėsmingo medžio šaka pakibęs skolininkų kalėjimas. Net ir tai teikė jam savotiško malonumo, žadino tą patį begėdišką įkarštį, kurį sukeldavo daugybė netekčių.

Sprogo naujas sviedinys, pasrūdamas danguje žiežirbų lietumi. Kolia sustingo. Mat plykstelėjusioje šviesoj išvydo ne toliau kaip už pusės kvartalo per sniegą slystantį vežimą.

Ar tai įmanoma? pamanė. Nejau išties įmanoma? Dėl Dievo meilės. Jis važiuoja...

Beldesys į duris buvo ryškus tarsi loterijos bilietų pardavėjo arba inkasatoriaus, pamanė Josefas. Akimirką sudvejojo ap-

imtas itin žmogiškos baimės, paskui stvėrė lempą ir išėjo į tamsų priebutį. Šeimininkės, karininko našlės Arlovos, kaip ir kitų įnamių – vokiečio advokato pagalbininko pono Cveigo ar kalfaktoriaus Vaidos, gyvenančio kambarėlyje į kiemą, – nebuvo namie. Visi žmonės patraukė švęsti naujojo šimtmečio, nusprendė, visi, išskyrus jį, su palengvėjimu ir atslūgusia įtampa einantį prie durų.

Atidaręs ėmė laukti. Per laiptinę šūstelėjo staigus vėjo gūsis, ir lempos šviesai ėmus pliūpčioti ir mėtyti ant sienų ilgus aštriadančius šešėlius, jis negalėjo įžvelgti svečio veido bruožų. Tik užuodė keistą kvapą. Nestiprų acto ir supuvusių kiaušinių tvaiką, truputį rudųjų anglių dulkių ir vos juntamą amoniako bei rūgusio pieno dvelktelėjimą, apvainikuotą kiek brizantinio supelijusio sūrio aromato.

– Josefas Nikolajus Rubašovas? – pyptelėjo kone vaikiškas balselis. – Mes susitarę susitikti.

– Tai aš, – atsiliepė Kolia.

– Puiku. Nėr ko gaišti. Mano kalendorius, švelniai tariant, prirašytas iki paskutinės eilutės.

Ir ištaręs šiuos žodžius svečias įžengė priebutin uždarydamas už savęs duris. Nusivilko paltą, pasiūtą iš kažkokio sidabriškai tviskančio kailinio audinio, kokio Josefas Nikolajus negalėjo prisiminti kada nors matęs. Atkišo ranką, kurią Kolia kiek svajingai pakratė.

– Aš netikėjau... – išlemeno. – Noriu pasakyti, nebuvau tikras...

– Nori pasakyti, kad aš išdygsiu? – papildė svečias. – Ko tu lauki, Kolia, ar kad duočiau ženklą varlių lietumi? *Mon frère, quelle folie**. Ar nematei raketų lauke? Jei tai kažkaip pražiopsojai, norėčiau tave informuoti, kad greitai įžengsime į dvide-

* Kokia kvailystė, broli. (*Pranc.*)

šimtąjį amžių. Pagal Grigaliaus kalendorių maždaug po penkiolikos minučių.

Svečias užsimetė kailinius ant rankos, o Josefas sumišęs nusišypsojo. Dabar įžiūrėjo aiškiau. Sprendžiant vien iš išvaizdos, dėl to, žinoma, galima apsirikti, tai buvo jo paties amžiaus vyras. Žemaūgis, smulkaus sudėjimo, palei smilkinius pliktelėjęs, buka nosimi, iš kurios ertmių buvo beriedąs snarglio lašas it koks išsilydęs perlas. Nešiojo apvalius akinius, o vienas skruostas buvo šviežiai įpjautas skustuvu. Rankoje laikė rudą veršiuko odos portfelį. Už ausies kyšojo plunksnakotis.

– Ko mudu laukiam? – tarė. – Aš negaliu pasilikti ilgiau nei iki pusiaunakčio. Surašyti kontraktą, Josefai Nikolajau, itin daug laiko netrunka, bet turime laikytis tam tikrų formalumų.

Kolia vėl sumišęs nusišypsojo, o paskui našlės Arlovos priebučiu, išklotu nudryžusiais tolimojo Samarkando kilimais, nusivedė svečią į savo kambarį Sadovaja gatvės namo penktame aukšte.

Lauke Peterburgo danguje dabar viešpatavo visos fejerverkų meno grožybės: šluotos, grybai, puokštės, Zodiako motyvai – viskas Rusijos vėliavos spalvų. Prie stalo, ant kurio gulėjo kelti paruošta kortų malka, Josefas sustojo. Nuo šio susitikimo jam šiek tiek sukosi galva, tarsi būtų apsvaigęs per staigiai keldamasis.

– Ko žiurksai, Kolia? – paklausė svečias. – Mano drabužiai... ar jie ne *à la mode*, kaip jūs sakot? Turėtum žinoti, kad aš stengiuosi iš paskutiniųjų, bet vos įsitaisau kokį apdarą, o jis jau siaubingai pasenęs, ir turiu ieškotis naujo. Neriuosi iš kailio, nors trūksta laiko, ir štai nuolat lakstau pas žmones, visokiomis dingstimis reikalaujančius susitikti.

Svečias pasidėjo paltą ant šezlongo ir nusitraukė zomšines pirštines – vieną pirštą po kito, nerūpestingai, it kokia dama. Žvilgtelėjo į langą.

– Čiortogradas, – sumurmėjo. – Velnio miestas. Štai kaip jie jį vadina. Kvailiai. Gali tik stebėtis, kokiu virusu užsikrėtę žmonės. Greit įžengsim į dvidešimtąjį amžių, bet manai, kas nors pasikeis? Vargu. Nebent į bloga.

Nusiėmė akinius, nusivalęs aprasojusius stiklus marškinių rankogaliu, vėl užsikabino ant nosies ir dar sykį atsigręžė į Josefą.

– O tu, Kolia? – kreipėsi šypsodamasis. – O tu ko trokšti? Moters? Galbūt daugybės moterų, viso haremo, kuris kosėtų tau burnon vyną ir penėtų cukruotomis kriaušėmis? O gal geidi pinigų? Aukso, brangenybių, trijų norų išsipildymo? Keršto priešui, vaistų nuo chroniško sifilio, meilės eliksyro recepto? Prisipažink – nėr ko gėdytis. Esu veik viską girdėjęs.

Kolia vėl užuodė keistą svečio kvapą, šįsyk sumišusį su dar kai kuo – pigiu kaimišku odekolonu. Tai skamba viliojamai, pamanė, jei šitas žmogus išties tas, kurio tikėjosi, jei visko atsitiktinai nesusapnavo, dėl to vis dar abejojo. Gauti pinigų. Išvengti skolininkų kalėjimo. Arba vieną vienintelę naktį – gegužės naktį išsprogus beržams – pereiti miegančiu Peterburgu su Nina Furjė prie šono, susipynus jo ir smulkiems baltiems jos pirštams, o panašiai į raudoną vynuogę jos burnai šnabždant jam į ausį. Arba grąžinti skolą motinai, vargšei moteriai, – nupirkti jai rūmus Morskaja gatvėje, nusamdyti tarnų ir slaugių svitą, kuri palengvintų jos kančias ir gyvenimo rudenį paverstų puošniai žydinčiu pavasariu. Bet to nebuvo jo numatyta. Šįsyk jam rūpėjo tik garbė.

– Ne, – atsakė. – Man tai greičiausiai jaudulys.

Svečias suraukė kaktą, tyliai kažką burbtelėjo ir ėmė sukti ratus po kambarį. Sustojo prie Josefo drabužinės ir atidaręs dirstelėjo.

– Ne kažkiek čia, – tarė. – Maišelis rutuliukų nuo kandžių, dvi liemenės, varlikė ir išeiginis kostiumas nubrizgusiomis rankovėmis. Suprantu, ekonominiai sunkumai. Kuo nusidėjai, Kolia? Absentu?

Uždaręs drabužinę, nuėjo prie lošimo stalelio ir dailiai nudildytu nagu palietė kortų malką.

– Ir ką gi čia turime? Marselis. Penkioliktasis amžius. Tai kopija. Kažkada esu lošęs su originalu, labai gražiu... dabar jis, žinoma, dingęs per kažkurį beprotišką karą.

Ūmiai jis nutilo, susikryžiavo rankas ant krūtinės ir dėbtelėjo į Josefą.

– Ar šaipaisi iš manęs? – sausai paklausė. – Dėl kokio jaudulio? Kiekvienas žmogus ko nors trokšta. Tiek čigonai, tiek prelatai. Tu nė nenujauti. Vienas nori tapti maršalu, kitas siekia Šventojo sosto. Trečiasis iš pradžių nori kažką beprotiška išrasti, o galbūt prasimušti naują epochą atveriančiu romanu. Nematyti galo vargui... O tau nuskilo, – pridūrė. – O gal ir nenuskilo, kaip sau nori. Visos pastangos, kurias sudėjai į tą juokingą kastratą, tu žinai, ką turiu omeny, – skapą... turbūt nemanai, kad dėl jų čia atkakau? Čiortrogradas, *mon dieu*! Greičiausiai supranti, Kolia, kad aš paprastai neturiu laiko tokiems žmonėms kaip tu. Bet tu, galima sakyti, pasiekei dar vieną lengvą pergalę: šįvakar nuo anarchisto kulkos jau spėjo kristi kažkoks politikas respublikonas. Tau teko jo vieta. Sakyk dabar, ko trokšti.

Svečias nutilo ir nužvelgė Kolią nuo galvos iki kojų kramsnodamas lūpas.

– Ar moters? – ištarė galiausiai. – Plyšusi širdis, Kolia? Simptomai, reikia pripažinti, akivaizdūs.

– Ne, tai tik jaudulio klausimas. Esu girdėjęs mesjė mielai lošiant azartinius žaidimus.

Svečias pratrūko taip gražiai ir skambiai juoktis, jog Kolia prisiminė skridinėlius – puikius mažyčius sidabro skridinėlius, vienas po kito subyrančius laimėtojo kišenėn.

– Pokeris? – paklausė. – Suprantu. Vienas iš pakvaišusių lošėjų. Su tavim blogiau, nei maniau. Tik numesk mano pirštines, bemat pradėsim. Viešpatie, *jaudulio klausimas*. Tai kas kita!

Kolia paėmė pirštines ir padėjo ant lentynos palei langą. Sproginėjantys nauji sviediniai apšviesdavo gatvę apačioje, ir nejučia tenai nuklydusios jo akys pamatė vežimą, dabar apgręžtą ir pastatytą ant šaligatvio kitapus, prie duonos krautuvės.

– O jūsų vežikas? – paklausė. – Galėjot pasikviesti jį viršun. Lauke šalta.

– Jis ne itin šnekus, – žiovaudamas atsakė svečias. – O šalčio apskritai nepastebi.

Kolia vėl žvilgtelėjo gatvėn į figūrą, susigūžusią ant pasostės, vilkinčią ploną juodą apsiaustą, mažumą persišviečiantį nuo raketų ir vėl ėmusių kristi smulkių snaigių. Dabar matė jį aiškiai: blyškų veidą, tamsias, pernelyg įdubusias akis, bet, nors ir šalo, nepastebėjo jokio garo, einančio jam iš burnos.

Dunksinčia širdimi Kolia priėjo prie stalo.

– Tu perkelk, – paliepė svečias.

Ir šit jie sėdo lošti.

Iš esmės, mintijo Josefas Nikolajus, sėdėdamas su svečiu Sadovaja gatvėje ir keldamas kortų malką prieš pirmą dalijimą, į tai, kas visiškai netikėta, reaguojama tik vienaip – silpnesniu ar stipresniu šoku. Ir jeigu šis savo jėga neparalyžiuoja mūsų, vis tiek lieka nerealumo įspūdis, kad tai, kas vyksta, nėra tikra arba yra tik šalia įprastos būties, o man turi prasmės tik pastaroji... Jis vogčiomis pasižiūrėjo į svečią, dėbsantį į savo nago lanką ir tarsi visai nesidomintį būsima partija. Ir ką šis žmogus, šis tipas, šis neįprastų manierų ir šiurkščiai ciniškas, su apvaliais akiniais ir už ausies kyšančiu plunksnakočiu padaras gali daugiau sužadinti, jei ne jausmą, jog tai sapnas? Tikrovė ne visai atitiko Kolios susikurtą šio susitikimo vaizdinį. Jeigu jis apskritai ką nors vaizdavosi nesileisdamas į detales, tai buvo kažkas visai kita, kažkas baisiau. O svečias nė trupučio negąsdino. Nepaisant keistoko kvapo, jis greičiau priminė provincijos gubernijos buhal-

terį – taip, iš tikrųjų veik nesiskyrė nuo kalfaktoriaus Vaidos, gyvenančio koridoriaus gale.

Staiga Josefas susigėdo prisiminęs, ką svečias neseniai pareiškė apie skapą: „Visos pastangos, kurias sudėjai į tą juokingą kastratą... turbūt nemanai, kad dėl jų čia atkakau?“ Skapas, mažasis kastratas Iliodoras, pypsinčiu balsu diktavęs jam laiškus, deginęs alijošiaus ir gintaro miltelių smilkalus ir perskaitęs „Saliamono aiškinimų“ ištrauką. Jis pats, tvirtino, prieš daugelį metų pasirūpinęs savo sielos ateitimi, ir kaip įrodymą pateikė pageltusį kontraktą, surašytą, kaip sakė, ant pergamento skiautės, pavogtos iš vienuolyno, šarkos kraujyje padažytu juodo žąsino sparnu; o vėliau – mažiausiai po dviejų butelių maderos – skapų vienuolyno celėje lajaus žvakės šviesoje netgi parodė skustą pakaušį, kad Josefas Nikolajus savom akim galėtų perskaityti numerį, geležim išdegintą už didelių raudonų ausų. Tada rimtai į tai nežiūrėjo. O galbūt reikėjo, pamanė jis dabar.

– Kas tau, Kolia? – meiliai paklausė svečias. Jis buvo nusiėmęs akinius, įlenkęs vieną kojytę ir dabar vėl juos užsidėjo. – Ar nesveikuoji? Galbūt apsigalvojai. Dėl Dievo meilės, nemanyk, kad man tai smagu. Aš turiu kitų reikalų. Galiu išeiti, jei nori.

– Ne, – atsakė Kolia. – Pasilik.

Svečias kiek pakrutino už ausies tvirtai užkištą plunksnakotį.

– Kaip nori, – ištarė. – Mes visi kvailiai. Tačiau nors įtikinėji, jog netrokšti nieko daugiau, tik vadinamojo *jaudulio*, vis tiek turime iš ko nors lošti. Savaime suprantama. Tu, žinoma, savo valia užstatysi sielą, juk kitko neįmanoma įsivaizduoti. Bet ko gi pats norėtum, jei netikėtai išloštum?

Josefą vėl užplūdo kažkoks silpnas nerealybės pojūtis, ir akimirką jis negalėjo nuspręsti, ar visa tai vyksta iš tikrųjų. Lošimas, pamanė, manyje apsigyvenęs demonas, tasai šnabždantis balsas, daugiau nei dešimtmetį vertęs dėti vis didesnes sumas –

jaudulio kanapes. Ta pati lošimo ekstazė pagaudavo ir renkantis priešininkus. Kaip stipriai gundydavo sausas lažybininko balsas, dudenantis apie laimikio bei užstato santykį ir dedamas sumas, arba krupjė smokingo šiugždėjimas, kai šis, palinkęs prie stalo, viena ranka rietuvėmis sukraudavo laimėtojo žetonus, o kita pagal tas pačias taisykles iš pralošusiojo atimdavo paskutinę kapeiką. Arba tie šimtai azartinio lošėjo pavidalų, kurių jis sąmoningai ieškodavo ir kuriems mesdavo iššūkį: iš pažiūros abejingo kortuotojo, kuris dirstelėjęs į laikrodį padvigubina užstatą, kauliukų lošėjo, kuris prieš mesdamas rūpestingai pasipučia delnus; paslaptingai besišypsančiųjų, tarsi žinančių apie tave daugiau nei tu pats; neišraiškingųjų; ir tokių, kurių mintys, regis, buvo kilnios, galbūt dėl nelaimingos meilės, o gal ir dėl laimingos... Mąstė apie tuos šimtus, taip, tūkstančius sutiktų lošėjų – tuos, kurie raudodami puldavo ant kelių, praradę turto likučius, tuos, kurie džiūgaudami ir šokinėdami palikdavo lošimo stalą, praturtėję dešimčia tūkstančių rublių, apie nuskurdusiuosius ir iškilusiuosius; arba rotmistrą Petrovičių, kurį pats matė po praloštos kauliukų partijos išsitraukus smulkaus kalibro revolverį ir žmonos akivaizdoje nusišovus į kaktą... Taip, samprotavo, esu sutikęs juos visus – valstiečius ir kareivius, luošius ir grafus, bakunininkus ir dekabristus. Jie visi priklausė lošėjų brolijai ir, lyg styga įtemptas to paties paslaptingo jaudulio, jis mylėjo juos lygiai karštai kaip ir patį lošimą... Tik vieno iš jų niekad nebuvo sutikęs. Tik su vienu niekad nemėgino laimės. Ir todėl tasai dabar sėdėjo čia. Tai buvo jo viso gyvenimo azartiškiausia partija. Rinkdamasis užstatą ar atsvarą, jis nieko daugiau nesumanė, kaip tik lošti iš savo nemirtingos sielos mainais tereikalaujant jaudulio.

– Na, Kolia, – reikliai paklausė svečias. – Kokio užstato nori iš manęs? Pilno puodo aukso dukatų, raimundinų, florinų? Neištikimos moters širdies? Rinkis!

– Ne, pakaks garbės, jog jūs mano varžovas.

– Garbės? – Svečias įbedė į jį akis. – Tai netinkamas atsakymas, kai kalbama apie tokį delikatų *reikalą*. Gerai pagalvok, Josefai Nikolajau: ar išties dėl to verta lošti? Ar tu klausai savo sąžinės balso? Aš nelošiu su žmonėmis, kurie atsitiktinai sutrikę pasielgia priešingai savo tvirčiausiems įsitikinimams. Reikia lošti iš ko nors apčiuopiamo, vertingo. Tai solidu. Tokios taisyklės.

Svečias išsitraukė iš vidinės kišenėlės cigarėlį, užsidegė, išpūtė dūmus ir dusyk kostelėjo.

– Žinok, Kolia, aš šiam spektakliui... kaip čia pasakius... abejingas. Koks man skirtumas – daugiau ar mažiau. Tad gerai pagalvok. Ką manai iš tikrųjų laimėti? Nemirtingą šlovę? Sodrių prisiminimų? Šaunią istoriją, kurią galėtum pasakoti priešais židinį savo gyvenimo rudenį? Aš tavęs nesuprantu. Tau leidžiama apsigalvoti. Būk protingas!

Ir Josefas susvyravo. Prisiminė motiną, Tatjaną Rubašovą, liūdnas rudas it riešutas jos akis, įbestas į jį iš ligos patalo Šventojo sinodo ligoninėje. Prisiminė trapų jos kūną ir mažą širdelę, plazdančią po lavandomis kvepiančiu užvalkalu; nučiupinėtą šventųjų kalendorių ant stalo ir sausiukų puokštelę šalia jo. Jei pamatytų jį dabar, jos širdis plyštų tarsi pernokęs vaisius, numirtų nespėjusi pakelti sumenkusios rankos paskutiniam kryžiaus ženklui.

Pasižiūrėjo į kortų malką, paskui į svečią, kuris neramiai prisuko rankinį laikrodį, pakratė ir įsitempęs prisidėjo prie ausies. Blėstantį motinos vaizdinį pakeitė brolio Michailo Rubašovo, su neslepiama neapykanta akyse tiesiančio į jį virpantį smilių ir grasinančio... Kolią užplūdo saviniekos banga. Kam to reikia? Nejau ir taip nėra prasilošęs? Ar nėra galutinai visiems laikams žuvęs? Taip, jis šito laukė ir nusipelnė. Tad kodėl nepamėginus paskutinį kartą, vieną vienintelį... Pagunda buvo didelė.

– Nenoriu būti protingas, – ištarė. – Nelošim iš nieko kito, kaip tik mano sielos. Jei neprieštaraujat, pradėkim nedelsdami.

– Išties gaila, kad toks užsispyręs, Josefai Nikolajau. Bet tu reikalauji, taigi bus, kaip sakai. Tik pirma keletas formalumų.

Svečias pasilenkęs pakėlė nuo grindų portfelį. Atsegė, įkišo vidun blyškią ranką ir ištraukė popierių.

– Prašyčiau pasirašyti apačioj. Tai grynai formalumas. Archyvui, galima sakyti.

Tai buvo įprastas spausdintas formuliaras – panašūs naudojami atsitiktiniams imperatoriškiems gyventojų surašymams. Keletas paragrafo ženklų ir aiškinamųjų išnašų; pora liniuotų spausdinto teksto eilučių. Perforuota dalis su jo paties duomenimis, atsainiai užpildyta. Gimimo duomenys, šis tas apie metrikus, citata iš laiško, rašyto su Iliodoru. Jau pažymėta data – rytojaus, pirmosios naujojo amžiaus dienos pagal rusų kalendorių.

– Ko delsi? – paklausė svečias. Jis buvo išsitraukęs iš užausio plunksnakotį ir ištiesė per stalą. – Čia, galima sakyti, skolos raštas. Kad tau pralošus ateity išvengtume juridinių nesusipratimų. Plunksnakoty tik rašalas. Kraujo kontraktai – grynos legendos. Aš bjauriuosi krauju, paprasčiausiai jo nepakeliu, kartais net nualpstu. – Jis pritilo. – Tu vis dar gali apsigalvoti, Kolia. Bet laiko mažai, itin mažai. Greičiau nei po pusvalandžio manęs laukia kitas susitikimas.

Bet Josefas nebesiklausė. Prispaudė plunksną prie popieriaus ir, apimtas lengvo svaigulio, pasirašė, paskutinėms abejonėms dingstant tarsi lakioms dujoms niūriame našlės Arlovos bute.

– O dabar, – tarė svečias, – pagaliau pinigai.

Ir iš to paties portfelio jis išsitraukė dešimt storų kaip kotletai, špagatu perrištų banknotų pluoštų, penketą padavė Koliai, kitus pasiliko.

– Reikia, kaip sakoma, susikurti tam tikrą aplinką, – pridūrė šypsodamasis, – nes jei jau ruošiamės lošti, Josefai Nikolajau, turime tai daryti rimtai, kaip lošėjai, o pralošia tas, kuris pirmas lieka su abiem tuščiom kišenėm.

Gerokai vėliau, Peterburgo cerkvių varpams paliovus skambinti, likęs vienas tyliame bute, Josefas supras, kad tą vakarą kažkas atsitiko laikui; kad varžovas kažkaip jį sustabdė. Nes pagal laikrodį vos dešimties minučių pokerio partija, regis, truko valandų valandas, ilgas ir turiningas valandas.

Jie lošė paprastą pokerį neatskleisdami kortų ir laisvai informuodami apie galimus kirčius rankoje, ir, kaip įprasta pirmąsyk susitinkant dviem lošėjams, jų pozicijos smarkiai kaitaliojosi. Vienu metu, pasiėmęs didesnę banko dalį, svečias susižėrė šaunią veik trijų ketvirtadalių visų pinigų krūvą, bet Josefas keliomis didelės vertės trejetų ir ketvertų serijomis atsilošė. Didelei jo nuostabai, svečias buvo kur kas prastesnis lošėjas, nei jis vaizdavosi. Atviras veidas ne sykį išduodavo jį rankoje turint blogas kortas. Jis skundėsi dirginančia fejerverkų šviesa, prakaitavo neišků̄rentame kambaryje, burbėjo, garsiai niurzgė ir netgi tūžmingai keikėsi aiškiai apsirikęs, kai išmesdavo gilių tūzą tikėdamasis pilnos rankos širdžių. Ne, svečias iš tikrųjų nebuvo lošėjas. Jis nepriklausė pasiklydusiems sielos stebėtojams, kurie tik apkvaitę nuo žaidimo atsikrapšto akis ir su klaidžia žmogaus prigimties įžvalga geba kaip atvirą knygą perskaityti varžovo charakterį ir kortas rankoje.

Bet jie lošė toliau. Vėliau Josefas prisimins savo nusivylimą prakišus laiptus ir netekus banko, nors buvo tūzų trejetas. Viskas buvo keistai aišku – svečio veidas ir burbesys, banknotų šiuršėjimas, lengvas svaigulys prieš kiekvieną naują dalijimą. Pinigų ant stalo, dingtelėjo jam vėliau, turėjo būti per du šimtus tūkstančių rublių – tokios sumos jo pašonėje nebuvo nuo tos

dienos prieš dvylika metų, kai pasiėmė tėvo palikimą. Tačiau apie kitokią pinigų vertę nei žaidimo varovo ar paskiros šios netvarios jaudulio šventovės plytos apskritai nepagalvojo.

Ir štai atėjo finalas. Po serijos lygiųjų juodu sėdėjo priešais neliestą milžinišką banką. Josefas jau seniai buvo liovęsis skaičiuoti dalijimus, regis, prabėgo daugybė valandų, o jis nejuto nė mažiausio nuovargio.

Svečias sumaišė ir paskirstė. Pirmoji Josefo ranka sukėlė nerimą, spalvų ir verčių maišatyje jis turėjo dvi savo geriausias kortas – pikų damą ir širdžių valetą. Svečias, kuris greičiausiai sėdėjo su dar prastesnėmis kortomis, visas pakeitė... Josefas gavo tris naujas, užkišo už anų dviejų, išskleidė kaip vėduoklę ir sustingo be jokio judesio, kad neišduotų triumfuojančio džiaugsmo: ranka buvo pilna – valetų ir damų fulis.

Naktiniame danguje dabar taip dažnai sproginėjo raketos, jog buvo šviesu kaip dieną. Klegesys Nevskio prospekte, atrodo, sustiprėjo, ir iš gretimos gatvės girdėjosi šūksniai bei paskiri valiavimai. Bet Josefas to nepastebėjo. Spoksojo į svečią, kuris savo ruožtu žiūrėjo į savo naują ranką šluostydamasis nuo kaktos prakaito lašus. Vėl užuodė rūgštoką svečio kvapą, kuris lyg pridvisusi plunksna kuteno nosį, ir apsimestine, vos pastebima netikrumo mina paklojo į banką pusę paskutinių savo banknotų – kone visiškai tikras, jog priešininkas pasuos.

Svečias pažvelgė į jį sutrikęs, pasikrapštė sprandą ir tarsi sudvejojo. „Keista, – išgirdo jį burbtelint. – Labai keista.“ Bet paskui truktelėjo pečiais ir kreiva šypsena parodęs pasibjaurėjimą sumą padidino.

Jie priėjo galą. Neįmanoma, kad Kolia pasuotų. Kam jam pasuoti – laimėjimas garantuotas, visas milžiniškas bankas. Su damų ir valetų fuliu rankoje. Jam tereikia pakloti ant stalo paskutinius savo pinigus, ir tada pamatys... Svečias priešais jį už-

gniaužė žiovulį, vėl išsitraukė rankinį laikrodį, pakratė ir įsistebeilijo į ciferblatą. Negalimas daiktas, kad, pakeitęs visą ranką, būtų sėdėjęs su geresnėmis kortomis; tūzų ir karalių fulis, ketvertas arba vienos spalvos kortos – tokie dalykai pasitaiko gal kartą iš tūkstančio.

Josefas padėjo į banką paskutinį pluoštą banknotų.

– Vadinasi, permatei? – paklausė svečias. – Aš tave įspėjau, gerasis Kolia.

Ir nežymiai truktelėjęs pečiais, nė vienu veido bruožu neišduodamas savo jausmų numetė ant stalo kortas – karalių ketvertą.

– Tu pralošei, – sausai pasakė.

Ir tą pačią sekundę suskambo naujamečiai varpai.

Buvo kone visai tylu. Didžiųjų bulvarų klegesys jau slopo. Raketų šviesos išnyko. Už lango krito sniegas: smulkios baltos snaigės – dangaus dulkės. Buto gilumoje tiksėjo šveicariškas sieninis našlės Arlovos laikrodis; laikas, regis, vėl atgavo normalų ritmą ir rodė penketą naujojo amžiaus minučių. Josefas girdėjo, kaip po juo sugirgždėjo kėdė. Nejuto nieko ypatingo. Netektis, kaip ir visos kitos, išskyrus tai, kad jis nepralošė jokių pinigų, nes šie nuo pat pradžių priklausė svečiui. Už lango vėl juodavo dangus, pro krintantį sniegą buvo matyti vos pora žvaigždžių – spingsintis šifras.

Girdėjo, kaip svečias atsikosėjęs ištarė:

– Išties apgailestauju dėl tavo nuostolių, Kolia. Tai man buvo lygiai netikėta kaip ir tau. Man pasisekė. Nepaprastai pasisekė. Ketvertas apdaruotų. Netikėjau savo akim.

Kolia pažvelgė į grindis, kur stovėjo apšepęs veršiuko odos portfelis. Tatai netgi neatrodė juokinga, pamanė, tik nerealu, kaip koks seniai girdėtas ir veik pamirštas pasakojimas.

– Naujas šimtmetis, – pasakė svečias, – ir viskas staiga taip

nutykę. Išties man nederėtų čia sėdėti... turiu leistis į kelią. Jau vėluoju.

Kolia linktelėjo galvą. Svarstė, kaip jam dabar elgtis. Padėkoti už vizitą? Palinkėti laimingos kelionės? Kas tokiu atveju daroma pagal papročius?

– Kas dabar bus? – paklausė.

– Pasimatymas Morskaja gatvėj. Paskui turėsiu leistis į pietus. Kažkoks Chersono vyskupas reikalauja susitikti, o paskui – generolas iš Minsko. Žinok, Kolia, taip be perstojo: kartais trokštu, kad kas nors vienu sprogimu viską nušluotų, kad pagaliau rastųsi bent kiek ramybės.

– Ne, aš turiu galvoje save. Norėčiau paklausti, ar aš...

– Norėtum paklausti, ar pakliūsi į karštesnius regionus? Mielas Kolia, pragaras yra metafora, teologų išmonė. Kokiame šimtmetyje išties manai mus gyvenant? – Svečias brūkštelėjo pirštu per lūpas lyg jau būtų per daug pasakęs. – Beje, – pridūrė, – jis pilnas. Perpildytas. Jau daugelį šimtmečių. Man teko įvesti kvotų sistemą – galima sakyti, savotiškus eilės talonus.

Vis tebesėdėdamas pasilenkė ir užsikėlė ant kelių portfelį.

– Mano veikloje viešpatauja chaosas. Iš tikrųjų. Visiška anarchija. Užtat dėl kamšaties ir ankštumo turėjau pritaikyti, kaip čia pasakius... apsaugos raštų metodą. Bausmė nemirtingumo forma. Žemiškasis gyvenimas, kaip sakoma, turi tapti amžinu sielų kalėjimu. Kantrybė, gerasis Kolia, kantrybė – svarbiausia tavo atveju.

Marmaliuodamas sau po nosim kažką negirdima, svečias susirišo banknotus, susidėjo į portfelį ir pakilo.

– Atleisk už skubotą atsisveikinimą, – ištarė, – bet manęs laukia vežikas, laukia kiti klientai, visi laukia, pasaulis – sielų laukiamoji salė.

– Aš tuo netikiu, – pasakė Josefas Nikolajus.

– Kuo?

– Visu tuo. Kaip galėčiau patikėti. Viešpatie, pažvelk į save, tu atrodai kaip...

Paprastas buhalteris, vos nepasakė, kalfaktorius. Bet vėl užsičiaupė tarsi peržengęs privatumo ribas.

– Josefai, – tarė svečias, – ko tau iš manęs reikia? Ko jums visiems iš manęs reikia? Ko jums reikia, kad patikėtumėt? Stebuklo? Šiaip ar taip, ne šiuolaikinio. Kam man tos kanopos ir juokingi ragai kaip kokiam ožiui? Juk neturėtum kur dėti akių iš gėdos. Ko tu tikiesi... gal dūmų ir liepsnos? Vizijų ir miražų? Ar jų nori? Na, gerai.

Ir tą akimirką Josefas Rubašovas išvydo tai, kas visiems laikams tvirtai įsirėžė jo atmintin ir visiškai nušlavė bet kokias abejones dėl tikrosios svečio kilmės. Mat už dviejų metrų, kur ką tik stovėjo šis padaras, dabar pasirodė aktorė Nina Furjė ar bent jau jos kopija, baisiausiai panaši antrininkė, kurios niekad nebūtų atskyręs nuo originalo, jei ne rūgštokas kvapas ir ant jos nosies galiuko vos kabantys svečio akiniai.

– Josefai, – prašneko Nina tikrų tikriausiu savo balsu su nežymiu prancūzišku akcentu, – ar tu manim netiki... Josefai?

Tai sukėlė tokį smarkų šoką, kad akimirką Josefas buvo beprarandąs sąmonę, bet, vos neištiktas kolapso, kito šoko, tiesiog jų virtinės buvo vėl nusviestas į tokią aiškią tikrovę, jog ši nutvilkdė jį tarytum ledas, nes Niną dabar pakeitė motina, vilkinti Šventojo sinodo ligoninės baltiniais su apykaklėj išsiuvinėta arkivyskupo monograma, vienoje rankoje laikanti apšiurusį šventųjų kalendorių, o kitoje – neryškų cinko raižinį, vaizduojantį Josefą Rubašovą vaikystėje. Įprastu pavargusiu balsu, silpnu dėl nuomario pažeistų dantų ir liežuvio, ji paklausė: „Josefai Nikolajau, nesuprantu, kodėl negali patikėti?“

O dabar tokia greita seka, kad Kolia vos spėdavo susigaudyti, vienas pavidalas ėmė keisti kitą: motina virto Michailu Rubašovu, šis – tėvu Dimitrijum Rubašovu, pastarasis – juoda viš-

ta, raišu asilu, gauruotu šunimi, kuprotu nykštuku, kvartalo girtuokliu, šventuoju kvailiu, paralyžiuotu turku, o vėliau begale kitų gyvūnų ir žmonių, kurie visi kalbėjo savo kalbomis ir balsais, kol galų gale svečias vėl atgavo ankstesnį pavidalą, kiek panašų į kalfaktorių Vaidą.

– Prašyčiau tavęs, – sausai pasakė, – apie tai, ką neseniai matei, per daug plačiai nepasakoti. Tai gali pakenkti tavo reputacijai. Juk žmonės savaip įsivaizduoja tikrovę ir yra pasiruošę ginti savo įsitikinimus.

Ir, linktelėjęs Josefui Rubašovui, pasiėmė kailinius, pirštines, plunksnakotį bei apšiurusį veršiuko odos portfelį ir dingo iš buto Sadovaja gatvėje.

Kolia ilgokai sėdėjo nepajėgdamas pakilti. Kambary tebetvyrojo rūgusio pieno ir rudųjų anglių dulkių kvapas. Žvilgsnis klaidžiojo kortų malka, žibaline lempa ir šaltomis niūriomis kambario sienomis. Pagaliau tirtančiomis kojomis nusigavo iki lango.

Apačioje per krintantį smulkų sniegą svečias ėjo prie savo šarabano. Vežikas, regis, buvo užmigęs, nes svečias jį papurtė, kilstelėjo ranką, lyg ketintų smogti ir, greičiausiai priekaištaudamas, sušuko Koliai kažką nesuprantama. Susigaužęs ir įsispoksojęs į vadeles vežikas tarsi susigėdo. Visas drebėjo po apsiaustu, o tuščios kaukolės akiduobės skleidė silpną gėdos spindesį.

Aptemusia sąmone Josefas suabejojo, ar mirusieji išties gali miegoti. O nemirtingieji, pamanė, kaip su jais?

Naujamečiai pažadai

Tačiau Josefas miegoti galėjo. Visą tą naktį, pirmąją dvidešimtojo amžiaus naktį, imperatoriškosios sostinės Sadovaja gatvėje jis miegojo labai giliai, galvą lyg didelį plaukuotą kiaušinį nugramzdinęs į pagalvę. Sapnavo laikrodį, kurio mechanizme buvo kažkaip užstrigęs, ir kiekvienąsyk atsidarius ciferblato langeliui būdavo priverstas tarsi gegutė iškišti galvą ir lotyniškai išrėkti vaikišką dainelę, paskui langelis užsiverdavo ir jis vėl tapdavo ratukų, spyruoklių ir pasvarų belaisviu.

O Josefui tebemiegant, Peterburgas prabudo pirmąjį naujo amžiaus rytą, atsiduodantį vėmalais ir išmatomis, pustuščiais alaus bokalais, karstelėjusiais riebalais ir brangiu šampanu, nes tiek rūmuose, tiek lūšnose buvo švęsta prašmatniai. Iš lėto, tarytum apsimiegojęs šimtakojis, miestas sukruto. Iš anglių rūsių ir priedurių ropštėsi elgetos. Pagiriojantys tarnai pro vėmalus ir šiukšlių krūvas ant pirštų galų bidzeno į kepyklas pirkti šviežių pyragų dejuojantiems ir nuo persigėrimo sergantiems šeimininkams, kurie tik po daugelio valandų, galbūt netgi kitą dieną, pakils iš lovų nuo savo šildančių meilužių.

Girtuokliai stiprinosi paskutiniais paliktų butelių lašeliais, popai paraudusiomis akimis skubėjo į vienuolynus ir cerkves. Sniegas gatvėse buvo išmargintas šlapimo. Ant namų fasadų buvo matyti naktinių raketų skeveldrų. Vėjas draikė krepinus. Mekeno, lojo, žvengė ir mykė gyvuliai.

Pamažėle, grąžintas gyveniman tulžingo našlės Arlovos beldimo į duris, nubudo ir Josefas Nikolajus. Suprakaitavęs bei apsiblausęs atsisėdo ir ranka persibraukė kojas, taip lygindamas paskutinių šiokiadieninių kelnių briaunas. Su šiurpu prisiminė sapną. Šį įkaitino dar keletas kintamųjų – priešais ciferblatą tupinti juoda katė, kuri atsidarius langeliui ir Josefui prievarta rėkiant savo dainelę, vis bandydavo sugriebti jį aštriais dantimis. Be to, ant minutininko pakibęs brolis Michailas Rubašovas liepdavo jam nusižudyti, nes jau ir taip esąs sugniuždytas bjauriausių nuodėmių, ir kupinas gėdos Josefas sapne svarstydavo, ar jo išvedžiojimuose nėra esmės...

Bet už durų, koridoriuje, dabar pasigirdo vis šaižėjantis karininko našlės balsas:

– Josefai Nikolajau! Priebutyje jūsų laukia du ponai. Josefai Nikolajau, ar jūs pabudęs? Ar girdit mane?

Jis girdėjo, tik neturėjo nė mažiausio noro atsakyti. Mat vos išsivadavęs iš sapno pastebėjo visą laiką it kokį permatomą šydą, aromatingą nakties įvykių aidą, po kambarį plevenant keistąjį kvapą. Nusuko akis į stalą, ant kurio tebegulėjo kortos. O šalia kortų malkos – dvi atskleistos rankos su fuliu vienoje ir ketvertu kitoje. Apimtas silpno nerealybės jausmo, prisiminė nakties įvykius: svečią, vežiką, transformacijas.

Priebutyje našlė su kažkuo pasišnabždėjo, o paskui vėl pasigirdo jos balsas:

– Aš kreipiuosi į jus, Josefai Rubašovai, reikalaudama atsakymo! Ar girdit? Jūs turit pats prisiimti atsakomybę už savo veiksmus. Čia jūsų laukia ponai, jie sako, jog tai svarbu, labai svarbu, susiję su skoliniais pasižadėjimais. O aš pati noriu su jumis pasikalbėti dėl nuomos. – Ji trūktelėjo duris, bet šios buvo užrakintos. – Keturi mėnesiai – daugiau nebegaliu kęsti. Aš geraširdė, pone Kolia, bet ir man yra ribos. Ar girdit?

Josefas atsikėlė. Prie kortų aptiko popierių ir nustebęs pa-

matė, jog tai vadinamojo kontrakto, arba skolinio pasižadėjimo, pasirašyto prieš pat vidurnaktį, kopija. Pakėlė jį prieš šviesą, plūstančią pro langą it tiršta pilka sunka. Nusistebėjo, kaip šis čia patekęs, – negalėjo prisiminti, kad svečias išeidamas būtų palikęs.

Apačioje, prie jo parašo, buvo ir kitas, neįskaitomas, – vos pora kripučių, o virš šių – antspaudas sunkokai įžiūrimomis raidėmis, galbūt hebrajiškomis... Perlenkęs popierių iš pradžių pusiau, paskui dar sykį, suplėšė nago dydžio skuteliais ir išmetė į šiukšlių dėžę.

Už durų našlė vėl sušuko:

– Aš jus girdžiu, Josefai Nikolajau! Ką jūs veikiat? Plėšot loterijos bilietus? Kodėl neatsiliepiat? Įleiskit mane, pasikalbėsim kaip suaugę žmonės. Keturi mėnesiai, o nė rublio pauostyti. Puikiai žinau, kam švaistot pinigus – kortoms ir kauliukams ir tik jiems... atidarykit – ponai nekantrauja!

Bet Josefas nė neketino atidaryti. Prisitraukęs prie stalo kėdę, atsisėdo, pasirėmė rankomis smakrą ir, savo nuostabai, aptiko dar vieną kontraktą, ką tik sudraskyto kopiją, pamanė. Susiraukęs sumaigė ją į gniužulą ir sviedė per petį. Bet kai vėl pažvelgė į stalą, ten gulėjo dar viena kopija – ir galų gale jam paaiškėjo.

Našlė už durų, matyt, pasidavė. Girdėjo ją koridoriuje valant dulkes nuo ikonų, o paskui trenkiant durimis, greičiausiai iš pykčio. Advokato padėjėjo kambaryje tvyrojo tyla, bet iš Vaidos kambario buvo girdėti smarkaus vėmimo garsų papliūpa, o paskui gailus murmesys, tikriausiai malda... Žvilgtelėjęs į šiukšlių dėžę, Kolia įsitikino savo teorijos teisingumu. Ten nebuvo jokio sudraskyto kontrakto, o antrasis, sumaigytas į gniužulą ir numestas žemėn, irgi dingęs. Išsiblaškęs ir burbėdamas, jis ėmė vaikštinėti po kambarį su popierium rankoje.

Priėjęs prie koklių krosnies, išsitraukė degtuką ir įbrėžė ug-

nį. Keisčiausia, kad liepsna tarsi nelietė kontrakto, tik apsupo jo kraštus nelyginant iki raudonumo įkaitusi plėvelė. Iš kokios jis medžiagos? – nusistebėjo. Gal savotiškos klijuotės? O rasi impregnuotas ugnies nebijančiais chemikalais?

Kitam eksperimentui išsitraukė paskutinį butelį olandiško džino. Kuo rūpestingiausiai išliejo svaigalus ant grindų, kad susidarytų balutė. Tada sumirkė popierių: iš pradžių vieną pusę, paskui kitą. Ir vėl uždegė, bet ir dabar dokumentas liko sveikas. Tačiau nukentėjo jo senos šlepetės ir pasipainiojusi papjė mašė dėžė nuo skrybėlės, o paskui ugnis persimetė į šiukšlių krepšį. Ugnis sparčiai plito, dūmai virto kamuoliais. Kolia puolė prie lovos, stvėrė sklidiną naktipuodį, išpylė ant ugnies ir ėmė pašėlusiai trypti šiukšlių krepšį, kol šis užgeso.

Kai suodinu veidu vėl pakėlė akis, pro dūmus pastebėjo karininko našlę Arlovą, su atsarginiu raktu įsigavusią į kambarį. Išpūtusi akis ir kosėdama ji iššvokštė:

– Josefai Nikolajau... Jūs išmestas.

Po minutės jis jau stovėjo Sadovaja gatvės prieduryje. Ant pečių užsimetęs ryšulį, nešėsi jame savo paskutinę mantą: šiek tiek drabužių, kortų malką ir itin keistą popieriaus lakštą. Prieš pradingdamas pro užpakalines našlės buto duris, dar nugirdo jausmingai šūkčiojant armėną lombardininką ir rentininką – atsidūrę padūmavusiame kambaryje, jie suprato jį pasprukus.

Įsitikinęs, kad peržengė savo kreditorių matymo lauką, Josefas pakeitė kryptį ir ėmė žingsniuoti Nevskio prospekto link. Pro šalį pravažiavo kelios brikutės su raudonakiais vežikais, paskui arklinis tramvajus. Kitapus gatvės elgetų vaikai lipdė Senį Besmegenį, su kartoniniu diržu, vienoje rankoje įsprausta raketos nuodega, o kitoje – tuščiu degtinės buteliu.

Josefas Rubašovas svarstė savo padėtį. Žvelgiant iš šalies, jo popieriai galbūt ne itin puikūs. Jis nuskuręs ir netekęs stogo

virš galvos. Bet, kaip paprastai būna žvelgiant iš šalies, tai buvo vien regimybė. Mat Josefas turėjo kai ką daugiau nei pinigai ir saugūs namai – jis puoselėjo planus.

Perėjęs tiltą per Fontankos kanalą, patraukė pro rausvus lyg mėsa kunigaikščio Beloselskio-Beloserskio rūmus. Vėl snigo. Žmonės kiūtino dvilinki. Ant ledo paslydo girtuoklis, o tolumoj suskambo Kazanės soboro varpai.

Prie Maskvos geležinkelio stoties jis dar sykį stabtelėjo ir įkišo ranką į ryšulį, norėdamas įsitikinti, ar tebėra kontraktas. Perlenkęs pusiau, įsigrūdo jį vidinėn palto kišenėn. Sniegas čaižė veidą, bet Josefas jam nesilenkė. Jausdamasis nenugalimas, tarytum jam priklausytų visas pasaulis, kurį mokėtų apginti nuo ko tik nori, toliau drožė didžiuoju bulvaru, kirto Aleksandro Nevskio aikštę ir Nevą – jos dvokiančiame vandenyje šiukšlės, sušalę vėmalai, lytys ir vienas kitas skenduolis plaukė pasitikti nežinomo likimo.

Josefas atsidūrė miesto pietryčiuose. Traukdami vežimėlį su šviežia arklio oda, gatvėn įsuko du kaftanuoti vyriškiai. Namas stovėjo įspraustas tarp neraugintos duonos kepyklos ir rabinų mokyklos, prie kurios laiptų meldėsi šlike pakaušį prisidengęs barzdočius. Josefas paskambino. Tirtėdamas iš įtampos, žiurksojo į ant durų kabančią lentelę „Dr. Mordechajo Isaako priimamasis“.

Pasisakęs vardą žvairai kambarinei, buvo įvestas į tamsų laukiamąjį. Klastelėjo fotelin. Sienas puošė dideli anatomijos piešiniai – žmogaus smegenų, kraujotakos, nervų, raumenų ir žarnų transparantai. Ant stalo stikliniame inde gulėjo žmogaus kaukolė. Kampe stovėjo pageltę griaučiai. Ant sienų kabėjo kraujo nuleidiklis, siurbtuvas ir kiti senoviniai chirurgijos instrumentai. Josefo mintys nuklydo prie svečio ir jo miegančio vežiko. Bet nakties įvykiai jam rodės neryškūs, tarytum prisimintų juos

apgirtęs. Kontraktas... transformacijos... nemirtingumas? Šios sąvokos jam nieko nereiškė. Neabejojo tik vienu dalyku – keistasis lapas kišenėje – ne šiaip sau medžiagos.

Po valandėlės jį įvedė į daktaro priimamąjį.

– Kolia? – sausai kreipėsi daktaras. – Kas paskatino apsilankyti?

Apsilankyti, žinoma, paskatino keistasis popierius ir tai, kad daktaras Isaakas buvo lygiai nepagydomas azartiškas lošėjas kaip ir Josefas. O kiekvieno tikro lošėjo psichologiją pažinodamas taip pat nuodugniai kaip ir savo, Josefas suvokė daktarą Isaaką negalėsiant atsispirti lažyboms, kad ir kokioms keistoms. Tad po kelių formalių mandagumo frazių išdėstė pasiūlymą. Užstatas – du šimtai rublių (suma, jo manymu, pakankamai didelė, kad atkreiptų daktaro dėmesį, ir vis dėlto per maža, kad šis iš pradžių patikrintų Josefo įnašą), jei daktaras pajėgtų sunaikinti mažą, nereikšmingą, rūgusiu pienu kiek atsiduodantį visiškai paprastą popieriaus lakštą, kurį dabar jam atkišo labai rimtu veidu.

Daktaras paėmė popierių, apžiūrėjo neskaitydamas ir, suraukęs nosį, pauostė.

– Gal šaipaisi iš manęs? – paklausė. – Sunaikinti popieriaus skiautę?

– Užstatas – du šimtai rublių.

– Ar kartais nesergi, Josefai Nikolajau?

Bet Koliai nė nereikėjo paneigti, nes daktaro akys rodė masalą jau prarytą...

Tai, kas vėliau dėjosi, po valandos baigėsi tuo, kad jis išėjo iš daktaro priimamojo praturtėjęs dviem šimtais rublių ir daugybe prisiminimų. Pinigai, pamanė, netrukus taps istorija, bet prisiminimus ketino pasilaikyti kaip užstatą tolimai senatvei, kai galbūt prireiks ištraukti juos, kad pasijuoktų. Daktaras tikrai viską išbandė. Iš pradžių degino lakštą geležinėje krosnyje, pas-

kui malė rankiniu popieriaus malūnu ir, kai nė vienas šių metodų nedavė rezultatų, nusinešė į laboratoriją ir pamėgino jį nušluoti nuo žemės paviršiaus aprūkydamas jidiš ir ispaniškomis sefardų tiradomis. Bet lakšto niekas neveikė. Nei eteris, siera, azoto rūgštis, nei grynas šimtaprocentinis spiritas, kuriame daktaras mokslo tikslams laikydavo senus inkstus ir kiaušides. Galiausiai nusiminęs apsiverkė, nes, be kitų savybių, daktaras visai nepakeldavo pralaimėjimo.

Lydėdamas Josefą prie durų, maldaujamai pralemeno:

– Tikiuosi, Josefai Rubašovai, jog tai liks tarp mūsų ir neatsigirs bendriems pažįstamiems.

Josefas prisiekė tylėdamas. Bet nuo lažybų apkvaitęs daktaras nieko nepaklausė apie patį keistąjį lakštą – iš kur tasai atsiradęs ir ką reiškiąs. Mat, lošėjo akimis, pasaulis sutvarkytas pagal aukštesnius jaudulio dėsnius, o apžiūros objekto pasirinkimą kaip tik jie ir riboja.

Peterburgas dabar ėmė išties vaduotis iš per visą šimtmetį kone sunkiausių pagirių. Gatvėse buvo matyti ne tik tarnų, girtuoklių ir elgetų – ir prašmatnesni miesto ponai bei damos išsiruošė kvėptelėti gryno oro. Šiukšles buvo užklojusi atlaidi šviežio sniego marška. Šiaurys nupūtė bjauriausią gatvių ir aikščių dvoką. Tarp tramvajų visur šmėkščiojo brikutės ir netgi vienas kitas automobilis.

Grįždamas į centrą, Josefas Nikolajus pro aprasojusius tramvajaus langus žvelgė į rūmus, lūšnas, cerkves su špiliais ir auksiniais svogūniškais kupolais. Įsikandęs elgetos dubenėlį, grindimis šliaužė vargšas bekojis invalidas. Vienas kareivis garsiai pasakojosi kitam nakties nuotykius su prastos reputacijos čigone... Kolia prisiminė du šimtus rublių vidinėje kišenėje. Suma buvo ganėtinai didelė – iš jos panorėjęs galėtų gyventi porą mėnesių. Išsinuomotų kambarį svetimu vardu, kad išsisuktų nuo

kreditorių, vaikščiotų į tas aludes, kur jo nepažįsta, ir laikytųsi nuošaly, kol viskas aprims.

Perkratė savo planus. Truputis sėkmės, ir galėtų kirsti lažybų dėl kontrakto dar su pora asmenų, bet vargu ar daugiau, nes pasklistų gandai. Dar keletas šimtų rublių – tai visas tikėtinas uždarbis, o jo nepakaktų padengti nė dalelei skolų. Ši mintis staiga jį nuliūdino. Iš tikrųjų viskas buvo kaip anksčiau – niekas iš esmės nepagerėjo.

Tramvajus pervažiavo Fontanką, ir tolumoje jis išvydo virš stogų iškilusį admiraliteto pastato bokštą lyg kokį smailų geltoną nukritusio pelkinio paukščio snapą. Jis paniuro. Nakties įvykius buvo veik užmiršęs. Galbūt jie susiję su jo sapnu? Beje, pastaruoju metu nesijautė visiškai sveikos dvasios. Ir ko čia stebėtis?! Skolos. Nelaiminga meilė. Ir motina mirties patale. Dabar suprato tam tikra prasme visą begalinių netekčių metą gyvenęs viltimi, kad vieną dieną kokia nors apvaizda, dievų užgaida viską pakreips į gera. Kad vėl atgaus savo gerąjį gyvenimą, šiek tiek turto, šiek tiek laisvės, meilę – nebūtinai Ninai, – bet žmonėms, miestui, būčiai. Tačiau dabar, sėdėdamas bulvaru lekiančiame tramvajuje, o bekojui elgetai šliaužiant grindimis tarytum gyslotoms rogėms, suvokė, jog taip nebus. Niekad nebus. Pirma ateis paskutiniojo teismo diena. Pirma užgrius dangus.

Pirmą sykį aprėpė visą nenusisekusį savo gyvenimą, ir minties aiškumas stačiai pribloškė. Ar dar verta dėl ko nors aukoti kapeiką? Ar ne teisybę išrėkė jam brolis, pakibęs ant košmaro minutininko: „Pasidaryk galą! Eik ir pasikark! Pulk į Nevą arba nusišauk į kaktą sena tėvo muškieta! Gimei po laiminga žvaigžde, žmonės tavimi rūpinosi, mylėjo tave, popino. O dabar? Apsidairyk. Kur tavo draugai? Kur šeima? Be mūsų motinos Tatjanos Rubašovos, kurios protas, beje, dėl nuomario suminkštėjęs, be šios mirštančios silpnaprotės moters, tu niekam neberū-

pi. Esi prasilošęs, žuvęs, jau ir taip lavonas. Tad kodėl nesiryžti? Pamėgink! Juk pats nori! Širdy nori..."

Brolis teisus, pamanė. Nebėra prasmės tęsti jau žlugusį gyvenimą, šitą sunkių nuodėmių nualsintą būties tėkmę. Visa, ką šaukė brolis, – teisybė.

Stotelėje tramvajus sustojo, ir jis išlipo. Sniegas dribo graikiško riešuto didumo tumulais. Nuo debesų dangus buvo kone juodas. Josefas grimzdėjo tamsiausioje sąmonės dalyje, pažliugusiame lauke, didžiulėje ir nykioje sielos lygumoje, kančios pelkynuose, o viršuje ant gaižių skreplių gijos kybojo juodas eteriu varvantis mėnuo, ir jokios vilties horizonte... Priešais visu greičiu atlėkė garinis tramvajus. Suskambo varpelis. Žmonės pasitraukė ant platformos. Kažkas sušuko: „Atsargiai!" Bet Kolia negirdėjo. Užlipo stačiai ant bėgių, ir po akimirkos viskas pajuodo.

Nieko ypatinga nepajuto. Visiškai nieko ypatinga. Tik silpną galvos maudulį, lyg pabudus po poros taurių prasto moldaviško šampano. Daugiau nieko. Jokių stuomens ar galūnių skausmų. Jokio perplėšto liežuvio ar išmuštų dantų. Jokio kraujo skonio burnoje ar kokio ypatingo išgąsčio. Gal jis miręs? Galbūt mirtis panaši į pagirias po prasto šampano? Bet greičiausiai jis dar gyvas, nes aplink apstojusi minia kalbina kaip gyvąjį.

– Dievo stebuklas, – išgirdo kažką sakant. – Tikras Dievo stebuklas.

Bedantė senutė persižegnojo. Kažkas pasilenkęs padėjo jam atsistoti.

– Neįtikėtina, – išgirdo. – Jį turėjo perkirsti tarsi pliauską. Du vagonai, dvylika porų ratų, neįtikėtina, jis turėjo virsti dešrų kamšalu.

Kažkas atkišo jam ryšulį, kažkas padaužė nugarą. Bekojis elgeta, išsiropštęs toje pačioje stotelėje, pasiūlė sriubtelti iš jo

butelio. Jis nurijo gurkšnelį. Svaigalai nudegino tuščią skrandį. Buvo alkanas, vadinasi, gyvas.

– Aš – gydytojas, – išgirdo balsą. – Praleiskit!

Taigi ir gydytoją pakvietė. Jei pakvietė gydytoją, turėtų būti gyvas. Antraip būtų atvažiavęs katafalkas. Krito sniegas. Juto jį ant sprando, kur buvo prairusios palto siūlės. Policininkas šūktelėjo miniai, kad išsiskirstytų. Peterburgo policija. Raštuose apie pomirtinį gyvenimą nieko neperskaitysi apie Peterburgo policininkus. O gal šitas išimtis? Ar jis kvėpuoja? Taip, kvėpuoja. Ir žmonės jį čiupinėjo bei tampė, lygino drabužius, netgi glėbesčiavo. Mažumą apkvaitęs leidosi vedamas prie brikutės.

– Kur mane vešit? – paklausė.

– Artimiausion ligoninėn. Jus reikia ištirti. Gali būti sužaloti vidaus organai. Pervažiuotas tramvajaus. Dievulėliau!

Jį įsodino brikutėn. Policininkas dvokė sukirmijusiais dantimis. Daktaro drabužiai dvelkė antiseptikais. Iš kepyklos sklido ką tik iškeptų pyragėlių kvapas. Jis užuodė. Vadinasi, gyvas...

Bet artimiausioje ligoninėje kokių nors sužalojimų nerado – nei lūžusių kaulų, nei plyšusios blužnies, nei mažiausio gumbo ar įdrėskimo. Jį apžiūrėjęs chirurgas pakratė galvą.

– Nesuprantama, – tepajėgė išspausti. – Visiškai nesuprantama.

Net paskutinio patepimo suteikti atskubėjęs ligoninės popas atrodė susidomėjęs. Trinkčiodamas nuleido smilkyklę ir paėmė jam už rankos.

– Atsižvelgdamas į šio stebuklo jėgą, – iškilmingai pareiškė, – galiu tik rekomenduoti piligrimo kelionę į Atoną.

Ir daktarui paskutinįkart stetoskopu pasiklausius krūtinės, jam buvo leista vėl apsirengti. Jam pasakė sudie, patarė ateity atsargiau vaikščioti per gatvę, ir slaugė palydėjo prie durų.

Stovėdamas gatvėje priešais ligoninę, per akmens svydį nuo jo raudonai lošėjų klubo „Akvariumas“ iškabai mirkčiojant tarsi

pašėlusiam žvaigždžių spiečiui, jis pagaliau viską suprato. Mintis sukosi galvoje it koks fizinis kūnas – fantastiška tiesa, nustelbusi visus kitus jausmus ir pasiekusi smulkiausių nervų galūnėles. Jis apčiuopė kontraktą kišenėje. Prisiminė svečio žodžius prieš didžiąsias transformacijas: „...apsaugos raštas. Nemirtingumas. Kantrybė, mano gerasis Kolia, kantrybė – svarbiausia tavo atveju..."

Taigi štai kokie reikalai. Nakties įvykiai buvo tikri. Tai, kas nutiko prieš valandėlę, irgi tikra. Jis, Josefas Nikolajus Rubašovas, negali numirti.

Tuo metu šventojoje Rusijos imperijoje buvo lošiama dviejų tipų, niekur pasaulyje neturinčių analogų, rulete. Vienu atveju laisvai pasirinktas kulkų kiekis būdavo įdedamas į revolverio būgnelį, kurį paskui prisukdavo tam skirtas inspektorius, o lošėjas pats apžiodavo vamzdį ir paspausdavo gaiduką. Antroji, mažiau žinoma, bet lygiai dažnai lošiama ruletė buvo mituose apie devynioliktojo amžiaus romantiškus rašytojus išsaugotos dvikovos per uždangą atšaka. Čia du lošėjai atsistodavo abipus gūnios, ištemptos nuo lubų iki grindų, ir pagal signalą šaudydavo per audinį, kol vienas iš jų pataikydavo. 1827-ųjų metų imperatoriaus nutarimu ruletės buvo uždraustos, bet, kaip dažnai pasitaikydavo su imperatoriaus įstatymais ir nurodymais, draudimo nebūdavo paisoma.

Amžių sandūros „Peterburgo laikraščio" karikatūrose ruletės dalyviai vaizduojami su monokliais ir surdutais, viena pirštinėta ranka apgniaužę revolverį, kita – laikantys cigarą. Fone stovi tarnai ir šaldo šampano butelius. Ir iš tikrųjų dažniausiai kilmingi jaunuoliai būtent šitaip prasimanydavo egzotiškų prieskonių prašmatniam ir saugiam, bet seniai pabodusiam gyvenimui pagardinti. Bet buvo ir paprastų lošėjų, kurie, visiškai smukę vaikydamiesi vis didesnių dedamų sumų,

su džiaugsmu žiūrėdavo, kaip jų mirtis suprastinama iki galimybės laimėti.

Pirmoje iš minėtų ruletės formų buvo taikomos dvi lažybų sistemos. Dalyviai galėdavo patys dėti sumą priklausomai nuo rizikos – galimybės išlošti, atvirkščiai proporcingos kulkų skaičiui revolverio būgnelyje. Bet tikrąjį pelną jie susirinkdavo iš žiūrovų sudėtų sumų, savotiškų komispinigių už panieką mirčiai. Čia lažybų sistema buvo kitokia ir galimybė laimėti smarkiai svyruodavo. Mat lošiančiai publikai mirtis buvo sumenkinta iki šaltos statistikos, ir pagal sudarytą tikimybių kreivę, keliems lošėjams sėkmingai išsisukus, rizika, kad kulka neiššaus, jau nebūdavo lygi vienai šeštajai. Tam tikrą momentą mirtis pakeisdavo savo matematinę padėtį, ir galimybių išgyventi sumažėdavo.

Peterburge tuo metu buvo apie dešimtį uždraustų šios ruletės sambūrio vietų, o visų garsiausia – lošėjų klubo „Akvariumas" rūsyje. Ir kaip tik ten pirmą šio amžiaus popietę patraukė Nikolajus Rubašovas, tvirtai pasiryžęs pakeisti savo likimo strėlės kryptį...

Sumokėjęs livrėją vilkinčiam sargui dvidešimties rublių įėjimo mokestį, laiptais nusileido į rūsį. Kambarys didumo kaip ligoninės palata buvo apypilnis. Kazokų pulko leitenantas buvo ką tik atsisėdęs į fotelį, užkeltą ant baliustrados ties trumpesne kambario siena ir visų vadinamą „Mirties sostu". Apyvarton jau buvo paleista tūkstančiai rublių. Lažintojas, vokietis kartūno kostiumu, šūkčiodamas rinko iš žiūrovų įnašus.

Kazokas jau buvo įsidėjęs į būgnelį vieną kulką, ir vyriškis su liemene bei siuvinėtais šilkiniais marškiniais, keletą kartų apsukęs būgnelį, delnu užrakino mechanizmą. Tada atkišo lošėjui delną su ant nosinės paguldytu ginklu. Įnašai jau buvo surinkti, ir rūsyje stojo pamėkliška tyla. Dėbtelėjęs į revolverį, kazokas iš lėto apžiojo vamzdį. Jis šnopavo pro nosį, o ranka taip baisiai drebėjo, kad vyriškis siuvinėtais marškiniais turėjo priklaupęs ją

palaikyti. Kazoko akys lakstė po kambarį. Pagaliau jos sustojo už poros metrų ties dar dviem kazokais, greičiausiai jo draugais. Kažkas tyliai nusikeikė. Paskui jis paspaudė gaiduką.

Viskas baigėsi akimirksniu. Sekundės dalelę mirtis iškišo veidą, bet dėl statistinių priežasčių lygiai sparčiai pranyko. Tik trumpas mechanizmo užsikirtimas, ir oras vėl prisipildė kurtinamų riksmų, lažintojui ėmus dalyti pelną...

Po keturių raundų atėjo Kolios eilė. Priplūdo daugiau žmonių. Galimybės, pamanė jis, turėjo smarkiai pasikeisti, nes ir per kitus keturis raundus revolveris užsikirto.

Jis atsisėdo fotelin. Kažkas užkišo jam už sprando pagalvę. Pajuto anksčiau fotelyje sėdėjusio lošėjo prakaito ir siaubo kvapą. Raudono damasto audeklas buvo su tamsiomis dėmėmis. Kažin ar dažnai jis keičiamas?

– Kiek kulkų? – paklausė lažintojas.

– Penkias, – atsakė Kolia.

– Penkias? – Vyriškis akimirką įbedė į jį akis. – Ar iš tikrųjų turit omeny penkias kulkas?

– Kvailys, – išgirdo kažką sakant. – Kandidatas į savižudžius! Esama paprastesnių būdų atimti sau gyvastį. – Per triukšmą jį pasiekė ir daugiau sakinių nuotrupų: „...nusivylęs...“, „...matysim, gal išsisuks...“.

Ir štai lažintojas atkišo jam revolverį, patiektą ant nosinės nelyginant sumuštinį.

Vėl įsiviešpatavo tyla. Kolia įsispitrijo į ginklą – amerikietišką gaminį su taip įspaustu būgneliu, jog negalėjai įžvelgti, kaip jis užtaisytas. Laikė jį glebnioje rankoje. Veik besvorį. Mirti lengva, pamanė, gyventi kur kas sunkiau.

Apsidairė. Kitų akyse jis atsispindėjo tik kaip galimybė. Bankas nukentės, pamanė. Dauguma dėjo dideles sumas už mano sėkmę, ne dėl to, jog tuo tikėtų, anaiptol, bet kad įvykus stebuklui gautų didesnį pelną. Savo mintis girdėjo visiškai aiškiai,

tarsi būtų jas ištaręs balsu. O gal ištarė? Jis nežinojo. Pakėlė revolverį ir apžiojo vamzdį. Metalas buvo šaltas it sniegas... *Tyla. Žiūrovai. Ponai aukštomis skrybėlėmis. Kilmingieji, mėlynkraujai. Štai tas smarkiai įraudęs. Turėtų mažiau gerti. Mūsų šaly svaigalai nusineša daugiau gyvybių nei badas. Mano šventoji Rusija. Imperija maudosi svaigaluose. Gerina sveikatą, sako daktaras. Tauškalai. Kazokai pasilikę, bet to, kuris lošė, nėra. Gal apsidirbo? Kazokai. Irgi geria. Drąsūs kareiviai. Caro pasididžiavimas. Tik keistų vardų. Pietiečiai. Nina? Gyva. Mama? Greit mirs. Greičiausiai ilgai sėdžiu, nes dabar jie zvimbia kaip musės. Visi jie – lošėjai. Pažįstu jų mintis tarsi savo kišenę. Surdutuotas vyriškis. Prisimenu jį iš „Adlono" ruletės stalo. Lošia tik iš nelyginių skaičių ir raudonųjų. Savotiškai įkyri mintis. Civilinės teisės profesorius. Vardu Myškinas. Pažįstamas. Esu gėręs su juo alaus po kelių laimėjimų. Pažįstamas. Laiko rankoje lažybų kvitą. Kažin kiek statė? Du šimtus? Lošia iš mano mirties. Keistas pažįstamas. Prakaito dvokas. Vokietis spokso. Turėtų pasirūpinti savo tartim. Dnepro vokietis. Tikriausiai menonitas. Ką jie čia veikia? Imperatorės klaida. Kotrynos. Nereikėjo jų privilioti. Ukraina yra ukrainiečių...*

Vis dar apžiojęs vamzdį, vos neįsidūrė jo žiotims prisilietus prie gomurio. O jei nepavyks? – pamanė. Jei viskas ne taip, kaip man rodosi? Mirtis į nieką neatsižvelgia. Niekam neteikia pirmenybės. Tik trenkia ir pranyksta. Visai atsitiktinai, lyg gaudant gužutį. Ir sėdi ant užvalkalo ištaškytomis smegenimis.

Pamėgino nuryti, bet neįstengė tarytum pas dantistą. Labai iš lėto, dvejodamas iki paskutinės akimirkos, paspaudė gaiduką. Jau! – pamanė. Dabar, bet kurią akimirką.

Ir ginklas užsikirto.

Kambary kilo tikras balsų uraganas. Žmonės rėkė vienas per kitą. Laimėtojai džiūgavo, o lažintojas ėmė tikrinti talonus. Bankas ištuštės, pamanė Kolia, o dalis pinigų mano.

Bet buvo ir kitų, ne tokių linksmų. Šie dėjo atsargiai ir pralošė. Ir kaip džiaugsmo kontrapunktas pasipylė šauksmai, kad galbūt įvyko apgavystė, kad galbūt kas nors apdorojo revolverį. Vėl stojo tyla. Aukštas aristokratas prasibrovė prie Kolios.

– Duok šen revolverį! – suriko.

Jis padavė. Svečias? – pamanė. Kontraktas? Jis jau atlaikė tramvajų, o paskui – šitai. Aukštasis aristokratas jį nustūmė. Kambary tvyrojo tyla, kai jis nukreipė revolverį į fotelį. Negirdėtas trenksmas apkurtino žiūrovus, ir nuo baldo atplyšo sprando atrama.

Tos dėmės, pamanė Kolia taip aiškiai, jog pats nustebo, tos dėmės atsirado ne nuo kraujo, kaip man iš pradžių pasirodė. Jie niekad nepervelka fotelio. Pakeičia visą baldą!

Tą popietę Josefas pakartojo savo makabrišką bravūrą ne mažiau kaip septyniuose nelegaliuose Sankt Peterburgo lošimo klubuose. Ir visur, prieš paspausdamas gaiduką, liepdavo įdėti į revolverio būgnelį penkias kulkas. Ir kaip „Akvariume“, visuose klubuose kildavo neregėta maišatis. Bankai ištuštėdavo, o revolverių tikrinimo rezultatai buvo tokie pat, ir mėnuliui dar nespėjus pakilti virš imperatoriškosios sostinės, Josefas Nikolajus jau seniai vėl buvo tapęs turtuoliu. Šią popietę jis pelnė ne mažiau kaip šimtą aštuoniasdešimt tūkstančių rublių – ne visai įtikimą sumą amžių sandūros Rusijoje.

Jis jautėsi laimingas. Laimingas dėl staigaus praturtėjimo, laimingas, jog sėkmė atsisuko jo pusėn lyg įnoringas mistralis, bet galbūt nė kiek ne mažiau laimingas, kad šią popietę apsisprendė – niekad nebelošti iš pinigų.

Šis sprendimas subrendo jo galvoje su religinės vizijos jėga. Daugiau niekad, žinojo jis, nebekels kojos į kazino. Niekad šiame gyvenime nestos eilėn prie lažybų kontoros. Gana! Pasąmonė galų gale jį nuteisė, ir kaltinamoji pusė laimėjo.

Nuo pečių nusirito sunki našta. Pasijuto keletą metrų aukštesnis. Regėjimo laukas prasiplėtė. Ir net ne pusiaukely iki horizonto regėjo laukiantį naują gyvenimą – gyvenimą su dorybių įnašais, gyvenimą su žmogišku pelnu, meilės loteriją, kurioje anksčiau ar vėliau išsitrauks laimingą bilietą. Pagaliau jis laisvas. Lošimo kipšas išvarytas iš kūno aštuonių revolverių spragtelėjimais. Po daugelio metų pirmąsyk galėjo įkvėpti oro...

Apie savo sensacingą apsisprendimą pirmiausia norėjo pranešti motinai, Tatjanai Rubašovai, gulinčiai Šventojo sinodo ligoninėje, Peterburgo šiaurinėje dalyje. Atkako ten truputį po septynių. Arbatinių gobtuvus koridoriuje mezganti seselė parodė jam motinos kambarį.

Tatjana snūduriavo, kai įžengė į palatą. Atsistojo prie lovos ir ėmė stebėti motiną drėgnomis paklydusio sūnaus akimis. Greta jos ant staliuko gulėjo susidėvėjęs šventųjų kalendorius, atverstas ties šventą Kazanės Mergelę vaizduojančiu paveikslėliu. Viskas buvo taip pat kaip paskutinį kartą, prieš keturias savaites.

Pasidėjo pirštines ant stalo ir jau ketino ją žadinti, kai vėl užplūdo nakties įvykių prisiminimai. Su šiurpu prisiminė svečio transformacijas, nes, pagautas ryžto daugiau nebelošti, buvo pamiršęs pastarosios paros įvykius, taip pat ir atsitikimą su tramvajum.

Įtempęs jėgas, šias mintis nuvijo. Vėliau, tarė sau, kita proga. Viskam savas laikas. Dabar svarbiausia mano apsisprendimas. Galbūt reikšmingiausias visame mano gyvenime.

– Mama? – ištarė. – Ar miegi?

Senoji atsimerkė.

– Dimitrijau? – sumurmėjo. – Ar čia tu?

– Ne, tai aš. Kolia.

Keletą sekundžių ji, regis, gromuliojo šį faktą. Paskui nusišypsojo.

– Kolia! Aš tavęs negirdėjau. Gal miegojau?

– Seselė sakė, kad turėjai priepuolį.

– Priepuolį? Kokį priepuolį?

– Nuomario. Žinai, kaip būna. Vėliau nieko neprisimeni.

Jis nukreipė akis į šventųjų kalendorių. Dimitrijus – kampuotomis vaikiškomis raidėmis ant viršelio buvo užrašiusi mirusio vyro vardą. Maždaug prieš metus, ligai ėmus sunkėti, senoji sukriošo.

– Mama! – pakartojo. – Aš lioviausi lošęs.

Motina gailiai stebėjo sūnų. Jos lūpų kampučiuose purslojo seilės.

– Bet, Kolenka, – paprieštaravo, – juk tu niekad ir nelošei?

– Lošiau, mama. Dvylika metų. Bet dabar tam galas, visiems laikams.

– Tik ne tu, Kolia, – ryžtingai pareiškė Tatjana Rubašova. – Lošimas ir moterys tau niekad nerūpėjo. Dimitrijus tvirtina, jog tu linkęs į kunigystę.

Ačiū Dievui, tėtė miręs, norėjo pasakyti. Bet nepasakė. Užtat išbeldė:

– Taip, mama. Lošiau. Ar neprisimeni, net tavo rentą iki gyvos galvos pralošiau?

– Rentą iki gyvos galvos? Niekad nepatikėsiu, Kolia. Tu buvai geriausias vaikas šiapus Uralo. Prisimenu, kaip brolis Narvoje pavogė tavo varlytes ir sumetė į virėjos žuvienę. Tu nė nešnipštelėjai, nors varlytės tau buvo mielesnės nei tavo paties siela. Prisimeni, joms ką tik buvo išaugusios kojukės, o tavo brolis jas išvirė. Tu nė nešnipštelėjai. Paverkei tik trupučiuką ir išėjai į lauką žaisti su alaviniais kareivėliais.

– Bet ar neprisimeni, mama? – dar kartą pamėgino jis. – Savo rentos iki gyvenimo galo, kurią iššvaisčiau?

– Renta iki gyvenimo galo! Kam man jos reikia? Nesulaukusiai nė trisdešimties.

– Šešiasdešimt penkerių, mama, tau greit šešiasdešimt penkeri.

– Šešiasdešimt penkeri? Man? Viešpatie, kaip lekia laikas.

– Šiaip ar taip, dabar viskas baigta, – pasakė jis. – Tau nebereikės rūpintis. Ir kiekvieną iš tavęs paimtą kapeiką aš grąžinsiu.

Ir su kažkokiu pasididžiavimu išsitraukęs iš ryšulio pluoštą banknotų, Kolia pamosavo tarsi vėduokle priešais gulinčią moterį.

– Supranti, mama! – šūktelėjo. – Aš vėl esu ten, kur pradėjau. Neliūdėk. Aš pasirūpinsiu, kad tave perkeltų. Puiki privati klinika Morskaja gatvėje. Kelionės į Juodosios jūros kurortus per Velykas ir Naujuosius metus.

– Man gerai čia, – atsakė motina. – O tu būk atsargus su pinigais ir šitaip nemosuok. Esi per jaunas suprasti, kiek plėšikų drengia puspadžius po mūsų rusišką žemę. Tu visad buvai patiklus, Kolia, atsiliepia tavo švediškas kraujas.

– Bet, mama, – vėl pamėgino jis.

– Kelionės prie Juodosios jūros! Ką aš veiksiu tarp negrų? Bet sėskis, vaikeli. Sėskis prie manęs ant lovos, ir paprašysim kambarinės atnešti sultinio. Sakai, šešiasdešimt penkeri, tik pamanyk, man taip neatrodė.

Tasai kiek sujauktas motinos ir sūnaus pokalbis pirmą šio amžiaus vakarą jau truko apie valandėlę. Mes gyvename ir kalbame kiekvienas savo pasauly, pamanė Kolia, ir nė vienas negalime nusipirkti bilieto į kito. Motinos pasaulis arba, tiksliau, jos laikas sustingo maždaug devintą praėjusio amžiaus dešimtmetį. Tai buvo Gogolio vakarų ir arbatėlių pasaulis ir nepamirštama puota Žiemos rūmuose 1881-aisiais, kai Dimitrijus Rubašovas buvo įkopęs į savo karjeros viršūnę, o žmonės šnabždėjosi, neva jis skolinąs pinigų net Nikolajevičių šeimai. Tai buvo seniai, ir motinos sąmonėje dabar viešpatavo tokio pat stiprumo tamsa kaip kadaise šviesos caro rūmų krištolo sietynuose.

Jis pažvelgė į motiną – ši vėl snūduriavo. Ji panaši į angelą, pamanė, su baltais marškiniais ir pilkšvais plaukais, išdrikusiais lyg aureolė apie blyškų veido ovalą. Jis ją pasiims iš čia. Dabar turi pinigų. Liovėsi lošęs ir yra laimingas. Galbūt, pamanė, ligoninės popas teisus – jam reikėtų atsidėkoti už savo laimę piligrimo kelione į Atoną.

Sėdėdamas prie motinos lovos ėmė matyti save pelenų pribarstytais plaukais kopiantį į šventąjį kalną ir giedantį atitinkamą psalmę. Bet mintis baigėsi religiniu *cul-de-sac**, nes staiga kelią jam pastojo nesunaikinamu kontraktu mosuojantis svečias. Jį nupurtė šaltis. Juk lošė su juo ir pralošė būtent jam – didžiausiai rykštei, kaltintojui, gundytojui, šešėlių karaliui ir nuodėmės hercogui. Tai jį išsikvietė kovon. O jis darė stebuklus, atliko transformacijas ir pasmerkė jį...

Jo galvoje vėl prasidėjo improvizuotas teismas. Švari ir nešvari sąžinės kalbėjo viena per kitą; vieni liudytojai jį gynė, kiti žiauriai kaltino. Abi pusės žaižaravo išvadomis, peno semiančiomis iš jo vaikystės. Ir stengdamasis nuraminti protą, galiausiai Kolia ėmė palaikyti frakciją, maniusią, kad vis dėlto jis gyvenęs nuodėmingai ir jausdamasis žlugęs, tačiau pripažinusią buvus vieną išeitį – jis lošęs, už tai nicko nereikalaudamas. Jis neišmainęs sielos į turtus ir žemiškąją laimę, žaidęs tik dėl jaudulio, o pinigus, kuriuos dabar nešiojasi ryšuly, užsidirbęs garbinga rusiška rulete. Byla neturi precedentų, ją reikia palikti neišspręstą, pripažinti negaliojančią, atmesti, užmiršti.

Įtempęs visas jėgas, nuvijo šalin mintis ir palietė glebną motinos ranką. Giliai kvėpuodamas, įsidrąsino. Tai susitvarkys, pamanė, nes toks yra pasaulis, bent jau neturintiems daug pinigų – galų gale viskas susitvarko, viskas.

* Aklagatvis (*pranc.*).

Tą patį vakarą jis atsidūrė prie brolio Michailo Rubašovo namo. Snigti liovėsi, ir aukštai danguje žvaigždės narstė šviesos brokatą. Pirmo aukšto languose buvo tamsu, bet svetainėje, viršuje, šviesa degė. Apgniaužęs durų belstuką, sudvejojo. Praėjo pusmetis nuo to laiko, kai juodu paskutinį kartą išsiskyrė po širdį draskančio ginčo dėl Tatjanos Rubašovos rentos iki gyvos galvos. Michailas tada pagrasino pranešti policijai, o Kolia slogiai atsakė žinąs apie negarbingas brolio machinacijas su grūdais, tai, be abejo, jam turėjo sukliudyti išsiaiškinti reikalą juridiškai. Jie šantažavo viens kitą vos išaugę iš trumpų kelnaičių. Sunku buvo patikėti juos esant brolius.

Kolia pabeldė, ir duris atidarė namų darbininkė Olga.

– Negaliu jūsų įleisti, – pasakė. – Ponas uždraudė, ir jūs tai žinot.

– Pasakyk jam, jog aš dėl motinos: noriu ją perkelti.

– Pamėginsiu. Bet ponas prastos nuotaikos.

Ji užtrenkė duris jam priešais nosį, tačiau vos po valandėlės vėl atidarė ir pakvietė užlipti į svetainę.

Brolis su cigaru lūpų kamputyje stovėjo priešais tapytą portretą, vaizduojantį velionį Dimitrijų Rubašovą, irgi rūkantį cigarą. Jis atrodo išvargęs, pamanė Kolia, matyt, audringai praleido Naujųjų metų naktį. O gal dėl ko kito, jam nežinomo. Jų santykiai niekad neperžengdavo įžeidimų nubrėžtos sferos.

– Susirgo mažoji Aleksandra, – prašneko jis. – Skarlatina. Čia buvo tėvas Vasilijus ir skaitė brevijorių, bet blogiausia jau praėjo. Savaitę nesudėjau bluosto. – Jis krūptelėjo, lyg susigriebęs dėl savo pernelyg draugiško tono. – Jei tikiesi iškaulyti pinigų, – piktai suburbėjo, – tučtuojau dink.

– Anaiptol, – atsakė Kolia. – Aš dėl motinos. Noriu ją perkelti į privačią kliniką. Visas išlaidas pats padengsiu.

Brolis išvertė akis.

– Viešpatie, kaip tu atrodai, – nusistebėjo. – Kaip tau negėda vaikščioti suplyšusiu paltu!

– Mane ištiko nelaimė.

– Tavo kreditoriai? Jie greitai sudarys gildiją, tiek jų daug. Du buvo čia prieš pietus. Jei už tave nelaiduosiu, pareiškė, tavęs laukia skolininkų kalėjimas. Puiku, atsakiau. Jam ten ir vieta. Nuo to laiko, kai pasiėmė tėvo palikimą, su juo vienos bėdos. Mūsų vargšę motiną jis apvogė iki paskutinio siūlo ir vos nepasiuntė į kapus. Užrakinkit jį ir įmeskit raktus į šulinį. Jis to nusipelnė. – Brolis piktai išpūtė dūmus. – Ir jie papasakojo, kad esi išmestas iš šauniosios našlės namų. Suprantama, atsakiau. Verčiau įsileisčiau gyventi patį velnią nei brolį Josefą Nikolajų. Aš pats išguičiau jį iš savo namų, nors būtų keturiasdešimt laipsnių šalčio, o jis neturėtų batų apsiauti... – Užsikosėjęs brolis atsisėdo į kartūnu aptrauktą fotelį. – O ko tau reikia iš motinos, aš nesuprantu. Ar dar nepakankamai prikamavai vargšę moterį?

Josefas neatsakė. Praskleidęs ryšulį, padėjo ant arbatos stalelio pluoštą banknotų. Suskaičiavo. Dešimt tūkstančių rublių.

– Iš kur juos gavai? – paklausė brolis. – Ar su bakunininkais susidėjai? O Dievuliau, Kolia, jei tėvas dabar tave matytų.

– Noriu ją paguldyti privačion klinikon. Yra gera vieta Morskaja gatvėje. – Suskaičiavęs dar penkis tūkstančius, uždėjo ant krūvos viršaus. – Čia tau. Tu apmokėdavai jos išlaidas paskutiniais metais. Tai atpildas, Michailai. Aš lioviausi lošęs.

Brolis tarsi neteko žado. Namo gilumoje Kolia išgirdo kažką kosint, galbūt mergaitę.

– Lioveisi lošęs? Negi nori, kad patikėčiau?

– Manyk, ką nori, bet dabar viskas baigta. Aš gailiuosi. Gailiuosi kiekvienos sekundės. Daugiau to nebus.

Michailas atsistojo. Mažais žingsneliais, lyg bijodamas staigiu judesiu pradanginti pinigus, prikiceno prie staliuko. Paseilėjęs nykštį rudu liežuviu, perskaičiavo banknotus.

– O šitie – man? – paklausė. – Negali būti.

– Sakiau, kad padėjau tašką. Daugiau nelošiu.

Brolio aky suspindo ašara. Nurideno ją mirkčiodamas ir nerangiai timptelėjo varlikę.

– Kolia! – sušuko. – Broleli!

Ir sulig šiais žodžiais apkabino Josefą Nikolajų, prispausdamas prie savo cigarais trenkiančios marškinių krūtinės, ir garsiai pravirko, nusisukęs į sieną, nuo kurios Dimitrijus Rubašovas su nuostaba žvelgė į tokius skirtingus savo palikuonis...

Susitaikymas su broliu po pusę gyvenimo trukusios nesantarvės buvo netikėtas pirmo naujojo amžiaus vakaro finalas, vėliau prisiminė Kolia. Bet jis gerai derėjo prie įvykių ornamento. Visa ši para buvo kupina keistybių, audringo mėtymosi ir nuostabių paradoksų. Jis persirengė senais brolio drabužiais – koralų spalvos durtiniu ir austriško modelio skrybėle. Brolis pasikvietė žmoną, nervingąją Natašą Rubašovą, ir išgirdusi naujieną, kad Josefas liovėsi lošęs, ji pasiūlė jam kambarį savo namuose. Josefas mandagiai atsisakė. Jis planuojąs pernakvoti viešbutyje, o įtaisęs Tatjaną Rubašovą privačion klinikon, tučtuojau imsiąs dairytis nuosavo buto. Ištuštinęs paskutinę likerio taurę, paliko trisdešimt rublių nupirkti dovanų vaikams, pabučiavo Natašai ranką, padėkojo už drabužius ir atsiprašė turįs eiti. Brolis pats nulydėjo jį laiptais.

Stovėdamas priebutyje, išgirdo nerimastingą murmesį iš gretimo mergų kambarėlio. Jis priminė maldą.

– Tai Olga, – tarė brolis. – Kvaila moteris mano atėjus Paskutiniojo teismo dieną. Nevskio prospekte šiąnakt pasirodęs velnias. Elgeta matė jį pravažiuojantį juodu šarabanu su lavonu vežiko pasostėje. Jis buvo su akiniais!

Michailas Rubašovas bakstelėjo piršto galiuku į smilkinį.

– Pasakyk man vieną dalyką, Kolia. Ar mūsų Rusija kada nors įveiks atsilikimą su tokiais pavaldiniais? Lygiai sėkmingai

vėl galim įvesti baudžiavą. – Pakratė Koliai ranką ir pabučiavo į lūpas. Tada saldžiu balsu sušnabždėjo: – Turiu tau vietą savo įmonėje, jei tave domina. Neseniai mirė senasis buhalteris. Tai puikus postas norinčiam nuodugniai susipažinti su reikalais. Per metus pakilsi rangais. Galėčiau pagalvoti ir apie dalininką.

Josefas padėkojo, žadėdamas reikalą apsvarstyti. Ir lydimas namų darbininkės murmėjimo it kokio ūžesio galvoje, išėjo iš Michailo Rubašovo namų.

Vidurnaktį jis stovėjo „Adlono" viešbučio bare ir gėrė šampaną. Iš gretimo kambario girdėjosi stabdomo ruletės rato tiksėjimas, bet jis neturėjo jokio noro – nė kruopelės noro – lošti. Krištolo sietynai metė ant žmonių silpną šviesą. Šiugždėjo šilkai ir tafta. Nakties iškilmių padariniai buvo sutramdę nuotaikas. Žmonės sėdėjo mažomis grupelėmis aplink stalą, gurkšnodami mėtų likerį ir kiurakao.

Jis klausėsi šurmulio. Cirko nykštukas kivirčijosi su vienu iš padavėjų. Prie ilgosios sienos su tapytais piliastrais čigonų kapela griežė valsus. Tonai šlakstė jo pavargusias mintis it švelnus lietus. Nuo svečio apsilankymo jau buvo praėjusi veik para, ir jis svarstė, ar galėtų protu aprėpti šį įvykį arba visa tai, kas dėjosi paskui. Viskas atrodė nesuprantama. Dešimt metų nuolat krintąs laimės termometro stulpelis, o paskui šitai. Prisiminė Olgos maldą ir elgetą, mačiusį juodu šarabanu pravažiuojantį svečią. Tačiau baimės nebejautė. Tik dėkingumą. Svečias nebuvo blogas padaras, pamanė, greičiau apšmeižtas, žmonių prietarų auka.

Nemirtingas? Ši mintis jam nepatiko, bet buvo pernelyg nesuvokiama, už jo proto ribų. Šiaip ar taip, jam prasidėjo naujas gyvenimas ir, jei seksis, niekad daugiau nepatirs skurdo.

Apgalvojo savo artimiausią ateitį, ir prieš akis atsivėrė daugybė galimybių. Regėjo save kaip brolio firmos dalininką, o gal-

būt pinigų skolintoją už garantiją nekilnojamu turtu. Žinoma, susilaikys nuo lošimo ir saikingai gers, nes patirtis išmokė, jog viena nuodėmė gimdo kitą ir jos poruojasi kaip triušiai. Štai tokios mintys sukosi jam galvoje, kai padavėjas atkišo bergamotėmis kvepiantį raštelį.

Atlenkęs perskaitė:

Mielas Kolia,
iš savo stebėjimo vietos už penkių stalų matau, kad į tave atsigręžė laimė. Nauji drabužiai, žaisminga skrybėlė, brangus šampanas ir t. t. Mano paskutinis leitenantas išvyko į žiemos manevrus. Ar nenorėtum suteikti man garbės?

Tavo Nina Furjė

Po daugelio metų, viskam pasikeitus, jis prisimins, kad iš visų pirmosios naujo amžiaus paros netikėtumų šitas galbūt buvo didžiausias.

Jis atsisuko. Ji nusišypsojo, ir jis suprato šypsenoje slypint ateities pažadą...

Gerieji metai

1905-ųjų „Sankt Peterburgo bažnytiniame žurnale" įdėtoje nuotraukoje Josefą Rubašovą matome drauge su labdaros komiteto vicepirmininku Semionu. Nuotrauka iliustruoja naujų našlių namų atidarymą Vasilijaus saloje. Josefas Nikolajus dėvi fraką ir cilindrą, o ant piršto mūvi vabalo dydžio auksinį žiedą su antspauduku. Šalia soste kiurkso aptukęs cerkvės atstovas, o fone matome niūrų mūrinį įstaigos pastatą, ant kurio laiptų fotografuoti sustatytos pirmosios viešnios.

Nuotrauka iškalbinga – skurdas, liesos senutės su skarelėmis ir lopytais vilnoniais sijonais; bet mes liudijam ir naują tikslo siekį, tokius pramonės magnatus ir labdaros rėmėjus kaip Josefas Rubašovas...

Jis netapo Michailo Rubašovo firmos dalininku, kaip siūlė brolis. Gal dėl išdidumo, gal iš užsispyrimo, bet greičiausiai iš baimės, kad vėl neįsižiebtų sena nesantaika, ir nenoro rizikuoti šeimos ramybe. Užtat investavo turtą į celiuliozės pramonę, kuri nūnai klestėjo, rungtyniaudama su vis laisvėjančiu žodžiu. Nuo celiuliozės iš pradžių jis žengė gamybos krypčiai priešingą žingsnį – įsigijo suomių miško, o paskui – žingsnį pirmyn, rizikingai supirkęs Kijevo laikraščius. Nuo miško ir laikraščių perėjo prie degtukų ir sieros gavybos, o kilus rusų–japonų karui, tapo chemijos pramonės, tiekiančios paraką ne mažiau kaip keturiems armijos korpusams, dalininku. Netrukus jis padėjo verslo im-

perijos pamatus. Jam priklausė nekilnojamasis turtas Kryme, vario kasykla Urale, muilo fabrikas Karaliaučiuje ir vištų skerdykla Taline. Prekiavo plieno graviūromis bei ikonomis ir vadovavo arnotų bei procesijos kryžių dirbtuvei. Prisipirko karo obligacijų ir vertybinių užsienio popierių ir sukėlė šiokią tokią sensaciją, pardavęs ginklų pramonės akcijas ir investavęs pinigus į medžio gaminių padalinį, skirtą pigiems karstams. Bet, pasak jo, „pardavus paraką, belieka kasti kapus".

Sulaukęs trisdešimt penkerių, jis buvo gerbiamas ir kėlė tokią pat didelę baimę priešams, kaip jautė visų varguolių, kuriems buvo padėjęs, dėkingumą. Jis pirmininkavo rusiškų cepelinų tobulinimo konsorciumui, o kaip Galicijos augalų selekcijos bandymų dalyvis dėmesingai stebėjo naujos ropės veislės, padėsiančios apginti nuo bado lenkų provincijas, išvedimą. Vieną dieną, išėjusį nusipirkti „Peterburgo laikraščio", jį sustabdė žibuokles pardavinėjanti mergaitė. Jis nusipirko puokštelę Ninai Rubašovai, o pakeliui jam šovė mintis pradėti organizuotai pristatinėti gėles į namus. Šis sumanymas turėjo didžiulį pasisekimą, nes nuo to prasidėjo Peterburgo proginių gėlių pristatymo grandinė, o po kurio laiko ir penkiuose dideliuose šiltnamiuose turintiems monopolį imta auginti ir pardavinėti kalėdines rožes. Prie ko tik jis prisiliesdavo, viskas virsdavo auksu. Greičiau nei per dešimtmetį tapo milijonieriumi, skaičiuojant tiek rubliais, tiek svarais sterlingų.

Taip pat pagarsėjo kaip kylančių poetų mecenatas ir rėmė eksperimentinę operą su pasaulinę šlovę pelniusiu bosu Šaliapinu, atliekančiu pagrindinius vaidmenis. Pasitaręs su Peterburgo vyskupu, tūkstančius rublių padovanojo labdarai. Jo vardu buvo pavadinta troba pasišildyti karo našlėms, kaip ir plaučių ligomis sergančių valstiečių mergaičių kolonija. Nė vienas elgeta nenueidavo tuščiomis nuo jo durų, ir visą žiemą savo kieme jis dykai dalijo sriubą. Virto filantropu ir jautė nepaaiškinamą potraukį kvakeriams.

1902-ųjų vasarą susituokė su Nina Furjė, kuri, norėdama pradžiuginti Tatjaną Rubašovą, perėjo į ortodoksų tikėjimą ir paėmė Kolios pavardę. Ji ir toliau keletą metų dirbo Prancūzų teatre, bet, Josefo imperijai ėmus rimtai plėstis, darbo atsisakė, kad rūpintųsi namais. Verslininkams atėjus pietų, būdavo ideali šeimininkė – vos pastebimais žvilgsniais vadovaudavo tarnams, deklamuodavo „Madam Bovari" ir, akompanuodama vokiška pianola, dainuodavo rusiškus kupletus. Sutuoktinių meilė buvo aistringa ir karšta, bet nekenksminga. Iki visiškos laimės trūko tik vieno dalyko – vaikų.

Tik praėjus veik penkeriems bergždžių mėginimų metams, jie pasitarė su Rytų Prūsijos specialistu, ir šis nustatė Niną Rubašovą tapus nevaisingą dėl gimdos infekcijos. Diagnozė juos nuliūdino lyg artimo giminaičio mirtis, tačiau bendra širdgėla stiprino ir meilę. Ketino ką nors įsivaikinti, bet nieko nenusprendę vieną vasarą iš tolimojo Sverdlovsko atostogų parsivežė mergaitę. Mergaitė buvo akla, ir jie pasamdė guvernantę jai mokyti Brailio rašto. Bet mergaitei išvažiavus, skausmas buvo toks didelis, jog jie nutarė daugiau niekad nebeįsileisti į namus svetimų palikuonių.

Visą šitą laiką Josefas niekad neprisiartindavo prie ruletės stalo. Jis laikėsi savo pažado ir nelošdavo – netgi per žmonos surengtas labdaros loterijas. Ir, užsiėmęs žemiška laime, niekad neprisimindavo pirmosios šio amžiaus nakties įvykių. Visa toji istorija rodėsi tolima, tarytum susapnuota ar fantazijos ištraukta iš pasąmonės slaptynių. Keistąjį kontraktą saugojo savo kontoros rašomojo stalo stalčiuje, būdavo, kartais jį išsitraukia ir kritiškai bei sentimentaliai tyrinėja objektyvioje kontoros lempos šviesoje. Su nuostaba, bet nė kiek nesibaimindamas, kas rytą apžiūrinėdavo savo veidą vonios kambario veidrodyje. Keisčiausia, jog jame nebuvo nei raukšlelės, nei jokio odos nelygumo, ir kai Nina Rubašova, vieną rytą atsigręžusi

milžiniškoje lovoje su baldakimu, meiliai šūktelėjo: „Tu nė kiek nepasenai nuo tos dienos, kai mudu susitikom!“, greičiausiai jį tik pamalonino.

Tatjanos Rubašovos būklė dėl visuotinės medicinos pažangos tolydžio gerėjo. Jos liga jau buvo vadinama ne nuomariu, o epilepsija, ir tai Kolios ausyse skambėjo dar rimčiau, bet dabar ją galėjo palengvinti hipnozė ir nauji vaistai. Priepuolių pasitaikydavo vis rečiau ir jie trukdavo vis trumpiau, deja, motinos protas minkštėjo atvirkštine proporcija. Po kelerių metų slaugos privačiose klinikose jis parsivežė ją namo, kur ja rūpinosi Froido veikiama Vienoje išsilavinusi gailestingoji seselė. Nina Rubašova gerai sutarė su Tatjana, nors ilgainiui pastaroji ėmė tvirtinti pirmąją esant jos motiną ir netgi viena proga pasiprašė krūties. Bet pamažėle, užliūliuota senatvės lopšy, ji nugrimzdo į dulkėmis atsiduodančią tylą, pertraukiamą tik šventųjų kalendoriaus šiuršenimo – ir galbūt laimingą, nes nuo jos lūpų niekad nepradingdavo svajinga šypsena...

Su broliu palaikydavo *status quo*. Jų santykiai buvo formalūs, nepaisant visko, pažymėti įtarumo, lydinčio pusės gyvenimo priešiškumą. Vis dėlto Kolia, broliui nežinant, padėjo, kai jo nedidelei firmai iškilo bankroto grėsmė, nes keletą metų biržoje vis krito grūdų kainos dėl pigaus amerikiečių importo. Susitikdavo juodu retai, tik per šeimos ir didžiąsias bažnytines šventes. Michailas tuomet visad išgerdavo keletą taurių per daug ir imdavo pasakoti žydiškus anekdotus, kurių buvo išmokęs iš pažįstamų komersantų ukrainiečių. Josefas bjaurėjosi jo pigiais muskuso kvepalais ir godžiais žvilgsniais į Ninos Rubašovos korseto apačią, tačiau, suprasdamas, jog brolis pavyduliauja, vengdavo bet kokių pagyrų, galinčių sustiprinti šį jausmą. Dėl tos pačios priežasties atsisakė nupirkti ponį mažajai Aleksandrai Rubašovai, kaulijusiai šio, kai jis užsiėmė žirgynais. Intuityviai suvokė vieną pakvaišusį priešą galint padaryti daugiau žalos nei

smukusi konjunktūra ar didelis streikas. Buvo atsargus, o atsargumas jį darė stiprų. Taip pralėkė dešimt metų, daugiausia nušviestų laimingos žvaigždės.

Bet 1909-ųjų rudenį išėjus vienam pasivaikščioti palei Fontankos kanalą, atsitiko tai, kas jam priminė laimės ištakas: jis išvydo neūžaugą kastratą Iliodorą, prašinėjantį pinigų prie Anitškovo tilto.

Jis sustojo pavartėje, norėdamas likti nematomas. Reagavo gana mįslingai – įkvėpė per daug oro ir pajuto tarp sėdmenų žliaugiant šaltą prakaitą. Stebėjo kastratą, nenatūralia šypsena atkišusį praeiviams kepurę. Elgetos akys buvo visiškai tuščios, lyg užgesus vidinei šviesai, o kai jis po valandėlės pakilo, Kolia nusekė iš paskos.

Kelias nuvedė tolyn, į neturtinguosius miesto rajonus. Pro plonas medines namų sienas buvo girdėti riksmai ir girtuoklių dainos, o gatvės taip susiaurėjo, kad veik neprasiskverbė dienos šviesa. Dvokė sušvinkusiais kopūstais ir srutomis, o jam įkandin bėgo basi vaikai, prašinėdami pinigų.

Iš užpakalinio kiemo išgirdo itin šviesų ir melodingą skapo balsą. Nusėlino ten ir, užlindęs už milžiniško klevo, išvydo Iliodorą su kepure rankoje, giedantį seną choralą. Kažkas pravėrė perdžiūvusį langą ir išmetė keletą kapeikų, kurias jis vikriai sugavo kepure. Paskui jis nutilo, ir veidą iškreipė bjauri grimasa.

Labai iš lėto kastratas atsiklaupė ir garsiai rėkdamas ėmė svaidyti prakeiksmus ir pranašystes apie pasaulio žūtį, o paskui, pasiekęs beprotystės apogėjų, išsitraukė iš apsiausto durklą ir įsipjovė į delną. Čiurkštelėjo kraujas, bet kastratas tik pratrūko isterišku vaiko juoku. Buvo akivaizdu, kad jam pasimaišęs protas.

Ėmė temti, bet kvartale neužsidegė nė vienas žibintas. Kastratas vėl iškėblino gatvėn, pasuko dešinėn į skersgatvį, ir netrukus jį prarijo tamsa.

Josefas Rubašovas stovėjo atsirėmęs į namo sieną. Tamsoje šmirinėjo žiurkės, o tolumoje girtuoklis traukė nepadorios dainos posmelį. Vėl apniko senos mintys. Jį suėmė stiprus jausmas, kad jo laimė pirkta kreditan ir kad anksčiau ar vėliau būsiąs priverstas sumokėti kur kas didesnę rentą, nei pasiskolinta suma. Štai tokios tamsios ir neramios mintys plaukė jam per galvą, kai kažkas taip smarkiai patempė už palto skverno, kad vos išsilaikė ant kojų.

– Ko jūs iš manęs norit? – šūktelėjo kastratas.

– Ar nepažįsti manęs? Tai aš, Josefas.

– Aš niekad nesu jūsų matęs. Kodėl sekat mane?

– Ar neprisimeni? Sykį esi man padėjęs.

Iliodoras išsiviepė.

– Neprisimenu, – atsakė. – Nieko neprisimenu. Žiūrėk...

Atkišęs atgniaužė kumštį. Ant delno gulėjo pirštas – kruvinas, kumpas, ties nuopjova, kur buvo atsiknojusi oda, jau pageltęs.

– Tai jam, – sušnabždėjo. – Mano valdovui. Dovana. Net nesuskaudėjo – jis man neleidžia pajusti skausmo.

Neūžauga dabar jam atkišo kitą ranką: iš nykščio buvo likęs tik mažas kremzlių ir mėsos gumbelis su odos skiautėmis.

– Visai neskaudėjo, – patikino jis. – Darau iš meilės. Jam priklauso mano siela.

– Iliodorai, – kreipėsi Josefas, bet nutilo, staiga susigriebęs, kad nežino, ką pasakyti.

Ir vėl isteriškai nusikvatojęs, kastratas paliko jį tamsoje: dingo iš akių dvokiančiame skersgatvio tunelyje.

Metų gale šeima nusipirko namą netoli Hapsalaus, prie Estijos krantų. Tai buvo senas dvaras su gyvenamaisiais pastatais, kažkada priklausiusiais Baltijos vokiečių baronui iš kalavijuočių ordino. Drauge su žmona Josefas atstatė sugriuvusius pastatus ir čia praleisdavo vis daugiau laisvalaikio.

Artinosi jo keturiasdešimtmetis, ir Josefas tarėsi sulaukęs to amžiaus, kai ateina laikas susirasti laisvalaikio pomėgių. Ėmė rinkti antikines monetas ir netrukus jau mažumą nusimanė apie bizantinus ir graikiškas tetradrachmas. Mėgino medžioti, bet greitai pasibjaurėjo šaltakraujišku laisvų žvėrių žudymu. Su savo nebyliu arklininku leisdavosi į ilgus pasivaikščiojimus po mišką ir, įkvėptas Linėjaus, visą pavasarį katalogizavo Estijos pelkynų florą.

Mėgdavo žiūrėti, kaip dviejų šimtų metų obels šešėly žmona siuvinėja staltiesėles, o kai Tatjana Rubašova ligos patale susigraudinusi įtraukė savo gimtinės kvapą, jis suprato ją ramiai pasimirsiant.

Tai buvo laimingas metas. Meilė subrendo, buvo spalvinga, laukinė kaip tos raudonžiedės pupelės, valstiečių sodinamos prie išbaltintų sienų. Iliodorą pamiršo ar bent nugrūdo į atminties užkaborius. Turtai patys savim rūpinosi – „savotiškas finansinis *perpetuum mobile*“, kaip tai vadino laiškuose pažįstamiems.

Naktimis kartais nubusdavo iš laimės. Tuomet gulėdavo, žvelgdamas į baltišką naktį, Ninos veidelį įsispraudęs pažasty it papuošalą dėžutėje.

Niekas negalėjo jam grėsti. Jautėsi stiprus. Laimė padarė jį stiprų – gera ir amžina apytaka...

1911-ųjų rudenį Josefas Rubašovas kaip operos globėjas buvo pakviestas į Žiemos rūmų pokylį.Tai buvo lapkritį, tuo metu, kai šiaurės Rusijos lygumose siautėja rudeninės audros, ir oro permainoms jautri Nina gripavo. Kiek padvejojęs, jis nusprendė važiuoti vienas.

Pačios vakarienės nedaug prisiminė – visos šnekos buvo vienodos, kaip ir carų poros, net nepasirodžiusios salėje, pagerbimas. Šeimai atstovavo Maskvos didysis kunigaikštis, nužudytojo Sergejaus brolėnas.

Po vakarienės iškilmės buvo perkeltos į Malachitinę salę, kur kažkada vykdavo užsienio ambasadorių audiencijos. Net Josefą Nikolajų pribloškė prabanga – aukso ir marmuro jūra, milžiniškos žalio malachito lodžos, gryno aukso durys, o palubėj suposi didelius oro laivus primenantys, stručio kiaušinio didumo prizmių prismaigstyti Bohemijos krištolo sietynai. Gojos nutapytas aktorės Antonijos Saratės portretas privertė pagalvoti apie žmoną.

Stovėjo nuošaly, stebėdamas visą šią prabangą, kai kažkas palietė jam petį. Tai buvo Grigorijus Jefimovičius Rasputinas.

– Ponas atrodo susikrimtęs, – prašneko jis. – Gal jus kas nors slegia?

Vyriškis dėvėjo valstietiškais drabužiais – paprastais siuvinėtais marškiniais ir ilgais auliniais. Barzda krito ant krūtinės. Šioje ilgų suknių ir frakų, turtų ir mokslingų prancūziškų pokalbių jūroje jis reprezentavo tikrąją Rusiją – su Europa sukryžmintą Aziją.

– Man taip neatrodo.

Rasputinas stebeilijo į jį. Akys buvo neregėtai žydros ir aštrios.

– Aš retai apsirinku. Gal ponas norėtų išlieti man savo širdgėlą?

Kolia neryžtingai šyptelėjo, bet Rasputinas žiūrėjo rimtai.

– Visus kas nors slegia – tiek imperatorių, tiek elgetą. Jūs – ne išimtis. Leiskit man spėti. Jus kamuoja, kad neturit vaikų. Nesijaudinkit – jūsų laukia netikėtumas.

Kolia nustėro, bet Rasputinas tik pažvelgė į jį laižydamas rūdžių spalvos dantis ir atsirūgo svogūnais.

– Ir jūsų motina serga, jei neklystu?

Tikriausiai girdėjo kalbant apie mane, pamanė Kolia. Bet seniokas pertraukė jo mintį:

– Ne, niekad. Netgi nežinau, kuo jūs vardu.

Nė nepastebėjęs, Kolia ėmė žingsniuosi drauge su Rasputinu. Žmonių grupelės atsigręždavo į juos šnabždėdamosis. Jie praėjo Ticiano paveikslą – Mariją Magdalietę apnuoginta krūtine, nukreipusią ištvirkusį žvilgsnį į ševioto mėlynumo dangų. Rasputinas nė kiek nesivaržydamas vėl atsirūgo, o paskui jie išsiveržė iš grūsties.

– Tikra teisybė, – tarė Josefas. – Aš bevaikis, o mano motina serga. Iš kur jūs žinot?

– Nesukit galvos, – atsakė Rasputinas. – Greit išsivaduosit iš rūpesčių. Toks šis pasaulis – susitikimai, išsiskyrimai begaliniu ratu.

Beprotis, pamanė Kolia. Imperatoriškoji pora apsupta šventųjų kvailių. Pranašystės, sumišusios su tauškalais. Nina manęs nepaliks dėl... Bet jo mintis vėl nutraukė:

– Ne beprotis. Galbūt pranašas. Bet aš brangiai moku už tuos žodžius, kuriuos angelai man kužda į ausį. Dėl to ir žmonės manęs vengia. Kažkodėl juos labiau gąsdina ateitis nei praeitis. Įsikabinimas į chronologiją – mūsų laimė ir prakeiksmas, nes ką mes be jos darytume? Kaltė juk sąlygojama laiko – be priežasties nesuprasi, kas teisinga, o kas ne. O kam mums Dievas, jei niekad nesijautėm nusidėję?

Jie sustojo prie vieno iš langų. Salė nuo šnekų ūžė lyg tolima jūra. Apačioj tekėjo Neva. Blausiame jos paviršiuje suposi tamsūs pontonai.

– Jūs tarytum skaitote mano mintis, – tarė Josefas.

Rasputinas pažvelgė į upę.

– Nenorėčiau, kad taip sakytumėt. Aš jų negirdžiu. Jaučiu. Visi žmonės turi auras. Jos skleidžia virpesius, milžiniškus minčių ir prisiminimų gūsius. O aš tik seismografas.

Jis nutilo ir uždėjo Josefui ant peties ranką.

– Kuo jūs vardu? – paklausė.

– Josefas Nikolajus.

– Na, gerai, pone Rubašovai. Man reikia eiti – sirenos šaukia. Ar negirdi jų dainos? Imperatoriškojo miesto damos. Bet, patikėk, mes dar susitiksim.

Linktelėjęs jis nuėjo: labai oriai prasiskyrė kelią žmonių jūroje ir dingo iš akių...

Kitų metų liepą išsipildė pirmoji Rasputino pranašystė: Nina Rubašova pagimdė sūnų.

Jos nėštumo neįmanoma mediciniškai paaiškinti. Tai buvo stebuklas, prigimties užgaida, gailestingosios apvaizdos išdaiga. Gimdymas buvo kankinamas ir truko veik keturias paras. Kūdikio riksmas pasigirdo Liūto ženklo sekmadienį. Jis atėjo į pasaulį su gobtuvu, turėjo pieninius dantis, buvo pakrikštytas Leopoldu.

Jie gyveno apsvaigę iš laimės lyg žemiškame rojuje, o meilė skrajojo mirtingiesiems nepasiekiamose aukštumose. Pasamdė suomę žindyvę, ir vaikas traukė pieną iš jos krūtų kaip veršis. Buvo paveldėjęs motinos jūros spalvos akis ir auksinius senelės plaukus – Koliai berniukas rodės grožio ir kūno formų harmonijos stebuklas. Vaiką taip labai mylėjo, jog nė pats to nesitikėjo.

Visą vasarą jie praleido Hapsaluje. Įsiguldę berniuką vežimėlin, leisdavosi ilgai pasivaikščioti. Jų laimei pagarbą rodė visa gamta – vėjyje siūruojantys medžiai, besišypsančios saulėgrąžos, nuo kaitros smilkstantys javai. Kūdikio miegamajame žindyvė pakabino nuo blogos akies sergstintį amuletą. Kolia juokėsi. Nina Rubašova juokėsi. Tą vasarą jie daug juokėsi...

Tų pačių metų rudenį vėl prasidėjo neramumai Balkanuose, o Amerikos komercijos banko žlugimas įsiūbavo biržą. Nieko baisaus, tačiau Josefas Nikolajus pasijuto esąs priverstas taktiškai ginti savo interesus, tad šeima grįžo Peterburgan. Keliais mikliais opciono ėjimais Kolia tik sustiprino savo pozicijas bir-

žoje, ir jų laimės šaltinis tebetryško. Vaikas buvo ramus, rudens lygiadienį išmokęs šliaužti kaip žaltys ir Peterburgo šnekta rėkti „mama". O Tatjanos Rubašovos kambary, sėdėdamas susigraudinusiam Koliai ant kelių, mažylis, žvilgtelėjęs į silpnaprotę senelę, pavadino ją Vava.

Per Kalėdas jie atvėrė duris kvartalo elgetoms. Didžiuliai pulkai senelių ir vaikų srėbė sriubą virtuvėje. Mažieji gavo kalėdinių dovanėlių, o apiplyšėliai – senų drabužių. Nina Rubašova nupirko penkiasdešimties vaikiškų batų porų partiją. Negalėjai nesijaudinti, matydamas, kaip šviečia sočių neturtingųjų veidai. Josefas Rubašovas prisiminė pastaraisiais mėnesiais iš kaimų plaukusius pranešimus – apie motinas, išsekus pienui krūtyse davusias kūdikiams žįsti paršavedę, ar apie taip nusigyvenusias šeimas, kad jų nariai negalėdavo vienu metu išeiti iš namų, nes visiems nepakako drabužių. Jis ne tik suprato labdaros svarbą tokiais laikais, bet ir savo turtus vertino kaip dovaną. Žinojo, kaip jautiesi laisvai krisdamas. Buvo atsidūręs skurde ir nors išsikapstė, to nelinkėjo nė didžiausiam priešui.

Bet tarp pulkų varguolių, perėjusių jų virtuvę per tas Kalėdas, buvo moteris, vardu Sonia Filipova. Ji gyveno gretimo užpakalinio kiemo pašiūrėje, kur už keletą kapeikų burdavo iš kiaušinių trynių ir, žiūrėdama į velioniams priklausiusius daiktus, pasakodavo, kaip jie gyveną aname pasaulyje. Kai pranašystėms ir psichometrijai prasidėjo blogi laikai, ji kartu su našlaičiu Gavrila išėjo elgetauti. Vieną vakarą, kai Nina Rubašova kaip paprastai su sūneliu ant rankų stebėjo, kaip dalijama sriuba, ši moteris čiupo jai už rankos.

– Motinėle, – kreipėsi ji. – Tavo namai prakeikti. Virš šių namų pakibęs tavo vyro prakeiksmas.

Moters akys išvirto ant kaktos, ir ji pargriuvo ant žemės tampoma sunkių traukulių, panašių į tuos, kurie būdavo Tatjanai Rubašovai, kai ją vis rečiau ištikdavo priepuoliai. Nina Ruba-

šova stovėjo apstulbusi, o iš svetainės atlėkė Josefas. Sukrėstas įvykio ėmė mosuoti acte sumirkyta nosine moteriai prieš veidą, kol ši vėl atgavo sąmonę ir įbedė į jį siaubo kupinas akis, kurių žvilgsnio jis niekad nepamirš.

– Tu prakeiktas, – sušnabždėjo ji. – Tepadeda tau Dievas, maloningasis pone, bet tu esi prakeiktas.

Per Tris Karalius jų būtis pasikeitė vienu gaistu – staiga susirgo berniukas. Jis nebevalgė, o tą mažumėlę, kurią pavykdavo jam sugrūsti, netrukus organizmas pašalindavo. Po viduriavimo priepuolių pakildavo temperatūra ir prasidėdavo traukuliai, o visą kūnelį išmargino didelės pūlingos pūslės.

Pakvietė gydytojų – berniukui leido kamparo ir girdė ant cukraus užlašintu opiumu, bet ėjo savaitės, o pagerėjimo nebuvo. Votys pratrūko ir neatpažįstamai subjaurojo veiduką. Kūnelis išdžiūvo, o dėl ilgo karščiavimo susivirino smegenėlės kaukolės puode. Kovą, ligai pasitraukus, berniukas liovėsi kovojęs – virto idiotu.

Niną Rubašovą parbloškęs šokas buvo toks stiprus, kad ji visą pavasarį išgulėjo lovoje. Po daugelio metų Kolia lyg ryškioje nuotraukoje prisimins jos veidą, kai ji apatiškai gulėjo išsitiesusi patale ir kartojo sau vieną frazę: „Dieve, kodėl leidai, kad man tai atsitiktų?“ Jis baiminosi, jog ji neteks proto, ir ši baimė virto neapykanta savo atžalai. Nebegalėdavo žiūrėti į berniuką, juoba prisiliesti prie jo, sėdinčio savo lovytėje, išsiterliojusio išmatomis ir spoksančio blausiomis idioto akimis...

Artėjo vasara, ir Josefas Nikolajus mėgino užsimiršti panirdamas į darbą. Ir nors anksčiau savo reikalus stebėdavo tik akių krašteliu, o patikimiausias ginklas tarp popierių ir skaičių buvo intuicija, dabar, kai jis įsistebeilijo savo imperijai į veidą, laimė nuo jo nusigręždavo. Jis ėmė daryti klaidų, ir nauji biržos neramumai sukrėtė jo valdas. Per vieną 1913-ųjų gegužės dieną, kri-

tus valstybinės paskolos obligacijų kainai, jis prarado du milijonus rublių, o tų pačių metų vidurvasarį keletui jo fabrikų iškilo rimta likvidumo grėsmė. Jo gėlių pristatymo šventėms firma bankrutavo, kai svogūnėliai supuvo šiltnamių žemėje, o vario kasykloje griūtis nusinešė trisdešimt šešių žmonių gyvybes. Grobuoniški spekuliantai privertė žema kaina išparduoti nekilnojamąjį turtą, o pamėginęs išgelbėti savo augalų selekcijos stotį, turėjo parduoti ir namą Hapsaluje.

Viskas įvyko nepaprastai greitai. Rugpjūtį buvo likusi tik dalelė ankstesnės jo imperijos – žuvų sūdykla, truputis miško ir sieros fabrikas. Ir butą turėjo parduoti. Dabar šeima gyveno keturiuose kambariuose rytinėje Peterburgo dalyje, o tarnų neliko, tik žindyvė.

Kiekvieną naktį Nina Rubašova užmigdavo raudodama, o jos aimanos taip jį gniuždydavo, kad nebegalėjo prie jos gulėti. Persikėlė į motinos kambarį, ant sudedamosios lovelės. Senoji laimingai nesuvokė šeimą ištikusių negandų. Kvakšėjo patenkinta, jam meldžiantis prie jos krūtinės, o naktimis pažadindavo dainavimu per miegus.

Į berniuką nė nežvilgtelėdavo. Jis draskė jam širdį, o žindyvei prikišus, jog neturi tėviško instinkto, tik išsiviepė lyg iš neskoningo sąmojo.

Namų vengė. Prie mėnulio, kaip vienintelės lempos, sėdėdavo kontoroje, dėbsodamas į vis niūresnes revizorių kiekvieno mėnesio ataskaitas. Ir sieros fabrikas dabar buvo nuostolingas, o komercijos bankas grasino uždėti areštą jo suomiškam miškui. Rūkydavo cigarus ir rašydavo padrikas baltąsias eiles kitoje pageltusių skolos raštų pusėje. Bet keisčiausia, kad niekad neieškojo raminamųjų. Atrodė, mėgavosi nelaimėmis. Tarėsi mokąs už senas nuodėmes ir nepelnytą laimę, bet negalėjo prisiminti jokio savo bausmei tolygaus nusikaltimo.

Vieną naktį, parsiradęs iš kontoros, rado Niną Rubašovą stovinčią vonios kambaryje su arseniko tirpalo sklidina stikline.

– Gerk, jei nori, – pasakė jis, – man nė motais.

Išvydo veidrodyje nuo verksmo paraudusias jos akis, kai ji išpylė nuodus kriauklėn ir netarusi nė žodžio grįžo į miegamąjį. Slegiamas kaltės, jis slankiojo po tamsų butą. Meldėsi Dievui, bet tas Dievas, kurio iš nevilties šaukėsi, nenorėjo išgirsti. Stabtelėjo virtuvėje, kur koklinės krosnies žarijos buvo išblėsusios. Įmetė daugiau malkų ir anglies briketų, įžiebė ugnį ir atidarė kaištį, kad patektų deguonies. Iš miegamojo sklido beviltiškas Ninos Rubašovos verkšlenimas. Pastiręs iš skausmo, išėjo iš buto, bet pamiršo uždaryti kaištį.

Nusisamdė brikutę iki Novaja Derevnia, čigonų gyvenamosios miesto dalies. Lig aušros prasėdėjo smuklėje, gerdamas pigią degtinę su citrinų limonadu. Iš galvos neišėjo priešais arseniko stiklinę stovinčios žmonos paveikslas. Mylėjo ją. Ji jam buvo viskas – brangakmenis karūnos, nūnai dūlančios jam priešais akis. Prie jo stalo griežė kiškialūpis čigonas smuikininkas. Sena moteriškė lopytais drabužiais guosdama uždėjo jam ant peties ranką. Jo širdgėla buvo tokia akivaizdi, kad padavėjas atsisakė užmokesčio už gėrimus.

Saulė jau buvo aukšai pakilusi, kai jis sėdo brikutėn važiuoti atgal. Medžiai pirštais kabino vienodai pilką orą. Jis jautėsi nepaprastai praskaidrėjęs, tarytum svaigalai būtų nuplovę visas per mėnesius mintyse susikaupusias nuosėdas ir purvą. Vėl pasimeldė ir stojusioje tyloje jam pasirodė, jog išgirdo balsą, prašantį pasikliauti. Sunėrė pirštus ir ėmė puoselėti viltis. Galbūt viskas kaip nors išsispręs? Kai tiki, nieko nėra neįmanomo. Tikėdamas gali kalnus versti. Prieš akis iškilo šventųjų paveikslai, šventieji ir šventosios, kentėję ir mirę dėl tikėjimo – ir visų jų meldė gairių šią tamsią valandą.

Švystelėjo vilties kibirkštėlė. Jei jau nebegali išgelbėti savo imperijos, jie išmoksią gyventi kukliau. Jie galėtų tenkintis savo meile. Jis troško laimingos santuokos – galbūt vėl pamiltų savo berniuką, susilauktų daugiau vaikų?

Bet brikutei dar neprivažiavus prie vartų, viską suprato: virš gatvės pakibę dūmai, rėkaudami lakstantys žmonės, artėjančių ugniagesių varpų aidesys. Tai buvo siaubingas smūgis, ir jis viską suvokė kur kas anksčiau, nei papasakojo žmonės.

Jie sudegė ten, viduje.

Dabar jis geidė mirties ir daugiau nieko, tik tos visa užgesinančios mirties.

Mirtis buvo jo svajonė, jo siekis, išvaduotoja, galinga ranka, vienu timptelėjimu pajėgianti sutraukyti jo kančių pančius. Norėjo palikti žemiškąjį gyvenimą: prisiminimus, įkyrias mintis, sudužusį asmeninį gyvenimą ir meilę. Galvoje nebebuvo kitų minčių – tik apie išsivadavimą, mirtį.

Klaidžiojo po Peterburgą lyg vaiduoklis. Nieko nematydamas, nieko negirdėdamas, tik sukosi ir sukosi mintimis apie tą bjaurią ašį – savo gėlą. Net išsiverkti nepajėgė.

Pliaupiant rudeniniam lietui, vebleno kaip pamišėlis, rėkė, dainavo, kol galiausiai pasinėrė į tylą, pertraukiamą vien neritmingų širdies trinksnių. Ištroškęs laižydavo vandenį iš laštakių. Valgydavo, kas pasitaikydavo pakely – šiukšles, arkliamėšlius, lapus ir žvyrą. Miegodavo ten, kur užklupdavo miegas.

Penktą naktį tarytum atsitiktinai kelias parvedė kontoron. Iš jos veik nieko nebebuvo likę – tarnautojai apiplėšė patalpas.

Ant rašomojo stalo stovėjo šeimos portretas. Pabučiavo, paskui trenkė ant žemės, mindė kojomis ir suplėšė į skutelius.

Valytojos sandėliuke aptiko skardinę žiurkių nuodų. Suplakė košę su lietaus vandeniu ir suvalgė verkdamas iš palengvėjimo. Išvėmęs beviltiškai trenkė kaktą į sieną.

Kvaišdamas iš geismo viską baigti, užlipo palėpėn. Užmezgęs seno lyno kilpą, pririšo prie sijos. Palypėjo kopėčiomis ir užsinėrė kilpą ant kaklo. Atsispyrė ir krito. Užsimerkė laukdamas džiaugsmingos mirties. Virvė girgždžiojo, jam iš lėto sū-

puojantis per metrą nuo žemės. Gerklė buvo užspausta kaip dešrigalis, galva, rodės, plyš tarytum pernokęs vaisius.

Bet kai per pusvalandį taip nieko ir neatsitiko, jam nusibodo ir pats nusipjovė virvę. Nukėblinęs prie palėpės krašto, atidarė žemai įtaisytą langą. Net neįsibėgėjo. Persisvėrė tik per palangę, kad pasislinktų svorio centras, ir griuvo. Regis, praėjo amžinybė, kol pasiekė žemę, bet galva neperbėgo jokių prisiminimų. Krito septynis aukštus, paskutiniuosius metrus staugdamas ir dainuodamas. Dusliai žnektelėjo ant grindinio akmenų. Akimirką pakaušį pervėrė svaiginantis skausmas, ir kažkur viduje plykstelėjo ugninė pašvaistė. Išsivadavimas, pamanė, ateina išsivadavimas...

Tačiau nieko neatsitiko. Gulėjo ramiai užsimerkęs. Veidą čaižė lietus, visas kratėsi iš šalčio. Galiausiai, beprotiškai kvatodamas, atsikėlė ir sugrįžo kontoron.

Pačiame rašomojo stalo stalčiaus dugne aptiko senąjį kontraktą. Metų metais nebuvo jo prisiminęs. Dabar spoksojo į jį – jo perforaciją, indosamentą, antspaudą ir parašus. Viduje kaupėsi baisus kauksmas, bet, kad ir kaip stengėsi, negalėjo išsirėkti...

Vasario pradžioj apsistojo vargšų pensione Sadovaja gatvėje. Apstulbo pirmą kartą po daugelio savaičių pamatęs save veidrodyje. Buvo netekęs trisdešimties kilogramų. Oda kabojo lyg ant pečių užkabintas tampus audeklas.

Prisiminė, kaip puldavo po tramvajais ir automobiliais, būdavo pervažiuojamas, bet vėl pasikeldavo ir eidavo gatve toliau, žadindamas baisų siaubą žmonėms. Niekas prie jo nesiartino – jo kančia buvo tokio negirdėto masto, kad visi bėgo nuo jo vos išvydę.

Miegojo parkuose tarp girtuoklių ir nusivalkiojusių kekšių, o pabusdavo iš ochra nudažytų košmarų su demonais, riaumo-

jančiais jo vardą. Sykį rijo stiklus. Kitą – ėjo per degantį uosto sandėlį. Prisiminė naktį rūsyje, kai chininą praskiedė vaistinės spiritu ir žiaukčiodamas ištuštino stiklinę. Brėkštant šoko nuo vandens bokšto, o paskui nuo statybų pastolių vienoje iš naujųjų esplanadų.

Galų gale pasidavė. Tai buvo beprasmiška – jį slėgė prakeiksmas. Kad ir iš visos širdies troško, mirti negalėjo.

Iš balkono pro snaigių tinklą regėjo našlės Arlovos namą ir langą kambario, kur prieš keturiolika metų su svečiu lošė kortomis. Dabar viską aiškiai prisiminė, ką jiedu kalbėjo ir veikė tą naktį, ir suprato, jog už nusikaltimą susilaukė neginčijamos bausmės. Žinojo, kas dar likę. Tebuvo viena išeitis. Susirasti pasmerkusį padarą – ieškoti jo ir prašyti malonės. Jam reikėjo susirasti tamsybių apeliacinį teismą, aukščiausiąjį puolusių sielų teismą. Tik ten galėjo sulošti revanšo partiją. Tik ten gauti amnestiją.

Bet ten jį nuvesti tegalėjo neūžauga kastratas Iliodoras. Prisiminė, kaip kartu parašė laišką ir skapas pažadėjo jį asmeniškai įteikti aukščiausiai tamsybių instancijai. Ir prisiminė, su kokia panieka apie tą patį Iliodorą svečias atsiliepė prieš keturiolika metų. Šiurpdamas prisiminė, kaip jį persekiojo, – beprotišką kastrato kvatojimą ir nupjautą pirštą, kurį šis atkišo skersgatvyje...

Nuėjo į vienuolyną, kur juodu pirmąkart susitiko. Vyko pamaldos, ir koplyčia buvo prisikimšusi skustagalvių kastratų riešuto rudumo abitais. Prie altoriaus stovėjo popas, mosuodamas alebastro smilkykle, viduriniu taku procesijoje ėjo maži berniukai, noviciatai, virš galvų iškėlę ikonas. Buvo sukalbėta malda, ir šimtai šviesių balselių sumurmėjo amen.

Jis atsisėdo ant suolo, tuščio, išskyrus seną kastratą su milžinišku kryžium ant krūtinės.

– Ar čia yra toks Iliodoras? – sušnabždėjo.

– Iliodoras? – vienuolis pažvelgė į jį nustebęs. – Iliodoras pragare...

Juodu perėjo vienuolyno sodą su užšalusiais fontanais ir didžiulėmis sniego pusnimis nelyginant vaikingais banginiais. Per vartus įžengė į pagrindinį pastatą, ir ilgi vingiuoti koridoriai nuvedė vienuolyno širdin. Drėgnoje deglų apšviestoje salėje gulėjo mažas berniukas prie medinio suolo grandinėmis prirakintomis kojomis ir rankomis.

– Jis bus įšventintas į brolius, – šnabžtelėjo senasis vienuolis. – Didžiuoju antspaudu.

Berniuką apstojo apie dešimtį skapų: jie suvertė jam į burną molinį puoduką degtinės ir sukalbėjo maldą kastratų globėjui. Berniukas verkšleno, kol fakelų liepsnoje buvo kaitinami chirurgijos instrumentai. Vis garsiau murmėdami psalmę, skapai praskėtė jam kojas. Iš baimės berniuko varpa pasistojo. Špagatu jie surišo jo kapšelį lyg kraujo prisipildžiusią puokštę. Kilstelėjo skalpelį ir vienu rėžiu buvo nupjautas vyriškumas. Kažkas pakėlė jo organą prie blūsčiojančios šviesos – apačioj tarsi augalo šaknys maskatavo pora kruvinų sausgyslių.

Jis sekė paskui vienuolį koridoriais, apkraštuotais tamsiomis miegamosiomis celėmis ir įžymių popų portretais. Pagaliau priėjo laiptus, nuvedusius juos į rūsį. Ten, stiklo karste, nuogas gulėjo Iliodoras.

– Mes jį balzamavome, – paaiškino vienuolis. – Rodome noviciatams kaip atbaidantį pavyzdį.

Pakėlęs karsto dangtį, palietė žmogučio viršugalvį.

– Žiūrėkit, – pasakė. Bet tai, ką norėjo parodyti, Kolia jau buvo matęs – paausy išdegintą numerį.

– Tai velnio ženklas, – pridūrė vienuolis. – Jau dveji metai, kaip miręs. Pardavė sielą ir galiausiai dėl to išsikraustė iš proto. Kėsinosi į jaunus berniukus. Iškrėtė ir didesnių bjaurysčių; du iš jų nužudė. Išsivirė ir suvalgė, narelį po narelio... Žiūrėkit! –

Praplėšė pirštais Iliodoro lūpas. – Nudildė dantis, kad būtų aštrūs it žvėries. Žinom, kas jį įkvėpė. Tokio blogio nesugalvos vienišas žmogus. Mes saugome jį kaip įspėjimą.

Jis praleido pensione dar mėnesį. Su pageltusiu kontraktu rankoje spoksodavo į krintantį sniegą klausydamasis vidinės tylos. Po detalę perkratė pastarųjų metų įvykius, išnarstydavo juos lyg puikios mašinerijos dalis ir vėl sudėliodavo kaip didžiulį galvosūkį. Meilės labirintus, kur klaidžiojo toks laimingas. Pinigus, kuriuos, milijoną po milijono be jokio vargo guldęs sau prie kojų it medžioklės trofėjus. Vaiko gimimo stebuklą, tą Biblijos užmojo dovaną, nuo kurios vėliau iš puikybės nusigręžė.

Mąstydavo apie motiną – į Junoną panašią moterį, ją mylėjo taip karštai kaip ir žmoną. Senutei silpstant, meilė didėjo dėl iš lošimo laikų užsilikusio kaltės jausmo. Su geliamu skausmu prisiminė namą Hapsaluje, keliones, meilę ir neišdylantį iš atminties vakarą Didžiajame teatre, kai pasipiršo Ninai Rubašovai ir ši atsakė skambiu it žvangančios monetos „taip“, o paskui keletą sekundžių iš laimės neteko sąmonės. Arba jų buvusius planus, svajones, puoselėtas žvaigždėtomis naktimis, kai susėdę šnabždėdavosi apie meilę visad netobula meilės kalba. Bet viltys neišsipildė – jis apsiskaičiavo.

Miegodavo paviršutiniškai, dažnai prabusdamas. Sapnuodavo keistą rudųjų anglių dulkių ir acto kvapą, laukdamas, kad akimirką pasirodys šio amžiaus pradžios svečias ir, išvydęs jo vargą, susigundys pasigailėti.

Viskas buvo šio padaro rankose. Jis, Josefas Rubašovas, pakluso tamsybių jurisdikcijai...

Stuksenimas

– Jie kely. Dėl Dievo meilės, Kolia, ar įpylei vandens į virdulį? Tau mokama ne už tai, kad stovėtum miegodamas. Ką man daryti su tarnais, kurie nesugeba patys galvoti? Ir nuvalyk dulkes nuo šventųjų paveikslų. Nuimk štai tą gobeleną! Jam nebepatinka kaimiški motyvai. Per ramūs, sako; šiais nepaprastais laikais žmonėms reikia stipriai veikiančių simbolių. Ir pyragaičių, tų su razinomis, padėk. O stalas! Viešpatie, vos nepamiršau stalo! Jis stovi priebučio podėlyje; ištraukiamas stalas su smulkiais ezoteriniais simboliais – kryžium, smėlio laikrodžiu ir penkiakampiu Saliamono antspaudu. Stalo stuksenimas, Kolia! Ar niekad nesi dalyvavęs seanse, nepaisant tavo, kaip čia pasakius, nedidelės okultinės patirties? Ne, žinau, kad ne. Tylus lyg siena. Tai mūsų maža paslaptis. Uždek smilkalus, kad pagyvintume nuotaiką. Niekas taip netraukia plepių dvasių kaip rytietiški smilkalai. Du buteliai maderos – jie stovi sandėliuke – dovanėlė nuo... kuo vardu buvo toji, apsilankiusi vakar? Rujojanti Katia Ivanova! Padėk, Dieve! Ar ne gana, kad išbandei vieną? Nebepasitikiu nė vienu žmogumi. Vakar – draugas, rytoj – priešas. Visai galimas daiktas, jog ji dievų gėrimėlį sutaisė su šunvyšnėmis. Beje, kaip jaučiasi daktaras, mūsų paskutinė viltis? Žinoma, miega. Eidamas pro šalį, neužmiršk jam paduoti valgyt. Ar bus iš jo kada kokios nors naudos, jei nesirūpinsim mityba? Valgis seniems žmonėms yra alfa ir omega. Kolia, ar girdi mane? Sukrusk...

Jis nuėjo virtuvėn ir atidarė maderos butelį. Supylęs vyną į ropinę, sustatė kitus butelius atšalti nekūrenamame kambaryje. Sunku įsivaizduoti, kad jie – moterytė su ordino juosta ir jos vyras su dviem kilogramais medalių ant krūtinės – geria pigų desertinį vyną. Jie per daug klauso Grigorijaus, aišku, jei jis privertė juos prancūzišką šampaną pakeisti rusiškais likeriais. Kažin ar tai susiję su karu? Nacionalizmas – šių dienų aktualija. Jis privertė juos šokti į brolių kapus nuo Antverpeno vakaruose ligi Karaliaučiaus rytuose. Teisybę sakydavo seniokas: reikia susigalvoti aukštesnių principų, vardan kurių galėtum leistis nužudomas. Karas ir dainos. Parakas ir maldos. Už carą ir Šventąją Rusiją!

Įsipylė taurėn vyno ir paragavo. Geležies skonio. Lyg čiulptum šašą, nors saldžiau. Tačiau be nuodų. Grigorijus turėjo savų sumetimų būti budrus. Nepraeidavo nė savaitė, kad koks nors priešas neatsiųstų apdoroto maisto paketo. Visas pasaulis žinojo jį turint silpnybę likeriams ir saldumynams. Josefui Rubašovui tai nekenkia. Jam tik pasidaro bloga – nuo visko, pradedant žiurkių nuodais ir baigiant skutimosi peiliukais. „Geresnio taurininko nerastum, – kartą pasakė Rasputinas, juodviem kartu išvykus pirmon kelionėn. – Net svaras dinamito, suvarytas į pilvą, jam nepadarytų žalos.“ Tai buvo veik prieš pusmetį, mėginant parengti rusų mitomanijos aprašą. Žmonės jiems pasakodavę neįtikimiausių istorijų. Apie gyvačių lietų ir raganystes, apie rūsčius požymius ir neaiškius pranašiškus ženklus, diletantus, šarlatanus ir patamsėjusius krištolo rutuliukus. Net Uspenskis negalėjęs jiems padėti, o Gurdjevas dabar užsieny... Paskui viskas iškart pasikeitė. Jie aptiko jį – daktarą.

Jis prikišo ausį prie drabužinės durų. Iš padaro viduje nesklido joks garsas. Ko gero, miega. Koks skirtumas, jei tokia proga numigs keletą valandų ilgiau ar trumpiau? O Grigorijaus dėka šis lobis Peterburge. Galėtum paklausti, kas jį pasamdė. Impe-

ratoriškajai šeimai jo reikėjo kaip niekad. Mažasis Aleksejus norėjo šokinėti su seserimis per virvutę. Jam neišdegė. Hemofilija. Vienas vienintelis įbrėžimas, ir jau drybso šilko patale kraujuodamas. O tėtis posėdžiauja fronte. Jis niekad nebūtų paklausęs Nikolajaus Nikolajevičiaus. Karo partija mus čia atginė. Rugpjūčio ketvirtoji. Puvėsių mėnuo. Per tokį karštį iš namų neišeisi. Verčiau siųstų viens kitam valgomųjų ledų, o ne ultimatumus. Nesuprasi. Iš pradžių erchercogas Sarajeve, o paskui austrai, tuo pasiteisinę, puola mažą Serbiją. Koks farsas diplomatijos koridoriuose. Imperatorius Vilhelmas gaudo upėtakius šiaurės Norvegijoje, Berlyne – atostogų metas, ir nė vieno atsakingo žmogaus. Tik pora žemesniųjų teisininkų, lankstančių sąvaržėles Užsienio reikalų ministerijoje. Austrai išsiderėjo savo veiksmams laisvę, ir tuomet juk reikėjo mums mobilizuotis. Juk neleisi jiems dėl faraono nušluoti nuo žemės nacijos, kurią laikėm po pažasčia daugiau nei dvidešimtį metų. Tegyvuoja panslavizmas! Laisva citata iš Nikolajaus Nikolajevičiaus karo kalbos dūmoje.

Bet caras vėl susilaikęs, šią garbę turim jam pripažinti:

– Mes mobilizuosimės tik prieš Austriją–Vengriją, neerzinsime senojo Vilhelmo Berlyne.

– Tai neįmanoma!

– Kodėl gi ne?

– Jūsų didenybė pats suprantat, kad su mūsų milžiniška armija, ilgiausiomis sienomis ir daug laiko reikalaujančiais pervežimais kiltų chaosas. Vienintelė galimybė – visuotinė mobilizacija.

Va Jėzau, juk ir idiotas galėjo suprasti, kad tuomet ir vokiečiai su austrais bus priversti padaryti tą patį. Ir viskas trisdešimt keturių laipsnių karštyje. Pienas surūgsta visose atlase pažymėtose šalyse. Puvėsių mėnuo. Žmonėms maišosi protas. Šimtas tūkstančių puola ant kelių priešais imperatorių, vos šiam pasi-

rodžius Žiemos rūmų lange. Už Tėvynę! Už tikrąjį tikėjimą! Vyriokas niekad nebuvo toks populiarus. Visas kontinentas pašėlo. Džiūgavimui nebuvo ribų. Viena, Paryžius, Berlynas – didžiausia pasaulio tautų šventė. Žmonės kvatodami bėgo į masines skerdynes. Karas baigsis per mėnesį, pareiškė didysis kunigaikštis Nikolajevičius ir priėmė komuniją Kazanės sobore. Trauksim tiesiai į Brandenburgą. O kas atsitinka? Liudendorfas gudriai nuvelka jam marškinius Mozūrijoje. Tuomet jau neišsiversi nestuksenęs stalo.

Kažkas paskambino, ir jis nuėjo atidaryti durų. Tai buvo moteris – atpažino ją iš kažkurių Rasputino pietų.

– Man reikia pasišnekėti su Grigorijum, tai svarbu.

Viešpatie, čia ne jie. Laimė. Jis nežino, kaip jam elgtis su imperatoriaus šeima. Galbūt pulti ant kelių, šliaužioti dulkėse ir giedoti imperatorių himną *E-dur* tonacija?

– Ar negirdit, ką sakau?! Noriu pasikalbėti su Girgorijum.

Jis ją atpažino: ji buvo ten prieš keletą vakarų. Mažoji Katia Ivanova, feldmaršalo duktė. Drabužinėje kniauktelėjo daktaras, ir panelė Ivanova taip suraukė nosį, kad pabiro pudra:

– *Ar jūs laikote namie sergančią katę, tėve Grigorijau?*

– Malonėkit palaukti, aš jį pakviesiu.

Nuėjo prie Grigorijaus miegamojo ir pabeldė.

– Tai Katia Ivanova, sako, kad svarbu.

– Dėl Dievo meilės, išprašyk ją, jie gali ateiti bet kuriuo momentu. Ar ištraukei stalą?

Grigorijus pasirodė durų angoje, ir silpnas mėšlo bei svogūnų kvapas tįso nuo jo tarsi nematomas šešėlis. Fone stūksojo milžiniškas meilės laivas, kurio pataluose praplaukė pusė Peterburgo aristokračių. Žmogus nuostabiomis akimis, šventos ir beprotiškos išvaizdos, artimiausio šimtmečio apsišaukėliams gūrams ir rūmų intrigantams tapusios kanonu, apsitaisęs keistais valstietiškais drabužiais: nevalytais aukštaauliais, apsmukusio-

mis kelnėmis, ilgais militiniais, Sibiro raštais išmargintais marškiniais, apkrėstais marmeladu, pyragaičių trupiniais, vaniliniu padažu, drebučiais, putėsiais, karamelės kremu, tekšių pudingu ir šimtais kitų skanumynų, kuriuos jis kimšo į pilvą žavėdamasis kaip vaikas ir ėdrus lyg kalinys.

– Katia Ivanova? Pasakyk, kad ateitų rytoj rytą, kai pietausiu. – Ir, slapta jam mirktelėjęs, pridūrė: – Šis tas tau, Kolia. Tarp mūsų kalbant, ji visai nebjauri. Ką pasakytum? Meilė – Dievo dovana. Kūnų sąlytis leidžia mums pajusti rojaus skonį.

Bet jis nebesiklausė – grįžo atgal.

– Grigorijus prašo jus ateiti rytoj, kai pietaus.

– Bet negi jis nesupranta, kad man reikia su juo pasikalbėti dabar.

– Turėsit, panele Ivanova, ateiti rytoj.

Ji pradėjo verkti bei skėtrioti rankomis, ir, ryžtingai kumštelėjęs, jis išstūmė ją laiptinėn ir uždarė duris. *Seniokas*, pamanė, tokių manierų! Jei imperatorienė jį išgirstų: „Turi nusidėti, kad gautum atleidimą". Arba: „Dievas pasigaili to, kuris parodo savo kūno silpnybę". Ir visur šitos moterys, apkibusios jį tarsi vynuogių kekės. Jis visokių jų turėjo, įvairiausių. Rujojančių moterų, isterikių, religingų moterų, senų, jaunų, bjaurių gražių, šlubų luošų ir vieną mykiančią kaip karvė. Keista moralė žmogaus, pasivadinusio Dievo išrinktuoju ir turinčio žmoną ir vaikų Pokrovskojėje.

Jis uždegė smilkalų urną svetainėje ir atnešė sausaininę bei mistinį stalą. Ar būtent toks vaizdas simbolizuoja Rasputino traukos jėgą? Alavinis dubuo su kaimiškais sausainiais ir spiritistų stalas? Paprasta ir paslaptinga, tikroji Rusija riešuto kevale... Kambarys, pastebėjo jis, atsidavė senu marinuotu avies sūriu. Ant kėdės atlošo kabojo Grigorijaus kojinių pora. Paėmė jas ir atidarė langą pravėdinti. Vyriokas buvo išskirtinis. Juodomis panagėmis, skleidžiantis neapsakomą mėšlo kvapą, kad ir

kiek praustųsi, o tai darydavo dažnai. Su pašėlusiu entuziazmu dievotos moterys muiluodavo jį pirtyje už kampo, o jis pliaukštelėdavo joms per užpakalį šūktelėdamas: „Man ne galvoj tave apčiupinėti, kekšele!“ Tėvas Grigorijus, pamanė pildamas į virtuvą vandenį, senis turi neabejotiną uoslę, išmano, kaip susirasti austrę po septyniais apatiniais sijonais, jis – žmogus amfibija.

Sustatė ant serviruojamojo stalelio taures su puodukais ir stiklainį marinuotų agurkų. Prie durų vėl kažkas paskambino, ir jis persibraukė plaukus pasitaisydamas sklastymą. Drebančiais keliais nuėjęs atidarė, bet ir dabar buvo ne jie.

– Ar galėčiau pasikalbėti su tėvu Grigorijum, jei nesutrukdysiu. Sargai apačioj praleido mane gerai apžiūrėję. Aš jiems parodžiau ministerijos pažymėjimą.

Biurokratėlis. Kokios nors tolimos gubernijos žemesnysis tarnautojas. Greičiausiai atvažiavo iki pat Peterburgo, norėdamas gauti audienciją aukščiausioje instancijoje. Prašyti Rasputino užtarti pas imperatorių. Naujas efektyvaus broilerių lesinimo projektas galbūt kokioje provincijos skylėje, kurios nė vardo neištarsi? Tiekimas armijai. Vištienos sriuba su lakštiniais. Genialus ėjimas. Matyt, praturtės. Vargšas žmogau, kas yra turtai prieš mirtį?

– Akimirką. Pažiūrėsiu, ką galiu padaryti.

Vėl įžengė pas Grigorijų, kuris dabar pusnuogis stovėjo priešais ant grindų statomą veidrodį trindamasis barzdą sėmenų aliejum.

– Pasiųsk tą vyrą lauk. Pasakyk, kad ateitų prieš Kalėdas.

Jis sugrįžo, išstūmęs vyrą pro vartus, ir vėl uždarė duris. Nebuvo matyt galo – neišsenkantis durų beldikų, elgetų, kvailių, nuotykių ieškotojų ir susijaudinusių moterų srautas srūte sruvo per butą Gorochovaja gatvėje. Jis matydavo, kaip jie kiša vokus su tūkstantiniais banknotais senio kišenėn, nuolankiai prašy-

dami užtarti prieš vidaus reikalų ministrą. O jis viską atiduoda tuoj po jų paskambinusiam duoneliautojui. „Še penkis tūkstančius! Eik ir nusipirk vasarnamį!“

Sugrįžęs svetainėn, uždarė langą ir užtraukė užuolaidas. Iš drabužinės atsklido kažkoks garsas. Pravėrė duris ir žvilgtelėjo. Valgis tebestovėjo neliestas. Daktaras vis dar miegojo – knarkiantis ryšulys ant čiužinio... Kūno griuvėsiai. Tuščios akys, kurių gelmėje žioruoja užmarštis ir blėsta prisiminimai – ar daugelio metų? Ir vis dėlto šis žmogus – jo vienintelė viltis.

– Daktare? – sušnabždėjo. – Ar girdit mane? Ar jūs pabudęs? Gal ką nors prisimenat? Ar suvokiat, kur esat?

Senio gerklėje sugurgėjo tartum paskutiniam vandens verpetui pradingstant nutekamajame vamzdyje. Jis jau miegojo keletą savaičių. Galbūt viltis pražuvo? Kažin ar Rasputinas ketina jį paminėti imperatoriškajai porai?

Už jo kažkas brakštelėjo. Jis uždarė duris ir atsigręžė.

– Ne, Kolia. Kodėl turėčiau taip daryti? Tai mūsų asmeninis reikalas. Verčiau susitvarkyk. Užsivilk livrėją ir pasistenk atrodyti kaip tarnas. Jie jau kely. Atvyksta inkognito, lydimi hofmaršalo.

Grigorijus nusišypsojo. Ir vėl perskaitė jo mintis tarsi surašytas popieriaus skiautėje. Reikia saugotis. Pastarąjį mėnesį ištobulino tam tikrą metodą, neleidžiantį prisiliesti prie savo vidinio pasaulio – apsupo intymiausias mintis užgaidų, išmonių, beprasmių plepalų ir nesąmonių kratiniu, ne vieną sykį priversdavusiu Rasputiną sušukti: „Dėl Dievo meilės, Kolia, liaukis, šiais paistalais įvarysi man galvos skausmą!“ Vargšas Grigorijus. Sibilės likimas. Nelengva būti aiškiaregiu. Ir vis dėlto turi tolydžio girtis. Nepavažiuosi su juo nė pusės kvartalo, kad nepasakytų, kas laukia už kito gatvės kampo: „Šimtas prieš vieną, ten už kampo guli girtuoklis elgeta raudona megzta kepure!“ Tikra tiesa. Girtuoklis. Raudona kepure. Ir Grigorijus krizena...

Vos Peterburgo cerkvių varpai išmušė septynias, jis užrakino daktaro kambario duris.

– Pamiršk jį valandėlę, – tarė Rasputinas. – Ir užsirišk prikyštę, jei ruošies serviruoti. Jie jau čia. Ir princas Jusupovas su jais.

Kolia atidarė duris ir žemai nusilenkė. Laukė šio susitikimo keistai nerimaudamas. Anksčiau juos buvo matęs tik paveiksle – imperatorių su uniforma ar karūnavimo apdaru ir valstybinėmis regalijomis, imperatorienę – su karūna ir ordino juosta per krūtinę. Dabar jie stovėjo priešais jį prie durų, materializavęsi paprastais civiliniais drabužiais. Nesumojo, kaip įprasta laikytis tokiu atveju, – galbūt reikėtų prieš juos atsiklaupti. Bet nespėjus nuspręsti išgelbėjo Rasputinas:

– Tėveli! Motinėle! Telaimina jus Dievas. Sveiki atvykę. O kas jus lydi? Jūsų malonybe, prince Jusupovai.

Trečiasis asmuo manieringai linktelėjo už imperatorienės. Tai buvo Jusupovas, caro giminaitis.

Jie įėjo svetainėn. Grigorijus pasiūlė atsisėsti ant paprasto medinio suolo. Oras jau buvo prisotintas smilkalų, ir Kolia atsistojo prie serviruojamojo staliuko.

Stengdamasis neatkreipti į save dėmesio, ėmė stebėti imperatoriškąją porą. Negalėjo atsikratyti silpno nerealybės ir tylaus nusižeminimo jausmo, neišvengiamai apimančio paprastą žmogų išvydus imperatorius. Ar čia išties Aleksandra? Toji mitinė būtybė, nuolatinis apkalbų objektas. Ji kalbėjo angliškų akcentu – mat užaugo Anglijos karalių rūmuose, nors pagal kilmę buvo vokiečių princesė. Politikai respublikonai nemėgo jos, kad carienė, o nacionalistai, kad vokietė. Žmonių supratimu, giminė užantyje maitino gyvatę, išdavikę, šnabždomis perdavinėjančią karo gudrybes imperatoriui į Berlyną. Šalia jos ant suolo sėdėjo caras, lieknas, trumpai kirpta barzda. Jau buvo spėjęs surūkyti tris cigaretes. Kaip sakoma, už-

kietėjęs rūkalius, netikusį įprotį paveldėjęs iš motinos danės. Ir kaip šis silpnas, kosintis kūnas gali ant pečių laikyti tokią naštą – rusų tautos likimą...

– Kaip vyksta karas, tėveli? – pasiteiravo Rasputinas. – Atrodai išblyškęs.

– Katastrofa, Grigorijau. Bent jau atsižvelgiant į mūsų pradinę strategiją. Didysis kunigaikštis metė du armijos korpusus Rytų Prūsijon. Pusę milijono vyrų. Renenkampfas ruošėsi smogti Karaliaučiui. Planuota, kad jie vėliau susijungs ir žygiuos tiesiai į Berlyną. – Nukratęs pelenus į romėnų kryžiaus formos molinį dubenėlį, jis garsiai atsiduso. – Nežinau, kas vėliau atsitiko. Atrodo, niekas nesupranta. Generaliniame štabe chaosas. Samsonovas sumuštas prie Neidenburgo. Vokiečiai paėmė šimtą tūkstančių belaisvių. O prieš mėnesį Hindenburgas smogė šiaurinei Renenkampfo armijai. Krito visas kairysis sparnas. Dešimtys tūkstančių mūsų vaikinų žuvo prie Mozūrijos ežerų. Grįžom ten, kur pradėjom. Priešai stovi savo pozicijose, netgi mažumėlę įsiterpę į rusų žemę.

Jis nutilo ir užgesino cigaretę.

– Jūsų didenybė pamiršta lenkų frontą, – tarė Jusupovas. – Mes išvarėm priešą iš Lodzės. O kas mums šimtas tūkstančių belaisvių? Pasiųsim dar šimtą tūkstančių, o paskui – dar šimtą tūkstančių. Mes pasiruošę hekatomboms. Teprigeria priešas mūsų žuvusiųjų kraujyje!

– Kodėl visad taip drastiškai, Jusupovai? Geriau melskis Dievui. Ir leisk Tėvui Grigorijui mus pamokyti sėkmės kare.

– Dievas padeda tam, kuris pats sau padeda, Jūsų didenybe. Mums reikia tik noro aukotis.

Kolia pritraukė serviruojamąjį vežimėlį arčiau stalo. Jusupovas įtariai dėbtelėjo.

– Įspėjau tave, tėveli, – pridūrė Rasputinas. – Nereikėjo klausyti karo kurstytojų dūmoje. Kokia nauda iš šio karo?

– Tu geriau nei daugelis išmanai apie amžinąją palaimą, Grigorijau, – atsilygino Jusupovas. – Bet karo nesupranti. Dėl Dievo meilės, žinok savo ribas. Tu kalbi su mūsų imperatorium lyg krašto išdavikas.

Pastebimai suirzęs, princas atsistojo. Dabar jis priėjo prie lango ir dirstelėjo pro užuolaidų plyšį:

– Beje, ar tėvas Grigorijus čia saugus? Ar gerai tave saugo tie vyrai apačioj? Pėdsekiai?

– Aš neprašiau apsaugos. To reikalavo vidaus reikalų ministras ir Peterburgo policijos viršininkas. – Rasputinas vėl atsisuko į carą: – Šimtas tūkstančių belaisvių, tėveli. Tikėkis, kad cenzūra gera.

– Cenzūra, regis, vienintelė mano šaly gerai dirba. O dėl noro kariauti – tai belieka pasitikėti pavaldinių ištikimybe. Vidaus reikalų ministras siūlo laikytis naujojo sostinės pavadinimo Petrogradas. Ką tu, Grigorijau, apie tai manai? Peterburgas perdėm vokiškas.

Jis viltingai pasižiūrėjo į Rasputiną, bet senio žvilgsnis buvo labai rimtas.

– Tu, regis, nesupranti, kad šis karas puikiausiai gali baigtis tavo žūtim. Tau iš pat pradžių reikėjo paklausyti mano patarimo ir neįvelti valstybės į skerdynes. Kokia iš to nauda? Tegu europiečiai patys naikinasi. Aš pažįstu ruso sielą, ji daugiau nebepakelia, greit atsigręš prieš tave, tavo žmoną ir tavo vaikus, galbūt prieš visą aristokratiją.

Caras svarstė tėvo Grigorijaus žodžius. Imperatorienė sėdėjo tyliai sukiodama ant piršto paprastą sidabrinį žiedą. Tik Jusupovas, rodos, nesijaudino... Neįtikėtina, pamanė Josefas, kad jis su šiais žmonėmis tame pačiame kambaryje. Bet karas sutaiko skirtingiausius likimus. Dabar jis visų lūpose. Imperatoriaus, Rasputino, valstiečių ir elgetų. Michailas Rubašovas, prisiminė jis... ir prisiminimas skaudžiai dilgtelėjo... Michailas buvo at-

sargos leitenantas. Galbūt jis buvo vienas iš žuvusiųjų ten, Rytų Prūsijoje?

– Kolia!

Rasputino balsas jį pažadino.

– Ką?

– Nestovėk čia sapnuodamas! Patiek mums vyno ir sausainių. Ar ragavai jų? Ir razinų?

Suglumęs jis nusilenkė, įsikišo burnon sausainį ir ėmė kriaukšnoti iš lėto, ragaudamas. Gomury pajuto avižų ir deginto cukraus skonį, o paskui saldžiarūgščių razinų. Bet jokio įtartino prieskonio – strichnino kartumo, kalio cianido gailumo ar durnaropės žiedų skonio.

– Mano taurininkas, – paaiškino Rasputinas. – Šiais laikais negali būti tikras. O Kolia – fenomenas. Patikėkit, jo negriebia joks nuodų mišinys!

– Taurininkas, Viešpatie, – nusistebėjo Jusupovas. – Tėvui Grigorijui reikėtų daugiau galvoti apie savo šlovę nei apie tai, ką kemša į pilvą. Visas Peterburgas kalba apie jūsų darbelius. Kalbama, jog darote per didelę įtaką valstybės reikalams, ypač carienei.

Imperatorienės žvilgsnis jį nutildė.

– Grigorijau, – prašneko ji. – Aš taip nerimauju dėl Aleksejaus. Mes negalim jo laikyti uždaryto tarsi žvėries. Jis turi išeiti į lauką ir žaisti. Tai labai slegia jo sielą, ypač dabar, kai Nikolajus taip dažnai išvykęs į frontą.

– Tegul berniukas žaidžia. Aš už jį meldžiausi, ir liga pasiduoda. Leiskis su juo vienuolynan į pietus, kol tėvas fronte. Dievas jį sustiprins. Ten jis gaus naujo peno savo tikėjimui.

Kolia ėmė sukti aplink stalą su serviruojamuoju vežimėliu. Imperatorius maloniai linktelėjo ir paėmė sausainį. Imperatorienė nusišypsojusi paėmė du. Jusupovas paėmė taurę maderos ir nuginė jį šalin.

– Nemenkinant didelių sosto įpėdinio kančių, mane labiau jaudina Ukraina nei lankymasis vienuolyne. Jūsų didenybė turėtų patarti didžiajam kunigaikščiui, kad, prasidėjus neramumams, jis perkeltų armijos korpusą į Kijevą. Mes neturim lėšų pilietiniam karui, nepaisant visų kitų nesėkmių. Kiekvienoj smuklėj ten sėdi po Stenką Raziną. Ir kiekvienam ištikimam carui tenka po Pugačiovą. Socialistams atsiras progų agituoti už nepriklausomybę. Mūsų valstybės širdy įsitaisęs Trojos arklys. Velniai rautų, mums reikia išlaikyti didžiosios Rusijos pirmenybę prieš mažumas!

– Nagi, nagi, Jusupovai, – suramino caras.

– Atleiskit, Jūsų didenybe, bet profilaktika nekenkia. Kare abi lygties pusės turi atitikti viena kitą, taigi ir vidaus frontas. Ir negalime apsijuokti prieš sąjungininkus. Kokia menkybė, jei, dar didesnei nelaimei, duosimės apkraustomi separatistų ir socialistų. Ką pasakytų prancūzai?

Kolia lūkuriavo stovėdamas kiek toliau. Jusupovas, pamanė. Princas priklauso karo partijai. Nikolajaus Nikolajevičiaus giminaitis. Pats, prasidėjus karui, iš Peterburgo nebuvo išvažiavęs nė per varstą. Negali suprasti, ko jam reikia iš imperatoriškosios poros. Atrodo nepatikimas. Bet išvaizda apgaulinga. Kaip daktaro. Į jį dabar sudėtos visos viltys. Jei jis tikrai toks, kokiu dedasi. Senut senutėlis. Amžinas...

Ir vėl jį pertraukė Rasputinas:

– Dėl Dievo meilės, Kolia, kiek turiu kartoti, kad man sukasi galva nuo tavo zyzimo!

Senis įbedė į jį akis, ir svečiai savo ruožtu nustebę dėbtelėjo į senį.

– Atleiskit. Tai mudviejų su taurininku asmeninis reikalas. Man rodos, jog kartais jis per garsiai kalbasi su savim, tauškia visokius niekus.

– Būtent! Tai trumpas apibūdinimas to, ką žmonės mano apie tavo pranašystes, Grigorijau, – tarė Jusupovas. – Tu per garsiai

kalbi. Tauški visokius niekus. – Metęs į Rasputiną nedraugišką žvilgsnį, jis atsisuko į imperatorių. – Kol nepamečiau gijos, Jūsų didenybe. Apie armijos korpusą į Kijevą. Jį galėtum panaudoti ir kaip jėgą prieš prakeiktuosius saracėnus. Juk bet kurią akimirką galime tikėtis turkų fronto.

Caras nuo nuorūkos užsidegė naują cigaretę.

– Princas gali pasilikti patarimus vėlesniam laikui, – sausai pasakė. – Tėve Grigorijau, siūlyčiau pasiklausyti stalo...

Seansas prasidėjo. Grigorijus su trim karališkomis personomis apsėdo elipsės formos stalą. Užsimerkę jie susiėmė už rankų. Rasputinas buvo bekrintąs į transą. Smilkalų kvapas sustiprėjo, ir greta jo tartum aukštyn vinguriuojantį antrąjį komponentą galėjai užuosti senio drėgnų vilnonių kojinių dvoką. Sušiugždėjo brangaus Jusupovo kostiumo šilkas. Jis buvo atsukęs akis į drabužinę. Iš ten sklido silpnas kosulys.

Stalas porą kartų stuktelėjo, o paskui, tarsi kiek suabejojęs, išstukseno ilgesnę garsų virtinę.

– Ką jie sako? – sušnabždėjo caras. – Turi pasiklausti apie karą, Grigorijau. Paklausk, kaip mums elgtis prie Lodzės.

– Nežinau, kas su mumis bendrauja, – atsakė Rasputinas. – Man rodos, moteris. Taip, moteris. Tavo giminės moteris, tėveli.

– Katerina, iš tikrųjų Katerina. Paklausk jos, ar siųsti daugiau žmonių į austrų frontą. Paklausk, ar pereisim Karpatus iki Kalėdų!

Vėl pasigirdo stuksenimas, bet dabar toks greitas, kad labiau priminė būgno trioles.

– Ji sako, man rodos, ji sako... nenuleiskit akių nuo Uljanovo. Ji nežino, kas yra Uljanovas, bet tu turėtum nenuleisti akių nuo žmogaus, vardu Uljanovas. Ruoškitės ilgam karui, sako ji, karui, kuris mums kainuos milijonus, bet neatneš jokių naujų teritorijų.

– Kas, dėl Dievo meilės, tas Uljanovas? Anarchistas? Mano valstybė didelė. Paklausk jos, ar tai susiję su karu? Kaip ji gali tikėtis, kad aš apsispręsiu be aiškaus pagrindo? Paprašyk jos patikslinti.

Pasigirdo naujas garsas, bet šįsyk ne stalo stuksenimas. Jis atsklido iš daktaro kambario.

– Ar lauki lankytojų, Grigorijau? – paklausė Jusupovas. – Pro užpakalines duris? Šiuo metu?

Paleidęs imperatoriškosios poros rankas, jis atsigręžė į drabužinės duris, bet tą pačią akimirką vėl sustuksėjo stalas.

– Nenutrauk grandinės, Jusupovai, – paliepė caras. – Tai įsakymas!

– Bet ar Jūsų didenybė negirdėjo?

– Sakiau, jog tai – įsakymas!

Jusupovas nenoromis pakluso.

– Dabar, – ištarė Rasputinas. – Dabar ji greitai vėl pasirodys.

Vėl pasigirdo stuksenimas, dar greitesnis nei anksčiau. Caras iš susijaudinimo sėdėjo iškišęs liežuvį tarytum šuva.

– Ką ji sako? Dėl Dievo meilės, Grigorijau, ką ji sako?

– Ji sako: žmonių neramumai... didelis badas, pozicinis karas vakaruose, saugokis dujų, pirmadieniais renkis mėlynai, vokietis – irgi žmogus, imk dvi dalis cukraus ir vieną – ridikų... – Rasputinas suraukė kaktą. – Ji, regis, susimaišė, – tarė jis, – dabar daugiausia tauškalai.

Jis nutilo ir ėmė įdėmiai klausytis. Iš drabužinės vėl pasigirdo beldimas, lyg kažkas norėtų išeiti, bet šiuos garsus nuslopino stalo traškesys.

– Dabar, – vėl prašneko Rasputinas. – Dabar. Palaukit! Labai svarbu. Labai labai svarbu.

Apatinė caro lūpa suvirpėjo – jis ją aplaižė.

– Kas gi? Kas gi, tėve Girgorijau?

– Čia tau, Josefai, – tarė Rasputinas.

Atsigręžė į Kolią, pakėlęs antakius it du pusmėnulius, ir Josefas staiga prisiminė jį tokį matęs prieš mėnesį prie atsiskyrėliškos daktaro lūšnos Vitebske.

– Tai dvasios, – paaiškino. – Jos tvirtina jį sveikstant. Tvirtina jį esant pabudusį ir galintį tau padėti. Supranti, Kolia, – mūsų draugą daktarą Suscarapelį.

Daktaras Suscarapelis

Tų metų lapkritį po ilgos, dar sapne numatytos kelionės traukiniu ir rogėmis jie nusigavo į Vitebsko gubernijos giria. Sustojo progumoje palei užšalusį šaltinį. Priešais riogsojo sukežusi lūšna. Šakų ir velėnų stogas buvo uždėtas ant mūrinio rentinio ir riedulių pamatų. Sienos susandarintos moliu. Ant šimtamečio ąžuolo šakos kybojo keistas surūdijęs kardas. Nuo akmens karksėjo varna. Iš duobės kilo ekskrementų dvokas.

Josefas Rubašovas nustebęs žiūrėjo į šį atsiskyrėlio būstą Rusijos dykrų gilumoje, nes iki tol neturėjo nė mažiausio supratimo, kur jie važiuoja. Dvasiniai gyvenimo ieškojimai Rasputiną darė smulkmeniškai paslaptingą.

Buvo praėjęs pusmetis nuo jų antro susitikimo liepą, mėnesį prieš karo pradžią. Susirasti Rasputiną paskatino Žiemos rūmų baliaus prisiminimai – tą vakarą jis išpranašavo vaiko gimimą ir Ninos Rubašovos mirtį.

Rasputinas labai gerai prisiminė Josefą Rubašovą iš susitikimo prieš trejetą metų ir, nė sykio nepertraukdamas, išklausė jo pasakojimo apie visus svarbesnius įvykius po amžių sandūros nakties.

– Kodėl manai, kad aš galiu tau padėti? – paklausė Josefui baigus.

– Jūs, kaip niekas kitas, – atsakė Josefas Rubašovas, – esat apdovanotas reikiamais gabumais.

Rasputinas atsiduso. Dar prieš metus labai detaliai vizijoje jis regėjo Rusiją, žūstančią per didelį gaisrą. Dėl šio ženklo nekyla jokių abejonių, pasakė jis, tai pranašauja didelį karą, ir jis norįs bet kuria kaina sutrukdyti carui įtraukti Rusiją į skerdynes. Tokiu liūdesio kupinu žvilgsniu, kad Josefas niekad nepamirš, Rasputinas nupūtė dulkes nuo vienuolio Tostovo viduramžių pranašysčių faksimilinio leidimo ir, drebėdamas nuo užgniaužto jaudulio, taip išaiškino tekstą, jog tai kraupiai priminė nūnai šaliai iškilusius pavojus, o viena iš simbolinių būtybių buvo nuostabiai panaši į jį patį. Paskui paprašė, kad jį paliktų vieną.

Dvi dienas Josefas Rubašovas laukė vienuolyno prieglaudoje, kur buvo laikinai apsistojęs. Instinktas jam sakė, jog Rasputinas vienintelis gali jam padėti, nors gerai suprato, kad likimas senį buvo pasirinkęs tarnauti svarbesniems tikslams. Užtat nustebo, kai trečią rytą senis išdygo su automobiliu. Jis pasitaręs su sąžine, pasakė. Ir ši liepusi padėti varge atsidūrusiam žmogui...

Tą pačią popietę jie iškeliavo. Kelio pakraščiuose žaliavo dulkėti beržynėliai, o laukais traukė procesijos su popais ir šventaisiais paveikslais laiminti derliaus. Josefo paklaustas apie kelionės tikslą, Rasputinas papasakojo apie kaimo cerkvę, kur, girdi, Joninių rytą iš sakyklos pasakęs kalbą velnias, o parapijonys išsikraustę iš proto, išskerdę gyvulius ir apžavėti gėrę juodo ėriuko kraują. Galbūt tai dar vienas būsimos nelaimės ženklas, pasakė jis, o gal tik gandas. Pripažino, kad šia istorija nevertėtų per daug pasikliauti, betgi kažkur reikia pradėti teirautis...

Pavakare privažiavo kaimą. Kaitroje aikštė bei gatvės plytėjo tuščios, ir jiems prireikė daugiau nei valandos, kol rado gyvą dvasią – valstietį, atpažinusį Rasputiną iš sienlaikraščio ir pabučiavusį jo ilgų marškinių kraštą. Jis papasakojo, kad gyvuliai išties buvę išskersti, bet kaip protestas prieš naujus mokesčius. Prisipažino, kad ir koplyčioje jiems pamokslavęs kažkoks atsi-

bastėlis, savotiškas velnias, mat priklausęs menševikams ir agitavęs valstiečius sudėti ginklus. Ir kol valstietis sakė padriką monologą apie niūrias Rusijos perspektyvas, Rasputinas atsigręžė į Josefą Rubašovą ir šnibžtelėjo: „Supranti, Kolia, mūsų uždavinys nebus lengvas".

Išvyka buvo tik pradžia. Artimiausiomis savaitėmis juodu apsilankė vietovėje, kur neva liję gyvatėmis, bet terado keletą žalčių išnarų ir du debilius piemenis, prisipažinusius, jog tai bausmė už jų sanguliavimą su karvėmis. Iš kaimo netoli Novgorodo atėjo gandas, kad nuvargintas varpininkas į mirusiųjų teismą padavęs tuziną vaiduoklių, nes šie daugiau kaip mėnesį neduodavę jam ramiai miegoti – skenduoliai gręždavęsi drapanas, kiti rausdavę kapinių žemę, treti sėdėdavę paniurę ir spoksodavę į ugnį. Iš nevilties varpininkas pasikvietęs pagalbon nelabąjį ir galiausiai išgavęs šventą velionių pažadą daugiau nesirodyti. Jie nuvažiavo ten, šiek tiek šnektelėjo su dar vienu kvailiu ir grįžo sostinėn taip ir nesuradę jokių pėdsakų.

Praėjus dviem savaitėms po antro susitikimo su Rasputinu, Josefas Rubašovas ketino pasiduoti. Senis sako tikrą teisybę, tarė sau, – rusų melagystėms nėra ribų.

Bet Rasputinas nenorėjo nuleisti rankų. Mėnesio vidury jis susisiekė su draugais iš vienuolynų sistemos. Jie priklausė ryšių tinklui, jo sukurtam provincijoje per daugiau nei pusės gyvenimo maldininkavimą, tinklui, kurio akys nusidriekė gerokai už Uralo, į tolimąjį Sibirą.

Atsakymą gavo laiškais ir telegramomis. Niekas nebuvo matęs Josefo svečio, bet draugai galėjo papasakoti fantastiškiausių nutikimų. Viename laiške buvo aprašytas žmogus, apsėstas devynių ligų demonų – kiekvienas iš jų burnodavo septyniomis skirtingomis kalbomis. Kitas laiškas pasakojo apie veršį, gimusį su trimis galvomis, kurių vidurinė galėjusi atspėti orą ir prieš

daugelį mėnesių išpranašauti mirtį. Chersone kalvis rydavęs žarijas ir malšindavęs troškulį lydytu švinu neapsiplikydamas. O miške už Minsko pamišęs girininkas pasiskelbęs Kristaus sužadėtine, prisikalęs prie kryžiaus ir prasmegęs skradžiai žemės tartum akmuo slenkančiame smėlyje.

Vienai moteriai nuo švęsto vandens atsiradusios votys, o kitą pasigrobęs tuntas raganų, skridusių virš soboro Gruzijoje, ir tos pačios raganos – o gal kitos – vėliau per ortodoksų mišias Karelijoje pasirodžiusios aiškiaregiui berniukui patarnautojui: kitiems nematomos, jos sėdėjusios nusigręžusios presbiterijoje, grauždamos minkščiausias savižudžio lavono dalis.

Nepanašu į tiesą, pareiškė Rasputinas, greičiausiai šios istorijos nusako būsimą katastrofą – neišvengiamai artėjantį karą.

Ir iš tikrųjų karas artėjo. Nepraeidavo nė dienos, kad caras nepasakytų tautai kurstomosios kalbos. Mobilizuoti pirmųjų laidų jaunuoliai. Sušaukti atsargos daliniai. Peterburgo gatvėmis paradavo kazokų pulkai.

Vieną rytą Kolia išvydo brolį Michailą Rubašovą. Tai atsitiko prie prekybos halės Vaistininkų saloje. Sandėlyje atsarginiai buvo atsidarę kontorą. Michailas leitenanto uniforma stovėjo ant šaligatvio priešais būrį naujokų. Šie buvo basi ir mokėsi „gerbti“ mediniais šautuvais. Per kaitrą Josefas Rubašovas iš tolo stebėjo pratybas. Girdėjo brolio balsą – švelnų, daug švelnesnį nei kada nors anksčiau... Juos skyrė ne daugiau kaip penkiasdešimt metrų, tačiau jis suprato, jog nuotolis nieko nebereiškia. Brolis jį laikė mirusiu. Michailo Rubašovo gyvenime jis, Josefas Nikolajus, buvo žuvęs drauge su žmona ir motina. Už jų sielas jau buvo atlaikytos mišios. Išlietos ašaros, išsviesti prakeiksmai. Jis suprato, jog brolis jų labai gedėjo. Niekas neišvengė jo bausmės.

Jį pagavo impulsas prieiti prie brolio. Bet ar verta prisipažinti nuodėmę ir kad nuo pat pradžių buvo dėl visko kaltas? Nu-

sigręžė delnais užsidengęs veidą. Jis jau miręs, pamanė. O mirusiesiems nevalia varginti gyvųjų.

Netrukus po šio įvykio, rugpjūčio pradžioj, jie gavo pranešimą iš netoli Volchovo įsikūrusio vienuolyno. Prioras, Rasputino pažįstamas, sakėsi turįs papasakoti kai ką svarbaus.

Jie atkako vakare. Prie vartų pasitiko vienuolis. Labai išblyškęs, tarsi ištiktas šoko, netaręs nė žodžio užvedė juos laiptais į bokšto kambarį, skirtą apsistoti piligrimams.

Prieš kurį laiką, – papasakojo jis, – iš pietų atkeliavo senelis. Mažuliukas, vos didesnis už berniuką. Prisistatė kaip daktaras. Tai seniausias kada nors mano regėtas žmogus. – Vienuolis atsisėdo ant celės gulto ir išsitraukė rožinį iš diržo kišenės. – Dvi dienas bindzinėjęs tarp noviciatų tai burbėdamas, tai kvatodamas. Atrodęs mažų mažiausiai be nuovokos... Antrą naktį, kai jis atsirado, negalėjau užmigti. Nuėjau koplyčion pasimelsti, bet pakeliui išgirdau kažkokius garsus, sklindančius nuo čia vedančių laiptų... Tai buvo jis, piligrimas. Atrodė, jog su kažkuo šnekasi. Palaukiau prie durų, kol nutils. Tuomet dirstelėjau vidun. Jo nebebuvo. Tarytum tirpte ištirpo. Jokių pėdsakų, išskyrus tai...

Prioras vėl nutilo ir iš tos pačios diržo kišenės, iš kurios ką tik buvo išsitraukęs rožinį, dabar išsiėmė popieriaus lakštą – seną pageltusį lapą su keliomis pabrauktomis eilutėmis, perforacija ir tekstu. Josefas suprato, kas čia per daiktas – prieš keturiolika metų pats pasirašė panašų kontraktą. Lakšto viršuje buvo įrašytas vardas – „Daktaras Suscarapelis“.

– Žinau, koks tai kontraktas, tėve Grigorijau, – tarė vienuolis. – Vieną tokį esu matęs anksčiau. Kai atėjau į vienuolyną kaip noviciatas, kalnuose dar gyveno bogomilų. Kurie ne kurie iš jų buvo susinešę su nelabuoju... – Vienuolis nutilo ir nudelbė akis į grindis. – Tai blogas ženklas, – sušnabždėjo. – Mūsų lau-

kia katastrofa, Grigorijau... katastrofa, kuri pražudys Rusiją.

Tą vakarą, kai jie grįžo Peterburgan, mieste siautėjo perkūnija. Ilgi žaibai nutvieksdavo dangų, ir buvo šviesu kaip dieną. Savo bute Rasputinas paprašė jį atsigulti ant tachtos, naudojamos hipnozės eksperimentams, ir pareiškė pagaliau imąs įžvelgti tam tikrą raštą, užtat dabar jie palengva galės sudėti du su dviem. Būtų paprasčiau, pridūrė, jei nuo šiol juodu gyventų po vienu stogu, nes, kiek suprantąs, jiems dabar labai nedaug trūksta, kad surastų jiems galinčią padėti būtybę. Josefui paklausus, ką Rasputinas turįs omeny, jis tik papurtė galvą. Vėliau, pasakė, viskam savas laikas, o laiko tu, Nikolajau, turi į valias...

Tą pačią dieną, kai Josefas Rubašovas persikraustė Gorochovaja gatvėn, prasidėjo karas. Visą rytą Peterburgas zvimbė nuo gandų. Vokiečiai ir austrai, girdi, puolę savais frontais, o prancūzai tuo pat metu – jiems už nugaros. Išėjo laikraščių papildomi tiražai. Antraštės kalbėjo apie pergales. Nesutikusi jokio pasipriešinimo, Renenkampfo armija giliai įsiskverbusi Rytų Prūsijon. Tvyrojo karnavalinis svaigulys. Miesto centre spontaniškai organizuotos eitynės su fakelais. Restoranuose šaudė šampano kamščiai. Tačiau Rasputinas užsirakino savo kambaryje, ir Josefas pro duris girdėjo jį keikiant karius ir meldžiantis už greitą karo pabaigą.

Šią pirmą karo vasarą jis užlipdavo į savo palėpės kambarėlį virš Rasputino buto vėlai naktį. Išvargintas įspūdžių, patirtų per dieną šalia šio žmogaus, negalėdavo baigti nė vienos minties. Prioras? – klausdavo savęs. Piligrimas? Paliktas kontraktas? O Suscarapelis... kas toks tas daktaras Suscarapelis?

Užtruko iki lapkričio, kol gavo atsakymą. Nuo to laiko, kai jį visa jėga pritrėškė katastrofa, buvo prabėgę metai. Per visą tą laiką nebuvo dienos, kad nepagalvotų apie žmoną ir sūnų. Širdgėla tebebuvo stichija, kurios dėsniams paklusdavo lyg mario-

netė, vėjo šen bei ten blaškomas lapas. Nebuvo dienos, kad nemelstų Dievo sėkmingos paieškos.

– Pasaulis – paslapčių arena, – pareiškė senis, kai jį apėmė neviltis, – pakankamai didelė, kad tilptų visi Dievo stebuklai. Žmogus juos randa tik po kurio laiko. Prieš porą tūkstančių metų jis neskyrė spalvų. Ir kaip atsiskleidė spalvos, ilgainiui išaiškės ir kitos paslaptys. Užtat, Kolia, turi neprarasti vilties.

Netrukus sapne jis gavo direktyvą: čia, Vitebske, esama būtybės, galinčios jiems padėti...

Aplink juos plytėjo balta ir tyli giria. Buvo pasnigę. Kiek toliau prie ekipažo drebėjo vežikas. Valandų valandas jie važiavo rogėmis užsnigtais keliais, kad čia atsidurtų. Ir štai labai palengva durys prasivėrė.

– Leiskit man pristatyti, – sušnabždėjo Rasputinas. – Ponas Filipas Aureolas Teofrastas Bombastas fon Hohenheimas, medicinos daktaras iš Bazelio, gyvybės eliksyro išradėjas, Fugerio mokinys, Celsijaus lygmuo, didysis Paracelsas, pažįstamas ir iš savo anagramos: daktaras Suscarapelis.

Po daugelio metų Josefas Rubašovas supras tą dieną pirmąsyk susidūręs su senėjimo reiškiniais, nes lūšnos duryse pasirodęs žmogus prieštaravo bet kokiems laiko suniokoto žmogaus kūno vaizdiniams.

Tai buvo su niekuo nepalyginami fizionomijos dūlėsiai. Būtybė iliustravo visas pasaulio negales ir senatvės simptomus. Ne aukštesnė už dešimtmetį vaiką ir tiek sunykusi, kad atrodo panešama vėjo. Veidas skersai išilgai išvagotas raukšlių bei subjaurotas didelio rando. Nagai buvo panašūs į akmens nuolaužas, o dantys – į surūdijusio metalo drožles. Vietomis, ant krūtinės ir rankų, oda buvo tokia susidėvėjusi, jog kūną galėjai peržvelgti kiaurai. Netgi jo šešėlis rodėsi baisiausiai senas – geltonas ir visas skylėtas lyg sūris. O nugarą puošė milžiniška kupra...

Prieš daugelį žmogaus amžių Paracelsas, kaip kontroversiškas žiniuonis, nušluostė mirčiai nosį. Dar neturėjo nė penkiasdešimties, bet jo gyvenimas to meto skaičiavimais jau buvo besibaigiąs. Ilgai trukę ginčai dėl marmuro mineralų gydomojo poveikio marui ir dėl to, ar sensacingas liaudies medicinos paskaitas reikią skaityti lotyniškai ar vokiškai jį palaužė ir padarė pagiežingą. Prisiminė savo laimingą jaunystę, kai studijavo pas Johaną Tritheimą ir alchemiką Gugerį, – jų padedamas ištobulino metodą kaip iškviesti ligų demonus ir paimti nagan magiškomis pentagramomis. Norėjęs apsivilkti vienuolio abitą, bet, gaila, nebuvo priimtas į jokį ordiną. Užtat leidosi klajoti.

Tolimose kelionėse po Aziją ir Europą pramoko kalbėti ir skaityti šešiolika kalbų, bet, genamas nerimo, niekur neišbūdavęs ilgiau nei porą mėnesių. Tarnavo pas ekscentriškus kunigaikščius kaip asmeninis gydytojas ir sukėlė skandalą grobdamas ministrų dukteris. 1520 metais įsimaišė į plėšikų gaują, lydėjusią danų karalių Kristijoną karo žygyje į Stokholmą. Po didžiosios kraujo pirties Didžiojoje aikštėje jam pavyko įsigyti budelio kardą, be felčerio įrankių, vienintelį daiktą, kurį vėliau labai saugojo ir visad nešiojosi. Nukirtęs per aštuoniasdešimtį galvų, kardas neva turėjęs negirdėtos galios.

Į kitą pasaulį, anot kronikų, iškeliavo Zalcburge 1541-aisiais, bet naktį į kapines atėjęs velnias jį išsikasė. Apokrifinis šaltinis šį įvykį aiškino kaip dar jaunystėje sudarytos sutarties vaisių, kai vieną naktį Paryžiuje, apkvaišęs nuo drignių sunkos, kuria buvo pasitepęs išangę, jis išsikvietęs požemio valdovą ir išmainęs savo sielą į gyvybės eliksyrą. Kad ateity nekiltų jokių juridinių abejonių, pasirašęs kontraktą. Bučiniu padėkojęs savo padėjėjui, išgavo iš jo keletą novatoriškų alchemijos formulių ir raktų numerologijos mįslei įminti, paskui prakeikė Habsburgų giminę ir visam laikui išsinešdino iš Austrijos...

Pirmą nemirtingumo šimtmetį laikėsi toli nuo Europos. Žmo-

nės jam keldavo pasibjaurėjimą. Jų nuolatiniai barniai ir smulkmeniškumas. Vapalionės poruojantis ir siaubingi karai. Jį apsėdo mintis surasti prarastąjį rojų. Lydimas juodos katės, išmaišė nedirbamas teritorijas. Šturmavo snieguotus kalnus ir su eskadromis plaukė nepažįstamomis upėmis. Aplankė Indijos dykras, kur fakyrai mito lyniukais ir išlaikydavo ant atsistojusių penių septynių svarų svarsčius. Nuo Kančendžangos stebėjo Himalajus – pasaulio stogą – ir perėjo, sėdėdamas ant kupranugario, Gobio dykumą. Gyveno ledo trobelėse šiaurės salose ir Afrikos rūmuose, kur žmonių žandikauliais papuoštos sienos. Vėliau kaip keleivis be bilieto anglų škuna perplaukė Atlantą, ieškodamas filosofinio akmens ispanų kolonijose, vedė mulatę ir pasiliko ten, kol šimto šešerių metų sulaukusi žmona mirė nuo miegligės.

Bėgo dešimtmečiai, ir greitai pralėkė visas šimtmetis. Genamas nenusakomo ilgesio, daktaras tęsė savo klajones. Po maro metų Nyderlanduose lavonų smarvė privertė pasukti į rytus. Atkako Rusijon, kur, pasinaudojęs daktaro Suscarapelio anagrama, vertėsi kaip keliaujantis žiniuonis. Slinko dešimtmečiai po dešimtmečių. Ilgainiui jis nusigavo Vitebskan, kur susimetė su protinga senute. Jų santykiai buvo tik dalykiniai: jie varė prekybą relikvijomis ir įsigijo vaistažolių pardavinėjimo monopolį.

Tačiau per devyniolikto amžiaus vidurio badmetį buvo apkaltinti dėl prasto derliaus ir užmėtyti akmenimis kaip raganiai. Protingoji senutė, kurios vardas seniai užmirštas, žuvo, o po mažesniu skalūnų ir granito kalnu palaidotas Paracelsas išsikepurnėjo ir naktį pranyko. Maždaug po metų vėl buvo sugautas ir užkeltas ant laužo, bet išėjo iš liepsnų nė plauko neapsvilęs. Siaubo apimti valstiečiai paleido ant jo šunis, laikydami jį Antikristo paliepimu sugrįžusiu Napoleonu (paplitusi to meto baimė), ir Paracelsas, pasirinkęs tai, kas saugiau, spruko miškan... Daugelį mėnesių be tikslo dūlinėjo dykromis. Sukdamas ratą po rato, prarado nuovoką apie pasaulio šalis. Galų gale

nusigavo į šaltiniuotą aikštelę ir apsistojo čia keletą dienų: norėjo iš žvaigždžių ir saulės aukščio nustatyti, kur atsidūręs. Bet buvo pavargęs ir apimtas letargo, o dienos be fantazijos virto metais. Be poros piligrimo kelionių ir lankymosi Volchovo vienuolyne, dykrose išgyveno veik visą šimtmetį. Nuo to laiko pasklido legendos apie senut senutėlį girių nykštuką, šnekantį paukščių kalba.

Visa tai Rasputinas papasakojo, juodviem stovint prie Paracelso lūšnos. Paniuręs dabar stebėjo šalia seno ąžuolo tupintį senelį ir krapštinėjantį žemę surūdijusiu kardu, kažką nesuprantamai murmantį ir spoksantį į mišką tuščiomis akimis. Kai sutikęs jį sapne, pasakojo Rasputinas, daktaras buvęs stiprus, energingas ir plepokas. Bet dabar, keisčiausia, atrodė priekurtis ir sukriošęs.

Tą pačią popietę jie atsigabeno jį į gretimo kaimo viešbutį. Įsisupęs į gūnią, daktaras buvo tarsi išnykęs senatvės migloje. Prausiamas užeigos variniame katile, atrodė nepastebįs, kas dedasi aplinkui. Kai Rasputinas sykį garsiai šūktelėjo jam ausin jo vardą, jis tik vangiai pasikrapštė kuprą. Iš senų odos porų sklido siaubinga smarvė. Jie nutrynė jam nuo nugaros sušvinkusius odos sluoksnius ir krosnyje sudegino utėlėtas drapanas. Septyniskart keitė katilo vandenį, kol per purvą galėjo įžvelgti patina aptrauktą varinį dugną.

Išsekintas įtampos, Kolia žvelgė į savo nelaimės brolį. Nuo minties, kad tokio likimo susilaukęs ne jis vienas, pašiurpo rankų oda. Tokių kaip jis esama daugiau. Mintis, kad šis žmogus galbūt galėtų jam padėti, svaiginte svaigino. Kas daugiau išmanytų, jei ne šis mistikas ir alchemikas, šis nemirtingųjų kuopos veteranas?

Tą naktį prasigiedrijo dangus, ir kambarį nutvieskė šalta mėnesiena. Josefas dirstelėjo į lovą, kurioje gulėjo susirietęs Para-

celsas su kardu prie šono. Iš viešbučio mergų kamaros buvo girdėti moters kikenimas ir karštai besimeldžiančio Rasputino burbesys. Gatvėje vaikštinėjo žibintininkas.

Mėnesienoje Kolia parklupo prie šimtamečio seneliuko lovos:

– Pasakyk, kur man jo ieškoti? – sušnabždėjo. – Dėl Dievo meilės, pasakyk ir išvaduok mano sielą.

Jų paruoštoje drabužinėje jis miegojo keturias savaites. Tą vakarą, kai lankėsi imperatoriškoji pora, jis pabudo, bet tik po Naujųjų metų visiškai atsigavo. Savaitėmis gargaliavęs it kūdikis ir kišęs visokiausius smulkius daiktus į burną – tuo Josefui Rubašovui visokeriopai priminė motiną. Vieną rytą senasis daktaras pažvelgė giedriomis akimis ir virpančiu balsu pasiteiravo, kur esąs. Jie paaiškino, ir jis suprato jų atsakymą. Nors ir priekurtis, dabar atrodė visiškai normalus. Jam esą smagu, pareiškė, būti Peterburge – mieste, kuriame anksčiau niekad nebuvo lankęsis.

Apžiūrėjęs Rasputino butą, pasiklausė jų vardų, o paskui baugščiai apie savo kardą, ir jie atidavė. Tuomet pasiteiravo, kurie einą metai, ir jiems atsakius, kad 1915-ieji, nustebęs pasikasė kuprą ir sumurmėjo: „O Dievulėli, pramiegojau daugiau nei penkiasdešimt metų!“

Jie padėjo jam suvokti pasaulio situaciją, to meto karalius ir valdovus, technikos pažangą ir karą, mažiau nei per pusmetį pareikalavusį tiek gyvybių, kiek visi ankstesnieji kartu. Po trumpos pertraukos, per kurią Paracelsas, regis, gromuliojo naujienas, Rasputinas ištraukė senąjį Volchovo vienuolyne paliktą kontraktą ir papasakojo, kam jį čia atsigabenę.

Daktaras ilgokai sėdėjo tylėdamas ir juos stebėdamas, paskui šnabždomis pasakė, kad to, kurio jie iešką, nematęs kone ketvertą šimtmečių. Jų santykiai, pasakęs, buvę vien dalykiniai ir jis niekad nesigailėjęs dėl sutarties, kurią jie sudarę Karolio V laikais.

Jį tenkinusios amžinos klajonės ir ta ypatinga laisvė, kai niekada nereikia bijoti pasikėsinimo į tavo gyvybę. Užtat niekada nesistengęs jo nutverti. Josefui nuolankiai meldžiant pagalbos, pasiprašė laiko apmąstymams.

Paracelso mąstymams, pasirodo, prireikė visos žiemos – sveikimo laikotarpio, per kurį išnyko paskutiniai proto minkštėjimo simptomai ir tarsi sustiprėjo kūnas. O Rasputino sveikata, priešingai, ėmė prastėti. Iš visko sprendžiant, jis klimpo depresijon.

Dabar jį kasdien kamuodavo vizijos ir košmarai. Buvo įsitikinęs, kad jį nužudys, o Rusijos likimas svyruojąs kartu su jo. Ženklai, jo manymu, nekėlė abejonių. Pasaulis žengė į pražūtį. Europoje plėtėsi karas, ir keletą kartų per savaitę Josefas Rubašovas turėjo jį vežti į Carskojė Selo, imperatoriaus rezidenciją, kur jis mėgindavo prikalbinti carą ištraukti Rusiją iš karo. Grįžtant namo dažnai sugniuždavo ir pravirkdavo.

Tų metų vasarį ėmė sklisti gandai, jog Rasputinas susinešęs su imperatoriene, o publicistų klube prastos reputacijos rojalistas išrėžė karštą kalbą prieš jo įtaką valstybės reikalams. Laikraščiai atvirai kaltino jį šnipinėjimu, o vieną naktį buvo išplatintos proklamacijos, kad jis pardavęs valstybės paslaptis austrams... Tai buvo mirtinas smūgis. Naktimis, negalėdamas užmigti, jis sėdėdavo savo kambary, įsigilinęs į Apreiškimą Jonui. Kartais pasižadindavo Josefą ir prašydavo kartu pabudėti. Mirties baimė buvo pervėrusi jam krūtinę. Jis prakaituodavo ir nerišliai burbėdavo maldas. Nusigręždavo nuo šventųjų paveikslų, kad šie nematytų jo nevilties.

Kai ėmė sklisti gandai apie vokiečių invazijos planus, jis liepė užprašyti iš Morskaja gatvės vyno pirklio pilnas statines maderos ir vis dažniau su įtartinais pažįstamais išsmukdavo į viešnamius.

Tačiau apie 1915-ųjų Velykas Josefas Rasputino kančių nepastebėdavo. Jis buvo užsiėmęs Paracelsu...

Įstabus senasis daktaras daugiausia tysodavo ant čiužinio drabužinėje, rūkydamas pypkę. Jis laukė savo valandos, – pats aiškino šį reikalą, – laukė, kol pasisuks kompaso rodyklė; ir ką reiškia keletas mėnesių šen ar ten, kai jam po kojų – visa amžinybė. Pasirodė esąs mažumą išsiblaškęs, svajoti linkęs žmogus ir visų blogiausia – tikras fantazuotojas.

Savo melų ir pusinių tiesų simfonijose Paracelsas suplakdavo visa, kas didinga ir žema, juokinga ir subtilu, galima ir neįmanoma. Jam niekas nesutrukdydavo vietoj vieno vaizduoti kita. Pasakodamas apie smulkmenas, meluodavo taip pat įžūliai kaip ir apie pasaulinius įvykius ir dažnai, susipainiojęs vidiniuose prieštaravimuose, tik vargais negalais išsinarpliodavo. Tvirtino nuo podagros gydęs Erazmą Roterdamietį, bet keisčiausia, kad tuo pat metu kaip felčeris tarnavęs šeštoje Levanto baudžiamojoje ekspedicijoje, kur susikovęs su turkų piratu neteko piršto. Svarstęs konkordato klausimus su Liuteriu gerokai po šio mirties ir įdiegęs naujų idėjų kaspinuočių tyrinėjimams, slapta užkrėtęs čigonus, tuo metu dar nepasirodžiusius Vakarų Europoje. Buvęs turtuolis ir vargšas, aukštinamas ir žeminamas, kitaip sakant, viskuo, kas tik neperžengė jo fantazijos ribų.

Vienas su savo mintimis Josefas klausdavo savęs, ar tai ne laiko poveikis – galbūt pats laikas amžina tėkmės jėga iškreipiąs tiesą, neatpažįstamai nuzulindamas šimtmečių dilde, arba be galo kopijuodavo, kol kopijos praradusios bet kokį panašumą į originalą.

O gal apskritai nesą tiesos? Gal tėra nereikšmingas metų ir akimirkų ritmas?

Bet savaitę prieš Marijos Apreiškimo dieną atsitiko tai, kas vėl įžiebė jam vilties. Jis nusivedė Paracelsą į rūsį, norėdamas

surasti Skaisčiausios Mergelės statulą, kurios Rasputinui reikėjo pietums. Pelėsiais atsiduodančioje prietemoje Paracelsas netikėtai užvirto ant vienos iš dėžių, kuriose buvo sukrauta sena Rasputino alchemijos laboratorijos įranga, ir, išvydęs įtrūkusią aštuoniolikto amžiaus retortą, apsiašarojo. Iškilmingai pareiškė nusprendęs padėti Josefui prisivilioti tą, kurio ieškąs, ir tai padaryti padėsianti dieviškoji alchemija...

Jie stvėrėsi darbo tą pačią naktį. Josefą nustebino staigi bendro likimo senelio energija, nes tarp koštuvų, retortų, distiliatorių ir atžagarių burtažodžių murmesio Paracelsas jautėsi kaip žuvis vandenyje – daug jaunesnis, vėl sugrįžęs į savo jaunystės pusiau pagonišką šimtmetį ir vedamas nematomos mokytojo Fugerio rankos. Dar neišaušus rytui, jis pavertė rūsį kunkuliuojančia laboratorija. Iš indų kilo garas. Skysčiai burbuliavo. Šnypštė Bunzeno degikliai. Ore pleveno aštrus gyvsidabrio tvaikas.

Dvi paras jie nesumerkė akių. Persmelkti įbrolystės jausmo, laviravo tarp paslaptingų povandeninių uolų, ir jau pirmą dieną apie pietus, pasitelkus įžūlius užkeikimus, aukso cianido garus ir visokiausius karčiasaldžius nuovirus, be to, planetų išsidėstymo apskaičiavimus ir supuvusiame kiaušinio trynyje išskaitytas tos dienos nekromantijos prognozes, Paracelsui pavyko išsikviesti tuziną pusiau materializuotų demonų. Bent jau tikino mėginąs tai padaryti. Ir Josefas pirmąsyk neturėjo pagrindo juo suabejoti.

Tą dieną magiškojo rato kalėjime raitėsi liūdnas rinkinys dūmus primenančių būtybių, sunkiai dūsaujančių ir nesuprantamomis kalbomis maldaujančių pasigailėti. Ten buvo košmarų demonas septyngalvis Ornijas, tamsos mėgėjas Tefrasas; pavydo valdovas Akefalas, septynios piktos seserys Plejadės, spjaudančios skrepliais ir grasinančios prismaigstyti juos ostijų ir iškepti ant laužo; vienakis Obizutas, kuris turėjo užduotį gąsdinti mažus vaikus, bet vos išvydęs Paracelsą sugniužo ir pravirko;

išskydę ir mostaguojantys ligų demonai Dekanai: dieglius žmonėms sukeliantis Kurtaelis ir niežų viešpats Liras; vedybas ardantis, tačiau uždaras ir anemiškas Asmodėjas; tėvažudystės kurstytojas Onesklis ir į driežą panašus Kserfatas, naktimis laižąs bernams ausis ir taip skatinąs zoofiliją ir girtuokliavimą.

Paracelsas buvo it apsėstas. Jo akys žėrėjo. Jis murmėjo, rėkė ir pratrūkdavo isteriškai juoktis. Saugiai stovėdamas už magiškojo rato, lotyniškai šaipėsi iš šių padarų ir grasinimų bei pažadų šiupiniu mėgino juos priversti atskleisti, kur slepiasi Josefo teisėjas. Tačiau nežinoma, ar dėl savo negebėjimo, ar pavykusių materializuoti padarų neišmanymo, daktaras neišgavo nė vieno atsakymo. Ir pamažėle, nepaisant smarkių daktaro užkeikimų, jie išskydo ir pranyko.

Taip prabėgo dvi paros, o sekėsi vis prasčiau. Daugiau demonų nebepasirodė, o magiškajame rate materializuodavosi tik mįslingi daiktai – įskilęs Romos laikų smėlio laikrodis, patina apsitraukę ispaniški šarvai, sidabrinė moneta su faraono Ramzio atvaizdu ir pusiau sukalkėję, kirminų pragraužti ir ties momenėliu blogai suaugę griaučiai. Sunkiai dūsaudamas, Paracelsas rausėsi atmintyje, ieškodamas alcheminio rakto, galinčio vėl įstatyti juos į reikiamas vėžes. Bet jokios gudrybės negelbėjo: nepasirodė nei svečias, nei demonai, ir galiausiai magiškasis ratas visai ištuštėjo...

Balandžio pradžioje daktaras paprašė, kad jį laboratorijoje paliktų vieną. Norįs padirbėti netrukdomas, paaiškino, ir Josefas įtarė jį planuojant atlikti kažkokį itin pavojingą ir susikaupimo reikalaujantį eksperimentą, kuriam būtina vienatvė. Iš tikrųjų Paracelsas tik mėgino atgaivinti savo sudilusią atmintį.

Savo siaubui, jis suprato, kad daugeliui brangiai įsigytų žinių pavykę ištrūkti pro užpakalines užmaršties duris. Tai sukėlė jam kančią. Tiesiog varė iš proto. Ir sėdėdamas ant dulkinos knygų krūvos neapsakomoje gyvsidabrio tirpalų išėstų vonelių, puo-

dų, mėgintuvėlių, sifonų bei pipečių, plaukuotų vorų formą įgavusių švino gabalų maišalynėje, jis beviltiškai mėgino susigrąžinti neatsargią akimirką užmaršties išvogtas žinias.

Pakartojo sefirotikos žinias. Perskaičiavo planetų konjunkciją. Pasimankštino su mauritaniškomis Geberio formulėmis ir perkratė simpoziumus, kuriuose dalyvavo tais senais laikais, kai jam Bazelio universitete priklausė slaptoji *Magia Naturalis* katedra. Bet niekas nepadėjo – nei kartojimai, nei proto mankšta ir netgi svedenborginінkų ir vokiečių pneumatikų parašyti velnio iškvietimo vadovai, kuriuos slapta užsisakęs Rozenkroicerių knygyne. Buvo praradęs svarbiausią ezoterinę išmintį – tą nepaprastą alchemiko nuovoką ir pirštų galų jautrumą, skiriančius tikrą magą nuo cirko akių muilintojo ir šarlatano.

Drėgname rūsyje valandėlę apraudojęs Paslapčių Paslapties turtus, padėjo į šalį knygas, kaip manė, visiems laikams. Ketino nuleisti rankas. Jautėsi pribaigtas. Išsemtas užmaršties...

Ir vis dėlto tuoj po Velykų daktaras išdygo Rasputino virtuvėje ašarotomis akimis, po pažasčia pasikišęs pluoštą grafiškų septynių metalų atvaizdų. Buvo tarytum vėl susenęs, bent jau atrodė kurtesnis nei anksčiau, ir, iš burnos skleisdamas kažkokį pavojingą kvapą, ėmė aiškinti, jog likusi dar viena galimybė – tiksliai pakartoti slaptąjį koptų Aarono ritualą.

Jie kruopščiai pasiruošė šiam paskutiniam eksperimentui. Paracelsas liepė parūpinti magiškąją šakutę, tai yra vienu šarkos sušvinkusiu krauju užgrūdinto sidabrinio peilio kirčiu nuo lazdyno krūmo nukirstą šakumą. Ir įsigiję ją kaip po kaklu parišamą stiprų amuletą, jie griebėsi darbo, savaitę pasninkaudami.

Laikėsi rūsyje. Tūnojo priešais altorių, apstatytą dviem juodomis liturginėmis žvakėmis ir storakso bei kamparo kvapą skleidžiančiu smilkytuvu. Tik saulei nusileidus, šiek tiek užvalgydavo – ostijų ir nesūdytais prieskoniais pagardintos kraujinės dešros. Ir pagal ritualą kas vakarą apgirsdavo, išgerdami raudonojo vyno, kurį paruošdavo įbėrę penkis juodųjų aguonų žiedų vaini-

kėlius ir penkias uncijas sutrintų kanapių grūdelių ir palikę pri-
sitraukti, o paskui viską perfiltravę per prostitutės išaustą dro-
belę. Taip skriejo paros – tamsoje, pasninkaujant ir apgirtus...

Po daugelio metų Josefas prisimins, kaip daktaras tuo metu toliau piešė savo per šimtmečius patirtus nuotykius. Kaip paprastai, jis pažerdavo tokių fantastiškų melų istorijų, kad negalėjai tikėti, bet Paracelsui tikrumo stoka netrukdė. Ir apskritai, regis, jo nedomino, ar kas klausosi. Galbūt kreipė balsą tik savęsp? Galbūt tiek žmogaus amžių prasibasčius po pasaulį, melas ir tiesa nebeatliko jokio vaidmens?

Traškančių liturginių žvakių šviesoje jis pasakojo apie milžinišką okultišką biblioteką, kurią Siera de Gredose pastatęs prie čigonų monarcho Ramiro Ramiro dvaro; apie *Grimorium Verum* ir Honorijo įstatymo originalius leidimus, apie magišką Lemegetono knygą, kuri, nors ir septynių šimtų puslapių, svėrusi ne daugiau kaip devynis gramus, apie Enoko regėjimus, užrašytus nematomu rašalu, distiliuotu iš kažkokio skysčio, kurį kažkuris Bizantijos medinos prekeivis pavadinęs angelo ašaromis, ir auksu aptaisytus Alberto Didžiojo, Rodžerio Bekono ir Arnoldo Vilanoviečio rankraščius. Keturis milijonus tomų sukaupęs ten per nepilną dešimtmetį. Ten buvęs originalus trijų tomų Johano Tritheimo veikalas apie telekinezę ir meną perduoti žinias šimtų mylių nuotoliu, nesinaudojant pasiuntiniu ir nerašant laiško; taip pat *De Occulta Philosofia* juodraštis ir Tertuliano ir daktaro Fausto slapčiausios formulės bei sapnų aiškinimai. Be to, ten buvę daugybė akiai nematomų ženklų ritinių ir pagal egiptiečio Enoko sistemą sutvarkytų šimtas keturiasdešimt maišų kabalos raštų – viskas nuo *Sephir Jezirah* iki bendrosios skaičių mistikos pradžiamokslio, – surašytų ant išdirbtų kritusių gyvulių odų.

Tamsoje žėrinčiomis akimis Paracelsas vinguriavo tarp šimtmečių. Jei juo patikėtum, jis visad sukdavęsis įvykių sūkury: ir

pirmąsyk pralaimėjus Valenšteinui, ir Napoleonui traukiantis iš Maskvos. Jis gėręs sidrą su Robespjeru ir plovęs teptukus Velaskesui. Kartais regėjos, jog vienu metu būdavęs pustuzinyje vietų. Bet nedermės jo nejaudino. Užsimiršęs nuo tamsos ir keistai kvepiančių smilkalų, toliau sekė savo melų pasaką. Jo kūnas, keisdamas padėtį, sutrekšėdavo. Prisiminęs ką nors itin smagaus, daktaras iš juoko daužydavosi kuprą...

Pati ceremonija, nusprendė Paracelsas, turi įvykti katalikų Valpurgijos naktį, tokiam laikui karštai pritaręs ir koptų Aaronas. Užtat vieną vakarą, baigiantis pasninko savaitei, daktaras leidosi ieškoti tinkamos vietos. Ritualas šiuo atžvilgiu buvo griežtas. Jis reikalavo piktųjų dvasių lankomų kapinių, siaubingų kaimo griuvėsių, vietos, kur iškeltas žudikas, arba apleisto vienuolyno, kurio vienuolė atsimetusi nuo tikėjimo. Apie kokią nors kitą vietą, rašė Aaronas, negalima nė pagalvoti.

Daktaras parsirado prieš pat aušrą. Užsidegęs papasakojo apie armėnų kapines ir grumtynes su septyngalviu vaiduokliu bei patriarchu – tik vargais negalais juos įveikęs, abiem pusėms praliejus kraujo. Josefas vėl paniuro. Nukrito dar vienas jo vilties termometro laipsnis. Vis dėlto nutarė jį palydėti...

Tai įvyko naktį, kai krovė pumpurus vaismedžiai ir, nepaisydami metų laikui neįprastos vėsos, parlėkė paukščiai. Paracelsas buvo geros nuotaikos. Persimetęs per petį, nešėsi krepšį su keturiomis vinimis iš mirtimi nubausto įstatymų laužytojo karsto. Tai grynas vaikų žaidimas, pareiškė jis, palyginti su tuo, ko reikalauja kiti ritualai: pavyzdžiui, penkias dienas iki soties žmogienos ėdusios katės galvos, iš nekrikštyto kūdikio riebalų nulietų žvakių arba tėvo žudiko ir su keturiomis pačiomis gyvenančio vyro raktikaulio. Bet tokių juodųjų relikvijų jėgą, tikino jis, puikiai atsveriąs jo stebuklingas kardas ir magiškoji šakutė...

Tą naktį jie tiksliai atliko koptų Aarono ritualą. Murmėdami tam tikrus užkeikimus, priešais laikrodžio rodyklę trissyk apsu-

ko kapines, o paskui tiek pat ratų – pagal laikrodžio rodyklę, tik atbuli. Paracelsas suburbėjo keistą tiradą. Pasirausęs tarp pergamento lapų ir iš akies išmatavęs zodiaką, jis tarytum įpuolė sąvaldžion ekstazėn. Paskui paprašė Josefą atsisėsti ant pirmo tinkamesnio antkapio ir užsimerkti.

Tamsoje jis išgirdo, kaip daktaras švilpčioja seną melodiją, paskui atidaro savo krepšį, susideda vinis ir išsiblaškęs greičiausiai kardu ima kapoti žemę.

Ir vėl stojo tyla. Iš antkapio, ant kurio sėdėjo Josefas, smelkėsi šaltis. Nuo drėgno oro drebėjo visas kūnas. Ir taip slinko minutės. Dešimt minučių. Paskui dar dešimt. Ir po tylos, Josefo laiko supratimu, trukusios gerą pusvalandį, jis pagaliau atsimerkė.

– Paracelsai! – šūktelėjo.

Bet daktaras... senasis daktaras buvo pranykęs.

Josefas ieškojo jo keletą valandų. Dirstelėjo į didžiulius turtingiems armėnų verslininkams pastatytus marmurinius mauzoliejus. Pasižiūrėjo už sudūlėjusių žvyro krūvelėmis ir džiovintomis gėlėmis išpuoštų vargšų antkapių. Iššniukštinėjo nerakintas įrankių būdas ir drevę seno ąžuolo, kurio iškapotas vainikas tarsi imitavo maldai suglaustus delnus. Iš pradžių daktaro vardą šaukė baugiai, bet paskui vis garsiau, kol kažkas toli tamsoje, atidaręs langą, suriko, kad nutiltų.

Tuomet sugrįžo ton vieton, kur užsimerkęs laukė, kol daktaras atlikinėjo didįjį koptų Aarono ritualą. Atsisėdo ant antkapio. Naktis jį apglėbė juodomis rankomis. Aukštai danguje savo milžiniškas kriptogramas mirksėjo žvaigždės.

Daktaras buvo dingęs. Rasputinas, suprato, jau nebepagelbės. Suvokė turįs ieškoti toliau, bet nuo šiol savarankiškai...

Tokį regime jį ten sėdintį mėnesienoje po žvaigždėmis. Mes jį aiškiai regime savo dokumentuose. Regime kažko besiilgintį ir snūduriuojantį. Regime labai aiškiai...

Pragaro variacijos

I Bavarijos pėstininkų dalinys, „Lizsto" pulkas
Bataliono štabas
Pateikėjas: pulkininkas leitenantas Pykas
Reikalas: siūlymas apdovanoti pirmos klasės geležiniu kryžium su atnaujinta sagtim (po mirties)
Vardas: Josefas N. Rušbovas
Laipsnis: eilinis

Apdovanojimo pagrindas:

Eilinis Rušbovas užsirašė savanoriu per mobilizacijos kampaniją Rytų Prūsijoje gegužės mėnesį. Po vasaros mokymų Chemnice ir Gerau (prieš mirtį) liepos mėnesį iš ketvirto savanorių korpuso paskirtas į „Lizsto" pulko I kuopos žvalgybos skyrių „Longvi" fronto ruože. Rušbovas ypatinga drąsa išsiskyrė jau rugpjūčio mėnesį per „Klementeno operaciją", kai 10 000 žuvusiųjų kaina buvo įveiktas dviejų šimtų metrų priešų frontas aplink penktąjį sustiprinimą. Rušbovas naktį prieš puolimą savo noru nusigavo iki priešo sargybinių ir galėjo pranešti apie didelius pasirengimus uraganinei ugniai – į tai buvo atsižvelgta per devynioliktos dienos štabo posėdį. Liepos–lapkričio mėnesiais priešo linijose jis atliko ne mažiau kaip 14 to paties pobūdžio savanoriškų žvalgybos užduočių. Dingo naktį į rugpjūčio 16 d., žvalgydamas priešo baterijas. Furjeris Višas, tuo metu

vadovavęs redutams, raportavo apie priešo ugnį ir „prancūziškus riksmus“ ties kalbamuoju sargybos postu maždaug po 10 minučių, Rušbovui perėjus fronto liniją (žr. raportą).

Rušbovas negrįžo. Žvalgybos viršininkas Hercogas pranešė tą pačią naktį pasigedęs kuopos katės. Tarp vyrų sklinda gandai, jog ji drauge su Rušbovu žuvo už Vokietiją ir Imperatorių.

F. Pykas, pulkininkas leitenantas
Bulė, 1915 m. spalio 17 d.

Jis gulėjo apkasų pakrašty, iš kur vėrėsi duobėtos molynės vaizdas. Kur jis buvo? Prie Longvi, sakė vieni, bet kiti tvirtino, jog palei horizontą giedru oru sušmėžuojąs Tionvilio miestas. Laikas, pamanė, geografija – apkasų karas viską sutrypė į dumblą...

– Ar ką nors matai? – paklausė furjeris jam už nugaros.

Pro žiūronus jis apžvelgė niekieno žemę, bet kaip paprastai išvydo tik kūnus, surūdijusias granatų tūteles, dumblo ir metalo laužo pilnas duobes; už dvidešimties metrų ant spygliuotos vielos užtvarų kybojo prancūzas. Lavonas buvo gerokai apgedęs. Pilvas išputęs. Viena ranka mažne atsiskyrusi. Veido veik nelikę – musės jį buvo nuėdusios ligi kaulo.

– Nieko, – atsakė jis. – Ramu.

Furjeris linktelėjo.

– Kyštelk galvą ir pamėgink dirstelėti į jų artilerijos gurguolę.

Remdamasis alkūnėmis jis ėmė šliaužti į priekį. Gęstančioje vakaro šviesoje neryškiai švytėjo žemės paviršius – balti apirę kaulai, uniforminės sagos, žmonių ir arklių griaučiai.

– Ar ką nors randi? – vėl paklausė fiuriras. – Aš noriu žinoti, ką jie veikia forposte. Čia per daug ramu, tikrai per daug ramu.

Furjeris teisus, pamanė, – per daug ramu. Paprastai galėdavai išgirsti iš anapus prancūzų redutų šauksmus: *„Ils ne passeront pas... Ils ne passeront pas...* Jie nepraeis!“ Bet pastarąją pa-

rą balsai, kaip ir šaudymas, susilpnėjo. Tai rodė, jog kažkam ruošiamasi.

– Jie verdasi valgyt. Tik kulkosvaidininkas tebesėdi savo poste.

Furjeris nusišypsojo.

– Laimingi prancūzai. *Tres chanceux**. O mes gyvi šalta koše ir tuo, ką randame žuvusių draugų kišenėse. Beje, gal žinai, koks didžiausias skirtumas tarp jų ir mūsų? Taip, prancūzai kariauja, kad pavalgytų, o vokiečiai valgo, kad kariautų. O mes, Rubašovai, katriems priklausome mes – nei vokiečiai, nei prancūzai?

Furjeris ramiai pasikasė utėlės įkąstą vietą. Ir jis buvo savanoris. Nuo pat karo pradžios čia tupėjo. Kažkas sakė, kad italas. Ispanas, tvirtino kitas. Pats apie savo kilmę nekalbėdavo.

– Ar tikrai negirdi, apie ką jie šnekasi? – paklausė. – Noriu žinoti, ką sumanė.

– Jie už šešiasdešimties metrų. Negirdžiu nė garso.

– Man reikia daugiau žinių kuopos vadui. Gal matai naujų pabūklų? Ar jie neišstatė naujos artilerijos?

– Ne, kiek įžiūriu.

Ir vėl jo mintys nuklydo prie lavonų. Karas vyko ant kūnų fundamento: jie tapdavo humusu dilgėlėms ir žemaūgiams krūmams, susimaišydavo su namų griuvėsiais, atmatomis, metalo laužu ir granatų tūtelėmis ir drauge su visu kitu šlamštu būdavo suverčiami į krūvas statant naujus brustverus ar stiprinant senuosius. Žvalgybos skyriaus redute iš apkasų kyšojo pajuodusi ranka. Daugiau nei mėnesį vyrai kabinosi ant jos šalmus, kol bataliono štabo inspektorius liepė ją pašalinti. Tai kompostas, mąstė jis, prisitaikymas prie amžinosios gamtos apytakos – viskas supūva iki kirmėlių maisto.

– Temsta, – pasakė. – Nebegalima įžiūrėti.

– *Nebegalima įžiūrėti?* Tai ne atsakymas. Kaip manai, kurių galų mes čia atsidūrėm? Gal pažaisti su kuopos kate?

* Labai laimingi. (*Pranc.*)

– Galbūt furjeris norėtų išmėginti trasuojančias kulkas?

Višas truktelėjo pečiais.

– Ar gali, Rubašovai, atsakyti į vieną klausimą? Ką Rusijai duoda taika?

– Nežinau, furjeri.

– Gal jie mėgina sukurti ką nors nauja? Bando pakeisti pasaulį? O gal viskas liks, kaip buvę – pauzė prieš naują pragarą?

– Negaliu atsakyti, furjeri.

– O Rasputinas – pranašas. Jis neva parašęs testamentą, kuriame numatęs dar didesnę priespaudą nei prie kurio nors imperatoriaus. Žinai, Rubašovai, karui pasibaigus ketinu ten nuvažiuoti ir pats pasižiūrėti.

Nusispjovęs ant molio, furjeris išsitraukė iš uniformos kišenės raportų knygelę.

– Ką manai apie Vrangelį? – paklausė.

– Neturiu savo nuomonės, furjeri.

– Jis tvirtina kovojąs už laisvę. Prieš raudonuosius, sakosi, prieš dar didesnę priespaudą nei ankstesnė. Ar pastebėdavai, Rubašovai, ankstesnę priespaudą? O gal priklausei prie privilegijuotų klasių? Dabar jie karia dvasininkus, sako Vrangelis. Ir kilminguosius. Bolševikai sudarę taiką, kad galėtų kuo daugiau išžudyti vidaus fronte.

Furjeris stebėjo jį nepatenkintas.

– Karas ar taika, – pareiškė. – Socializmas ar kapitalizmas. Ar tikrai esama skirtumo?

Furjeris Višas pasikėlė ir nurėpliojo iki nišos. Nustūmęs spygliuotą vielą, prišliaužė prie Rubašovo. Dabar gulėjo šalia su raportų knygele rankoje, nuo savo purvinos uniformos skleisdamas silpną kvepalų aromatą.

– Rubašovai, ką tu iš tikrųjų čia darai? – rimtai paklausė. – Ar gali man garbingai atsakyti į šį klausimą? *Pourquoi*?*

* Kodėl? (*Pranc.*)

– Aš kai ko ieškau.

– Ir įsikalei galvon, jog čia tinkama vieta? Patikėk, joks žmogus neranda to, ko ieško kare. Čia galima rasti tik žmonių blogį, o jis neturi jokios vertės, nes neišmoko mūsų nieko naujo.

– O ką furjeris pats čia veikia? Juk furjeris irgi savanoris.

– Ką aš veikiu? Aš užrašinėju, Rubašovai. Užrašinėju, ką matau ir girdžiu. Pavyzdžiui, ką tu sakai arba ką sako kiti. Aš mėginu dokumentuoti šį prakeiktą karą, kad jis niekad nebūtų pamirštas.

Furjeris liūdnai nusišypsojo.

– O karui pasibaigus, – pridūrė, – važiuosiu Rusijon. Ir užrašysiu, ką ten pamatysiu ir išgirsiu.

Daugiau įžiūrėti buvo nebeįmanoma. Jie vėl nusliuogė į apkasus. Furjeris užsidegė pypkę. Jo akys spingsėjo tamsoje. Vėl padvelkė kvepalais.

– Po šešių valandų įteiksiu raportą štabui. Siūlau tau, kol tamsu, peršliaužti skiriamąją liniją ir išsiaiškinti, ką jie rezga. Ore kažkas tvyro.

Jis apžvelgė apkasų tęsinį iki nišų, kur blaškėsi nuo lavonų tvaiko apkvaišusios žiurkės.

– Viešpatie, – ištarė, – kur katė? Juk mes įsitaisėme prakeiktą kuopos katę, norėdami atsikratyti savo sekcijoje parazitų. Rubašovai... ar nematei katės?

Mėnuo buvo užlindęs už debesų, kai jis prasibrovė pro spygliuotą vielą. Nušliaužė lavonų kompostu, o paskui jį prarijo tamsa. Nebebuvo girdėti nei šauksmų, nei atsitiktinių kulkų aido.

Niekieno žemėje jis orientavosi kaip savo kišenėje. Atsargiai bidzeno tarp nesprogusių bombų ir granatų išmuštų duobių. Lipo per lavonus ir išpampusias dvėsenas. Iš po kojų sprukdavo žiurkės. Pūvančiose krūtinėse krutėjo lervos. Juk mirčiai, van-

giai pamanė, uniforma nieko nereiškia – ji tarsi termitai viską sugraužia savo kelyje, palikdama tik puvenas ir kirminus.

Vyrai čia buvo visiškai atbukę. Nebejuto jokios užuojautos, jokios širdgėlos, netgi jokio pasibjaurėjimo. Tik didelį alkį, niekad nepasotinamo pilvo kurkimą. Toks yra karas, sakydavo furjeris Višas, besielė mašina, be perstojo reikalaujanti tam tikro kiekio mirusiųjų kaip kuro savo diržams, krumpliaračiams ir stūmokliams varinėti. Ir Vakarų fronte ji niekad nesustodavo poilsio. Nė viena pusė netaupė kuro. Iš visų prieinamų atsargų plačiais mostais mėtydavo kūnus mašinon, kol ši pasisotindavo ir plūduras parodydavo, kad parai ar dviem peno pakanka. Porai kvadratinių kilometrų nukariauti per vieną dieną galėdavo paaukoti dvidešimt tūkstančių vyrų. Paskui abi pusės ramiai gulėdavo, klausydamosi mašinos tuščiosios eigos bilsnojimo, o karininkai rasdavo laiko kas keturiasdešimt aštuonias valandas pranešti apie nuostolius ir pateikti siūlymų, ką apdovanoti medaliais už drąsą.

Šis išradimas rijo šauktinių bangas vieną po kitos, ir dabar atėjo eilė 1901-ųjų gimimo vaikinams. Iš vyresniųjų buvo likę tik veteranai, tokie kaip furjeris, gudrūs vyrukai, išgyvenę pirmuosius metus ir kažkaip įgiję atsparumo mirties virusui. Jie buvo apdovanoti ypatingais šios būties gabumais – šliaužti ir ropoti, be perstojo šniukštinėti maisto, žudyti lygiai abejingai, kaip paprastas žmogus užgniaužia žiovulį.

Fronto ruože pietryčiuose, kartą papasakojo furjeris, kurį laiką vykę mūšiai dėl prancūzų tvirtovės. Triuškinamąja ataka vokiečiams pavykę užimti pirmą forto aukštą, tačiau prancūzai, sulaukę pastiprinimų, iš trečio aukšto nustūmę juos į rūsį. Daugiau nei savaitę jie kovęsi dėl išviečių ir vien ten abiejose pusėse kritę po šimtą aštuoniasdešimt vyrų. Mirusieji gulėję krūvomis už išviečių statinių, o iš nutekamųjų šulinių kyšojusios kruvinos galvos. Vėliau jie išstūmę prancūzus iš paskutinės išvie-

tės, atsiėmę pirmą aukštą ir suvarę priešą į ką tik apleistą rūsį. Ir taip vėl prasidėjęs mūšis dėl išviečių, šįsyk su devyniasdešimčia mirusiųjų kiekvienoje pusėje. Taip praėjusi dar savaitė, kol, kažkam iš aukštesnybės supratus, kad per daug kraujo pralieta be jokios naudos, karius atitraukę prie senų linijų. Tai jų karas, pamanė jis. Jų didysis tėvynės apkasų karas...

Jis sustojo vidury niekieno žemės. Už penkiasdešimties metrų išvydo šviesą iš prancūzų redutų. Ir vėl atpažino kvapą. O visai šalia sukniaukė katė.

Rugpjūtį vienas vyras iš šaulių skyriaus parsivedė kuopon katę. Tai buvo raina ūkininko katė, aptikta atliekant žvalgybos užduotį apleistame kaime. Furjeris pasiūlė ją panaudoti žiurkėms vaikyti iš apkasų. Jie pririšo ją už pavadėlio. Nepraėjo nė savaitė, kai tranšėjoje neliko žiurkių. Dar po savaitės nuo granatų sprogimų katė apkurto. Daugiau nebereikėjo jos pririšinėti.

Vieną naktį Josefui einant sargybą redute, katė ėmė kniaukti. Jis nustebo, nes atsidūrusi fronte ji niekad neišduodavo balso. Išvydo ją susigūžusią ir spoksančią į tamsą. Išgirdo, kaip ji beprotiškai ir šaižiai sukniaukė, ir tą pačią akimirką visiškai netikėtai užuodė kvapą.

Be jokios abejonės, tai buvo kvapas iš šimtmečio pradžios. Valandėlę jį ištiko šokas. Kvapas, atsėlinęs tranšėjon iš kažkurio niekieno žemės taško, sukėlė jam nuostabą. Atsisukęs pamatė katę palikus gynybos įrenginius. Ir tai jį nustebino, nes to niekad nepasitaikydavo. Matė, kaip užšokusi ant smėlio maišų ji pralindo pro spygliuotą vielą. Nieko negalvodamas, jis leidosi iš paskos.

Daugiau nei valandą jie klaidžiojo po niekieno žemę. Kniaukdama katė kažko ieškojo molynėje ir kaskart, kvapui akimirką pranykus ar susilpnėjus, sustodavo ir žaibiškai nurimusi laukdavo, kol kvapas vėl padvelks. Jie suko ratus tarp fronto linijų. Paskui kvapas pranyko taip pat staigiai, kaip ir buvo atsiradęs.

Vėlesnėmis savaitėmis tai atsitiko apie tuziną kartų. Tuomet jis ir pradėjo savanoriškai užsirašinėti į žvalgybą. Tai būdavo jam dingstis patekti į niekieno žemę. Katė jį lydėdavo. Ji tarytum suprato juos abu ieškant to paties padaro ir todėl galint turėti naudos iš viens kito.

Dabar kvapas buvo stipresnis nei anksčiau. Jis juto jį labai aiškiai, kiekvieną niuansą, kiekvieną jo skalės laipsnį. Ėjo per tamsą apgraibomis. Katė čempino priešais tai murkdama, tai kniaukdama. Matė jos geltonas akis žybsint lyg švyturėlius.

Palei apleistą tranšėją jie nusigavo iki subombarduoto namo pamatų. Paskui gyvulėlis labai užtikrintai pasuko kairėn, nusileido prie liūgo ir dingo iš akiračio.

Dar labiau sutemo. Mėnulį vėl užtraukė debesys. Jam teko grabaliotis. Kvapas kvaišino. Draskyte draskė jį visą ir spaudė iš akių ašaras. Jis klupinėjo ant nesprogusių sviedinių ir suplyšusių vėliavų. Kartą užlipo ant lavono – pajuto, kaip pratrūko pasiduodamas pilvas, suzvimbė milijonai vabzdžių, o puvėsių smarvė vos nepravimdė.

Ties spygliuotos vielos užtvaromis palei kraštinę prancūzų liniją vėl susirado katę. Ji tyliai tupėjo žiurksodama į kažką priešais. Josefas labai aiškiai girdėjo savo kvėpavimą. Jį stebino, kad niekas jo neaptiko ir nekelia aliarmo.

Už dešimties metrų tranšėjoje kiurksojo keturi rusų savanorių pulko berniukai. Girdėjo, kaip jie tyliai šnekasi. Bajorų vaikai, spėjo jis, su šeimomis pabėgę po kovo įvykių. Jie apsistojo pas gimines Paryžiuje ir laukdami, kol galės grįžti, kovojo už prancūzus. Jie dar tik berniukai, pamanė, bet karas atėmė iš jų teisę būti vaikais. Kalba kimiais balsais, kad atrodytų vyrai, bet giliai akyse spindi siaubas.

Kažkoks garsas privertė jį pasižiūrėti į tranšėją, vedančią užpakalinių sustiprinimų link. Joje, palinkęs prie žemėlapio, sėdėjo dar vienas žmogus. Jis buvo vyresnis ir turėjo kapitono

laipsnį. Matė, kaip jis atsikėlė ir priėjo prie berniukų. Girdėjo jį duodant sargybos nuorodas, o paskui jis išdalijo amuniciją. Apšviesdamas žemėlapį kišeniniu žibintuvėliu, parodė tašką prie vokiečių linijos. Šviesa atsispindėjo nuo jo veido. Josefas Rubašovas krūptelėjo. Jis pažino.

Iš kažkurios niekieno žemės vietos dar sykį dvelktelėjo svečio kvapas. Katė vėl sukniaukė, ir tą pačią akimirką jie jį aptiko. Stebeilijo absoliučiai ramiai dvi sekundes, paskui paleido į jį kulkų papliūpą, lydimą mirtinos baimės žliumbesio, ir pamatę jį tebestovintį ir iš šoko besišypsantį, metė ginklus ir spruko šalin labirintais...

Kvapas buvo pranykęs. Kaip ir katė.

Jis įsiropštė į redutą. Molyje tebestirksojo katiliukai. Paėmė vieną ir iki kraštų prisipylė viralo iš puodo ant ugnies. Sapnuodamas pavalgė, o užsimerkęs priešais save išvydo kapitono veidą, barzdotą ir purviną, vis dėlto gerai pažįstamą.

Taip ir sėdėjo apleistame redute, vakariniame karo pakrašty, laukdamas naujo kvapo šuoro. Slinko valandos, bet jis to nejuto. Nepamatė, ir kai grupė prancūzų frontininkų pro gynybines užtvaras prišliaužė iš keturių pusių. Pajuto tik ūmiai stojusią juodą tamsą ir džiuto kvapą, kai jie užmovė jam ant galvos maišą.

Tris savaites sėdėjo nelaisvėje. Kas naktį buvo kvočiamas, bet nepratardavo nė žodžio, nes nežinojo, ką pasakyti. Švintant jį palikdavo vištidėje, išsekintą nemigos ir apžilpintą prožektorių, valandų valandas švietusių jam į veidą. Kartais atėjęs prižiūrėtojas įgrūsdavo pro tinklą ką nors valgomo, bet jo rankos buvo surištos ir jis tegalėdavo graužti kaip gyvulys. Nuo lietaus krėtė šaltis. Matydavo tik batus, kai žmonės praeidavo pro jo narvą ir kartais triukšmingai spirdavo į grotas, pažadindami iš snaudulio, ar paleidę dvokiančio šlapimo čiurkšlę aptaškydavo jam sprandą. Tai neapykanta, tarė sau, brutali beasmenė ne-

apykanta, triuškinanti viską savo kely, ta pati neapykanta, dėl kurios metai po metų nemąžtančia jėga tęsiasi karas ir kuri netgi nesukliudė jiems į skerdynes pašaukti vaikų.

Vieną trečios savaitės rytą jį ištempė iš narvo ir pririšo prie stulpo stovyklos pakrašty. Visur šmižinėjo karo policininkai, o už baliustrados įsitaisė pučiamųjų orkestras ir ėmė derinti instrumentus. Jis buvo tikras, jog jį pastatys priešais šautuvais ginkluotą dalinį, ir, pagalvojęs apie šėlą, kilsiantį jiems išvydus jį nesužeistą besiskirstančiame parako debesyje, prajuko. Tačiau tuoj nutilo, supratęs, jog spektaklyje būsiąs tik liudytojas.

Tiesiai priešais save pro karininkų, policininkų ir tviskančių žalvarinių trimitų jūrą pastebėjo penkerias kartuves, o po jomis surištomis už nugaros rankomis ir verkdami stovėjo berniukai, jo išgąsdinti pabėgę iš reduto.

Užgrojo karinis orkestras, ir, miniai priešais prasiskyrus, jam niekas nebeužstojo vaizdo. Nuo pakylos nusileidęs pulkininkas perskaitė nuosprendžius: „...dezertyravimas... mirti pakariant... dėl vieno priešo palikę respublikai itin svarbius žvalgybos apsauginius įrenginius“. Sulig žodžiu „priešas“ visų žvilgsniai nukrypo jo pusėn, bet jis jų nepastebėjo, nes, žliaugiant per veidą šaltam prakaitui, stebeilijo į pasmerktuosius tarsi pro tunelį, kaip pasitaiko tik jaučiančiam begalinę kaltę. Jis aiškiai suvokė esąs kaltas dėl jų likimo.

Jį sukrėtė susidūrimas su jų siaubu – baime ir nepaprastu troškimu gyvenimo, kuris netrukus bus iš jų atimtas. Jie gailiai vaitojo, verkė ir meldė pasigailėti, o toli kairėje, žemiau bausmės vietos, stovėjo kapitonas. Jo dar nebuvo privedę – Josefas Rubašovas spėjo, kad jį, kaip vadą, pakars paskutinį.

Teisėjas prie pakylos nutilo, ir keturi gvardiečiai pagerbė šautuvais. Užgrojo fanfaros, ir per triukšmą vienas berniukų ėmė šauktis motinos. Paskui jis išvydo Josefą Rubašovą ir šauksmas iš siaubo virto kauksmu, kuris kilo vis aukštyn į apniukusį fron-

to dangų, kol nutrūko, tarsi perkirptas nematomų žirklių, ir kūnai be garso timptelėjo virves.

Agonija truko dvidešimt minučių. Jis niekad nepamirš jų lyg elektros kratomų trūkčiojimų, iš burnų drimbančių putų ir iš orbitų iššokusių akių. Jis negalėjo atitraukti nuo jų akių. Negalėjo ir nenorėjo. Juk jis pats pasmerkė juos mirti ir kaip jų teisėjas buvo priverstas liudyti.

Vėl užgrojo fanfaros, ir prie kartuvių privedė kapitoną. Akimirką jų akys susitiko, ir vyriškio žvilgsnis buvo toks pažįstamas, toks neregėtai pažįstamas. Jį užvedė mediniais laiptais, užmovė ant kaklo kilpą, ir karo kapelionas paskutinįsyk peržegnojo.

Josefas Rubašovas pravirko: raudojo kaip vaikas, raudojo, svaidė prakeiksmus ir spjaudė į teisėjų pakylą. Raudojo kaip vaikas ir užsimerkė, kai prasivėrė anga po kapitono kojomis. Tai buvo jo brolis, Michailas Rubašovas.

Visą tą naktį nesudėjo bluosto. Pakartieji buvo suguldyti ant neštuvų priešais jo kalėjimą, ir mėnuo nutvieskė jų baltus veidus, priversdamas kūnus pleventi švelnioje šviesoje. Jis negalėjo liautis žiūrėjęs į brolį – norėjo įsiminti jį mirusį, jo negyvas akis ir pažįstamus veido bruožus; troško, kad jis būtų akstinas jo neapykantai. Mat dabar juto neapykantą – neapykantą svečiui.

Ir taip gulint, įsispoksojus į tamsą, jo neapykanta kas minutę stiprėjo ir plito kūnu, kol aprėpė visą jo esybę. Turi jį surasti, dabar suprato, bet ne tam, kad prašytų pasigailėti. Jo paties likimas jam neberūpėjo. Svarbu kas kita – nors sykį atsistoti su šiuo nežmonišku padaru viens prieš vieną ir kad tik pakaktų laiko įsižiūrėti, idant galėtų jį apspjaudyti ir prakeikti jo vardą.

Taip praėjo naktis, ir, jei atsitiktinai pritūpęs prašalaitis būtų žvilgtelėjęs į narvą, kuriame susirietęs gulėjo Josefas Rubašo-

vas, jo veide būtų išvydęs kraujo ištroškusio grobuonies šypseną. Mat jis žiauriai šypsojosi, jusdamas kūne tvinkčiojančią neapykantą lyg pulsą, srovę ar stiprų jaudulį, tarytum gyvenantį savarankiškai it didžiulis tamsus ir dvokiantis pramanas. Ir galbūt kaip tik dėl šios savimaršos, sutelktos neapykantos, žmogiško įsiūčio lavinos jam pritrūko dėmesio. Nes tik po kurio laiko vėl užuodė tą kvapą, pamažu tarsi nematomas dūmelis, tylus šnabždesys apgaubusį prancūzų štabavietę palei Longvi. Ir kai pagaliau užuodė, nustrapaliojo atkišęs ranką, lyg tikėdamasis sučiupti nematomą svečio kūno dalį, galbūt kaklą, kad jį pasmaugtų. Per klaidą pajudino narvo duris ir pastebėjo atšokus užšovą...

Ir vėl jį visur supo kvapas, regis, vėl su juo žaisdamas, erzindamas ir viliodamas tai vienon, tai kiton pusėn. Tačiau ne mintis apie išsivadavimą dabar vertė jį sukinėtis ratais ir elipsėmis. Jį gainiojo neapykanta, bet ne ta, kurią matydavo spindinčią kareivių akyse, ne ta, kuri kaip maras sunaikindavo viską savo kelyje, palikdama kryžių mišką, išleidusį lavonų komposto krūvas siurbiančias karstų šaknis. Jį gainiojo kitokia neapykanta – kryptinga ir koncentruota neapykanta, mėlynos šviesos spindulys, žiauraus keršto troškimo švyturys, atpildo geismo mėnuo, nušviečiantis jo kelią šiaurėn. Tebuvo tasai šėlstantis, kunkuliuojantis, koncentruotas įsiūtis. Jis nesustos poilsio, kol jį suras. Ir nėra laiko užuojautai ar abejonėms, nes šitas karas iškėlė blogį į olimpines aukštumas, iki kosminių kraujo troškulio ir žiaurumo mastų, ir kažkur čionai, suprato, slapstosi svečias, kurstantis tautas vieną prieš kitą, kažkur čia į budelių rankas jis atiduoda vaikus, kažkur čionai plaukioja milžiniškoje fronto kraujo jūroje.

Pasišviesdamas neapykantos lempa, Josefas Rubašovas bastėsi po niekieno žemę. Viskas, ką matė, regis, patvirtindavo jo teorijas. Karas išsigimė, pranokęs savo ribas, ir dabar ankstes-

nė sąvoka nebeaprėpė to, kas atsiverdavo prieš jo akis. Jis matydavo tik nesuvokiamą norą žudyti, blogį, kuriam suprasti niekad neužtektų proto ir kuris palikęs žmogaus aplinką gyveno savą prakilnų gyvenimą. Neapykanta prilipo jam prie akių lyg pora lęšių, leidžiančių įsmeigti tieson skaidrų tarsi stiklas pranašo žvilgsnį.

Kai prancūzai įsakė paleisti šliaužiančią ugnį, jis stovėjo audros aky. Regėjo, kaip smogiamosios dalys puola kruopščiai apskaičiuotu žingsnio greičiu ir tučtuojau joms priešais artilerija atidengia savo tikslią ugnį, iš lėto šliaužiančią prieš jų žingsnius it raudoną mirties uždangą, pirmyn stumiamą durtuvų. Tai buvo ištisas kauksmų, ugnies ir vulkaniškų išsiveržimų pragaras, kur kraujas tryško kaip lava. Gynybiniuose įrengimuose pulkai vyrų buvo palaidoti gyvi; tūkstančiuose kvadratinių kilometrų barkšojo nutraukytos galūnės ir sulaužyti lavonai. Bet Josefas Rubašovas žmonių kančių nebepastebėdavo. Tik ėjo paskui kvapą, vedamas šviečiančios neapykantos spindulio, galvodamas vien apie tai, kaip spjaus svečiui į veidą, prakeiks jį ir sugniaužęs kaklą mėgins pasmaugti...

Vieną dieną sustojo ties lygiomis šienaujamomis pievomis į šiaurę nuo Somos. Buvo labai tylu, vaiduokliškai tylu. Saulė degino jam veidą, ir švelnus vėjelis činksino spygliuotą vielą. Nuo medžių jau biro lapai, gelto ir biro, tarsi ruduo būtų įsiveržęs per vienut vienutėlę minutę. Musės gaišo ant lavonų niekieno žemėje. Nutilo varlės, ir paukščiai krito iš dangaus.

Nieko neįžvelgdamas, pajuto tik kažkokią plaučius pripildžiusią troškią smarvę, nuo kurios iš gerklės skyrėsi skreplių kekulai ir ašarojo akys. Pusiau apžlibęs nukėblino pavėjui. Sustojo prie vokiečių gynybinių įrengimų. Ten, aplink lauko virtuvę, su vis dar garuojančiais katiliukais ant kelių sėdėjo būrys dujomis nunuodytų vokiečių. Mirtis juos užklupo valgančius, ir kai kurie iš jų pasimirė su šakute burnoje.

Taip bėgo savaitės neregimos mirties pasaulyje – pasaulyje, kur mirtį atpučia vėjas. Bet Josefas jos nepastebėdavo, nes jį vedė kitas, svečio, kvapas, supančiojęs jo įsiūtį it galviją. Naktimis šis kvapas zigzagais gainiodavo jį tarp tolimiausių fronto sargybinių. Pasitaikydavo, kad jis sustoja ir klausosi kareivių maldų ir aimanų, jų svajingų, guminių dujokaukių iškreiptų balsų, jiems šnekantis apie gimtinę ir savo mergaites iš Saro, Kornvalio ir Gaskonės. Tačiau jie, regis, niekad nepastebėdavo jo, stovinčio tarsi suledėjusio ant gynybinių įrengimų krašto. Tik kai jis staiga prieš savo valią iššnabždėjo aidžią it varpas neapykantą, jie pakėlė į jį švytinčias iš siaubo akis, ir jis pasileido tekinas, kulkoms barbenant į nugarą.

Galų gale ankstyvą rudenį jis pasiekė Flandriją. Nustebęs pažvelgė į šį Mėnulio kraštą. Tai buvo duobėto raudono molio ir pelenų pasaulis, kur niekas neaugo. Milžiniški dulkių debesys temdė dangų. Čia niekad nematydavai nei saulės, nei žvaigždžių, nes šioje vietovėje kas parą išlėkdavo daugiau nei milijonas granatų.

Kažkur tarp Bikssotės ir Paschendalės, niekieno žemėje, aptiko artilerijos aplenktą namą. Nuo nepaliaujamo granatų sproginėjimo buvo apkurtęs ir jusdavo tik silpną galvos ūžesį. Bet kvapas buvo labai stiprus. Nebuvo užuodęs jo taip aiškiai nuo to laiko, kai Lotaringijoje matė pakariant brolį.

Užsimerkęs peržengė namo slenkstį, ir uoslė nuvedė į rūsį. Kvapas dabar buvo jį apėmęs ir iš vidaus, ir iš išorės ir taip stipriai, kad jautėsi kaip apgirtęs. Atsimerkė. Priešais blyškioje jo neapykantos šviesoje tupėjo katė, rainoji Longvi fronto katė. Pažvelgė jai į akis ir išvydo jose tokią širgėlą, kad jos būtų užtekę visai žmonių giminei. Tuomet jį užplūdo didžiulė tamsa, bet, žengus žingsnį į priekį, padaras ištirpo, ir tą pačią akimirką pranyko kvapas.

Jį persmelkė nuovargis. Tamsa apsupo lengva drobule, ir mintyse jis vėl išvydo keistąją katę, atkišusią letenas, tarsi nesuprantamai maldai.

Kai pabudo, viskas buvo nutilę. Užlipo laiptais. Dangus buvo mėlynas, ir stori dulkių debesys išsisklaidę. Tarp spygliuotos vielos užtvarų augo žolė. Vėjas nešiojo popierius ir šiukšles, o toli laukuose maurojo karvės. Jis suprato, jog karas baigėsi.

II

Nemirtingųjų traktatas
Andante g-moll

1) Būk vienoje vietoje. Prisiglausk apleistame miške ar drėgnoje grotoje, tamsiame kambaryje, niūriame rūsyje ar vienišoje vienuolyno celėje. Vienas lauk amžių pabaigos.
2) Meilė – pirmasis tavo priešas.
3) Draugystė – antrasis priešas.
4) Venk gyvųjų, nes jie tave paliks. Gyvieji neištikimi. Dulkėmis jie pavirs, žemėmis ir pelenais. Tavo ašaros drėkins jų kapus.
5) Tavo broliai ir seserys – negyva materija. Pasidaryk akmeninį stabą. Su juo kalbėsies, kai vienatvė tau pasidarys per sunki.
6) Atmintis – tavo trečiasis priešas, todėl stenkis užsimiršti. Išdildyk aiškią mintį, išrauk atsiminimus, nusiaubk sąmonę. Paversk praeitį negyva dykuma. Užgesink proto šviesą.
7) Nekalbėk. Žodžiai duoda peno sąmonei.
8) Nesiklausyk. Garsas yra mirtingųjų neregių lazdelė. Gyvenk kaip neregiantis kurčiasis.
9) Kaip tuštumos lukštas tebūnie tavo kūnas.
10) Laikrodžių nesiklausyk. Tavo laikas už laiko ribų, tavo gyvenimas fata morgana, nes tau nėra gyvenimo prieš mirtį.

In saecula saeculorum *

* Per amžių amžius (*lot.*).

Nemirtingųjų čarlstonas

Mūsų dokumentai apie Josefą Nikolajų Rubašovą nėra išsamūs. Juose esama spragų. Pavyzdžiui, nuo 1918-ųjų iki 1920-ųjų jis pradingsta iš mūsų akiračio. Mes nežinome, ką jis veikia šiuo laikotarpiu. Gal ilsisi? Galbūt kurį laiką liovėsi ieškojęs? Tik pastarųjų metų rudenį vėl randame užuominų grafo fon Brauno užrašuose apie apsilankymą Naujojo Eono šventovėje. Prie jų dar turėsime progų sugrįžti.

Mažesnis, vis dėlto įdomus dokumentas atsiradęs 1922-aisiais, tais pačiais metais, kai Musolinis iškilmingai įžygiavo į Romą. Jis mus pasiekė iš Monte Karlo lošėjų sluoksnių.

Pulkininkas Orlovas, tremtinys rusas, painioje lošėjų byloje per kvotą policijoje pamini kažkokį „poną Niką Rašbulovą", kuris mėginęs išvilioti iš rusų ir lenkų kolonijos didoką pinigų sumą „pasitelkęs keistą, neįmanomą sunaikinti popierinį dokumentą". Protokolas daro įspūdį, jog šis žmogus išgyvenąs desperaciją. Jis aprašomas kaip vargšas „basomis kojomis".

Panaši informacija maždaug tuo pačiu metu pasiekia mus iš Austrijos, kur Vienos policijos apgavysčių padalinyje cirkuliavo vidaus memorandumas dėl „baltarusio ar ukrainiečio, per labai trumpą laiką sukėlusio neramumus Meidlingo geležinkelio stoties lošėjų sluoksniuose". Ir vėl minimas paslaptingas popierinis dokumentas bei gandai apie rusiškąją ruletę. Ir čia turime pagrindą įtarti Josefą Rubašovą.

Dvidešimtojo amžiaus pradžioje Berlyne, Tempelhofe naujai pastatytose UFA studijose, buvo sukami pirmieji kalnų filmai. Tai buvo nebyliojo kino melodramų prototipai, suvaidinti tariamose Alpėse, o vėliau baigti tokių režisierių kaip Leni Ryfenštalis. Bendrovės 1923-ųjų metų darbo ataskaitoje pastebime vieną keistenybę. Priede „Papildomos išlaidos triukams filmuoti ir kaskadininkams" aprašomas statistas, rusų emigrantas, vaidinant alpinistų sceną turėjęs nukristi nuo dvidešimties metrų aukščio kulisų, vaizduojančių sunkiai įveikiamą Sen Gotardo masyvo pietinę pusę. Vyriškis, vienas iš pulko šimtų bedarbių, kasdien stovinčių eilėje prie bendrovės kontoros, kad gautų statistų darbo, stebuklingai susidorojęs su užduotimi kristi, net neįsidrėksdamas, atsiėmęs čekį ir šlubčiodamas pradingęs iš studijos teritorijos.

Bet jau kitą filmavimo dieną, pasakoja bevardis kronikininkas, vyriškis vėl užsirašęs į statistus ir gavęs tą patį kaskadininko vaidmenį. Dar sykį kritęs iš dvidešimties metrų aukščio rimčiau nenukentėjo, tik šiek tiek skaudėję galvą, ir vėl gavo atlygį pinigais. Tik įvykiui pasikartojus trečią kartą, kilęs įtarimas dėl „kažkokios apgaulės". Buvusi pakviesta policija ir atlikta kvota. Sakoma, jog statistas laikęsis „tyliai ir atšiauriai, kaip įprasta rusams".

Kitų metų vasarį mus pasiekia žinios iš Londono. Tuo laiku miesto skelbimų stulpus papuošė „Apolono" teatro plakatai. Rausvuose plakatuose, kurių viršuje logotipai vaizdavo cirko lokį apkabinusią baleriną lengvu apdaru, be įprastų varjetė numerių, galėjai pasiskaityti apie kirgizų išsivadavimo meistrą Josafarą, kurio vandens numeris teatro mažojoje scenoje buvo aprašytas kaip Hudinio bravūroms prilygstanti pasaulinė sensacija. Kaip tik tuo metu šis legendinis išsivadavimo artistas keliavo po Europą.

Apie tų metų vasario įvykius rašo Edgaras E. Houfleris, ankstyviausias Hudinio biografas ir pagarsėjusio Džeko Houflerio, kurio cirke išsivadavimo meistras debiutavęs prieš keturiasdešimt metų, vaikaitis:

Mėnesio gale Hudinis su žmona Bese atvyko į Viktorijos stotį, nes norėjo susitarti su savo impresarijum ponu Mūru dėl planuojamo atsiminimų leidimo Didžiojoje Britanijoje. Agentas juos pasitiko perone. Jis papasakojo apie naują sensacingą išsivadavimo meistrą, tą patį vakarą turėjusį pasirodyti uosto kvartalo varjetė scenoje. Norėdama patekti į vakarinį spektaklį, draugija patraukusi ten...

Salė buvusi pilnutėlė, rašo Houfleris, ir draugija atsisėdusi aukštai virš žiūrovų – ložėje, slepiančioje nuo smalsių žvilgsnių. Hudinis trynęs rankas ir įsiaudrinęs šnabždėjęsis su žmona. Laukęs susitikimo su kirgizų išsivadavimo meistru, nes pastaraisiais metais mažiau bepasirodąs, o daugiau laiko ėmęs skirti kitų iliuzionistų gudrybėms išsiaiškinti ir atskleisti netikrus mediumus bei šarlatanus, kurie, jo žodžiais, „pasklidę po pasaulį tarsi seserų Foks Haidsvilyje sukeltas maras“.

Bet tą vakarą, rašo Houfleris, jis sėdėjęs it netekęs žado. Ir nors likusį trumpą savo gyvenimą paskyręs matyto triuko mįslei įminti, taip niekad ir nesuradęs tinkamo paaiškinimo.

Nuskambėjus pūtikų seksteto fanfaroms, į sceną įžengęs fraką vilkintis konferansjė. Jis pristatęs artistą – paslaptingąjį Josafarą, kuris vieną dieną per pačią pūgą, apsivilkęs tik nudryžusį karišką švarką, pasirodęs teatro kuluaruose ir išsiprašęs audiencijos pas direktorių. Šis, kiek paabejojęs, vis dėlto leidęs jam atlikti savo numerį ir tučtuojau supratęs, jog čia kvepia sensacija...

Ir štai pakilusi uždanga, rašo Houfleris, ir prožektorių šviesoje pasirodęs senamadį dryžuotą maudymosi kostiumėlį vilkįs trisdešimtmetis vyriškis. Už jo, turėjęs užsirašyti Hudinis, ant

keturių kojų stovėjęs „ vandens sklidinas maždaug karsto dydžio“ akvariumas.

Josafaras nusilenkęs žiūrovams ir paklausęs, ar neatsirastų savanoris, galintis užlipti ant scenos ir patikrinti akvariumą. Hudinis šnabždomis liepęs pasisiūlyti žmonai, ji tai ir padariusi. Grįžusi į savo vietą, rašo Houfleris, ji patikino vyrą, kad akvariumas pilnut pilnutėlis vandens, kad stiklas itin plonas ir jokiu būdu negalįs turėti oro kišenių.

Josafaras vėl nusilenkęs ir davęsis suraišiojamas virve lengvai apsirengusios padėjėjos, vardu panelė Vera Vinkel, o paskui nebedelsdamas išsitiesęs ant vandeninio karsto dugno ir taip smarkiai išpūtęs iš plaučių orą, jog jo burbuliavimas buvęs girdėti net paskutinėje parterio eilėje. Tai buvusi pradžia išsivadavimo numerio, kurio mįslę Hudinis gromuliuosiąs visą likusį gyvenimą.

Anot Houflerio, panelė Vera Vinkel uždengusi akvariumą stikliniu dangčiu ir buvusi užgesinta šviesa, o vyriškį apšvietęs tik vienas prožektorius. Jis panėšėjęs į chloroformuotą milžinišką kūdikį, rašo biografas, „gamtotyros instituto eksponatą“ ir, tiksint minutėms, gulėjęs visiškai nejudėdamas.

Maždaug po dešimties minučių žiūrovai neramiai suklego, ir netrukus viena moteris sušuko, kad išsivadavimo meistras galbūt baigiąs prigerti ir kam nors reikėtų jį ištraukti. Bet vos atsklidus šiam balsui iš parterio, Josafaras pasisukęs akvariume vikriai, kaip žuvis, ir pamojavęs žiūrovams iš savo vandens kalėjimo, kartu išleisdamas iš burnos paskutinį oro burbulą nelyginant sidabro karoliuką.

Be galo lėtai ir apgalvotai jis pradėjęs dantimis vaduotis iš virvės, bet, kol išpainiojęs rankas, praėjusios dar dešimt minučių. Tik *po pusvalandžio*, kursyvu išskiria Houfleris, *arba penkiasdešimties minučių* nuo atsigulimo į akvariumą pradžios, jis atrišęs paskutinius panelės Veros mazgus, tada pakėlęs dangtį

ir atsistojęs visas varvantis. Besė isteriškai plojusi, bet mirtinai išblyškęs Hudinis sušukęs Mūrui: „Tai prieštarauja visiems žinomiems žmogaus išgyvenimo be deguonies dėsniams!“ Pats Josafaras netgi neatrodęs pridusęs. Tik šypsojęsis ir išsiblaškęs gręžęs vandenį iš maudymosi kostiumėlio petnešų.

Čefalu kaime, Sicilijoje, tuo pat metu gyveno vis labiau garsėjantis žmogus. Jis buvo žinomas kaip alpinistas, daug triukšmo sukėlęs mergišius bei provokatorius ir kaip daugelio savo sadistišku turiniu pasibjaurėjimą sukėlusių okultizmo vadovų autorius. Kurį laiką jis užėmė vadovaujantį postą „Auksinės aušros ordino“ draugijoje, bet buvo išmestas dėl nesutarimų su kita draugijos įžymybe – Viljamu Batleriu Jeitsu.

Prisidengęs Princo Chyva Chano vardu, šis žmogus daugybę metų važinėjo po Aziją ir surinko baisybę žinių apie vedų gydymo meną ir liaudies magiją. Tačiau jo gyvenimas buvo kupinas tragedijų. Jo pirmoji žmona Roza Keli išprotėjo, o naujagimė dukrelė Rangūne mirė nuo šiltinės.

Antrą dešimtmetį Londone jis įsteigė savo ordiną Argentum Astrum, Sidabro žvaigždę, ir, pakurstytas skandalingų laikraščių, aprašinėjančių jį kaip blogiausią pasaulio žmogų, nusidilino dantis, kad būtų aštrūs kaip žvėries ir galėtų bučiuoti kaip gyvatė meilužes. Eksperimentavo su narkotikais ir su komplikuotomis kraujo ceremonijomis, įkvėptas Apreiškimo Jonui, leidosi pakrikštijamas Slibinu 666.

Jo seansai traukė išlepusias aukštuomenės merginas, ir mokinėms buvo liepiama dėvėti šarlacho drabužius kaip moteriai, jojančiai ant žvėries paskutinę apokalipsės valandą. Jis buvo kaltinamas nedora ir gyrėsi kankinęs nekaltus gyvūnus.

Prasidėjus karui, jis nukako į Ameriką, kur patyrė visų neapykantą, kad agitavo už vokiečius. Laikraščius užplūdo susijaudinusių skaitytojų laiškai, bet kiekvieną įžeidimą jis priim-

davo kaip komplimentą ir, apsimovęs velnio kaukę, pasipiršo savo didžiajai meilei Lėjai Hirsig. Taip trečiojo dešimtmečio pradžioje pora sugrįžo Europon ir apsigyveno Sicilijoje. Vyras dabar svajojo įkurti didžiausią pasaulyje spiritistų bažnyčią ir kaip pirmą šio statinio akmenį Čefalu kaime įrengė Naujojo Eono šventovę. Netrukus įsteigė vienuolyną ir hermetiškos literatūros prikimštą biblioteką. Dabar ėmė vadintis Lordu Boleskinu, bet tikrasis jo vardas buvo Elesteris Kraulis.

Šio žmogaus – lordo Boleskino, princo Chyvos Chano, Slibino, Elesterio Kraulio – gyvenimas kruopščiai aprašytas pradedant vaikyste Stratforde iki mirties nuo narkotikų Los Andžele. Tik trumpą laikotarpį gaubia tamsa. Tai buvo 1920-ųjų rudenį.

Vienas mūsų nedaugelio žinių apie Kraulį šaltinių yra toksai grafas fon Braunas, šveicarų teosofas, keletą mėnesių gyvenęs šventovėje, nes norėjęs Kraulio vadovaujamas pastudijuoti pneumatiką. Dienoraštyje, priešokiais rašomame nuo rugsėjo iki Naujųjų metų, galima perskaityti apie varganą vienuolyno ekonomiką ir apie vandens būklę, kuri buvusi tokia prasta, jog daug svečių susirgę dizenterija. Taip pat išsamiai aprašyti seansai, juodosios mišios ir Hirsig bei mokinės anglės atlikti klinikiniai eksperimentai su meskalinu.

Tačiau dalis užrašų yra apie paslaptingą rusų klajūną, vieną rugsėjo dieną pasirodžiusį vienuolyno sode su purvinu ryšuliu ant peties. Galime spėti, jog tai – Josefas Rubašovas.

„Jo akys buvo kaip senyvo žmogaus, – rašo fon Braunas, – nors, sprendžiant iš išvaizdos, jam neduotum daugiau nei trisdešimt metų. Jis paprašė, kad jam leistų pasikalbėti su viršininku, ir aš nuvedžiau jį bibliotekon, kur sėdėjo į Elifo Levio rankraštį įsigilinęs Kraulis. Pasitraukęs toliau, girdėjau, kaip jiedu ėmė taip patikliai šnabždėtis, tarsi pažinotų viens kitą iš anksčiau. Paskui abu dingo viršutiniame aukšte, kur Kraulis turėjo kontorą."

Kas dedasi rudenį, galime tik spėti. Fon Braunas, regis, tik nenoromis domisi lankytoju, ir jo pastabos, rašytos smarkiai apkvaitus nuo narkotikų, mus dominantį reikalą apgaubia mistikos šydu...

Kartą, pasakoja jis, rusas su Krauliu užsirakinę laboratorijoje. Buvusi kone pilnatis, ir jie išėję tik po keturių dienų. Kraulis atrodęs labai išblyškęs, „it šoko ištiktas". Tą patį vakarą fon Braunas išgirstąs jį diskutuojant su Lėja Hirsig šeimyniniame miegamajame. „Susijaudinę balsai! – rašo jis. – O paskui Hirsig sušunka: Netikiu, tai neįmanoma!" Apie ką jie šnekėjęsi, gaubia nežinia.

Vėlesnis įrašas datuotas spalio penktą. Kraulio būrelis galvotrūkčiais išsidangina į Alpes ruoštis pavasariniam kopimui į kalnus. Traukiny rusas dalijasi kupė su Krauliu, Lėja Hirsig, fon Braunu ir Kraulio meiluže Ninete Šamvej. Šamvej balsiai skaito Džeraldinos Kamin „Chleopaso tekstą", šešių tomų mašinraštį. Kraulis rašo laiškus Džeraldui Broso Gardneriui, su kuriuo tais metais ėmė susirašinėti. Jie ramiai šnekučiuojasi apie Gardnerio apeigas, „Atgimimo katilą" ir „Rato šokį", ir Kraulis negali nuslėpti savo pasididžiavimo, kad jaunesniajam garsenybei padariusi įspūdį jo kosmologija. Fon Braunas uoliai žymisi: „Anot Kraulio, esą buvusios dvi epochos – Izidės, arba matriarchato, epocha ir Ozyrio, arba vyrų, epocha. 1904-aisiais pasaulis įslydęs į Horo, arba vaiko, epochą. Jai būdinga *thelema*, valia, arba į Dievą panašus žmogus. Kraulis mus moko pagal *thelema* daryti tai, ką norime. Šalin visus autoritetus. Kiekvienam žmogui savas kelias į išganymą. Nesaugokite silpnųjų ir pasileidėlių nuo jų nepilnavertiškumo padarinių."

Po dviejų parų kelionės atkankama Ženevon. Jau vakaras, ir draugija apsistoja viešbutyje prie geležinkelio stoties. Per pietus, atslūgus įtampai, pamini fon Braunas, Kraulis deklamuoja Šekspyro – „antros po jo didelės asmenybės" – sonetus. Rūko-

mi cigarai ir geriamas konjakas. Aptarinėjami Plimuto broliai, ir Hirsig pareiškia, jog būtent brendimas šioje aplinkoje palikęs antspaudą Krauliui. Po nesmarkios polemikos šia tema pokalbis toliau asocijuojasi su sektantininkų sąjūdžiu, šaukliais, madam Blavatski.

Fon Braun rašo, kad rusas vienu metu užmigęs ir „leidęs garsus kaip visa lentpjūvė“. Bet Kraulis jį pažadina ir „prašo papasakoti apie senąjį Rasputiną“. Laužyta prancūzų kalba rusas perteikia „painią istoriją apie tai, kaip tarnavęs šio Sibiro šarlatano taurininku“. „Netikiu nė vienu žodžiu!!“ – priduria fon Braunas, padėdamas du šauktukus.

Bet naktį, visiems sugulus, sutuoktinių Kraulių dviejų kambarių numeryje kyla baisus triukšmas. Girdėti bildesys, tarytum kažkas mėgintų pramušti sienas. Pabunda visas viršutinis aukštas, ir fon Braunas su vienais naktiniais pasileidžia į jų kambarius. „Krištolo sietynai siūbavo, – rašo jis, – nuo sienų krito paveikslai, grogo taurė slidinėjo stalo paviršium lyg vedžiojama nematomos rankos. Net mačiau, kaip iš sienos apvado išsisuko drabužių kablys.“ Persigandusi Lėja Hirsig naktį išbėga laukan, o Kraulis šypsodamas tebesėdi fotelyje ir aiškina įvykį lyg paprastą bildukų fenomeną. Ir rusas pasirodo. Sustoja prie durų ir „uosto orą iš pradžių smalsiai, bet paskui nusivylęs“.

Tų metų lapkričio pabaigoje Kraulis Naujojo Eono šventovėje surengia spiritistų seminarą. Atkanka apie keturias dešimtis dalyvių. Naktimis laikomasi netoli esančiose kapinėse. Seansai vyksta smarkiai apkvaišus nuo narkotikų. Hirsig mėgina subrandinti naują nekromantijos metodą, bet eksperimentas nepavyksta, nes mediumę ištinka isterijos priepuolis ir reikia vežti į ligoninę. Rusas dažnai šnabždomis diskutuoja su lordu Boleskinu. Darosi vis klaikiau. Be paaiškinamos priežasties nuvirsta antkapiai. Tamsoje girdėti keisti atodūsiai, o užkaltoje koplyčioje

matyti paslaptingas švytėjimas. Vieną naktį Kraulis patenka į transą ir raitosi nuo kančių ant žemės. Drimbant putoms, jis isteriškai šaukiasi pagalbos. Atgavęs nuovoką, apkaltina rusą pasikėsinus į jo gyvybę.

Apie Kalėdas nuotaika vienuolyne vis labiau drumsčiasi. Interesantas kažkoks ypatingas, atkreipia dėmesį fon Braunas. Laisvai kopiant į kalnus, jam įkerta storauodegis skorpionas, bet neišryškėja jokių apsinuodijimo ženklų, o dėl prasto vandens kilus epidemijai, jis vienintelis nesuserga. Kraulis darosi vis nervingesnis ir įtaria interesantą esant priešiškų jėgų pasiuntinį.

Naujųjų metų išvakarėse Kraulis su Šamvej mėgina jį nunuodyti, bet ligustro uogų ir cianido mišinys jo neveikia. Šnabždomis Kraulis atskleidžia fon Braunui savo teoriją, jog interesantas esąs chaosui sukelti į šventovę įsibrovęs demonas. Bet rusas, konstatuoja fon Braunas, prasta nuotaika neužsikrečia: žaidžia su ožiukais ir, paskendęs mintyse, stebi saulėlydį, o naktimis sėdi Kraulio bibliotekoje, skaitydamas viską, ką tik randa apie Paracelsą.

Vieną dieną, apkvaitęs nuo meskalino, Kraulis išsitraukia smulkaus kalibro pistoletą ir paleidžia į jį keletą kulkų, bet jo nesužeidžia. Fon Braunas, esantis su jais, – net ir jis paveiktas – spėja Kraulį blogai nusitaikius ir kaip lunatikas ieško sienoje kulkų paliktų skylių. Jų neradus, Kraulis palūžta. Rusas, sėdintis supamojoje kėdėje ir kramsnojantis obuolį, kaltai šypsosi.

Paskutinis įrašas datuotas sausio trečią. Lordo Boleskino būrelis apleistame karmelitų vienuolyne už Palermo laiko juodąsias mišias. Paskerdžiamas juodas ėriukas, ir Kraulis pasirodo iš moliūgo pagaminta kauke. Nuogos mokinės atlieka aštuonias mėnulio fazes vaizduojantį šokį. Visi svaiginasi komunijos vynu.

Fon Brauno pastabos, užrašytos greičiausiai tuoj po šio įvykio, fragmentiškos. Minimas „kažkoks rūgštus, panašus į seno

pieno“ kvapas, o paskui „virš ugnies plevenantis akiniuoto vyriškio veidas“. Rusas tuomet atsikėlęs, „pauostęs lyg žvėris“ ir įsispoksojęs į tamsą. Apimta staigaus liūdesio, draugija stebi keistąjį interesantą. Netaręs nė žodžio, tasai pradingsta naktyje – „tarytum paviliotas paslaptingo šauksmo, – rašo fon Braunas, – negirdimo kitiems“...

Tik 1926-ųjų rudenį vėl pamatome Josefą Rubašovą. Išvystame jį nuotraukoje. Belgų profsąjungos laikraštis *Liberté* praneša apie griūtį Ardėnų rudųjų anglių kasyklose. Nelaimės vietoje viešpataujančiame chaose pavykę rasti tik vieną gyvąjį – rusą šachtų inspektorių, vardu Ruslovas.

Matome jį pozuojantį fotografui, užsidėjusį šalmą ir apsivilkusį kalnakasių kombinezoną ir laikantį apdaužytą kišeninį žibintuvėlį. Matome pažįstamus bruožus ir neramiai klaidžiojantį žvilgsnį. Už jo spėjame stovint neštuvus, ant kurių guli antklodėmis užkloti žuvusieji. Rusas atrodo sukrėstas, ir korespondentas rašo, kad „inspektorius buvo nenusiteikęs komentuoti“. Kai po savaitės imama jo ieškoti ketinant baigti interviu, jis jau dingęs...

Trečiasis dešimtmetis čarlstono ritmu artėja prie pabaigos, ir nuotraukos darosi svarbesnės laiko dokumentuotojos už iliustratoriaus plunksną. Kinas, kaip ir dokumentikos žanras, veržiasi į priekį, užtat 1927-ųjų pavasarį vėl išvystame jo atvaizdą, tik dabar judantį, nebyliojo kino reportaže apie Grigorijaus Rasputino dukterį: prisidengusi Galios vardu, ji daro aktorės karjerą Prancūzijoje. Filmo tekste įrašomas jo tikrasis vardas – Josefas Nikolajus Rubašovas, „artimas primadonos legendinio tėvo draugas“. Pora drauge matyti per filmo premjerą ir „Odeono“ teatro suruoštus pietus, kuriuose dalyvauja ir Čaplinas. Josefas Rubašovas, apsirengęs fraku ir užsimovęs baltas pirštines, uoliai rūkantis cigarą, nervingai vaikštinėja tarp šventės

dalyvių. Mes nežinome, kas jį privertė ją susirasti, tik apsilankymas buvo trumpas.

1927-ųjų vasarą jis atsiranda prancūzų Rivjeroje garsios kanadietės mediumės madam Kreg aplinkoje. Tai sužinome iš princo Felikso Jusupovo, po revoliucijos emigravusio į Prancūziją. Jusupovas pamini jį laiške tokiam pačiam tremtiniui baronui, prieš tai buvusiam ministrui Moreliui iš Bretanės. Keletą kartų jis sutikęs Josefą Rubašovą madam Kreg draugijoje Antibų naktiniame klube. „Grigorijaus taurininkas, – konstatuoja nustebęs, – nepasenęs nė viena diena!“

Galbūt susitikimas su Jusupovu, o gal madam Kreg idėja paskatina jį vėl atsigręžti į rytus, nes tais pačiais metais jis sugrįžta Rusijon.

Išblukusioje nuotraukoje, darytoje per XV partijos suvažiavimą, matome jį uniformuotą tarp raudonarmiečių. Šiame suvažiavime sprendžiamas Trockio likimas ir reali valdžia atiduodama į vieno žmogaus – Stalino – rankas. Josefo Rubašovo šnervės, įžiūrime, smarkiai išsiplėtusios; veidas perkreiptas grimasos, lyg jį kankintų baisios mintys, skaudūs atsiminimai, o galbūt bjauri smarvė. Jis žiurkso į delegatus pačiame salės gale, ir, jei nuotrauką padidintume, kaip tik tenai išvystume nugarą kažkokios figūros – figūros, galbūt mums ar bent jau Josefui Rubašovui miglotai pažįstamos, bet atstumas per didelis ir atspaudas per daug grūdėtas, kad galėtume ką nors tikrai pasakyti...

Dvidešimt aštuntųjų žiemą vėl jį susirandame, šįsyk slaptosios policijos, OGPU, filmuotoje juostoje. Filme parodytas buožių varymas iš Smolensko. Apsitaisiusį skarmalais, randame jį begalinėje šąlančių ir alkstančių žmonių kolonoje. Vežimuose guli rietuvės lavonų, kai kuriems nurėžti kumpiai – alkis žmones pavertė kanibalais. Josefas Rubašovas glėby laiko sunykusią mergytę. Jos žvilgsnio aistra silpsta ir silpsta, kol nuslopsta ir užgęsta priešais mūsų akis, ir mergytę apleidžia siela. Tuomet jo veide išvystame ašaras.

Štai taip, regis, jis gyvena – tarp žmogiško ar antžmogiško blogio išsiveržimų. Jis yra gamtinių katastrofų ir didelių nelaimių liudytojas. Jis išdygsta tarp mediumų ir okultistų. Žinome jį esant įvykio vietoje, kai priešais karlistų būstinę Madride sprogsta anarchistų bomba ir kad jis netgi kurį laiką sėdi areštinėje įtariamas dėl šio nusikaltimo. Žinome ir, kad jis stebi Italijos politiką, o vienu metu visiškai vienas pranyksta Škotijos aukštumose. Bet jis atrodo išsiblaškęs, kone sutrikęs, tarsi veiktų be jokio plano.

Naujųjų 1930-ųjų metų naktį vėl jį išvystame nežinomo Paryžiaus fotografo nuotraukoje. Tai Monparnaso viešnamio interjero vaizdas. Josefas Rubašovas užsidėjęs naujametę kartono skrybėlę, o jam ant kelių sėdi džiova serganti prostitutė. Abiejų šypsenos vienodai dirbtinės, žvilgsniai tokie pat negyvi ir bedžiaugsmiai. Josefas Rubašovas rankoje laiko pigaus šampano butelį. Antra ranka įsitvėręs stalviršio, kad neprarastų pusiausvyros. Atrodo beviltiškai nusiminęs. Girtumas jį sendina, ir kažkas laikysenoje išduoda, jog dabar jis yra senas, per daug visko prisižiūrėjęs žmogus.

Ir štai 1930-ųjų Naujųjų metų naktį jis vėl pradingsta iš mūsų akiračio. Palikęs tik neįmintą mįslę ir dar vieną spragą, kurią galime užpildyti vien spėlionėmis.

Mūsų dokumentai, kaip sakyta, nėra išsamūs. Bet apie jį dar išgirsime. Po kelerių metų vėl atseksime jo pėdsakus. Tuomet jis bus toli nuo Prancūzijos linksmybių namų.

Toji vieta – Berlynas. Metai – 1933-ieji.

Už
Užuodi
Užuodimas

[...] kolega gydytojas Siolersas, gerontologas, vėliau man papasakojo įdomų atvejį. Pankovo klinikoje vieną rytą jie priėmė rusą pacientą su ryškiais senatviniais pokyčiais, nors šiaip iš išvaizdos, fizionomijos, laikysenos ir t. t. atrodantį daugiausia trisdešimt penkerių metų. Reikėjo patikrinti visą jo sveikatos būklę.

Vyriausiasis gydytojas, senatvės ligų specialistas, vėliau pasižymėjo, ką radęs: į akis kritęs vyriškio presbiopijos simptomas su būdingu lęšių stingumu, ir vis dėlto, kaip parodė regėjimo testas, jis matė visiškai gerai. Tokie pat ir klausos testo rezultatai. Patikrinęs ausį, gydytojas konstatavo klausos susilpnėjimą dėl neurogeninių būgnelio ir lateralinių landų pakitimų. Tačiau neatrodę, jog vyriškio klausa būtų bent kiek pažeista. Nenorėdamas jaudinti paciento, apskritai visiškai sveiko ("tvirtas vyras", Siolerio žodžiais) ir, iš visa ko sprendžiant, atėjusio pas gydytoją tik dėl noro pabendrauti, kaip dažnai pasitaiko Berlyne, gydytojas prabėgomis patikrino ir dantis. Dantys buvo nusitrynę taip, kaip paprastai būna žmogui tarp šešiasdešimties ir šešiasdešimt penkerių metų. Sioleris, nepoetiškas žmogus, negalėjo sugalvoti geresnės metaforos nei apie kamanę, kuri linksmai tebeskraido, nors yra per sunki ir turėtų šleptelti ant žemės [...]

Gotfrydas Benas, iš 1932 m. dienoraščio

Pasislėpę prieduryje, kurio plytų sienos išklijuotos raudonais ir juodais rinkimų plakatais su nepamirštamais šūkiais apie teisingumą ir rasę, stebime jį pražygiuojantį dainuojančioje eisenoje Princo Albrechto kvartalo link. Jis dėvėjo trumpas odines kelnes su petnešomis, nors buvo žiema, ant galvos mūvėjo šalmą, surištą po kaklu, rudus marškinius, o ant rankos – raištį su ženklu, privertusiu mus pasitikrinti savo epigrafikos žinias (gal persišku?). Iš susijaudinimo jam biro ašaros, nes šioje minioje nė vienas žmogus negalėjo jaustis vienišas. Buvai suderintas aulinių batų kaukšėjimas ir milžiniško choro, dainuojančio apie šviesesnę ateitį, balsas, tavęs niekad nepalikdavo vieno, kad nenugrimztum į prisiminimų liūną, į savo apgailėtiną istoriją, skurdžius asmeninių vargų redutus. Džiaugeisi ištirpęs vienybėje. Mėgai draugystę, alaus ir dešrelių vakarėlius, žygius ir paradus, iš visos gerklės traukdavai „heili heilo" arba Horsto Veselio dainą. Juk tai šių laikų tonas – ar ne tiesa – priklausyti partijai, klubui, draugijai, kovos būriui, draugų kuopelei? Kiekvienam žmogui dabar atsirasdavo draugija: savanorių būriai, „Plieniniai šalmai", Raudonasis komunistų frontas. Visa Vokietija buvo susiskirsčiusi į savanorių būrius.

Praeity liko krizės metai, tamsieji infliacijos ir biržų kracho viduramžiai. Žmonės ne kvailiai. Jie prisiminė sunkiuosius metus ir lygino juos su geraisiais. Prisiminė banknotų spausdini-

mo mašinas, kurios sukosi, kad aprūpintų streikuojančius Rūre. Infliaciją ir bankrotus. Žmonėms tekdavo vežtis vienračius vežimėlius, norint nusipirkti pašto ženklą. Iš nevilties jie atsisukdavo dujas. Kardavosi, nuodydavosi ar šokdavo pro langą. Palikdavo savo namus ir žemę ir skandindavo badaujančius vaikus.

Paskui, po karo, Frydrichštrasę apsėdo luošiai. Žmonės be nosių ir akių, be žandikaulių, kojų, rankų ir ausų; sunkiausiais atvejais – be galvų. Elgetaujantys karo invalidai, kuriems pensijos neužtekdavo net tuščiai degtukų dėžutei. Ir vos spėjus atsigauti nuo šio nežaboto kritimo į skurdą, prasidėjo biržos krachas. Namų šeimininkės, iš paskutiniųjų taupančios kūdikių košei. Vyrai eilėse prie vargšų valgyklų, besikaunantys dėl padugnių, kuriose plaukiodavo riebūs kukuliai – bado auksas.

Bet dabar viskas praeity, ar ne? Frydrichštrasę juosė sąjūdžio vėliavos. Komunistas ar nacionalistas – argi ne to paties visi trokšta? Ar ne visi priklauso žygiuojančiai išlygintų uniformų, tviskančių aulinių, dainuojančių balsų brolijai? Prieš metus jie drauge darbavosi reichstage, taip pat per didįjį transporto darbuotojų streiką Berlyne. Kai kurie iš Josefo Rubašovo smogikų būrio vadino save bifšteksais – rudais iš išorės, bet raudonais iš vidaus.

„Heili heilo", – dainavo minia. Juos sveikino žmonės ant šaligatvių, jiems mojavo vaikai, ir netgi šunys suviauksėdavo, jiems prakaukšint kaustytais batais.

Negalėdavai susilaikyti, nes staiga tave pagaudavo ir įveikdavo įkarštis. Staiga stovėdavai sporto rūmų mitinge ir šaukdavai iš visos gerklės, o paskui išspausdavai vieną kitą ašarą, orkestrui užgrojus pompastišką Bodenveilerio maršą. O tada pasirodydavo ir išdroždavo kalbą Gebelsas, kartais atsirasdavo ir Valteris Ulbrichtas, komunistas, ir tuomet visi būdavo jaudinamai vieningi ir kartu negirdėtai susipriešinę, paskui visi traukdavo drauge išgerti alaus – komunistai ir nacistai – vientisas

palaimintas pulkas brolių, besiskiriančių tik marškiniais, ir tai vargu. O iškilmingas vakaras baigdavosi prašmatniomis muštynėmis, nors daugiausia iš seno įpročio.

Jaunimas jungėsi į žemės garbintojų sąjūdį, gyveno kaime, bendrose sodybose ir negerdavo nieko stipresnio už senų dilgėlių nuovirą. Ir vaikai būrėsi į vaikų organizacijas, mažos mielos hitlermėdelės ir hitlerpimfai, mergaitės ir berniukai, renkantys pinigus vargšams ir dainuojantys prie laužo gražias dainas apie draugystę.

Kraft durch Freude, laisvalaikio organizacija, rengdavo pigias keliones į Alpes darbininkams ir išvykas pasimaudyti į Sudetų kurortus podagros suriestoms tetulėms. Visiems atsirasdavo po draugiją – nacistinis šunų klubas, Hitlerio raitelių klubas, SA filatelistų sąjunga ar *Deutsche Frauenorden*, sudaryta daugiausia iš senų slaugių, pasirūpinančių kovotojais po milžiniškų muštynių alaus palapinėse.

Tikra teisybė, šitas vadas padarė su vokiečiais stebuklą ir dabar kabėjo įrėmintas ir po stiklu ant kiekvieno žmogaus būsto sienų, rimtas ir drėgnomis šukomis priplotais plaukais, stebėdamas kasdienę nacijos erdvę nuostabiu tamsiu žvilgsniu. Ir žmonės jį sveikindavo ištiesta ranka, pagarbos ir ištvermės ženklu, o jis atsakydamas užsimesdavo ant peties plaštaką, tai, žinoma, galėjo pasirodyti kiek nerūpestinga, turint omeny, kaip stengdavosi visi kiti ir su kokiais skausmais mankštindavo ranką rytais po mitingų, bet vardan teisybės šiokių tokių privilegijų naujai paskirtam Vokietijos kancleriui galbūt reikėjo turėti.

Jis žadėjo jiems atmesti beprotiškus reparacijų reikalavimus, pritraukti bedarbius prie didžiųjų kelių darbų ir sukurti padorią armiją, kad jie bent galėtų apsiginti, bet daugiau jokių karų, pabrėžė, nebent kiti pradėtų.

Jie pražygiavo pro Potsdamo geležinkelio stotį ir įsuko į Nyderkirchenerštrasę. Žmonės valiavo ir grasino kumščiais, ir Jo-

sefas Rubašovas šypsojosi. Šypsojosi suprasdamas, jog kažko panašaus ilgėjosi ir svajojo metų metais. Įsilieti į aukštesnę bendriją, užmiršti savo prakeikimą, vėl atsidurti tarp gyvųjų, palaidoti visą kraupų savo likimą dėl didesnio reikalo. Svečias neberūpėjo. Netgi nebejuto jam neapykantos. Ką reiškia jo varganas prakeiksmas, palyginus su milijonų žmonių geresnio pasaulio svajonėmis?

Priešais Princo Albrechto viešbutį jie sustojo. Visas kvartalas buvo pilnas smogikų būrių – ruda jūra. Paskutiniais metais jie užverbavo tiek daug narių kaip niekad. Žmonės plūdo pulkais, kad patektų į vietines kontoras. Bet atsipūsti nebuvo galima. Dėl sąjūdžio jie negalėjo liautis verbavę, ir pastarąjį mėnesį Josefui pačiam pasisekė privilioti keturis bedarbius iš Kopenplaco viengungių bendrabučio. Šįvakar reikėjo pamėginti pritraukti olandą Marinusą.

Tik štai prasivėrė antro aukšto durys, ir į balkoną įklypavo raišas daktarėlis sužalota pėda.

– Draugai! – sušuko jiems kimiu, pasitikėjimą keliančiu balsu. – Mūsų laikas atėjo. Vadas mus atvedė čia, prie naujos ateities slenksčio, naujo reicho, trečio didžiojo vokiečių reicho, amžino šventojo vokiečių reicho. Priešai visomis priemonėmis mėgino mus sustabdyti. Bet mes laimėjom. Su jūsų pagalba mes laimėjom, gatvių pėstija. Jūs, senieji rūsčiųjų metų kovotojai, įžūlieji šaunuoliai. Jūs ištraukėte Vokietiją iš demokratijos skurdo!

Jis pamojo jiems, mėgdžiodamas vado sveikinimą, ir pradingo. Netrukus jie sustojo eilėmis išžygiuoti. Jie jau traukė griausmingą kovos dainą, kai Josefą Rubašovą kažkas pašaukė iš viešbučio balkono. Tai buvo furjeris Višas iš Longvi fronto, dabar vilkįs SS generolo uniformą.

Vairuotojas sustabdė automobilį ties Janovico tiltu. Pėsčiomis jie apėjo raudono granito pastatą. Užpakaliniame kieme, iš gat-

vės nepastebimas, stovėjo į rūmus panašus namas. Be garso atsivėrė durys. Jie atsidūrė milžiniškoje salėje su degančiais fakelais. Visą vieną sieną buvo užklojęs monumentalus vado portretas. Ant kitos kabėjo karo laikų pulkų vėliavos. Barokinių formų marmuro laiptai nuvedė juos į rūsį.

Jie pateko į tuščią restoraną. Sienas dengė antikiniai gobelenai. Palubėj sūpavo paauksuoti amūrai. Iš nematomo garsiakalbio sklido muzika. Nišose stovėjo patina apsitraukę šarvai. Lubose buvo daugybė Zodiako ženklų.

Višas peržvelgė valgiaraštį.

– Vadinasi, įstojai partijon? – paklausė. – Tai mane džiugina, Rubašovai. Gerai pasirinkai. Tikiuosi, šio bei to išmoksi. Ir įsiminsi. Beje, nė kiek nenustebau šiandien tave išvydęs. Seniai jaučiau, jog vėl susitiksim. Kai pradingai redutuose, supratau, kad neamžinai.

Padavėjai taktiškai stovėjo nuošaly. Višas pirštu perslydo vynų sąrašą. Nuo jo dvelkė stipriais kvepalais – lavandų ekstraktu.

– Aš esu šio restorano dalininkas, – sušnabždėjo. – Kartais čia ateina pavalgyti vadas. Be Blatskių Miunchene, tai jo mėgstamiausias restoranas. Ar tai tave stebina?

Iš uniformos kišenės jis išsitraukė užrašų knygutę. Šiaip taip ant dešinės akies prisitvirtino monoklį.

– O aš vis tebeužsirašinėju. Viską, kas tik šauna galvon. Žinoma, dėmesio centre – žmogus. Dabar rašau: *1933 m. vasario 27 d. Vėl susitikau Josefą Rubašovą. Nepasenęs nė viena diena.*

Kol Višas šypsodamasis užsirašinėjo, du padavėjai atnešė užkandžius – dubenį žvilgančių drėgnų austrių ant grūsto ledo *glissando* ir dubenį stikliškų lakštinių.

– Gero apetito, – palinkėjo Višas, – ir malonėk pasakyti, ar skanios austrės. – Jis liūdnai pažvelgė į lakštinių dubenį. – Pats jų nebepakeliu. Skrandis, o siaube, baisus diktatorius; jis vairuoja mano gyvenimą itin pedantiškai...

Kaip antrą patiekalą Višas užsakė raudonajame vyne marinuotų putpelių, ilgai svyravęs ką rinktis – įdarytą gulbę ar kastruotą gaidį su vynu.

– Ir rožių, – pridūrė atsigręžęs į padavėją. – Malonėkit puokštelę rožių. Geriausiai burboniškųjų. *Louis Odier* pumpurų – nieko nėra nuostabesnio.

– Mėgstu devynioliktojo amžiaus rožes, – toliau kalbėjo Josefui Rubašovui. – Užsakyti rožių prie pagrindinio patiekalo – *savoir vivre** ženklas, ar ne? Formos, spalvos. Deja, seniai nebeužuodžiu jų kvapo. Man kažkas negerai su uosle. Aš bandžiau išsitirti. Gydytojai tvirtina, jog tai nepaaiškinama. Skrandis. Nosis. Mano mėgavimosi organai. Nieko nebėra, kaip buvo anksčiau...

Putpelės atsirado ant stalo kartu su paprasta daržoviene Višui. Padavėjai taktiškai atsitraukė.

Valgydami jie dalijosi prisiminimais apie karą. Višas karštai gestikuliavo, ir kaskart jam sukrutėjus Josefui Rubašovui trenkdavo stiprus kvepalų aromatas. Greičiausiai, pamanė, furjeris jo nejaučia, kaip ir rožių kvapo.

Desertui Višas užsakė tekšių parfė, bet pats išgėrė tik puodelį silpnos mėtų arbatos. Prasisegęs uniforminį švarką, iš vidinės kišenės išsitraukė vėžlio kiauto vėduoklę ir ėmė ja mosuotis.

– Galbūt stebiesi, kas mane atvedė partijon? – paklausė. – Vado geopolitinės teorijos, Rubašovai. Labai įdomios. Gyvenamoji erdvė Rytuose. Būdamas Vakarų fronte, vadas įžvelgė, jog iš tos pusės nieko neišspausi. Bet Rytuose! Kova dėl vietos! – Višas parodė savo partinį ženklą. – Turbūt supratai, kad šis sąjūdis nėra tradicinė partija? Kova dėl vietos gyventi yra tikslas pats savaime. O partija – tai kažkas virš paprasto politinio sąjūdžio. Iš esmės partija yra naujos religijos pamatai – gamtos re-

* Mokėjimas gyventi (*pranc.*).

ligijos, skirtingai nuo kitų partijų, ir tai reikalą daro tokį... kaip čia pasakius, – revoliucingą?

Višas žvelgė į ant stalo stovinčią krištolinę ropinę su burgundiškuoju vynu. Jo veidą kraipė prizmės.

– Ar supranti, ką turiu galvoje? – rimtai paklausė.

– Ne, furjeri.

– Turiu galvoje, Rubašovai, kad partija nebebrėžia ribos tarp gamtos ir žmogaus, ir ši mintis mane domina, nes laužo daugelio šimtmečių tradiciją.

Jis suglaudė vėduoklę.

– Žydai ir katalikai šimtmečius tvirtino, jog žmogus iškilęs virš gamtos ir užtat turįs ypatingų teisių, bet kartu ir tam tikrų įsipareigojimų. Bet vadas sako visiškai priešingai. Mes ir gamta esame vienis, tvirtina vadas, nei mažiau, nei daugiau. Tai jį daro greičiau naujos religijos nei politinės idėjos skelbėją. Ir patikėk manim – tai susilauks padarinių.

Višas sriubtelėjo savo žolių arbatos, žiūrėdamas į Josefo Rubašovo vyno taurę.

– Rinktinis, – pagyrė. – Kad ir kaip ten būtų, taip sakoma apie šį vyną. *Tête de cuvée**. Pats nebegaliu mėgautis vynuogių sultimis dėl skrandžio. Ir tiesą sakant, man tai nė motais. Vis tiek nejaučiu skonio. Kažko trūksta mano liežuviui, kaip ir nosiai su skrandžiu – viskas vieno skonio. Kaip ši arbata, pavandenijusi, šiek tiek sūrstelėjusi, truputį prideginta. Taip buvo ir Vakarų fronte. *A votre santé***, Rubašovai.

Višas bjaurėdamasis pažvelgė į arbatos puodelį. Kažkuris padavėjų prigesino krištolo sietynus. Ant sienų ir grindų išsivyniojo dideli šešėliai. Višas paskendo mintyse.

– Atleisk, – ištarė po valandėlės. – Kartais pradingstu kartu su

* Vyno statinės viršūnė. (*Pranc.*)

** Į jūsų sveikatą (*pranc.*).

mintimis. Turiu širdy daug atsiminimų. Gerų atsiminimų, bet, deja, nemalonių dar daugiau. Vienas jų kaip tik dabar ir sutrikdė.

Mostelėjęs padavėjui, pasiprašė cigaro. Vėl išsitraukė užrašų knygutę ir kažką pasižymėjo. Pro monoklį stebeilijo į Josefą Rubašovą.

– Taigi esminis gamtos principas yra kova, bent taip kalba vadas. Noras kovoti yra noras gyventi, o noras gyventi yra išgyvenimas. Pažvelkit į gyvūnus! – rašo jis savo knygoje. Pažvelkit į vilkus. Stipresnė ruja išvaro silpnesnę, o stipriausias rujoje tampa vadu. Nekovojantis individas žūva. O nuolat nekovojanti tauta irgi pasmerkta išnykti. Užtat, sako vadas, žmonės turi kovoti, tolydžio kovoti, taip, visą gyvenimą skirti kovai – gyventi ir mirti tik dėl šio reikalo. Bent jau taip aš supratau.

Jis užvertė užrašų knygutę.

– Partija tikėjo kova, niekad nepamiršk šito, Rubašovai, jei kas nors tave kvostų ateity. Žmogus įgauna vertę visų pirma kovodamas. Ir tarp rasių vyksta kova visiškai kaip gamtoje. Pavyzdžiui, rudoji žiurkė kovėsi su juodąja, kol viena įsiviešpatavo Europos kloakose. Prireikė šimtų metų, bet galiausiai maža rudoji žiurkė nugalėjo – aliai vienoje kloakoje, aliai viename šiukšlyne, mažiausioje išvietėje ir ant tupyklos lentos. Mokykitės iš rudosios žiurkės, pasakė vadas visai neseniai kalbėdamas išrinktiems partijos funkcionieriams, tarp kurių ir aš buvau. Norintis išgyventi privalo kovoti ir, blogiausiu atveju, žudyti – netgi ant tupyklos lentos, jei būtina. Kaip tik tokie buvo jo žodžiai. Ar gali įsivaizduoti: *Netgi ant tupyklos lentos*! Ir negalime gailėtis, kalbėjo jis. Nieku gyvu negalime gailėtis! Mes neturim kitos išeities.

– Kodėl gi ne?

Višas dėbtelėjo į jį.

– Koks čia klausimas? *Kodėl gi ne?*

Jis, regis, vėl kažkur nuklydo.

– Pirmiausia leisk man atskleisti, – tarė jis purtydamas galvą, – kad aš pats šiuo klausimu neturiu nuomonės. Greičiau esu ruporas; tarkim... teorijos. Leisk iškelti retorinį klausimą, kaip vadas jį suformuluotų: žvėrių bandą mažinantis girininkas turbūt nesigaili nušaunamų menkaverčių individų? Tai būtinas blogis. Silpnieji turi žūti ir palikti vietą stipriesiems ir sveikiesiems. Kovoje neturi būti užuojautos. Gyvybingieji uzurpuoja teisę gyventi. Ar nesutinki, Rubašovai?

– Nežinau, furjeri.

Višas servetėle pasivalė monoklį.

– Patikėk, Rubašovai, – tyliai ištarė. – Aš tik atlieku savo darbą. Mano padėties, su šia uniforma, negali sau leisti atvirai reikšti savo nuomonės.

Išsitraukęs vėduoklę, jis vėl ėmė mosuotis.

– Ar loši kortomis? – paklausė šypsodamasis. – Pavalgius mane nepaprastai džiugina kortos. Skatą? Bakara? Ką nori.

– Nebelošiu...

– Aha. Atgailaujantis senas nusidėjėlis...

Ant liežuvio galo jam kabėjo ir daugiau, bet jis susilaikė.

– O dabar verbuoji smogikus? – paklausė.

– Kol kas šiais metais keturi. Netrukus, tikiuosi šįvakar, dar vienas, olandas.

– Įdomu. Olandas. Tu, Rubašovai, esi pirmojo Bavarijos pėstininkų pulko pasididžiavimas. Ir laikas tau nebuvo žiaurus. Jokių senatvės ženklų! Regis, nė dienos nepraėjo nuo to meto, kai tu su kuopos kate be pėdsakų pradingai redutuose.

– Tikra tiesa, furjeri, nė dienos.

– Vadink mane Šarlo, – paprašė Višas ir nusišluostė burną servetėle.

– Žinoma, Šarlo.

– Šarlo Federis–Višas.

– Keistas vardas, furjeri.

– Tai mano pseudonimas, – atsakė Višas. – Jei kada kils problemų, kreipkis į mane.

– Taip ir padarysiu, Šarlo.

– Iki, Rubašovai, laikykis. Man reikia eiti. Esu užsiėmęs žmogus. Tūkstančiai užduočių. Kasdieniai mitingai ir konferencijos. Nuolatiniai susitikimai ir žmonės, prašantys audiencijų ir skirti laiko. Vos spėju viską sutvarkyti. Niekad gyvenime nebuvau toks užsiėmęs.

Jis dirstelėjo į rankinį laikrodį.

– Pavyzdžiui, po pusvalandžio susitinku su pirmininku Geringu. Šiąnakt mudu turėsim pasirengti svarbiems reikalams. Linkiu tau laimės, Rubašovai.

– Ir jums, furjeri, laikykitės...

Iš restorano jie drauge išėjo gatvėn. Už kampo laukė automobilis. Durelės jau buvo atdaros. Prie vairo gunksojo vairuotojas su lietpalčiu ir kepe.

– Ir sėkmės su olandu, – pridūrė Višas. – Kuo jis vardu?

– Marinusas van der Lubė.

– Taigi Lubė. Sėkmės su juo šįvakar. Heil Hitler, Rubašovai.

– Heil Hitler, furjeri...

Kova, noras gyventi, nepasitikėjimas intelektu, galvojo jis vėliau, važiuodamas tramvajum Aleksandro aikštės link. Apie tai kalbėjo Višas. Furjerio monologas patvirtino jo teorijas, kad sąjūdyje išsitenka visokios pažiūros. Svarbiausia entuziazmas, smagumas, įsiliejimas į didesnę bendriją. Jie visi čia turėjo pilietybės teisę – Višas, Baeris, jis pats ir pusaklis olandas.

Tramvajus toliau riedėjo Leipcigo gatve, per Špitelmarko transporto mašinų sangrūdą, Aleksandro aikštės link. Prie Tyco krautuvės jis išlipo, perkirto Prenclauerio gatvę ir nuėjo Hirteno gatve.

Dabar atsidūrė savo rajone. Pravinguriavo tarp skarmalų

krautuvėlių ir senų drabužių prikrautų vežimų. Pagaliau priėjo viengungių viešbutį. Lubės nebuvo namie, bet ant durų kybojo lapelis: jis laukė jo priešais reichstagą.

Žibintai išilgai Šifbauerio užtvankos buvo užgesinti. Vėl taisėsi snigti. Danguje nesimatė nė vienos žvaigždės.

Sustojęs prie Maršalo tilto, pažvelgė reichstago link. Prancūzų gimnazija buvo užtemdyta, bet elektra degė pirmininko rūmų languose. Ten, viduje, pamanė, apšviesti krištolo sietynų, tikriausiai stovi furjeris, generolas Višas ir kalbasi su Hermanu Geringu.

Praėjęs rūmus, patraukė palei reichstago šiaurinę pusę, ir staiga, labai netikėtai, kažkas prispaudė jį prie sienos. Tai buvo olandas.

– Eikš! – sušnypštė. Ir Josefui Rubašovui nespėjus susigaudyti, pravėrė savotiško sandėlio duris, o iš jo (vėliau jis niekaip negalėjo prisiminti kaip) jiedu įsigavo į užtemdytą pastatą. – Aš įsirašysiu į tavo prakeiktus smogikus, – sušnabždėjo olandas, – tik duok man minutę ir turėsi užverbavęs naują narį.

Ir šnabždėdamas šiuos žodžius atkišo jam krepšį, nusitempė gilyn į tamsą, o Josefas Rubašovas, per daug mėgindamas susiorientuoti ir nepamesti Lubės, kuris neprimatydamas kliuvo už sienų ir spintų, neprotestavo. Pagaliau jie sustojo prie vieno aukštųjų langų, žiūrinčių į pirmininko rūmus, ir Lubė iššnypštė tamson:

– Sakyk, jei klystu, Rubašovai, bet ar nešviečia Geringo langai?

Tačiau Josefas nespėjo patvirtinti, nes Lubė, apimtas sunkiai suvokiamos ekstazės ir lyg ne visai atsakydamas už savo poelgius, ėmė maniakiškai rėkti:

– Duok šen tą krepšį, nes į tavo prakeiktus smogikus noriu įsirašyti solidžiai, su liudytoju ir taip, kad niekad nepamirštum.

Praskleidęs krepšį, Lubė ištraukė pustuzinį anglies degiklių ir po sekundės įsiplieskė ugnis vienoje iš dulkėtų šešių metrų ilgio damasto portjerų, kybančių ant reichstago langų. Akimirksniu ji suliepsnojo, bet Lubė, regis, nebuvo patenkintas savo pirotechnikos žygdarbiu, nes dabar ėmė rėkti, šaukti ir staugti, išvemdamas savo neapykantą Vokietijai ir sąjūdžiui, ir šokinėjo tarp portjerų ir didelių medinių suolų, ir taip padegė visą pastatą.

O Josefas Rubašovas, ką jis veikė šią akimirką?

Jis tyliai stovėjo – ramiai liepsnojančiame koridoriuje pastirusiu žvilgsniu ir išplėstomis šnervėmis, nes vėl užuodė gerai pažįstamą kvapą, sodrų, aiškų, rūgštų ir aštrų, o milžiniškame pastate tarytum išgirdo aidų svečio juoką, anaiptol ne linksmą, tik kupiną keistai rėžiančios aimanos...

Maniežo sensacija

„Brolių Vagnerių grynarasis cirko kolektyvas“ – užrašyta ant vėliavos spalvų: kraujo raudonumo, titnago juodumo ir gipso baltumo su smulkiomis svastikomis kampuose plakato, užklijuoto ant perdžiūvusios lentos priešais palapinę Berlyno–Vilmersdorfo dykroje tą 1935-ųjų pavasarį.

Čia buvo arijas Gilermas, žonglierius, išgarsėjęs triukais su šimtmetiniu kinišku porcelianu ir paradiniu liepsnojančių fakelų numeriu, atliekamu ant pradurto vienračio benzine sumirkytais drabužiais. Čia buvo trapecininkė Greta K., maniežo klounai Ralfas ir Alfas, *augustes de soirée** ir sensacijos iš Prancūzijos, imtynininkas Čarlis Rivelis. Be to, čia pasirodydavo peilių svaidymo virtuozas Osianas su savo mirtį niekinančiu pagalbininku; žvėrių tramdytojas Hansas Hansenas, paršo krauju išteptus skruostus duodantis nulaižyti bengališkajam tigrui; iliuzionistas Adolfas Endleris, moteris gyvatė Helga Heinc ir fakyras iš Vestfalijos Humboltas su dirbtiniais dantimis. Toliau – barzdota moteris, gyvas gyvutėlis vampyras ir žmogus su viena akimi kaktos vidury, lyg antikinis kiklopas; taip pat begalės kitų artistų ir gyvūnų, nykštukų, arklių, dresuotų šunų ir indų vilkžmogis... Sunku atsispirti šiai tiek daug triukšmo sukėlusiai miniai, ar ne? Sunku jų neaplankyti, kai vis tiek esi atsidūręs šalia,

* Vakaro garbieji (*pranc.*).

o balandžio vakaras šaltas ir lietingas ir purvina sutemų ranka didelėmis gniūžtėmis barsto tamsą ant sostinės.

Spektaklį pradeda arijas žonglierius Gilermas, visai nepanašus į ariją, priešingai, tamsiaodis kaip arabas, juodomis žybsinčiomis akimis, apsivilkęs baltus šilkinius benzine sumirkytus marškinius, o plaukus susikišęs po geltonu turbanu su į audinį įsiūtu stambiu, smaragdą vaizduojančiu stiklo gabalu. Jis žongliruoja su keliais porceliano ąsočiais ir vazomis. Užmeta juos antkurpiais apmauta pėda ant galvos, balansuoja užkrautais viens ant kito lyg barškančiu pakrypusiu bokštu, o paskui uždega fakelus ir svirduliuoja vienračiu dūmų debesy, akompanuojant cirko orkestrui. Jam mandagiai paplojama, ir maniežą užima klounai Alfas su Ralfu: jie daugiausia vartosi ant smėlio ir kimiai bambaliuoja tiradas, kol juos pakeičia moteris gyvatė Helga Heinc su ištatuiruotais žvynais, moteris smauglė, tokia lanksti, kad šnypšdama susiraito batų dėžėje. Bet Josefą Rubašovą sudomina tik ketvirtas numeris – peilių svaidytojas Osianas su savo mirtį niekinančiu asistentu.

Į maniežą pakyla besišypsantis peilių svaidytojas. Nusilenkia ir iškelia prožektorių šviesoje savo didelius svaidomuosius peilius, o cirko orkestro būgnininkas, sausai tratindamas, skelbia apie mirtį niekinančio pagalbininko pasirodymą. Ir pririštas prie ratuoto skydo su sąjūdžio emblema baltame fone, apsivilkęs įvairiaspalviais blizgučiais papuoštą imperatoriaus Vilhelmo kavalerijos uniformą, tviskantis ir žybsintis it perkrauta Kalėdų eglutė švieson išridenamas pagalbininkas, ponas Bombastas. Tai mažutis sukriošęs žmogelis baisiai senu veidu ir tarsi užgrūdinta krokodilo oda. Šis žmogus taip sugraužtas senatvės, kad, užbėgęs ant jo miške, sumaišytum su samanotu akmeniu. O jam ant nugaros po blizgučių uniforma kūpso milžiniška kupra...

Peilių svaidytojas su savo mirtį niekinančiu pagalbininku tą vakarą laiko žiūrovus geležiniuose gniaužtuose. Osianas taip

tiksliai apsodina pono Bombasto kūną, kad tarp peilio ašmenų ir blizgučių uniformos neužkištum nė pašto ženklo. Ir išties sužavėjęs žiūrovus, šis pensininkas nė nemirkteli iš baimės, kai pro šalį lekia peiliai, nuplėšia blizgučius nuo rėksmingos uniformos ir nelaimę pranašaujančiu skimbtelėjimu sminga į skydą, kurio fone jis rymo perkrypęs dėl luošumo. Priešingai, matai jį netgi užgniaužiant žiovulį, kai vienas peilių palei šaknis nurėžia paskutinius surukusio kiaušo plaukelius. Taip, jis apskritai, regis, nuobodžiauja – mieguistas, kupinas paniekos bejausmiam spindinčiam plienui; ir kaip tik tasai pagarbos stygius milimetrams tarp gyvenimo ir mirties, gili mažo tarpelio bedugnė, visiška nervų kontrolė numerį daro sėkmingą, tikrą mirties paniekos ir abejingumo stebuklą.

Visi žiūrovai sukrėsti. Sveikina ir iš visų jėgų šaukia „heil". O galiausiai kaip šios drąsos šlovinimo orgijos kulminacija, kai peilių svaidytojas Osianas su pagalbininku aidint milžiniškoms ovacijoms palieka sceną, spontaniškai prasiveržia sena Horsto Veselio daina.

Po spektaklio jis susiranda daktarą cirko vagono persirengimo kambary, kuriuo šis dalijasi su arijum Gilermu.

– Teofrastas? – klausia. – Čia aš, Kolia.

Apkrautas gėlių vainikais, partijos smeigtukais, šampano buteliais ir rašteliais su daugiau ar mažiau nepadoriais siūlymais, atsiųstais ekstazės apimtų žiūrovų, seneliukas žiūri į jį grimavimosi stalo veidrodyje, aplipdytame sraigės kiaukutais.

– Ar mudu pažįstami? – galop paklausia. – Mano atmintis, suprantat, nebe tokia kaip anksčiau.

Tai tiesa. Prieštvaninėje sąmonėje nebėra vietos jokiems atsiminimams, nes, jai persipildžius, jie paprasčiausiai išsilieja pro kraštus, o ištisų dešimtmečių reminiscencijos išnyksta vienu gaistu. Apmaudu. Mat nuo daktaro, mėklina jis, šito brolio su am-

žinojo gyvenimo limbu, galėtų rastis nauji pėdsakai ar bent raktas, atveriantis duris į tą slaptavietę, kur užkišta jo mįslė.

Visą vakarą juodu sėdi persirengimo kambaryje ir, kol daktaras drėgnu vatos gabalėliu valosi nuo skruostų pudrą švilpčiodamas retkarčiais praeinančiai drąsiai dekoltuotai trapecininkei Gretai K., Josefas Rubašovas savo pašnekovą užberia klausimais apie mistišką išnykimą kapinėse.

Primena jam, kaip jis pats užsimerkęs sėdėjęs ant antkapio, kol daktaras kardu kapojęs žemę, o kai atsimerkęs, jo nebebuvę nė padujų. Išsitraukia iš kišenės senąjį kontraktą, uždega degtuku nepadarydamas jokios žalos, o paskui primena jų ezoterinius eksperimentus. Papasakoja, kaip jie aptikę jį atsiskyrėlio lūšnoje už Vitebsko ir koks šokas jį ištikęs atbudus iš senilizmo Peterburge ir konstatavus, kad jo pramiegota penkiasdešimt metų.

Primena daktarui okultišką biblioteką, kurią jis tvirtino pastatęs prie patvaldžio Ramiro Ramiro rūmų, grafiškus septynių metalų atvaizdus ir lėtą Grigorijaus Rasputino tižimą, kurį abu iš taip arti stebėję, jog tai sunku paneigti. Be to, atgaivina prisiminimus apie jų savaitės pasninką, šarkos krauju užgrūdintą amuletą, vinis iš mirtimi nuteisto nusikaltėlio karsto ir keturias žmonas vedusio vyro raktikaulį.

Visa tai primena Paracelsui, tikėdamasis įpūsti gyvybės jo atminčiai. Bet ką tas gelbsti? Daktaras beviltiškai sukežęs.

Taip slenka to pavasario savaitės. Jis nepabėgs nuo savo likimo, galvoja jis, o visa kita šiuo požiūriu yra nereikšminga – skeveldros, nes jam visų svarbiausia pati mįslė, pats prakeiksmas. Daktaras, galvoja, tėra pluoštelis išsivadėjusių atsiminimų, nerūpestingai sutelktų kupros, ir vis dėlto jis – vienintelė viltis.

Dienomis išsivadina jį pasivažinėti kanalais ar į restoraną, nes vaikščioti po parką daktaras jaučiasi per senas. Mėgina jį

pažadinti tarsi miegantį, itin atsargiai, kad nepranyktų sapnas. Bet dažnai turi pripažinti, kad jo atmintis skylėta it šveicariškas sūris. Tačiau to negalima pasakyti apie senus geruosius šimtmečius, nes iš šio žmonių aukso amžiaus jis viską prisimena aiškiai ir su smulkmenomis – mažiausią kasdienės politikos įvykį ar ką valgęs tarp pusryčių ir priešpiečių važiuodamas diližanu iš Paryžiaus į Lioną 1621 metais. Tik paskutinį šimtmetį, sakosi, pasaulis ėmęs jam lietis į daiktą. Bet galbūt ir laiko dvasia tokia? Moralinis pakrikimas, nepatikimi žmonės ir jiems prieš akis tarytum tirpstanti materija?

Šis senių senis netgi nevisiškai suvokia, ką veikęs paskutinius metus prieš atsidurdamas cirke. Vienu tarpu, tvirtina, plaukęs jūra kaip milžiniško okeaninio laivo matrosas ir, plaštaka apgniaužęs senąjį kardą, kurį vis dar nešiojasi aksomu aptrauktoje makštyje, pritvirtintoje prie diržo apie braškančius klubus, prapliumpa painia tirada apie pirmąją „Titaniko" kelionę, kas visai neatitinka tikrojo laiko, apie šampano fontanus, kviestinius vakarėlius ir slaptas purvo kautynes tarp nuogų moterų už uždangos mašinisto kajutėje; apie milžinišką ledkalnį ir kaip laivui nuskendus aidint Hendelio „Largo" tonams jis vienas nuplaukęs per keturiasdešimt jūrmylių, kol buvęs ištrauktas banginių medžiotojų šalandos, plaukiojančios tarp Niufaundlendo ir Azorų salų.

Paskui nutyla ir žiūri į Josefą Rubašovą, suglumęs krapštydamasis kuprą.

– O gal ne taip prisimenu? – niauriai klausia. – Kartais man rodos, jog atmintis pateikia man grynas fikcijas.

Vieną priešpietį juodu sėdi Tyrgarteno restorane. Šilta gegužės diena, ir iš netolimo paviljono girdėti kaukių baliaus šurmulys. Pro langus jie mato, kaip ledo karalienė šnekasi su kryžiuočiu, o popiežium persirengęs vyriškis linksmina mandariną. Pavil-

jono durys prasiveria, ir iššzirglioja Pinokis drauge su ponu Lapinu, o tuoj už jų žmogus ožio ragais su burtininko apsiaustu ir balta žiurke ant peties. Jie abu stebeilija į pastarąjį, ir galiausiai Paracelsas taria:

– Vis dėlto jis šitaip neatrodo.

Josefas sulaiko kvapą.

– Iš tikrųjų žmonės susikūrę begales klaidingų šio padaro įvaizdžių.

Jis išgeria paskutinius šeivamedžio sulčių gurkšnius, nes svaigalai jam nebegardūs porą žmogaus amžių, tuomet pasitaiso pagalvę ties kėdės atkalte, kad ši geriau priglustų prie kupros, vargšės kupros, paskutiniu metu tokios dirglios ir jautrios oro permainoms, jog prieš keletą parų atspėja būsiant audrą ir krušą.

– Klausimas, ar jis išvis egzistuoja kitaip nei neišsilavinusių žmonių fantazijos produktas. Tu išgirsti gandą. Beprotiškas legendas. Apie sielos užrašymus ir gyvybės eliksyrą. Juokinga.

– Bet juk daktaras yra jį susitikęs, – sako Josefas. – Daktaras juk pats iš jo gavo eliksyro.

– Aš? – Paracelsas spokso į jį. – Aš gavau?

– Daktaras pats man pasakojo. Paryžiuj.

– Gerasis žmogau, jūs tikriausiai viską apvertėt aukštyn kojom. Aš esu modernus žmogus, švietimo epochos pirmtakas. Ar galėčiau kažkuo panašiu tikėti? Mano sritis buvo anatomija, mokslinė anatomija, medicina, pone. Aš parašiau novatoriškų darbų apie žarnų kirminus, o kokios pagarbos susilaukiau? Amžinų ginčų su teologais. Atmečiau prietarus, o jie to negalėjo pakęsti.

Jis mosteli į paviljoną, kur velnias dabar bičiuliaujasi su moterim plaštake dideliais geltonais sparnais, pritvirtintais prie korseto nugaros.

– Juokinga, su ragais ir ožio kanopom – netgi senais gerais laikais mano aplinkoj šalintasi tokių kvailysčių. Bet kunigams

to reikia, nes jei nėra nors šiek tiek grėsmės, ne taip lengva tikėjimu suvilioti sielas.

– O kaip tuomet su daktaro amžium? – klausia Josefas. – Kaip daktaras būtų sulaukęs tokio senyvo amžiaus?

– Kas per amžius? Brangusis. Trisdešimt šešeri – juk ne kažkoks amžius?

Prieš akis jam iškyla sukriošusios Tatjanos Rubašovos, senatvės ir dvasinio susidėvėjimo vaizdas.

– O eliksyras? – klausia. – Naktis Paryžiuje?

– Koks eliksyras? Gal šaipaisi iš manęs?

Daktaras pakelia antakius, lyg turėtų reikalų su kvailiu ar juokdariu, ir pratrūksta gargždžiai kvatoti, rodydamas paskutines pajuodusių dantų nuotrupas, o paskui, nė kiek nesumišęs, vėl ima sekti absoliučiai neįtikimas melų pasakas, kuriose daugybė pašėlusių paradoksų ir nemalonių vidinių prieštaravimų, apie savo nuotykius per kinų pilietinį karą, apie aukso kontrabandą Magribo valstybėse ir apie tai, kaip užmigęs per audrą Alžyro dykumoje, o atsibudęs jėzuitų vienuolyne Peru.

Taip atrodo jo būtis. Daktaras jam prieš akis vis labiau gūra. O svečias neduoda jokio ženklo. Jį apima nuojauta, jog tas, kurio ieško, yra labai toli, ir todėl su daktaru susijusios viltys vis stiprėja...

Birželio pradžioj, prieš pat cirkui išsikraustant, daktaro dvasinė sveikata dar pablogėja. Dabar jis apskritai nieko neprisimena. Pamiršta netgi asistento įsipareigojimus peilių svaidytojui Osianui ir kada cirkas turi leistis į Miuncheną, kur laukia nauja sutartis. Užtat vieną vakarą Josefas Rubašovas randa jį viešbučio kambaryje vieną, be rėksmingos blizgučių uniformos, pudrinių ir ratuoto peilių svaidymo skydo, nes cirkas, nutraukęs kontraktą, išvažiavęs be jo.

Jis pasakoja lėkštą anekdotą, neva girdėtą iš sero Frensio Dreiko, ir senovine Estramaduros šnekta, kuria kažkada kal-

bėjo užkariautojai, niūriai nupiešia šaškių partiją, tvirtindamas, jog ją pralošęs Švedijos karalienei Kristinai, pabėgusiai į Romą po persivertimo į katalikybę. Paskui átsidūsta, nutyla ir dėbso į tolį ką tik nugalabytos žuvies akimis.

Josefą Rubašovą apima begalinė neviltis. Jis verkia ir plūstasi. Purto daktarą už senų pečių, maldaudamas jį kaip nors atsipeikėti. Grasina jam, skaldo antausius ir tampo palaidą kupros krokodilo odą. Bet daktaras atsako tik somnambulišku gurgesiu ir linksi sau pačiam nelyginant pritartų kažkieno poelgiui nematomoje tolimos praeities pantomimoje, kur viskas galima, o chronologija neegzistuoja.

Josefas jį palieka, su savo kardu ir užmarštim ir tramvajum nusigauna į niūrų kvartalą miesto centre ir ten, visai nuleipęs, susiranda atvirą restoraną ir pirmąsyk per daugelį metų pasigeria.

Jį kamuoja mintis, kad Paracelsas kažkur giliai po savo griuvėsiais nešiojasi jo mįslės raktą, nes suvokia jį tarsi palaidotą pačiame jūros dugne, iš kur jo negalima ištraukti. Keikia jį. Keikia savo likimą. Yra girtas ir nori vemti. Jaučiasi it vabzdys.

Išsvirduliuoja gatvėn. Nusiplėšia uniformą – daugiau jos nebereikia. Jis pavargo nuo jų maršų, kovos dainų ir muštynių alaus palapinėse. Pavargo nuo jų pigios atsinaujinimo ir jėgos imitacijos ir daugiau nebepajėgia.

Galų gale nusiramina. Sugrįžta daktaro viešbutin. Jį veja paskutinė viltis. Kad daktaras kaip nors prabus, kad kaip nors vėl prisimins ir įduos jam vedančiąją giją.

Tačiau daktaro nebėra. Ir kiek pašūkčiojęs bei patampęs trissyk iš vidaus užrakintas duris, jis atsiveda portjė, kad jas iškeltų.

Kambarys tuščias: kardas dingęs, dingę jo drabužiai ir perkrypęs kelioninis lagaminas, o langas užsklęstas ir užkaltas, beje, iš vidaus.

Ir vėl jis, tarsi mostelėjus paslaptinga burtininko lazdele, pranyko.

Filipo Bulerio liokajus

– Mielas pone Štilmanai, už šią antikinę mezuzą jums duodu šešiolika markių ir nė pfenigo daugiau... Kaip?.. Antikvariato kataloge per keturis šimtus? Bet negi nesuprantat, Štilmanai, kad šiais laikais rinką lemia pirkėjas, ne pardavėjas. Man labai gaila, bet daugiau pasiūlyti negaliu. Mes čia skęstame daiktuose. Apsidairykit! Visa jūra dulkėtų rankraščių ir paauksuotų Mišnos nuorašų iš aštuonioliktojo amžiaus. Kas šiandien benori pirkti dramblio kaulo šofarą? Arba sidabrinį maudymosi ryką iš užkaltos mikvos? O kur rinka? Kasnakt ateina žmonių ir iškelia mane iš lovos su pižama, kad atsikratytų šeimos brangenybių. O pirkti? Ar bent kas nori pirkti? Aš atsiprašau. Negaliu daugiau užkelti nei iki šešiolikos.

Sendaiktininkas Rotas suskaičiavo pinigus iš kasos aparato.

– Tebūnie šešiolika penkiasdešimt, Štilmanai! Imkite juos arba eikite kitur. Jei apskritai rasit kitą prekeivį, pasiruošusį turėti su jumis reikalų, taip sakant.

Rabinas paėmė pinigus ir užsikišo už savo palto klostės.

– Aš turiu ir arką, – tarė jis. – Itališką šešioliktojo amžiaus, pagamintą Benvenistės rabinui Isacharui Dovui Rokachui iš Krokuvos.

– Arką! Kam man arka?

– Šiuo atveju ne pinigų klausimas, Rotai. Bendruomenė mano, jog turime ją saugiai padėti. Mes išpirksim pagerėjus laikams.

– Čia nėra vietos žydų arkoms! Jei turėtumėt sidabrinių žvakidžių, Štilmanai, arba auksinių Toros ritinėlių, aš susidomėčiau. Duodu penkiasdešimt pfenigų už gramą sidabro ir septyniasdešimt penkis – už aukso.

– Septyniasdešimt penkis pfenigus už auksą?

– Rinka pirkėjo. Štai pažvelkit į mano padėjėją... rusą Rubšovą ar Rubaslovą! Ar žinot, už kiek jis dirba? Už valgį dusyk per dieną, o penktadieniais trissyk, kad išgyventų šventadienius. Nūnai negali kelti reikalavimų, jei neturi sutvarkytų dokumentų. O kad jums reikia plaukti laivu į Ameriką, tiesą sakant, ne mano problema. Man labai gaila. Beje, o kodėl nepasiliekat? Daugybė žmonių pasiliko. Imkim kad ir fechtuotoją... kuo jis ten vardu... Majeris?

– Mums nebeleidžiama dirbti, Rotai. Mes negalime mokyti. Negalime pirkti vokiečių krautuvėse ir negalime turėti savų. Nebegalime turėti vertingų daiktų ar grynųjų pinigų daugiau nei keletą varganų markių... netgi negalime laikyti naminių gyvūnų, dargi šuns!

– Ką aš galiu padaryti, Štilmanai? Atidaryti šunidę? Ar galėčiau ką nors padaryti vienas? Šiais laikais geriausiai laikytis santūriai. Ir ar verta priminti, jog ir aš šią akimirką nusižengiu įstatymui apskritai iš jūsų ką nors pirkdamas. Ar tą menką faktą, kad jūs mano antikvariate apsilankėt vidurnaktį, ir aš rizikuoju. Jei mus pamatytų policija, abu sėstume į pataisos namus. Gal manot, jog tokiomis sąlygomis galiu būti filantropas? Ir pakloti jums keturis šimtus markių už daiktą, kurio galbūt netgi neparduosiu? Ar tyčiojatės iš manęs čia stovėdamas?

– Ne, bet...

– Beje, visų pirma esu skudurininkas. O tokių dalykų nesuprantu. Žydų kultūros daiktų ir sinagogų arkų su maldų skambalėliais. Mane domina skudurai. Šiais laikais apsimoka tik skudurai... ir galbūt auksas.

Rabinas mėgino dar šį tą pasakyti, bet paskui nutilęs nuėjo prie durų. Susilenkęs pusiau bėgom dingo tamsoje.

Laukdamas žinios iš Filipo Bulerio, jis vertėsi kaip skudurininko padėjėjas. Kiekvieną dieną apsukdavo savo ratą per Vidurinio Berlyno užpakalinius kiemus. Rankiodavo senus drabužius ir batus, žmonių praeities pusdykes prekes, o vakare išversdavo vežimą Roto sandėlyje ir klausydavosi jo nešvarių sandėrių.

Jis laikėsi tyliai. Būdavo paniuręs ir uždaras, nes viduje kovėsi su užmarštim, o nelabai seniai keistoje Tyrgarteno viloje vos neišėjo iš proto. Tuo metu ir užsileido barzdą. Norėjo atrodyti senesnis. Norėjo, kad išvaizda derėtų prie prastos atminties.

Su liūdesiu stebėjo, kaip blėsta atsiminimai, išnyksta detalės, spalvos ir visos smulkios ypatybės, kurios suteikdavo jiems asmenybės bruožų. Jis nebeprisimindavo detalių, o ar ne detalės yra kiekvieno vaizdo pagrindas?

Kartkartėm užmesdavo tinklą praeities kūdron tikėdamasis sužvejoti keletą detalių, kurios padėtų atkurti dylantį vaizdą. Nes kas belieka, išskyrus šią beviltišką kovą?

Be atminties, mąstė, jie niekas – vien instinktų ir poreikių ruporas; nykūs, šaknų neįleidę medžiai, akimirkos impulsų varomas švokščiančios žmogienos gabalas, gyvenantis vien dėl peno ir oro.

Vieną naktį, Rotui uždarius savo krautuvėlę, jis nusileido prie Hamburgo biržos. Rozentalio gatvėje priešais smuklę stovėjo keletas uniformuotų vyrų. Einant pro šalį, jie apsvaidė jį keiksmais. Jam tai buvo nė motais. Tedaro, ką nori, pamanė. Jie irgi susens; ir juos pasivys užmarštis ir smogs į silpniausiai pritvirtintą sparną.

Bet toliau žingsniuodamas pro Monbižu parką pastebėjo, kad jie seka iš paskos. „Žydas!“ – išgirdo šaukiant. Kažkas paleido

į jį butelį. Jis žingsniavo toliau. Kažkas bėgte jį prisivijo ir trenkė kumščiu į nugarą. Jis parkrito.

Jie užvirto ant jo. Rėkė ir keikė. Jis nesipriešino. Už pusės kvartalo, pastebėjo, stovėjo du policininkai. Jie žvelgė kiton pusėn. Vaikigaliai pakėlė jį už plaukų. Vienas žirklėmis nukirpo barzdą. Sudraskė drabužius. Jis išgirdo kažką garsiai ir beprotiškai juokiantis – tai buvo jis pats.

Policininkai priėjo.

– Paleiskit jį! – suriko.

– Ką?

– Paleiskit jį, po velniais!

– Kodėl? Tai žydpalaikis.

– Paleiskit, vaikinai! Netoliese šulas!

Ir taip gauja išsiskirstė ir išnyko tamsioje Berlyno naktyje, o atsistojęs jis pamatė begėdiškai šypsančius du policininkus, o už jų, prie automobilio, visa šventine uniforma su blizgančiais medaliais jam mojo furjeris, generolas Višas.

– Rubašovai, kvaily, – prašneko Višas jiems riedant tuščiomis gatvėmis. – Tave galėjo nudobti. Vaikščioti vidurnaktį su barzda kaip žydui! Kam to reikia?

– Nežinau, furjeri.

– Nežinai? Tai ne atsakymas. Viešpatie... Susipažink su mano draugais – ponais Buleriu ir Braku.

Ant užpakalinės sėdynės sėdėjo du vyrai. Jis paspaudė jiems rankas.

– Pasižiūrėk į veidrodį, Rubašovai, – nė vienos sveikos drapanos. Jei iš pradžių nebuvai panašus į žydą, tai dabar esi.

Višas, pastebėjo jis, vis dar turėjo kvailą įprotį per stipriai kvepintis. Šįsyk nuo jo dvelkė kitu aromatu – ambra.

– Jokio pavojaus, – toliau šnekėjo Višas. – Kai kalbama apie senus karo metų ginklo brolius, tai lengvai sutvarkoma. Pas-

kutiniais metais man suteikti nauji įgaliojimai, Rubašovai. Užtat skelbiu tave garbės arijum.

Vienas vyrų ant užpakalinės sėdynės palinko į priekį. Tai jį vadino Buleriu:

– Mūsų draugas Eichmanas sako, kad turėtume juos visus pasiųsti į Madagaskarą. Kad galų gale gautume čia namie ramybę. Ir šitas žmogus žino, ką kalba, jis važinėjo ten darbo reikalais ir moka jų šneką.

– Ar gali kas nors man paaiškinti, – įsiterpė Brakas, – ką išties jiems čia veikti? Mūsų šaly? Ir dar kariauja su mumis visais frontais. Visais frontais ir visomis priemonėmis. Netgi su vaikais. Tasai Griunspanas, apie kurį neseniai tiek daug kalbėta... jis buvo ne vyresnis nei septyniolikos.

– Net mūsų Viešpatį Jėzų Kristų bandė nužudyti, – pridūrė Buleris. – Ir to negana: jie tvirtina jį buvus žydą. Žydą! tvirtina jie. Jėzus buvęs žydas!

Jie važiavo Tyrgartenu vakarinės miesto dalies link. Vairuotojas, regis, žinojo, kur vežti.

– O ar nebuvo? – paklausė Brakas.

– Anaiptol. Jėzus buvo galilėjietis. Iš Galilėjos. Rasiniai tyrimai rodo asirų kraują. Šimtaprocentinis arijas. Be to, esama teorijos, kad jo tėvas buvęs visai ne dailidė Juozapas iš Nazareto, o romėnų armijoje tarnavęs germanų kareivis. Germanas, vardu Pantera, turėjęs meilės ryšių su šventyklos kekše Marija. Atrastas netgi jo kapas čia, Vokietijoje.

Višas išsitraukė užrašų knygutę. Kažką užsirašė ir įsižiūrėjo į savo braižą pro monoklį.

– Tai, ką išvydai tuose vaikinuose, – tarė Buleris, – buvo ne kas kita kaip rasės instinktas. Ar esi girdėjęs apie rudąsias žiurkes, Rubašovai? Kiekvienoje tupykloje rudoji žiurkė įveikė juodąją, paprasčiausiai todėl, kad buvo gyvybingesnė.

– Ar galiu tau kuo nors padėti? – paklausė Višas nesuvokiamai liūdnu balsu. – Ar tau reikia pinigų?

Jis papurtė galvą.

– Darbo? Sinekūros užmirštame departamente? Pasitikėk senu pažįstamu. Trys norai, Rubašovai! Mano padėties žmogui nėra nieko neįmanomo!

Jie sustojo priešais vilą nuošalioje Tyrgarteno gatvėje. Višas atidarė duris, ir jie užlipo laiptais į tamsiai paneliuotą konferencijų salę.

– Jūsų labai įdomios formos kaukolė! – šūktelėjo Buleris klastelėdamas fotelin. – Jūs – vokietis, nors iš rytų, ar ne? Iš Zybenburgo, spėju. O frenologija, pone, vienas įdomiausių užsiėmimų.

Brakas pritariamai linktelėjo.

– Tu teisus, Filipai, jo neginčijamai įdomi kaukolės forma. Nuostabi. Puikiai nulipdyta. Nesuprantama, kaip jį galėjo palaikyti žydu. Bet tamsoje visko pasitaiko.

– Jei neprieštarausit? – tarė Buleris, traukdamas iš portfelio matuoklę. – Aš visad nešiojuosi įrankį, jei kartais netikėtai sutikčiau kokį įdomų kaukolių pasaulio egzempliorių.

– Atkreipkite dėmesį į dailią tiesią nosį, – toliau kalbėjo jis, matuodamas psichografu, – ir nepaprastai plonas gražios formos lūpas. Ar gražią sprando kreivę iki pakaušio ir grakščias ausis. Jūsų proseniai tikriausiai buvo ordino riteriai? Džiaukitės, jaunuoli. Jūs kone grynarasis!

– Mes kuriame projektą, kuris galbūt jus sudomins, pone Rubašovai, – tarė Brakas. – „Gyvybės versmės programa“.

– Žinoma, reikia mėgti arijiškas moteris, – nusišypsojo Buleris. – Ir patiems būti prašmatniems egzemplioriams. Tai pagrindinė sąlyga norint išlaikyti gryną rasę. Jūs, Rubašovai, galbūt esat mūsų žmogus? Ideali kaukolės forma. Karo veteranas. Apdovanotas už drąsą mūšio lauke. Ir nė įdrėskimo po vaikinų užpuolimo. Jūs, regis, iš patvariausios medžiagos. To mums ir reikia. Brakai, atvesk mūsų įnamį!

Brakas pradingo galiniame kambaryje. Iš ten girdėjosi su kažkuo šnekantis – tyliai, bet įsakmiai. Po valandėlės sugrįžo, už rankos vesdamasis mažą berniuką.

– Tai Heincas, – tarė Buleris. – Gimęs vienoje mūsų sodybų. Labai vykęs egzempliorius.

Berniukas vilkėjo pižamą. Įtemptai mirksėdamas šviesoje, jis iškėlė ranką partiniam pasisveikinimui.

– Įsižiūrėk į mažąjį Heincą. Tai labai įdomu. Jo tėvas – Sudetų vokietis. Motina – Rumunijos vokietė. Nuostabu, kaip puikiai kraujo grynumas išsilaiko tremtyje. Ar šis ženklas nepatvirtina mūsų teorijos?

Berniukas nusižiovavo. Šviesūs plaukai buvo susivėlę. Jis ėmė čiulpti nykštį.

– Nekvailiok, Heincai, – subarė Buleris. – Argi kareivis čiulpia nykštį? Taip elgiasi tik mergaitės.

Jis mostelėjo Brakui ir šis išsivedė berniuką.

– Ar tai tave domina? – paklausė. – Instinktas man sako, jog tu – mūsų žmogus. Nedvejok, Rubašovai. Tai puikus gyvenimas!

Buleris atsistojęs priėjo prie knygų spintos, išsitraukė nuotraukų albumą.

– Pažvelk, – paragino. – Štai čia nuotraukos iš vienos mūsų sodybų. Naujagimis nuotraukoje – Heincas. Jį žindo motina. Tėvo, Sudetų vokiečio, su jais nėra. Jis gretimam kambary.

Buleris vertė lapus. Vieną puslapį dengė didžiulė nuotrauka. Mažuose gardeliuose ant lovų sėdėjo nuogi vyrai. Ant sienų kabojo karščio diagramas primenančios lentelės. Ant naktinių staliukų stovėjo gėlių puokštės. Virš lovų kabojo įrėminti valstybės vadovo Himlerio portretai.

– Štai mūsų vaikinai, – tarė Buleris. – Matai, kokie stiprūs vyrai. Rasiškai susipratusi rugiaplaukė kareivių medžiaga. Bet jokių pasimėgavimų – juk ne viešnamį laikome už surinktus mokesčius. Devintoje salėje apvaisinama. Mes matuojame mote-

rų gimdos temperatūrą, ir kai jos vaisingiausios, atsiunčiame čionai. Šie vyrukai gali apdoroti tuziną per dieną.

Jis atvertė kitą puslapį. Sode darytoje nuotraukoje po skėčiais pietavo būrelis jaunimo.

– Vos moterys pastoja, perkeliamos į kitą pastatą. Tuomet atvyksta naujos kaip kad čia. Mes leidžiam joms savaitėlę pabendrauti su vaikinais, prieš panaudodami. Svarbu sukurti tinkamą nuotaiką, Rubašovai. Rūpinamės, kad jos gautų visa geriausia. Gero maisto. Puikaus vyno. Gaivaus oro ir mociono. Šitaip niekad nepritrūks prieauglio. Heinco pulkelis, pavyzdžiui, vienas geriausių.

Buleris užvertė albumą.

– Taip sakant, Rubašovai, – pridūrė, – tik duok mums ženklą. Višas sako, jog tu – ypatingas žmogus.

Buleris paskambino tarnų varpeliu, ir į kambarį įžengė liokajaus drabužiais apsirengęs vyriškis su šampano padėklu rankose. Visus apdalijęs gėrimais, galiausiai su paskutine šampano taure ant padėklo sustojo priešais Josefą Rubašovą.

Ant vyro veido, pastebėjo jis, visai nebuvo mėsos ir odos. Jis žvelgė į kaukolę, kuri labai meiliai jam nusišypsojusi tarė:

– Prašom, pone!

Josefas dusyk mirktelėjo. Bet dabar priešais jį stovėjo įprastas žmogus, tarnas, liokajus, kuris lankstydamasis išėjo iš kambario. Jis atsigręžė į kitus. Jie buvo įsitaisę odiniuose foteliuose. Brakas nusitraukė aulinius, o Višas užsidegė cigarą. Norėjo jų paklausti: „Ar nematėt? Ar jį pažįstat, galbūt tai pažįstamas?“

– Nueik pas vairuotoją, Rubašovai, – kreipėsi Višas, ir jo balsas vėl pasidarė labai liūdnas, – ir pasakyk jam, kad parvežtų tave namo, ir užrašyk adresą Buleriui. Tu nori išsidanginti iš Berlyno, ar ne? Šitai turbūt sutvarkysim, Filipai?

Jis išsitraukė iš kišenės užrašų knygutę ir kažką užsirašė. Nuo jo smarkiai padvelkė kvepalais.

Buleris linktelėjo.

– Sutvarkysim, – atsakė šypsodamasis. – Man rodos, mes tave, Rubašovai, sudominsim kitu projektu. Iš tikrųjų tai labai įdomu...

Ir taip jis davėsi vežamas per naktį, kupinas blogos nuojautos. Jo mintys slidinėjo ir šlifavosi, bėgo ir ropojo lyg pergąsdinti kirminai, kol jis rado vairuotojo apybraižas užpakaliniame veidrodėlyje.

– Ar galėjai ko nors kito tikėtis? – išgirdo jį sakant. – Pradrėsk ploną civilizacijos lako sluoksnį, ir kas išlįs? Žvėris mumyse!

Jis negalėjo įžiūrėti detalių, regėjo tik kepės į apvalų sėdantį namą panašią formą ir liūdnų akių spindesį iš tamsos.

– Žmogus nešioja savo kilmės istoriją kumščiuose, ar ne? Kas žino, apie ką iš tikrųjų čia kalbama. Grynus instinktus?

Ir vėl jis atpažino svečio vežiką iš šimtmečio pradžios, o gal ir neatpažino, nes vyro balsas tuo pat metu buvo toks metalinis ir tolimas, lyg sklistų iš surūdijusios jo paties atminties slaptynės ar visai ne atminties, bet iš kažkokios sufabrikuotų atsiminimų kriptos, iš kito žmogaus fantazijoje aidinčių artefaktų.

Dabar jie važiavo per centrą: gatvių žibintai pažerdavo pro langus savo šviesos rykštes, bet visad nepakankamai ilgai ir jis nespėdavo įžvelgti vyro veido.

– Prasti reikalai... pone Rubašovai? Ar ne taip? Rubašovas?

– Taip, Rubašovas... Josefas Rubašovas.

– Istorijos barometras rodo artėjančią audrą. Ne, to negana. Netrukus įsisuks uraganas.

Vairuotojas užsidegė cigaretę ir ji apšvietė jo odą – melsvą, nenatūraliai melsvą.

– Juk tai apskritai visai nesvarbu? Greičiausiai žmogus gauna, ko nusipelno? Toks gyvenimas: mes nekreipiame dėmesio.

Jis sustojo po Kopenplaco platanais. Dabar Josefas Rubašovas pamatė, jog tai tas pats žmogus, tas pats liokajus, kuris apdalijo juos šampanu konferencijų salėje.

– O gal aš per toli žengiu? Perdedu?

Juos pasiekė praeinančių kareivių balsai, iš kažkur raitėsi dūmai, virš kvartalo pleveno aitrus gaisro kvapas, o gal ir ne, nes jis nebepasitikėjo savo pojūčiais.

– Kaip man jį rasti? – paklausė.

– Apie ką kalbate, Rubašovai?

– Jūs žinot apie ką...

Liokajus šyptelėjo.

– Įsidarbinkit, Rubašovai... įsidarbinkit pas ponus Bulerį ir Braką.

Liokajus atidarė jam duris.

– Mes dar pasimatysim, – pasakė. – Kai praūš audra, pone Rubašovai. Patikėkit – mes dar pasimatysim.

Ketvirtasis užnugario padalinys

– Baronienė fon Lauzic, – tarė Buleris rodydamas moteriškę, – viena iš dar visai neseniai joje gyvenusių asmenų. Labai įdomus atvejis, vienas įdomiausių, pasitaikiusių mano profesinėje veikloje. Iš tikrųjų ji vardu Margaretė Barš. Kilusi iš paprastos Kotbuso apskrities žemdirbių šeimos. Iš tėvo pusės – sorbų šaknys, bet tai nieko nepaaiškina...

Senoji tyliai sėdėjo ant palatos gulto. Buleris nuvilko tramdomuosius marškinius, bet ji tebelaikė rankas ant krūtinės, lyg dar nuo jų neatpratusi. Virtas susidomėjęs ją stebėjo.

– Kas dabar su ja negerai? – paklausė.

– Jai nėra demencijos, – atsakė Buleris. – Jokių senatvinių sutrikimų, kiek galėjom nustatyti. Asmenybės susiskaidymas, regis, irgi išnykęs. Dabar tik kalbos sutrikimas – sumaištis žodžių ir jų konotacijų gelmėse.

– Smegenų pažeidimas? – paklausė Virtas, duodamas Josefui Rubašovui ženklą užsirašyti.

Buleris apžiūrėjo vaistų buteliukus ant jos staliuko.

– Ilgainiui mes ją gerokai ištyrėme, – pasakė. – Bet vargu ar galime ko nors iš jos išmokti. Žinoma, tai esminė psichiatrijos problema, ar apskritai galime ko nors išmokti? Juk ir toks gyvenimas kažkuo naudingas. Kokia daugiau prasmė?

Jis meiliai paglostė moteriai plaukus ir atkišo stiklinę vandens.

– Ką laikai rankoje, Margarete? – paklausė. – Kaip vadinasi tai, ką geri?

– Langas, – rimtai atsakė moteris, žiūrėdama į stiklinę.

– Tai vadinasi stiklinė... ne langas.

– Langas, – pakartojo moteris. Pasilenkusi ji nusiavė šlepetę. Labai atsargiai, lyg dėl to reikėtų labai susikaupti, supylė vandenį šlepetėn, iškėlė ją ir išliejo turinį sau ant galvos.

– Matot, – tarė Buleris. – Kas žino, kas dedasi Margaretės Barš sielos gelmėse? Ir vis dėlto stiklinė–langas – viena jos suprantamesnių asociacijų.

– O prieš šią kalbos kliaudą ar buvo koks asmenybės susiskaidymas? – paklausė Virtas.

– Jos likimas labai tragiškas. Šešiolikos metų Margaretė Barš susirgo psichoze. Priežastys mažai žinomos. Tvirtinta, jog per anksti mirusi motina. Jai tekę rūpintis jaunesnių brolių ir seserų auklėjimu – sunki atsakomybės našta jaunai mergaitei. Kai kurie duomenys rodo, kad vos subrendusi ji buvusi suvedžiota tėvo.

Virtas užjaučiamai linktelėjo.

– Netrukus pasirodo pirmasis iš asmenų, įsikursiančių joje daugiau nei penkiasdešimčiai metų – kažkokia baronienė fon Lauzic. Jos pirmosios ligoninės žurnale parašyta, jog asmenybės susiskaidymas buvęs toks stiprus, jog tai paveikę visą jos elgesį. Veidas tapęs išdidokas kaip kilmingos moters. Ji ėmusi vaikščioti kaip junkerių giminės moteris, itin tiesia nugara ir smulkiais žingsneliais; ūmiai pakitusi jos laikysena prie stalo. Ji netgi ėmusi šveplenti lyg kilminga dama.

– Ar šioji fon Lauzic turėjo realų atitikmenį? – paklausė Virtas.

– Keisčiausia, jog taip. Be to, Margaretė Barš žinojo jos istoriją kaip savo penkis pirštus, dėl to visas šis reikalas gana kraupus. Baronienė Katerina fon Lauzic, ponai, buvo paskutinė moteris, sudeginta kaip ragana ant laužo Aukštutinėje Silezijoje.

Margaretė Barš apie ją žinojo viską. Jos gyvenimo detales. Kaip atrodę paveldėto dvaro kambariai. Kokią muziką vertinusi. Smulkiai apsakydavo, su kuo ji susitikdavusi ir bendraudavusi ir apie ką būdavo šnekama to laiko bajorų aplinkoj. Ji papasakojo apie ryšius su jaunu gerbėju, kažkokiu grafu Pfeiferiu ir su jos žindyve lenke, protinga senute, vėliau padariusia tam tikrą įtaką kaltintojų kalboms per procesą. Surinkus žinių, pasirodė Kateriną fon Lauzic, kaip ir Margaretę Barš, vaikystėje buvus prievartaujamą tėvo. Skandalas panaudotas procese prieš ją: velnio padedama, tvirtinta, ji užnėrusi kilpą ant savo meto šaknų... Margaretė Barš netgi nupasakojo patį teismą ir jo kulminaciją – fon Lauzic apvalymą ugnimi. Papasakojo su siaubinga daugybe detalių, kokius skausmus ji kentusi ir kaip lydęsi riebalai po oda, kaip ši skeldėjusi nuo nepaprasto karščio. Nupasakojo degančios žmogaus mėsos smarvę. Baisu, ar ne?

Virtas davė ženklą Josefui Rubašovui liautis užsirašinėti.

– Pirmą kartą atsigulusi ligoninėn, – toliau dėstė Buleris, – ji pareiškė gydytojams, jog baronienė fon Lauzic buvusi benamė siela ir todėl ji jos pagailėjusi ir įsileidusi į savo kūną. Paskui gulėjo kitose ligoninėse – Baucene, Heidelberge, Štetine. Bėgant metams, jos akumuliuotų asmenybių vis daugėjo. Vienais metais tai buvo eigulio sūnus. Kitais ji virto siuvėja. Tačiau Katerina fon Lauzic joje gyveno visą laiką. Slaugos namų darbuotojai ilgainiui ėmė ją vadinti Katerina vietoj Margaretės. Beje, ir dabar taip vadina. Žodžiu, ji čia – baronienė.

Moteriškė susijuokė ir mirktelėjo kažkam kampe. Ten nieko nebuvo – tik plynas veidrodis.

– Bet dabar ją vargina kitokie sutrikimai? – paklausė Virtas.

Buleris linktelėjo.

– Juk ji vartojo visų šitų asmenų kalbą. Eigulio sūnaus kalbą. Aštuonioliktojo amžiaus baronienės. O būdama siuvėja šnekėdavo it prisikišusi burną adomųjų adatų. Galiausiai visi

šie balsai ėmė gožti jos pačios kalbą. Dabar niekas nesupranta, ką ji sako.

– Kapas, – tarė moteriškė rodydama Bulerio stetoskopą. – Kapas! – Ji labai liūdnai susijuokė.

– Ankstesniais laikais ją tikriausiai būtų sudeginę ant laužo, visai kaip baronienę fon Lauzic. Bet ką su tokiomis būtybėmis daryti šiandien? Pakvaišėlėm? Šiltos ir šaltos vonios? Jos nepadeda. Ji nepagydoma.

– Tai naudos klausimas, – atsakė Virtas vartydamas moters žurnalą. – Ar ji gali būti mums naudinga? Ir jei daugiau tokių gimtų; ar gali jos kada nors duoti naudos? Juk daugelis šių ligų turbūt paveldimos.

– Visai lyg raganos, – tarė Buleris, – kaip kad raganų amatą – aiškiaregystę, gydymo žinias – iš motinos paveldėdavo duktė. Bet šiandien jos beprotės. Šiandien raganos tūno beprotnamy. Ką su jomis daryti?

Buleris vėl apvilko moterį tramdomaisiais marškiniais. Ji nesipriešino, tik linktelėjo jo stetoskopui kartodama žodį „kapas“.

– Ponai, – kreipėsi Buleris, – mums likę ne itin daug laiko. Siūlyčiau eiti toliau. Esama dar kelių pacientų, kuriuos norėčiau parodyti jums prieš išvažiuojant.

Jie žengė durų link. Senoji moteris jiems liūdnai linktelėjo. Mėgino kažką pasakyti, bet žodžiai jai sukosi it karuselėje ir niekaip negalėjo nutverti reikiamo.

– Sutinku su tavim, Filipai, – suburbėjo Virtas jiems einant koridorium. – Iš tikrųjų tragiška – ir to niekad neturim pamiršti, – kad šie žmonės, nors tai ne visad matyti, kenčia. Ir net jų giminės kenčia, nors vargu ar prisipažintų viešai.

– Tikra teisybė, Virtai. Niekad neturim pamiršti šių būtybių ar jų giminių kančių. O kitas dalykas, apie kurį reikėtų kalbėti atviriau, – tai slaugos brangumas. Psichiatrija per metus valstybei kainuoja milijonus. Už šią sumą per biudžetinius metus ga-

lėtume išdalyti 20 000 vedybinių paskolų po 10 000 reichsmarkių. Arba pastatyti 1500 viengungių nakvynės namų. Arba 2000 naujų butų. Arba 150 naujų karo ligoninių. Juk vyksta karas, ponai, to irgi negalim pamiršti.

„Ketvirtasis užnugario padalinys. Gydyklos" – buvo atspausta Virto vizitinėje kortelėje, bet kam skirtas pats projektas, jis ne visai susigaudė. Kiek galėjo suvokti, tai buvo kažkaip susiję su psichinių ligonių priežiūra ir nukreipta į sergančiųjų sunkia senatvine demencija ir chroniška šizofrenija skyrius. Tačiau gydyklose jie lankė ir kitokius ligonius – mongoloidus ir epileptikus, paranojikus ir turinčius fobijų, taip pat keletą sergančių karo psichozėmis bei gavusių šoką nuo granatų. Šitiek jis galėjo suprasti rašydamas užrašus Virtui arba jį lydėdamas į ligoninių kontoras benzino talonams ir kilometražo tabeliams užpildyti.

Galbūt buvo mėginama sutaupyti pinigų ir slaugą padaryti efektyvesnę? Arba visuomeninį sektorių susieti su karo ekonomija? Jis to gerai nežinojo. Mat projektas buvo labai slaptas. Daugybė antspauduotų dokumentų ir įslaptintų memorandumų. O ir pats Virtas nebuvo šnekus.

Likimas jo neskriaudė, galvodavo jis. Pasaulis supaprastėjo iki poros vairavimo technikos operacijų, nesudėtingų sekretoriaus užduočių ir ramaus žavėjimosi Vokietijos kraštovaizdžiu: upėmis, ežerais, lygumomis ir Alpėmis – visa tai jis gavo išvysti, nes kiekvieną savaitę jie nuvažiuodavo didžiuoju Vokietijos reichu keletą šimtų mylių ir tiek pat atgal iki pataisos namų, kur Virtas turėjo kontorą ir naktimis slapta susitikinėdavo su sveikatos apsaugos biurokratais. Projektas buvo pavaldus Berlyno kontorai, kuriai vadovavo Buleris su Braku. Vienodais laiko tarpais jis susitikdavo su jais gydyklose.

Vyresnysis policininkas Virtas buvo stambus raumeningas vyras iš prigimties nuožmaus veido, kartais mirtinai gąsdinančio

psichinius ligonius, ypač paranojikus – dėl to jis, regis, nuoširdžiai gailėjosi. Jis ramindavo juos plekšnodamas per nugarą, tuo pat metu matavo jų ausis ir kaukoles visiškai taip, kaip tai darė Buleris Rubašovui Berlyne. Šiaip daug nešnekėdavo. Sėdėdavo tik ant užpakalinės sėdynės ir pildydavo savo tabelius, o kartais užsisakydavo skubų pokalbį su Berlynu. „Tai dar tik planuojama, – tebuvo tiek jo žodžių apie darbą. – Pamatysi, kai viską baigsim."

Ir taip jie riedėjo naujais Vokietijos plentais, matydami žalumą ir tokį grožį, jog Josefui Rubašovui buvo sunku įsivaizduoti kažkur už horizonto vykstantį karą.

Anksti antrųjų karo metų rudenį jie apsilankė Heseno gydykloje. Ji buvo įsikūrusi sename vienuolyne ant gražaus mieguisto kaimelio kalvos ir turėjo būti remontuojama. Jau pradėta tvarkyti naują higienos įrangą, o vietinė firma atvyko kloti naujų koklinių plytelių. Bet tą patį rytą, kai atkako Josefas Rubašovas su policininku Virtu, susirgo vienas santechnikų ir, kadangi buvo skubu, Virtas pasiuntė jį kaip parankinį.

Dvi dienas jis padėjo remontuoti prausyklą, o Virtas posėdžiavo su inspektuoti atvykusiu Buleriu. Jie paklojo naujas juodų ir baltų plytelių grindis, o sienas paliko visiškai baltas. Iš gretimos patalpos įtraukė švininį vamzdį su skylutėmis ir pritvirtino prie sienų per metrą nuo grindų. Josefas Rubašovas neprieštaravo šiam rutinos pertrūkiui: priešingai, jam buvo malonu dirbti rankomis.

Po dviejų dienų darbas buvo baigtas. Tuomet Buleris išdygo su pyragaičiais kaip padėka už pagalbą: jie susėdo ant tviskančių naujų koklinių grindų ir ėmė šnekučiuotis. Beje, konstatavo jis, visi jie priklausė tai pačiai laimingai atleistųjų nuo karo tarnybos giminei. Buleris su Virtu todėl, kad turėjo užduočių ketvirtojo užnugario padalinio kanceliarijoje, o slaugos namų per-

sonalas, kad buvo čia atsiųstas sutvarkyti šalies psichinių ligonių globos.

Atėjo žiema. Vokietijos lygumas nuklojo baltas žėrintis sniegas. Karas buvo aprimęs. Vakaruose, izoliuoti savo saloje, priešinosi tik anglai. Virtas pareigingai vykdė savo užduotis, ir kelionės taip išsiplėtė, jog dabar jie praleisdavo kelyje ištisas savaites. Iš Berlyno pasiekė nauji nurodymai: ligonius reikėjo sutelkti didesnėse gydyklose ir šeimos įpareigotos pranešti apie vaikus su psichine negale.

Taip slinko savaitės – taip bėgo laikas tarsi kraštovaizdis už langų. Ir jei kas būtų pasiteiravęs Josefo Rubašovo apie jo gyvenimą tą žiemą, greičiausiai kaip atsakymo būtų susilaukęs tik šypsenos. Likimas, mėklino jis, jo neskriaudė – galbūt nesėkmės baigia nuo jo nusigręžti...

Balandžio vidury jie vėl nukako į Heseno gydyklą patikrinti naujos įrangos. Buleris su Braku taip pat prisidėjo kartu su kukliu vyriškiu, vardu Brantas, visa SS uniforma, pakviestu ten žvilgtelėti į ligoninės rutiną. Buleris nusivedė juos į laukiamąją salę priešais gydytojo priimamąjį. Buvo graži giedra diena, prisimins jis vėliau. Ligoninės parke išsiskleidė hiacintai, o ant stogų tirpo sniegas. Heseno dangumi traukė pulkelis grįžtančių paukščių. Brakas ir Virtas susišnabždėjo su kukliuoju Brantu, ir Buleris pasiūlė Josefui Rubašovui cigaretę. Staiga jie nutilo. Iš kiemo, kur sustojo du autobusai, pasigirdo riksmai. Ir štai atsidarė laukujės durys ir įžengė dvi medicinos seserys, lydimos trijų dešimčių ligonių.

Jų čia buvo įvairiausių rūšių, spėjo pagalvoti Josefas Rubašovas, senatvės silpnapročių ir sergančių psichozėmis, vaikų, senelių, moterų ir vyrų. Tarp jų ir graži senoji moteriškė Margaretė Barš, pasiklydusi kalbos ūkanose. Ji parodė laukiamojoje salėje sieną priešais ir drebančiu balsu ištarė: „Šaukštas!“ Išro-

dė kambaryje ir daugiau daiktų, bet visus pavadindavo kitais vardais, nes kažkur jos viduje visi pasaulio daiktai ir konotacijos vis dar buvo sumišę ir perlieti į naujas formas pagal slaptą, jai vienai suvokiamą šifrą.

Pacientai verkė, o kurie ne kurie laikėsi viens už kito lyg bandytų apsisaugoti. Jis atkreipė dėmesį, kad jie aptaisyti vienodais baltais popieriniais marškiniais, o prie jų riešų karojo mažyčiai lapukai su užrašytais vardais ir gimimo duomenimis. Po valandėlės Buleris atitraukė priimamojo uždangą, ir vienas po kito jie suėjo, kad būtų pasverti ir išmatuoti.

Josefas Rubašovas visa tai girdėjo pro plonas sienas. Girdėjo, ir kaip trakštelėdavo fosforo blykstė fotografuojant juos iš trijų pusių, ir ramų bei malonų Bulerio balsą, kai jis taškeliu pasižymėdavo juos gimimo datų ir ligų diagnozių sąraše.

Jie sugrįžo į laukiamąjį. Dabar buvo nuogi, o kai kuriems ant nugaros buvo išpieštas mėlynas rašalo kryželis. Slaugytojas atidarė duris į prausyklą, kurią Josefas Rubašovas buvo padėjęs sutvarkyti, ir Brakas nuvedė juos laiptais žemyn. Paskui paliko ten, apačioj, ant tviskančių grindų, ištarė keletą meilių raminamų žodžių ir uždarė duris. Josefą supurtė drebulys, staigi siaubo banga, kurios šaltinio negalėjo nustatyti.

Jis įžengė į gydytojo priimamąjį, kur palinkęs prie popierių stovėjo Buleris. Išgirdo Brantą teiraujantis apie rašalo kryželius ant nugarų ir Bulerį ramiai atsakant: „Pažymėti tuos, kurie turi auksinių dantų... be to, kai kurie įdomūs mokslui“.

Jis slankiojo lyg pastėręs – tarytum užmigdytas chloroformu ar apsuptas neregimos plėvelės, skiriančios nuo pasaulio. Apkvaišęs nuo viso to jausmo pravėrė duris į kambarį, kur du vyrai sėdėjo priešais vėliavėlių prismaigstytą žemėlapį. Aplink juos buvo pristatinėta urnų, ir užsimovę pirštines jie iš didelių skardinių kibirų pylė į jas pelenus. Buleris, pastebėjo jis, staiga atsirado jam prie šono ir itin pedagogišku balsu paaiškino:

– Labai svarbu, kad mes turim visą informaciją apie pacientus... mat neseniai gavom giminių skundą dėl vienos urnos – užuojautoje parašėme, kad pacientas mirė trūkus apendiksui, bet, mūsų siaubui, pasirodė, jog pacientui apendiksas išoperuotas prieš keletą metų. Jūs tikriausiai apsirikote, parašė jie, pelenai kažkieno kito... Taip pat pasitaikė atvejis su dviem pacientais iš tos pačios mažos Bavarijos gyvenvietės – čia įtarimą sukėlė tai, kad abiejų mirties priežastis – plaučių uždegimas. Bet mes pasimokėm. Vėliavėlių sistemą įvedėm kaip tik stengdamiesi išvengti tokių klaidų. Mes visad žiūrime, kad dviem to paties miesto pacientams būtų skirtingos diagnozės.

Jie perėjo į kitą kambarį. Prie rašomųjų mašinėlių sėdėjo keletas moterų ir spausdino užuojautos laiškus. Jam pasirodė, lyg Buleris kalbasi su juo, bet pakėlęs akis pamatė, kad kambary esama ir Branto ir kad Buleris kažką jam rodo popieriuje.

– Bendraudami su giminėmis, – toliau kalbėjo Buleris, – mes taikome trijų žingsnių sistemą: pirmiausia, vengiant netikėto apsilankymo, laiškas su žinia, kad pacientas perkeltas į kitą vietą. Laikinas perkėlimas, rašome, perstatymo darbai, deja, artimiausią mėnesį lankymo laikas nenumatytas, paprasčiausiai nesą tam galimybių. Paskui staigi telegrama, pranešanti apie mirtį. Nurodome priežastį, dažniausiai plaučių uždegimą, pareiškiame užuojautą, kartu pasiūlydami giminėms pelenus. Taigi galop išsiunčiame urną... Mes turime, jei ponas Brantas mus palydėtų, ir obdukcijos salę; su drenažo įrantomis cementinį stalą, ant kurio galima skrosti itin keistus negyvėlius...

Dabar jis girdėjo tik nuotrupas, atskirus žodžius tokios siaubingos kalbos, jog prasmė kažkur pasimetė, kalbos, kurios nebuvo, kalbos, kurios negalėjo būti, kalbos, praradusios bet kokius žmogiškus bruožus: „Mus domina ir patologiniai atvejai... matote krematorijaus bėgius ir vagonėlius... savo siaubui, esam girdėję gandų, jog kaimo vaikai vienas kitam grasina: žiūrėk,

sako jie, kad nepakliūtum į Hadamaro kepyklos krosnį... Ilgainiui beprotiška eutanazija darosi bejėgė – skopolamino injekcijos pasirodė per brangios... mes jau pažadėjome personalui po dešimt tūkstantojo paciento surengti nedidelę šventę su alum ir sumuštiniais..."

Tačiau jis nebesiklausė. Ko jam klausytis? Tai nesuvokiama – vien tamsi laužyta sintaksė, tuščia fonetika, žodžiai, primenantys žodžius, bet reiškiantys kažką visai kita.

Dabar jis ėjo vienas ilgais aidinčiais koridoriais, o už užrakintų durų girdėjo košmariškus žmonių stūgavimus ir maldas. Atsidarė laukujes duris ir išėjo į ligoninės parką. Ant vejų tirpo sniegas, girdėjo giedant paukščius. Laukuose buvo matyti keletas valstiečių. Ties pašiūre sodininkas valė kastuvą.

Iš lėto patraukė keliu kaimo link. Sustojęs išsivėmė. Pargriuvo ir vėl atsikėlė. Pauostė: juto hiacintų ir drėgnos žemės kvapą. O virš jų pleveno kitas kvapas – troškus ir lipnus degančios žmogienos kvapas, nuo kurio jam vertėsi viduriai.

Apsidairė tarsi tikėdamasis ten, tarp banguojančių kalvų, palei ramų gražiojo Heseno kaimą, aptikti frontą; tarsi tikėdamasis išvysti artilerijos mūšį, suanglėjusių kareivių pilnus apkasus, arba laužą, raganų laužą su degančiais žmonėmis. Tačiau išvydo tik kaminus, iš kurių kilo vėjo draikomi dūmai.

Ašaros sruvo jam veidu einant. Vėl pargriuvo ir vėmė, kol ištuštėjo skrandis.

Tamsa

Jis atsidūrė kažkokiame mieste subombarduotais ir sudegintais namais, kurių griuvėsiuose žmonės sėdėjo aplink ugniakurus. Kažkas įvedė jį pro vartus sienoje, o paskui paliko tamsoje. Girdėjosi šauksmai lenkų ir jidiš kalbomis. Suprato patekęs į getą.

Buvo naktis. Jis apgraibom kiūtino skersgatviu. Visur verkė elgetaujantys žmonės, vaikai tampė jam už drabužių prašydami kąsnelio duonos. Iš šešėlių išnirdavo murmantys vaiduokliai ir vėl pranykdavo. Žmonės buvo sunykę kaip skeletai.

– Rubašovai! Ką čia veiki?

Reikėjo laiko įžiūrėti figūrai tamsoje. Tai buvo Višas.

– Kas galėjo manyti, kad čia vėl susitiksime! Pragare. Kaip čia atsiradai, Rubašovai?

Jis to nežinojo. Nieko nežinojo. Regis, prarado sąmonę vienoje vietoje, o atgavo visiškai kitoje.

– Nesvarbu. Aš turiu tau kai ką parodyti.

Jie pratęsė kelionę per tamsą. Palei namų fasadus tysojo lavonai, vaikai naršė jų kišenes ieškodami valgyti.

– Čia sukimšta pusė milijono žmonių, – sušnabždėjo Višas. – Keliuose kvadratiniuose kilometruose. Suvarytų iš visų Europos kampų. Tai Babelis. Ar negirdi? Jie šneka visomis žinomomis pasaulio kalbomis, verkia ir keikiasi tūkstančiu dialektų.

Jie įsuko skersgatvin. Vaiduokliai griebė jiems už drabužių.

Nutekamajame griovyje tupėjo rabinas. Glėby jis laikė negyvą mergytę.

Aikštėje prie namų sienų degė laužai. Išsekę skarmaluoti žmonės spaudėsi apie rusenančių anglių bakus. Tai buvo su niekuo nesulyginamas skurdas, lyg iš viduramžių.

– Tu teisus, Rubašovai, – sumurmėjo Višas tarsi išgirdęs jo mintis. – Tai viduramžiai. Tamsa, pilna ligų ir vargo, epidemijų, paskutinio teismo varpų ir murmančių šešėlių, kuriuos kūnai seniai paliko likimo valiai, atspindėtus laužų ant spygliuota viela vainikuotų sienų. Niekad šito nepamiršk, Rubašovai. Niekad!

Nuošalioje gatvėje prekeivis iš vežimėlio pardavinėjo žiurkes. Gyvūnai buvo nudirti ir pakabinti už uodegų ant plieninio stovo. Priešais juos visomis keturiomis ropojo moteris – ropojo kaip gyvulys, seilėdamasi, aimanuodama.

– Jie gyvena rūsiuose, – toliau kalbėjo Višas, – aprūkusiuose griuvėsiuose, iš skarmalų ir siaubo sukrautose lūžtikėse, palėpėse, žeminėse, po išoriniais laiptais, bažnyčiose, sinagogose ir kloakose. Visi namų kambariai be galo prigrūsti. Maisto veik nėra, o nelegaliai įneštų prekių kainos astronomiškos. Žmonės, Rubašovai, valgo, ką randa nuotėkų grioviuose. Jie leidžia ištraukti paskutinius savo dantis mainais į duonos kriaukšlę.

Rodės, jog jis kalba nekrutindamas lūpų. Josefas Rubašovas tarytum girdėjo jo balsą sklindant iš savo paties gelmių.

– Siena ilgesnė nei mylia. Iš jos veda šešeri vartai, bet jie saugomi kareivių. Gyvas iš čia niekas neišeis. Mes uždaryti, Rubašovai; mes visi pakliuvom į spąstus.

Jis pastebėjo Višą verkiantį be garso ir nemėginantį to paslėpti. Netoliese buvo girdėti kulkosvaidžių tratėjimas. Per aikštę važiavo sunkvežimis. Kėbule stovėjo girti kareiviai. Juokdamiesi jie šaudė į minią, bet niekas nekreipė dėmesio, niekas nebandė bėgti.

Pro juos grūdosi murmantys žmonės. Visur tvyrojo nešvarumų ir mirties kvapas.

– Vis dar yra turinčių vilties, – tarė Višas. – Juos išsiųs į rytus, tvirtina kai kurie. Kaip vergus į statybas Rusijoje. Arba jų Dievas įsikiš. Dievas įsikiš ir juos išvaduos. Deja, jie klysta...

Jis nutilo. Kažkas taip smarkiai patraukė jam už kelnių, kad jis vos neprarado pusiausvyros. Tai buvo vaikas – elgetaujanti maža nuoga mergytė.

– Greit iškris sniegas, Rubašovai. Čia nėra nei anglių, nei malkų, nei kokio kito kuro, ir dešimtys tūkstančių išbadėjusių žmonių miršta nuo šalčio. Kas rytą ant šaligatvių sukraunamos lavonų krūvos. Pasitaiko, kad jiems išpjaunami sėdmenys arba šlaunų ir žastų mėsa. Sakoma, jog esama krautuvių, pardavinėjančių žmogieną.

Višas atsigręžė. Jo veidu riedėjo ašaros. Dabar jo balsą girdėjo labai aiškiai savo paties gelmėse aidintį it grotoje. Paskui jis ūmiai pradingo – ištirpo Josefo Rubašovo akyse, lyg niekad nebūtų ten buvęs...

Jis greičiausiai buvo praradęs sąmonę. Kai atsipeikėjo, gulėjo dengtame vagone geto pakrašty. Jį kalbino čigonė, bet jis nesuprato nė žodžio. Lavonų smarvė jį vimdė. Kažin ar jis apskritai tebeegzistuoja? Ar egzistuoja jis pats, Josefas Nikolajus Rubašovas, o gal pasiskolino kokio kito pakvaišėlio atmintį?

Jis prakaitavo ir kratė priešais save senąjį kontraktą. Sukriošusi senutė skaitė jam virš krūtinės tiradas. Jis vėl neteko sąmonės, o atsibudęs sėdėjo didelėje salėje, ilgo stalo gale, apšviestas spindinčių sidabrinių kandeliabrų, o stalas buvo uždengtas balta kaip sniegas linine staltiese, rankose jis laikė gryno aukso įrankius, o lėkštėje priešais gulėjo liulantis aukso geltonumo pudingas. Įbedė į jį šakutę, bet šis pavirto kirminų knibždėlynu, o stalas dabar buvo užtiestas pajuodusia žmogaus oda, paskui

išgirdo pašėlusį isterišką kvatojimą ir veidrodyje išvydo Virtą su Buleriu vilkų kūnais.

Jis vėl prabudo. Priešais, dailioje laukinėmis gėlėmis kvepiančioje pievoje sėdėjo Višas ir grojo liutnia, apsivilkęs padėvėtą kostiumą ir su senamadžiais akiniais atrodė toks pat, kokį buvo susitikęs šimtmečio pradžioj. Josefui pasilenkus jį užsmaugti, pavirto žvakės liepsna, kuri it deganti plaštakė nuplasnojo virš pievos.

Dar sykį prabudo naktį. Kūne tebejuto karščio potvynius ir atoslūgius, o čigonė tebesėdėjo.

Jis atsistojo. Netaręs nė žodžio, pranyko tamsoje.

Jis ėjo per getą be poilsio savaitėmis. Miglotai nujautė, kad visa tai – žmonių darbas, kad visas šis blogis kyla iš jų pačių nelyginant baisus spinduliavimas.

Ekscesai tarpte tarpo mirties pakrašty. Ten buvo požeminių viešnamių ir liuksusinių restoranų, kur kontrabandininkai šokdavo grojant džiazo orkestrams. Buvo lošimo landynių ir pirčių, o slaptose delikatesų parduotuvėse piniguočiai galėjo nusipirkti visko. Gatvių pakraščiuose stovėjo paleistuviai. Visų lyčių ir amžių žmonės pardavinėjo savo kūną už duonos kriaukšlę. Buvo kabaretų, besityčiojančių iš geto gyvenimo, viešbučių įsimylėjusiems, mirties dykumos oazių, kur turintys lėšų galėjo nusipirkti valandą užmaršties... Gete nuo policijos slėpėsi kitų miesto dalių kriminaliniai nusikaltėliai. Ir jie buvo užsirišę raištį su žvaigžde – tai buvo ironija, nesveikų jėgų inscenizuotas ciniškas farsas.

Jis niekad to nepamirš – pavartėje apleisto, verkiančio berniuko, seno, iš bado pamišusio rabino, vaikštančio tarp lavonų ir skaitančio kadišą. Jis kalbino juos mėgindamas įžiebti viltį. Bent tiek gali padaryti, galvojo, – pamėginti įskiepyti viltį į jų išgąsdintą sąmonę. Bet vilties nebuvo. Nebuvo jokios išeities.

Tik jis, Josefas Rubašovas, ištrūks iš čia gyvas, ir dėl to jį užplūsdavo gėda.

Net dar negimusieji, mąstė jis, net tie, kurie gims vėliau, net tie jaus gėdą, nes nė vienas likęs gyvas, netgi jis, negali suprasti čia tvyrančio siaubo. Kai tai pasibaigs, galvojo, visą pasaulį užplūs dvokianti ir šleikšti gėda. Gėda, kad išsigelbėjai, gėda, kad likai gyvas, gėda, kai verkiama dėl kažko nesuvokiama.

Vieną naktį suprato nustojęs tikėti. Dievas jam buvo miręs, jis paskendo šioje kančių jūroje. Mat jei gerojo Dievo esama, o kartu ir šio blogio, tai jis ne visagalis arba gėrį suvokia visiškai kitaip nei žmogus ir tada nėra prasmės vadinti jį dievu. Ir jei tuomet Dievo moralė nesuvokiama, tai jis jau nebe tas Dievas, kuriam jie tarėsi tarnaują.

Ir šit žiema paleido getą iš savo gniaužtų. Per keletą mėnesių nuo šalčio buvo žuvę trečdalis jo gyventojų. Užpakaliniuose kiemuose stiebėsi žolė ir gėlės, bet badaujantys žmonės suvalgydavo jas dar nespėjusias sukrauti pumpurų.

Vasarą iš uždarytų gydyklų atsirado tūkstančiai luošių ir psichinių ligonių. Iš tolimesnių vietų privažiavo daugiau žydų. Visi kažko laukė, ore tvyrojo laukimas kažko dar baisesnio, nors didesnių baisumų jie nepajėgė suvokti. Sklido tokie baisūs gandai, jog juos galėjai tik tamsoje sušnabždėti į ausį. Būsią statomi milžiniški fabrikai, didžiulės fermos, kur žmones skersią kaip galvijus ir virsią iš jų muilą. Bet Josefas niekad negirdėdavo šių pamišusių pranašų tamsoje šnabždamų gandų. Mat jis tik bastėsi dieną naktį be jokio poilsio.

Vieną vakarą jį sustabdė elgetaujanti nebylė. Tai buvo jauna moteris, bet nuo skorbuto netekusi plaukų ir dantų, o siaubas kaip užstatą buvo atėmęs jos balsą, vietoj kvito palikęs beprotybę. Ji paėmė jo rankas ir pasižiūrėjo lyg norėdama išburti. Paskui spruko šalin.

Verkdamas iš gėdos, jis nusekė jai iš paskos. Ji bėgo tarp elgetų ir prostitučių, pro vartus ir užpakalinius kiemus, kol išnyko apgriuvusiame pastate, rytinėje geto dalyje. Jis sekė paskui ją tamsoje. Susirado grindyse iškastoje žeminėje drebančią lyg žvėriukas. „Nebijok manęs, – ištarė. – Aš tave apginsiu."

Pasiliko pas ją. Guodė, kol ji užmigo lengvu it plunksna angelo miegu. Mat ji buvo angelas, iš tolimo užmiršto dangaus nusileidęs angelas. Nepažįstamas serafimas, nusileidęs paliudyti, bet vėliau siaubo karalystėje, bado imperijoje praradęs protą. Ji buvo išprotėjusi paklydėlė, ir Josefas Rubašovas ją mylėjo. Šis jausmas buvo nenumaldomas, be atminties ir ateities. Mylėjo ją todėl, kad buvo žuvusi, kad jis tai žinojo ir negalėjo tam pasipriešinti. Ir ši jau prasidėjusi netektis tik stiprino jo meilę. Nes tokia buvo jo lemtis, jog visų, prie kurių prisirišdavo, turėdavo netekti, o prie prarastųjų visad būdavo prisirišęs.

Naktimis gulėdavo jai prie šono nemiegodamas ir klausydamasis joje tiksinčios amžinybės. Ji – Kasparas Hauzeris, mąstė jis, neturi jokios praeities, nežino nei savo kilmės, nei vardo. Ji nieko nepažįsta. Yra visiškai viena.

Kartais leisdavosi su ja kloakomis anapus sienos. Jie gaudavosi dideliais išmatų ir pamazgų pilnais tuneliais. Tarpais ropodavo visom keturiom kaip gyvūnai. Susitikdavo kitų žmonių, bėglių arba kontrabandininkų, keliaujančių su maistu ar ginklais gete pradėtam organizuoti pasipriešinimo sąjūdžiui. Dvokiančioje tamsoje judėjo šešėliai – tai buvo vaiduoklių pasaulis.

Nišoje po tiltu kitapus sienos gulėdavo maišas pupų arba bulvių. Jis svarstė, su kuo ji kažkada sudariusi šią sutartį; kas buvo tas nepažįstamasis, tyliai paremiantis ją kitapus? Suprato ją pačią nežinant. Suprato ją elgiantis pagal įsakymus prarastos atminties, priklausančios jos ankstesniajam gyvenimui.

Vasaros vidury getas ėmė tuštėti. Iš stoties užlinkio, jo šiaurinėje dalyje, žmones išsiųsdavo traukiniais. Ir vėl pasklido gan-

dai, tokie kraupūs, kad žmonės užsikimšdavo ausis. Kvartalai tuštėjo vienas po kito, policininkai ir kareiviai su šautuvais varė jų gyventojus priešais save į laukiančius gyvulinius vagonus. Buvo širdį draskančių scenų; motinoms iš rankų išplėšdavo vaikus; senius ir bejėgius nušaudavo į pakaušį vietoje. Geto gatves apdengė baltas tarsi sniego apklotas. Bet tai nebuvo sniegas, tik plunksnos ir pūkai iš pagalvių ir antklodžių, kurias perrėždavo kareiviai ieškodami paslėptų vertingų daiktų. Kiekvieną dieną tūkstančiai žmonių būdavo išsiunčiami į kelią. Traukiniui išbildėjus, įsiviešpataudavo siaubinga tyla.

Vieną dieną jis paliko nebylę vieną rūsio griuvėsiuose. Parsiradęs jos neberado ir suprato, kad ją paėmė.

Nuėjo į stoties užlinkį ir tai, ką išvydo, jam sukėlė siaubą. Su rimbais ir šunimis žmones varė į gyvulinius vagonus; su rimbais ir šunimis, nes jie nebebuvo laikomi žmonėmis, tik gyvuliais. Tūkstantinėmis bandomis juos ginė į vieną vietą ir į vagonus. Prikimšdavo vagoną po vagono, mušdami ir spardydami sprogstamai prikimšdavo, o kai nebelikdavo vietos stovėti, ant galvų, lyg kokios lentynos, užkraudavo vaikus. Taip pripildytus vagonus uždarydavo ir apnarpliodavo spygliuota viela. Ant manevrinių bėgių stovėjo dar neišleistas traukinys. Tarp gyvųjų stovėjo lavonai. Nuo kaitros žmonės aimanavo, šaukė vandens ir oro. Pro plyšius sunkėsi ekskrementai, šlapimas ir kraujas ir varvėjo ant bėgių. Tai buvo košmaras.

Surinkimo aikštelėje silpnuosius mirtinai užspardydavo vietoje. Nusiminusios motinos šaukė savo vaikus. Vieną vyrą užplumpino šautuvo buože jo šeimos akyse. Daugeliui maišėsi protas.

Josefas svirduliavo šiame pragare, šaukė nebylę, bėgiojo tarp raudančių, mirštančių žmonių ir sargybinių, seniai peržengusių ribą ir žudančių mechaniškai, tarsi slopintų žiovulį. Jį varė drauge su raudančių ar mirtinai nutilusių žmonių srautu, juos užleido šunimis, su rimbais varė toliau nelyginant didelę skerdžia-

mų gyvulių bandą į laukiantį traukinį. Iš širdgėlos jis ilgam neteko sąmonės, o atsipeikėjo stovėdamas vagono grūstyje, kurioje žmonės drebėjo nuo mirties baimės, meldė pasigailėjimo, stūgavo savo giminaičių ar tyliai, beprotiškai murmėjo paskutines maldas.

Tai galas, mąstė jis. Tai žmonijos galas – iš šito nusikaltimo ji niekad nebepakils; šitas nusikaltimas yra galas, žemiau pulti negalime, tai paskutinis pragaro ratas.

Bet jis klydo. Nes ten, kur jis nusigavo, paskutinė šios kelionės stotis pranoko visus blogio įvaizdžius. To nebūtų galėjęs įsivaizduoti joks Dantė; joks velnias nebūtų sugalvojęs. Neužteko žodžių tam apsakyti. Tai buvo žmogaus kūrinys. Tai buvo pragaras...

III

Klystkeliai

Per 1946-ųjų Niurnbergo procesą vėl išvystame Josefą Rubašovą. Iš tribunolo archyvo paimtose nuotraukose jis sėdi spaudos galerijoje tarp žurnalistų. Užsidėjęs ausines, įdėmiai klausosi kaltinamųjų apklausos. Jam priešais drykso sinchroninio vertimo laidų raizgalynė. Atrodo susimąstęs. Suprantame, kad liudijimai jį jaudina.

Kitoje nuotraukoje atrandame jį priešais teismo rūmus, besikalbantį su kalėjimo gydytoju Gilbertu. Dabar jis vilki valgyklos personalo uniformą ir laiko priešais save maisto vežimėlį. Trečiame dokumente, taip pat nuotraukoje, jis stovi prie kalėjimo rotondos. Krato ranką kalėjimo viršininkui Andrusui. Abu vyrai linki viens kitam sėkmės. Suprantame, jog jie atsisveikina.

Mes nežinome, ką jis veikė Niurnberge per procesą, kokį vaidmenį atliko ir į kokius klausimus mėgino gauti atsakymus. Bet geriau įsižiūrėję, pastebime pakitimų. Jis paseno. Mes matome seną žmogų. Susenusį žmogų sniego baltumo plaukais ir raukšlių išvagotais skruostais, teroro išdegintu Kaino ženklu žvilgsnyje. Nujaučiame, kad jo išgyventas siaubas yra gamtos jėga, stiprumu galinti susilyginti su visatos jėgomis.

Galbūt, galvoja jis, jo gyvenimas beprasmis, jei už viso to, ką jis išgyveno, nėra tikslo?

Galbūt dėl to jis turi pratęsti savo paieškas?

1948-ųjų rugsėjo aštuonioliktos dienraščio „Berlingske Tidende“ Kopenhagos dalyje galime perskaityti nekrologą švedų diplomatui Folkei Bernadotui, kurį, mėginantį tarpininkauti Artimųjų Rytų arabų ir žydų imigrantų taikos derybose, nušovė „Stern“ gaujos ekstremistas. Gretimoje skiltyje įdėtas analitinis straipsnis apie dvilypį anglų žaidimą su britų Palestinos mandatu, o kas atsitiktinai perskaitys straipsnį iki galo, ras akivaizdžiai ne ton vieton pakliuvusią nuotrauką. Tai nuotrauka, iš tikrųjų priklausanti kito puslapio reportažui apie rudens šventę Amagerio saloje – linksmam reportažui apie loterijos kioskus ir cukraus vatą, apie pokario euforiją ir vokišką apžvalgos ratą, iš kurio aukščiausio taško gali išvysti Eresūną ir Švedijos miestus kitoje pusėje. Ir pagaliau apie du patrankų karalius Džingą ir Džangą, anot jų pačių, seniausius pasaulyje.

Mes matome juos ne vietoj atsidūrusioje nuotraukoje. Jie nekelia abejonių. Abu apsirengę dryžuotais kaip zebrai triko ir šalmais ant galvų, nuo galvos iki kojų aprūkę nuo parako, žiurkso į kameros objektyvą. Iš kairės – aštuoniasdešimtmetis vyriškis, žilas, raukšlėtas, nervingai šypsantis, tarsi jam rodomas dėmesys būtų neišvengiamas blogis. O iš dešinės – vos sprindžio didumo, itin senatviško žvilgsnio ir su milžiniška kupra ant nugaros, tingiai atsirėmęs į didžiulį patrankos vamzdį, iš kurio jie keturis sykius per dieną iššaunami nelyginant dryžuoti meteroidai per specialų aerobalistinį darnaus dvejeto numerį, kėlusį džiaugsmą visose turgavietėse nuo Narviko iki Navaros... Taip, tai jie: ponai Rubašovas ir Teofrastas Bombastas.

Per sausio krizę Čekoslovakijoje vėl juos išvystame. Per susitikimą amatininkų draugijos patalpose darytoje nuotraukoje Gotvaldas ir Mazarikas stipriai krato viens kitam ranką, o tarp žiūrovų už kelių suolų eilių tokiu kampu, jog atrodo tarsi įrėminti į politikų kūnus... taip, tai vėl jie... Rubašovas, įdėmiai stebeilijantis, it šiomis lemtingomis minutėmis ieškotų

minioje pažįstamo veido, ir jo palydovas tuščių šulinių žvilgsniu, šimtmečių suriesta laikysena, tarytum koks perdžiūvęs, nuo lietaus ir sūrių vėjų susitraukęs nykštukinis ąžuolas, šiurkščiu lyg žievė veidu gniaužiantis keistą surūdijusį kardą – Paracelsas.

Vėliau, Masariką užretušavus, kai mėginta perrašyti istoriją, išsukant pagrindinį komplikuoto istorijos mechanizmo varžtelį ir pakeičiant šį kramtomąja guma, išnyko ir mūsų didvyriai. Tačiau kardas išliko, gluminančiai anachroniškas kardas, tarytum kutenantis Gotvaldui pažastį, užtat jo įtempta šypsena ir ištiesta ranka primena savikontrolės pratybas.

Vis dėlto porą dalykų galima nustatyti:

1) Josefas Rubašovas dar nepasidavęs. Ir kodėl turėtų? Su daugybe priešais save ant amžino siūlo suvertų metų, lyg išdžiūvęs ir dulkėtas dykumos kelias vedančių per nesuskaitomus tuščius horizontus.

2) Paracelsas vėl jam prie šono.

Jie išdygsta visur, kur tik pakvimpa dūmais. Mes įkišame nosį į žemyno bruzdesio židinius bei lūžio tarpsnius ir ką sutinkame? Ponus Teofrastą ir Rubašovą.

Per bandomąjį šimto megatonų vandenilinės bombos sprogdinimą Urale juos aptinkame kviestinių mokslininkų, politikų ir karių pulke. Jie su tamsiais akiniais nuo saulės ir spindulius sulaikančiais drabužiais, o prieš juos – tai matome itin ryškiai – stiklo mėlynumo danguje gaubiasi kosminis ugnies ir radioaktyvių spindulių grybas, debesys sušvinta vaivorykštės spalvomis, ir sprunka šalin apsvilusiais sparnais ir kosintys nuo dūmų angelai. Josefas Rubašovas, konstatuojame, atrodo kupinas vilčių, lyg būtų dėjęs paskutinę kapeiką už žemės žūtį ir dabar veik neabejotų laimėsiąs, tuo tarpu Teofrastas Bombastas, tasai gašlūnas, tyliai užgniaužia žiovulį.

Prieš keletą metų, filmuojant Rojaus Kouno ir Deivido Šaino apsilankymą Amerikos atstovybėje Atėnuose: sargaujantis senukas (pasak Šaino raporto, jo vardas Rušabovas) kvočiamas pagal Makarčio sudarytą klausimų formuliarą.

Kounas: Jūs sakotės esąs rusas?

Rušabovas: Rusas ir kirgizas, su švedų ir estų kraujo priemaiša...

Kounas: Kuo jūs užsiimat atstovybėje?

Rušabovas: Ne kažkuo. Imuosi to, ko reikia. (Pauzė.) Kartais manęs prašoma išversti.

Kounas: Ką išversti?

Rušabovas: Sykį tai buvo šantažas. Neprisimenu. (Pauzė.) Kitų ambasadų kvietimus... diplomatai dažnai bendrauja asmeniškai... Dokumentus, susijusius su šiuo siaubingu pilietiniu karu.

Kounas: Jūs šnekate keletu kalbų?

Rušabovas: (linkteli)

Kounas: Kosmopolitas?

Rušabovas: Nežinau, ką tai reiškia.

Kounas: Žydas?

Rušabovas: Ne.

Kounas: Priklausote ar kada nors priklausėte arba esate simpatizavęs komunistų partijai? Gal esat prenumeravęs kokį nors komunistų periodinį leidinį? Ar remiat graikų komunistus? Atsakykite trumpai: „taip“ arba „ne“!

Rušabovas: Negaliu prisiminti, kad kada nors... (pertraukiamas)

Kounas: Ar paskutinius dešimt metų kokia nors proga lankėtės Tarybų Sąjungoje ar Tarybų Sąjungai draugiškoje valstybėje?

Rušabovas: Taip, faktiškai...

Kounas: Vadinasi, prisipažįstat. (Atsigręžęs į kamerą.) Kaip matome, rusas... aziatas... komunistas tarnauja itin svarbiame poste vienoje svarbiausių mūsų Europos ambasadų.

Kounas triumfuodamas šypsosi. Fone, prie stalo, ant kurio abu juristai sukrovę įtartinos komunistinės literatūros krūvelę,

stovi kuprotas žmogeliukas, mažne nykštukas. Rankoje jis laiko aprūdijusį kardą ir mosuoja juo ore, lyg kautųsi dvikovoje su nematomu priešininku.

1952-ųjų balandžio vienuoliktos „Pravdoje" pateiktas iliustruotas reportažas iš Mokslų akademijos seminaro Minske. Diskusiją ant pakylos veda fiziologas Demikovas. Dalyviai skaito pranešimus apie paskutinius dirbtinio avių ir ožkų kryžminimo tyrinėjimus bei Demikovo mėginimus operuojant sujungti šunis ir leisti jiems pasidalyti gyvybiškai svarbius organus, tokius kaip širdis ir plaučiai. Kalbama net apie galimybę sukryžminti žmones su šimpanzėmis, kad būtų sudarytas pigios darbo jėgos rezervuaras, kuris tarnautų socialistinei valstybei. Bet tas, kas kruopščiai įsižiūrės į nuotraukas arba gaus negatyvus ir galės juos padidinti, šalia pakylos tarp žiūrovų pamatys du pažįstamus veidus: vieną mažne miegantį, o antrą ištiktą siaubo, pašėlusiai išplėstomis šnervėmis, spoksantį į stalą, kur seminaro dalyviai įsitraukę į smarkius debatus... Ir ten... Taip, akimirką pažvelkim iš arčiau; valandėlę įsižiūrėkim ir pabandykim suvokti figūrą, kuri, apsivilkusi baltą gydytojo chalatą, įdėmiai klausosi, kaip Demikovas pasakoja apie naujo pusžmogio išvaizdą ir gebėjimus, linkčioja ir žymisi, čia užsidėdama, čia nusiimdama akinius, suraukusi kaktą ir tarpais liguistai vaipydamasi, tarytum diskusija žadintų kažkokius skaudžius prisiminimus. Taip, tai jis. Be jokios abejonės, tai – šimtmečio pradžios svečias.

Tekste prie nuotraukų išvardyti diskusijos dalyviai. Žmogus gydytojo chalatu pristatomas kaip Morgenšternas, Detlefas Federvišas Morgenšternas, Rytų Vokietijos genetikos tyrinėtojas iš Humbolto universiteto Berlyne, Demikovo pakviestas kaip ypatingas svečias vadovauti debatams apie „socialistinės valstybės etiką ir genetiką".

Straipsnio pabaigos skiltyje aprašomas epizodas, kuriame įmaišytas Morgenšternas. Iš žiūrovų tarpo pakilęs senas žmogus (Rubašovas) mėgina prasisprausti prie pakylos, bet jį sulaiko sargai. Kiek priverstinai vedamas šalin, jis įžeidinėja rytų vokietį „necenzūriniais rusiškais žodžiais". Pastarasis susijaudinęs išeina iš salės ir automobiliu, vairuojamu paslaptingo vairuotojo, sprunka į savo viešbutį.

Netrukus diskusija pertraukiama priešpiečiams. Kai po valandos vėl susirenkama, Morgenšterno vis dar nėra. Jo ieškoma viešbučio numeryje ir konferencijos patalpose, tačiau be rezultatų.

Kitą savaitę apie Rytų Vokietijos mokslininko dingimo paslaptį rašo du baltarusių laikraščiai. Dabar sakoma, jog jis „dingęs be pėdsakų". Pradedamas tyrimas, įtariamas mokslinis šnipinėjimas ir tvirtinama įsikišus imperialistinių šalių saugumo tarnyboms. Jokio mokslininko, vardu Federvišas Morgenšternas, Berlyno Humbolto universitete apskritai nesama, o šio žmogaus viešbučio kambaryje, sutrūkinėjusios veršiuko odos portfelyje randami keturi padirbti skirtingų tautybių pasai. Vakarų Vokietijos konsulatui įteikiama protesto nota.

1955-ųjų pavasarį BBC ima transliuoti radijo reportažus iš Anglijos čigonų gyvenimo. Jauna korespondentė Rebeka Haismit keletą mėnesių lydėjo roma šeimą jų beplanėje karavanų kelionėje rytų pakrante. Nieko netrūkę, vėliau bus parašyta bendrovės programų metų knygoje, – nei įtikinamų portretų, nei aiškinamųjų momentinių nuotraukų. Mažne junti, kaip kvepia vištienos sriuba ir *Bukoli*, ant laužo kepama juoda duona su pipirais, po to sunkiai skrodžiami arkliai ir apdirbamos odos ir baigiama *Krisu*, čigonų papročių teismu. Čigonų kompanijoje esama ir perėjusių Hitlerio reicho mirties stovyklas.

Viename reportaže, darytame prie spragsinčio stovyklos laužo, vyriškis pasakoja apie savo išgyvenimus Buchenvalde, ir pyp-

kę rūkanti senutė, Mengelės eksperimento auka, nebeatlaiko, kai klausimai per daug suįžūlėja. Mes atpažįstame ją kaip moterį, gete budėjusią prie be sąmonės gulinčio Josefo Rubašovo.

Baigiamojoje programoje senutė miršta, ir Haismit gedi prie jos lavono. Liūdnai skambanti muzika, giesmės, raudotojos, vyrai, sėdintys šalia jos tris paras be miego. Per šermenų vaišes pasirodo čigonų komediantas, senas žilas vyras, šnekantis rusišku akcentu. Sakoma, jog jis vardu Nikolajus Nemirtingasis. Haismit aprašo, ką mato:

Tai komikas... savotiškas klounas... gerai nežinau, kaip turėčiau paaiškinti. Galbūt tai susiję su tuo, kaip čigonai įsivaizduoja mirusiojo perėjimo į mirusiųjų karalystę fazę; dabar reikia suminkštinti jai širdį, kad nesugrįžtų... Visur pilna žmonių, jie grūdasi aplink komediantą. Kalbama rusiškai ir romani... dabar pamatysim... ne, jis greičiau fakyras... vaikšto per ugnį... pereina per didelį laužą, degantį prie stovyklos... vaikšto per žarijas, basas per žioruojančias anglis... regis, nejaučia jokio skausmo... o dabar... ar girdit... girdit šūvį... jie šaudo į jį... šaudo iš revolverių... o jis atsako šypsena...

Mes nežinome, ką jis veikia pas čigonus arba koks iš tikrųjų jo santykis su jais: gal jo kraupios savybės kažkaip pavertė jį kulto objektu? Nežinome ir, kur dėjosi daktaras; o jei jie išsiskyrė, tai kodėl? Tačiau aišku, jog Rubašovas britų salose neužtruks.

Tais pačiais metais jis įžengia į naują okultistinį periodą, o jo pašonėj atsiranda moteris. Porą aprašo Meno salos raganų vienuolynas, kuriam vadovauja dvasinis Kraulio palikuonis Džeraldas Broso Gardneris. Laiške Marijai Kaningem, Londono sektos vadovei, jis praneša naujieną apie dviejų mokinių atvykimą: „Vienas yra rusas, kažkada turėjęs ryšių su Lordu Boleskinu, moteris greičiausiai jo žmona". Jie išsinuomoja kambarį netoli vienuolyno. Tyliai dalyvauja seansuose. Dažnai sėdi

susikibę rankomis, bet, anot Gardnerio, vengia seksualinio atspalvio ritualų. „Juos gaubia jėgų laukas, – rašo jis. – Dvasių pasaulis nerimsta!“

Mes nežinome, kas ji tokia ir iš kur kilusi, bet Gardneris ją aprašo kaip vidutinio amžiaus moterį iš Vidurio Europos.

1956-ųjų kovą Gardneris atsiunčia Kaningem antrą laišką. Tuomet jis tvirtina rusą su savo moterim pakeitus jam „aurą“. Gardnerio apmaudui, kai kurie sektos nariai atskilę ir sukūrę sambūrį, kuris meldžiąsis paslaptingajam rusui kaip „Juodajam popiežiui“. „Jie visai pakvaišę, – rašo jis, – tiki rusą turint ryšių su nelabuoju.“ Sklinda gandai šį žmogų pasirašius velnio kontraktą, o *post scriptum* Gardneris pamini lažybas su rusu, kai jam reikėję sunaikinti keistą dokumentą. „Aš pralošiau penkis svarus ir pintą pilstomo alaus“, – prisipažįsta. Netrukus pora pradingsta iš salos.

Mes žinome, kad jie plaukia ant naujojo dvasingumo bangos, kuri ritasi per pokarinę Europą. Antroposofija. Teosofija. Jaunojo Antono la Vei mokslai. Meksikietiškas „Santerian“. Baltojo erelio ložė. Martinusas. Limbo bendruomenė. OTO. Šventovės riterių paslaptis.

Jie pasirodo kaip Fausto seminaro garbės svečiai. Konferencijoje aiškiaregystės klausimais sėdi šalia Josefo Mecgerio, Psichosofų draugijos vadovo. Dalyvauja Iliuminatų ordino šimto metų jubiliejuje ir keletą savaičių gyvena alchemikų laboratorijoje Velse. 1956-ųjų birželį fokusuojami ryškiau.Tai susiję su apsėstojo berniuko Lučijo iš Salermo atveju.

Dėmesį patraukęs demonų apsėdimas atsitinka apie Velykas, ir netoliese stovinčio kapucinų vienuolyno vienuolis, tėvas Ambrozijus, imasi išvaryti piktąją jėgą. Vienuolyno tarybos laiške Vatikanui aprašomos berniuko kančios. Iš trūkusių pūslių bėga actas, karštis viršija penkiasdešimt Celsijaus laipsnių, iš

burnos srūva balsų ir kalbų kakofonija. Bet siunčiamas raštas išklysta iš kelio ir nukopijuojamas spaudos. Isterija tampa faktu. Nuvargintoje pokarinėje Italijoje žmonės trokšta sensacijų. Vienuolyną apgula žurnalistai, ir norint apsaugoti berniukas slapta perkeliamas į kaimą Umbrijos kalnuose.

Liepos vidury, dar neįžvelgiant jokio pagerėjimo, Vatikanan siunčiamas naujas laiškas. Jame aprašomas paslaptingas keleivis, kuris vieną rytą atžingsniuoja iš šiaurės dulkėtu kostiumu, su tamsiais akiniais ir odiniu portfeliu po pažasčia. Jis labai pavargęs ir tvirtina esąs persekiojamas, bet smulkiau neaiškina kieno. Vienuoliai leidžia jam pernakvoti. Iš ryto, prieš tęsdamas kelionę, jis pasiprašo žvilgtelti į berniuką. Parklumpa prie jo lovos, ir tučtuojau Lučijas ima siaubingai tampytis bei kimiai keiktis. Tuomet keliautojas pravirksta ir, netaręs nė žodžio, išsidangina iš kaimo pietų kryptimi.

Netrukus, toliau pasakojama rašte, iš kalnų šiaurėje atpėdina dar du svetimšaliai – „keliaujantis žiniuonis su tylia moterim". Jie išsiklausinėja, kur slaugomas berniukas, ir prašo leidimo pasikalbėti su tėvu Ambrozijum. Anot laiško, jie teiraujasi apie neseniai vienuolių apnakvydintą vyriškį, bet Ambrozijus, laikydamasis tylos pažado, nenori atsakinėti į klausimus.

Trečiajame laiške vėl rašoma apie šią porą. Jie vis dar kaime ir padeda vienuoliams gydyti berniuką. „Žiniuonis", pastebi Ambrozijas, atrodo pakerėtas atvejo, „tarsi nuo to priklausytų jo paties išganymas". Jis patarnauja vienuoliams per apeigas ir imasi kasdienės berniuko slaugos.

Vieną vakarą porai leidžiama įeiti pas jį vienai. Už durų laukiantys vienuoliai girdi riksmus ir balsus, namai prisipildo nepažįstamų kalbų, o nuo sienų nukrinta keturi krucifiksai. Triukšmui pasiekus kulminaciją, jie įpuola kambarin. Žiniuonis su moterim guli ant grindų ir rusiškai meldžiasi. Pirmąsyk per daugelį savaičių berniukas ramiai užminga.

Anot laiško, po šio įvykio berniuko būklė pagerėja. Jis sveiksta, o paslaptingoji pora pasilieka kaime. Vakarais vyriškis sėdi su valstiečiais vietinėje smuklėje. Sakosi liovęsis gainiotis rūpimą asmenį. Vienuoliai atkreipia dėmesį į jo nepaprastą sėkmę lošiant kortomis ar lažinantis. Rugsėjo pradžioj pora iškeliauja – popiežiaus laišku jie kviečiami į Vatikaną.

Pijaus XII paliktuose užrašuose, saugomuose Vatikano bibliotekoje, galima perskaityti apie susitikimą su keistuoju žiniuoniu ir jo moterim. Pirmąsyk jie susitinka Kastel Gandolfe.

Pijus pasiteirauja jų vardų ir apie jų veiklą. Vyras prisistato kaip Grigorijus Ruslovas, moteris – Marija Ruslova. Apie savo veiklą mįslingai prašo leisti nutylėti.

Šveicarų gvardijos patarnautojas į kambarį, iš kurio atsiveria vaizdas į kalvas ir Tibrą, atneša amontilado ir vaisių. Nagrinėjamos tokios temos: demonologija, eksorcizmas ir dvasių sukeltos ligos, ir rusas pasirodo nuostabiai pasikaustęs. Popiežius paklausia apie Lučijo būklę ir sužino berniuką visiškai pasveikus.

Per antrą susitikimą keliomis dienomis vėliau svečiai su Pijum sėdi jo privačioje bibliotekoje. Šįsyk vietoj amontilado jie gurkšnoja arbatą, ir paslaptingasis žiniuonis yra kur kas šnekesnis. Droviai prašo Pijų atleisti jam už prieš kelias dienas parodytą paslaptingumą. Sakosi apgailestaująs dėl savo per didelio pasitikėjimo kalbantis su Dievo antrininku žemėje. Esąs nuodėmingas žmogus, amžinai pražuvęs, o iš amžinai pražuvusio nieko geresnio ir negalima tikėtis. „Esu regėjęs daugiau, nei pakeliama žmogui. Prisiminimų našta mane gniuždo. Iš kur man imti jėgų tikėjimui?“

Tuomet Pijus cituoja ankstyvuosius bažnyčios tėvus: „Sąmonės ir instinktų kovoje atsiskleidžia individo siela. Sąmonės pergalė vadinama dora. Aklo gyvulio pergalė vadinama nuodėme. Tačiau be kovos su nuodėme nebūtų nė doros, nes dora ne kas

kita, kaip gėrio principo pergalė prieš blogį, lygiai kaip nuodėmė randasi apvertus šį santykį. Jūs, pone, iš visa ko sprendžiant, esat pasinėręs šion kovon, bet išeisit iš jos su pergale".

Per susitikimus Vatikane moteris neatstoja nuo ruso. Pijus aprašo ją kaip išvaizdžią ir kilniai ramią, vilkinčią tamsiai raudoną suknelę. Jis ilgam apsistoja prie suknelės. Atkreipia dėmesį į susegimą, diržo sagtį, apykaklės formą, rankovių klostėse išsiuvinėtus paslaptingus ženklus, taip išsamiai aprašinėja, kad kyla įtarimas suknelę simbolizuojant kažką kita. Rusui kalbant, ji visą laiką pritariamai linkčioja, o kartais pažvelgia į jį su tokia užuojauta ir meile, jog popiežius nurausta.

Jų apsilankymas Romoje užfiksuotas ir nuotraukose: mes matome juos iš tolo susikibusius rankomis Navonos aikštės tratorijoje. Matome einančius pakrante pro Tibro salą ir susiglaudusius po žibintu Romos forume. Aplink juos, tarsi byloja nuotraukos, ilsisi istorijos liekanos, griuvėsiai, laiko suardyta materija it koks priminimas, duriančios adatėlės jų meilės paviršiuje... Jie apsikabina ant laiptų virš Palatino, o Ancijaus paplūdimyje Josefas Rubašovas apgobia moterį frotiniu rankšluosčiu. Atrodo laimingi, sujungti meilės. Josefas Rubašovas, regis, nejaučia, jog yra stebimas. O moteris vis dirsčioja į kameros objektyvą.

Paskutinį kartą jie susitinka vėlų spalio pradžios vakarą observatorijoje. Žiniuonis tuomet prašo Šventąjį Tėvą, kad be pašalinių būtų išklausytos jo nuodėmės. Mes nežinome, kas sakoma ar vyksta per išpažintį, tik popiežius po to labai susijaudinęs. Iš kanceliarijos sekretoriaus D'Anuncijaus pasiekusios žinios leidžia suprasti rusą kėlus klausimą, kodėl tylėjęs Vatikanas, kai prieš dešimtmetį buvo masiškai žudomi Europos žydai. Juk jei Vatikanas būtų tai pasmerkęs, būtų atsiradusi dingstis uždaryti dujų kameras. Mes žinome, jog taryba jau 1942-aisiais turėjusi Kurto Gersteino informaciją, bet iki pat Vokieti-

jai žlungant nepasirodę jokių popiežiaus pasmerkimų. Greita Vatikano reakcija taip pat būtų galėjusi priversti sąjungininkus subombarduoti mirties fabrikus.

Kiti duomenys rodo žiniuonį prašius pagalbos dvasiniais klausimais. Žinome, kad Pijus kitą dieną siunčia asmeninį kurjerį pas Vengrijoje įkalintą kardinolą Mindsentą, tuo metu žymiausią katalikų bažnyčios demonologą ir komunizmo kritiką. Galimas daiktas, jog tarp šių įvykių esama ryšio. Galimas daiktas, kad šis kurjeris buvęs Josefas Rubašovas. Mat kitą kartą apie paslaptingąją porą išgirstame iš Budapešto.

1956-ųjų spalio gale pulkininkas Palis Meteris, save iškėlęs sukilimo vadovas, sėdi Kiliano kareivinių link važiuojančiame kariškame džipe. Siauroje kino juostoje matome jo ryžtingą veidą, jam už nugaros degančius pastatus, o gilumoj – susprogdintą rusų tanką. Tai mirties biotopas: lavonai gatvėse, kruvinos galūnės, veidų liekanos, kūnų draiskanos, raudantys žmonės, palinkę prie mirusiųjų ir bučiuojantys jiems veidus. Matome jauną moterį paraku aptaškytu poplino paltu, traukiančią apsauginį kaištį nuo rankinės granatos, ir studentus, leidžiančius šautuvų salves į namą, kuriame slepiasi nekenčiamas saugumietis. Nors juosta begarsė, nesunku įsivaizduoti triukšmą: riksmus, asmeninių šaunamųjų ginklų tratėjimą, sprogimus, aimanuojančius ir raudančius balsus. Ir visur trenkia paraku ir šviežiu krauju, šaltu prakaitu, mirties baime ir lavonais.

Ir šit kamera akimirką stabteli tarpuvartėje. Veidą greitai nusuka ryškiai raudona suknele vilkinti moteris, ir vyriškis apgobia ją savo paltu. Matome jį bučiuojant jai plaukus ir glostant nugarą. Dvi visiškai ramias sekundes filmuotojas sustabdo jo veidą. Tai įsimylėjęs veidas. Veidas, trykštantis niekieno nedrumsčiama meile. Tai – Josefas Rubašovas.

Budapešte kažkas eina į pabaigą. Mieste sklando gandai. Tvarka Europoje pašlijusi. Gatvių kautynės Vengrijos sostinė-

je. Tuo pat metu Londone ir Paryžiuje vengrų tragedijos šešėlyje rengiamasi pulti Suecą. Tai įprasta europietiška liga: lapių gudrybės, dvilypė moralė, veidmainiavimas.

Pagaliau keletas paskutinės sukilimo dienos scenų: mūsų dėmesį patraukia vokiečių fotografo Fiogelio nuotraukos „Life" žurnale. Ant šaligatvio klūpo senas vyriškis priešais kažką, kas iš pradžių mums pasirodo kaip gulinti sužeista moteris. Bet geriau įsižiūrėję – ir tai labai stebina – išvystame, jog tai suknelė, raudona ant šaligatvio ištiesta suknelė, tarytum dar neseniai ją nešiojęs kūnas staiga būtų išgaravęs.

Vyriškio veidas atgręžtas į kamerą. Tasai nesuvokiamas sielvartas, viso pasaulio skausmą sukaupusios akys. Jį krečia drebulys. Širdy užslopintas riksmas. O jam už nugaros vėjas neša šalin raudonąjį audeklą.

Už dvidešimties metrų stovi jį stebintis kitas vyras. Jis matyti neryškiai, iki pusės užstotas automobilio, bet ir jis skleidžia sielvartą ir verkia. Tai šimtmečio pradžios svečias su fotoaparatu rankoje.

Suvažiavimas pas laikrodininką

Kokia čia vieta? Ankšta, tamsi, sudvisusi. Mes ropojame grindimis, galima sakyti, su tam tikra įstanga per dulkių kamuolius, skylutes ir plyšius, užsimaskavę... na, tai visai nesvarbu... galbūt kaip tarakonai arba vorai. Ir triukšmas – jis kurtinantis. Tiksi ir muša, skambina ir gergždžia, ir gegutė kukuoja, nors pats viduržiemis.

Ši vieta paprastų paprasčiausiai kažko pripildyta. Laiko! Laikas užpildęs visas kertes. Jis persunkia orą ir varva nuo svarsčių, šerdžių ir ankerių, kybo it šikšnosparnis, kojomis įsirėmęs į lubas.

Aukštyn siena, užsimaskavę kaip... tarkim, vėdarėliai, tie maži ir mieli tamsybių vėžiagyviai, absoliučiai vieni iš mūsų mėgstamiausių. Užmirškit svaigulį. Nežiūrėkit žemyn. O dabar peršliaušime lentyną. Viešpatie, ji linksta nuo keisčiausių daiktų. Smėlio ir vandens, švytuokliniai, sidabriniai kišeniniai, lygties laikrodžiai, astroliabijos, horologiumas ir išradingos flamando Flamstedo sudarytos konversijos lentelės. Pagaliau imame susidaryti bendrą vaizdą. Tai yra... arba buvo... jis atsidūręs Olandijoje. Pas seną Amsterdamo laikrodininką tamsioje laikrodžių dirbtuvėje, vilki purviną milinį švarką su moliniu džino ąsotėliu kišenėje.

Tai buvo rudenį, galime pridurti geriau įsižiūrėję ir įsiklausę. Pro lango kiaurymę mirksėjo žvaigždėto dangaus lopinėlis. Ten krito žvaigždės, meteoritai, blyksintys vis neryškesni, mums susi-

liejantys šifrai, lyg Josefui Rubašovui susiliejantys metai, virstantys lipnia koše ar nuo amžių pradžios verdama sriuba, kurios visos sudėtinės dalys ir prieskoniai praradę skonį ir susileidę į pilkšvą kruopėtą tyrę. Nūnai jis buvo senas; ir labai nusidakanojęs.

– Žvilgtelk į šitą, – tarė laikrodininkas tiesdamas kaulėtą pirštą. – Sieninis laikrodis iš Krokuvos, pagamintas meistro Giorco penkioliktajam amžiuj. Du ciferblatai. Vienas – įprastoms valandoms matuoti, o kitas – natūralioms. Suprantat, mūsų laiko matavimo būdas ne visad buvo vienvaldis. Giorco laikais parą dalydavo į dvylika nakties ir tiek pat dienos valandų. Žinoma, jų ilgis priklausydavo nuo metų laiko. Žiemą dienos valandos būdavo trumpesnės, o nakties – ilgesnės. Įsivaizduokite žiemą tolimojoje šiaurėje. Ten dienos valanda kartais trukdavo ne ilgiau kaip penkiolika minučių. Niekas dėl to nesukdavo sau galvos. Valanda buvo valanda, nesvarbu – trumpa ar ilga.

Pasiremdamas lazda laikrodininkas nukrapino toliau. O mes, aišku, nusekėme jam iš paskos, nes kas gi daugiau mums bebuvo likę.

– Aštuonioliktasis amžius, – bakstelėjo jis į kitą daiktą. – Laikrodininkystės revoliucija. Pasisekimo susilaukė balansyras. Samuelis Vinstonas gamino laikrodžius su trijų sekundžių paklaida per mėnesį. Juo labiau gerėjo laikrodžiai, juo smarkiau jie užburdavo žmones. Prieš šimtą metų niekas nesijaudindavo, jei laikrodis apsirikdavo valandą ar dvi per parą. Bet taip jau yra, kad žmogus visad meta iššūkį savo mašinoms, nori jas tobulinti, nori minutininko ir sekundininko, ir vis tikslesnio matavimo. Ir žmones tarsi kažkas apsėdo. Juo tikslesnis darėsi laikas, juo labiau žmonės ėmė nuo jo priklausyti.

Koks senas žmogus buvo šis laikrodininkas. Amžius apsigręžė savo kely, veidas buvo toks susenęs, jog raukšlės išsilygino. Jis buvo panašus į vaiką – viskas tarsi sukosi ratu, metai vėl sugrąžino juos vaikystėn.

– Čia, suprantat, amerikietiškas traukinių eismo tvarkaraštis. Devynioliktajam amžiuje buvo šimtai laikų. Laikrodžius vis dar nusistatinėdavo pagal vidurdienio saulę, ir tuomet juk negalėjo Bostone būti tas pats laikas kaip Solt Leik Sityje, ar ne? Amerikoje vienu metu egzistavo šešiasdešimt šeši skirtingi laikai. Įvairiose geležinkelio stotyse būdavo skirtingas laikas. O traukiniuose – vėl savas laikas. Traukinio laikrodis rodydavo vienuoliktą, bet stotyje mušdavo dvyliktą, o kitame mieste – tryliktą. Kokia sumaištis. Valandos gyveno lygiagretų gyvenimą...

Jie įžengė į ilgą tamsų koridorių. Ant grindų eilėmis nelyginant piliastrai stovėjo pastatomi laikrodžiai. Dėžės spindėjo. Paauksuotos rodyklės šliaužė ciferblatais su tapytais miškingais kraštovaizdžiais. Jam reikėjo žiūrėti, kad neužkliūtų už šių brangenybių. Toks girtas. Su roplio smegenim, svirduliuojantis, žagsintis – motorikos sumaištis, mąstymo avarija. Zenite girtumo, be pertraukos trunkančio ketvertą metų, nutraukiamo tik kelių valandų stingulio, išskirstyto pagal atsitiktinumų dėsnį ant miestų parkų suolų, pasikišus po galva savo nuosavybę – marškinius, butelį, seną kontraktą. Ir stingulys būdavo veik be sapnų, greičiau savotiškas iliustruotas būdravimas.

– Štai šitas laikrodis priklausė Imanueliui Kantui, – tarė laikrodininkas. – Laikas, manė jis, egzistuoja tik mumyse. Tai įgimtas reikmuo, išradingas sielos instrumentas, naudojamas mūsų įspūdžių chaosui sutvarkyti. Laikas Kantui virto fobija. Jis visą namą buvo prisikimšęs laikrodžių, milžiniškų žvaigždėlapių ir lentelių, kuriomis remdamasis galėjo apskaičiuoti, kaip dangaus kūnai išsidėstys vieną kurį 2004-ųjų ketvirtadienio vakarą. Jo įpročiai buvo tokie reguliarūs, kad žmonės pagal jį nusistatinėdavo laikrodžius. Ar žinot, kad daugelis didelių žmonių buvo laiko vergai? Seras Izaokas Niutonas. Napoleonas Bonapartas. Ar klausotės, pone Rubašovai? Juk Rubašovas, ar ne? Josefas Rubašovas?

Vadinasi, jis žinojo jo vardą. Kaip smagu. Jis neprisiminė, kad būtų prisistatęs. Antra vertus, neprisiminė ir, kaip čia atsidūrė. Tai vėl atminties spragos. Šie staigūs srovės nutrūkimai; trumpieji jungimai, baltosios užmaršties dėmės.

– Kodėl geriat, Rubašovai?

– Ką? Kas jums darbo?

– Jūs teisus, man tai nė motais. Viskam savas laikas. Mylėti. Gerti. Dabar tai priežodis, bet mūsų protėviams buvo faktas. Kiekvienam reikalui buvo savas laikas. Pavyzdžiui, laikrodžių gamybai. Arba gyvulininkystei. Jo negalėjai išmatuoti laikrodžiais. Mūsų protėviai būtų pasijuokę iš mūsų. Kiekvienam procesui buvo savas laikas tarytum atskiras pasaulis.

Procesai? Savas laikas? Jei esama laiko, kuris skiriasi nuo kitų žmonių, tai – girtuoklių laikas. Praeitis virsta ūkanom. Ateitis – neišmėginta korta. Gyveni dabarty. Slaptažodis – spontaniškumas. Spjauk į rytdieną, šnabžda tavyje demonas, ir užmiršk vakardieną. Daryk, ką išmanai... Gerti ir gedėti. Tai jis ir darė. Nors iš tikrųjų jos niekad nebuvo. Ir jei būtų buvęs mirtingas ar gyvūnas, galbūt gulbė, greičiausiai būtų nusibaigęs iš ilgesio. Būtų pasitraukęs kur nors į mišką ir atsigulęs po drėgnu krūmu, kad niekad neprabustų. Tokia didelė buvo jo netektis. Nes mylėjo ją be galo be krašto. Kaip kažkada savo žmoną, nors atskirai, kitoje sferoje, nes vienos meilės su kita nepalyginsi. Bet dabar ji išnykus. Ji buvo apgaulė, ritinėlis lošiant dėl jo nemirtingo organizmo, išmesta iš prakeiktojo laiko, išsisklaidžiusi kaip dulkės, kaip rūkas nuo vėjo. Tai išties žiauru mūsų atžvilgiu.

– Mielas laikrodininke, ar galit man paaiškinti vieną dalyką?

– Ką gi?

– Ką iš tikrųjų aš čia veikiu?

– Ką čia veikia ponas Rubašovas? Koks klausimas. Juk jūs laukiamas...

Tai jį nustebino. Kad yra laukiamas. O gal laikrodininkas – draugelis iš artimiausios aludės? Man tas pats, pamanė. Vis tiek nieko nebelikę. Tik gerti. *Į jūsų sveikatą, pone laikrodininke... užmirškime visa, kas vadinasi laikas ir laikrodžiai. Išgerkim. Aštuntą dieną Dievas sukūrė degtinę, kad žmogus užmirštų kūrinijos bjaurumus*. Mat taip ir buvo. Svaigalais jis mėgino užmiršti. Ir neapykanta. Mat jis nekentė būties, o būtis... lygiai pravartu pripažinti... nekentė Josefo Rubašovo. Ji spjaudė į jį, sėdintį su buteliu parkuose. Sodino blaivyklon. Badė pirštais svirduliuojantį miestų aikštėmis, žagsintį ir vapaliojantį lyg kaimo kvailį, o kartais raudantį iš sielvarto.

– Dirstelkit čia. – Laikrodininkas sustojo priešais keturkampę dėžę. – Žiūrėkit, Rubašovai! Vienas Teiloro chronometrų. Devynioliktasis amžius. Industrializacija. Laikas tampa pinigais. Akordas, epochos racionalizacijos, mašinos, konvejeriai, štampuoti laikrodžiai. Laimėti laiko. Koks absurdiškas tvirtinimas! Ar kada pagalvojot apie vieną dalyką? Pramonės darbininkas šiandien per laiko vienetą pagamina keliolika kartų daugiau nei prieš penkiasdešimt metų. O poetas? Pasakykit man, ar gali poetas laimėti laiko? Ar eilėraščiui sukurti prireikia ne tiek pat laiko kaip anksčiau? Eilėraščio savas laikas. Jam parašyti reikia ne savaitės ar valandos, bet savo laiko. Poetas nepasidarė greitesnis. Jis tik pabrango. Taigi kas gali išlaikyti poetus? Ir kas gali išgyventi rašydamas eilėraščius? Poetai išmiršta, Rubašovai. Ar keista, kad pasaulis atrodo toks, koks yra?

Viešpatie, kokia čia makabriška vieta? Ilgas, tamsus begalinis koridorius, dulkės, voratinkliai, senas kvanktelėjęs laikrodininkas. O ten, kosmoso gelmėse, nors gana neįtikėtina, bet esama žmogaus. Tiek daug jie patobulino. Taip toli juos nuvedė laikas ir pažanga. Į kosmosą.

– Atleiskit, aš esu girtas, tai tiesa, bet tiek daug šnekama apie galimybę aplankyti svetimas planetas. Ir man toptelėjo, kad gal-

būt ten bus atrastas Rojus. Kaip natūrali būsena. Rojus, apgyvendintas kitokių būtybių. Ar manot, jog tai įmanoma?

Ūmiai jam praskaidrėjo protas. Kartais svaigalai jį nustebindavo netikėta įžvalga, nepakeliamai stipriais koncentruotos šviesos spinduliais... Bet jei ten būtų Rojus, pamanė, mirtingieji jį sunaikintų: jie pasėtų savo pyktį ir juokdamiesi nusiimtų jo supuvusį derlių, nes tokie jie esą – žuvę.

– Ar ką nors sakėt, pone Rubašovai?

– Ne. Nieko svarbaus.

– Aš kaip tik maniau, kad... Kaip jūs iš tikrųjų jaučiatės? Atrodot išblyškęs.

– Jūs, kursai esat toks gudrus ir vylingas, kursai viską išmanot apie paprastus ir smėlio laikrodžius, ar galit paaiškinti vargšui nespecialistui, apie ką išties šnekat?

– Kaip apie ką, pone Rubašovai?

– Laikas, kam reikalingas tasai prakeiktas laikas?

– Kokius klausimus jūs keliat! Kuo jūs dedatės? Dievu?

– Man vis tiek, kas jūs. Norėčiau tik, kad man paaiškintumėt. Man perdozavo laiką.

Laikrodininkas pradarė ant grindų pastatomo laikrodžio dureles. Atsivėrė jo „pilvas“, pilnas metalinių vidurių – krumpliaračių, svarsčių, svirčių, balansyrų, grandinių, šerdžių. Jis raktu prisuko laikrodį.

– Augustinas manė, jog laikas nenutrūkstamai išsiskiria mumyse nelyginant per tūtelę švirkščiama grietinėlė. Kiti tvirtina laiką esant sudarytą iš tam tikro kiekio dabarčių, o dabartis – tai trumpiausias arba ilgiausias laiko tarpas, žmogaus išgyvenamas kaip akimirka. Dar kiti mano, kad laikas esąs savotiški nerviniai impulsai. Mūsų smegenų neuronai, sako jie, siunčia penkiasdešimties vienetų per sekundę dažnio signalus. Ir šie impulsai pasklinda nervų sistema. Visą mūsų gyvenimą šis laikrodis tolydžio tiksi mumyse... Galbūt iš tikrųjų vienu metu esama

keleto laikų. Praeitį mes išgyvename kaip atminties formą, bet žmonės prisimena skirtingai, ir nė vieno žmogaus praeitis nepanaši į kitų. Todėl ir kiekvieno individo laikas skirtingas. Tad vienu metu gyvename tūkstančius laikų, susikertančių, išsiskiriančių ir paliekančių skirtingus pėdsakus kiekvienoje sąmonėje...

Jis vėl išgėrė. Iš tikrųjų kas jam galvoj tas laikas? Dėl jo laikas gali sau ropoti ar šliaužti, slinkti pilvu, šlubuoti, šokinėti per virvutę arba tūnoti pasislėpęs po skrybėle nudribusiais kraštais pietų šalies tratorijoje ir miegoti. Gali egzistuoti, kaip nori: ištemptas į plotį ir į ilgį, skersas, sukryžiuotas, apverstas aukštyn kojomis ar supilstytas į butelius. Tai nelaužė jam kupros, nes netenkino jo poreikių. Jis norėjo tik panirti – panirti kaip akmuo švelnioje gydomojoje svaigalų vonioje ir viską užmiršti... Ak, mažoji Marija Medėja – apgaulė, iliuzija, didžioji jo senatvės meilė. Kaip ją pamiršti? Jo jausmų židinio liejinys, jo širdies šabo duona. Ji buvo tarsi žmona, tarsi sesuo, motina, draugė ir nuodėmklausė sunkiausiomis valandėlėmis. Ir ją laikas išplėšė, nurengė ir išrovęs su šaknimis išmetė į istorijos šiukšlyną, padedamas... taip, deja, *mūsų*.

Jie sustojo prie durų, storų, aprūdijusia geležimi kaustytų ąžuolinių durų.

– Net ir su istorija laikrodžiai mus apmovė, – toliau kalbėjo laikrodininkas. – Mat, anot laikrodžių, ji jau praėjo. Kai įvykiai nutinka, jie išmetami iš laiko ir nusėda nejudriame istorijos krante, o mes toliau plaukiam upe žemyn – štai ką laikrodžiai bando mums įteigti. Bet argi taip yra, Rubašovai? Atsigręžk į savo paties istoriją. Ar ji nuolatos nekinta, nepervertinama, argi tu jos niekad neimi aiškinti kitaip? Šiandieninis įvykis, žinoma, daro įtaką ateičiai, bet jis gali paveikti ir praeitį – koks nors įvykis naujai nušviečia tai, kas sena, ir staiga istorijos santykis su tavo dabartimi pakinta. Taigi praeitis lygiai gyva ir judri, kaip ir ši akimirka. Ji irgi plaukia žemyn laiko upe, nors kita vaga. O daik-

tai, Rubašovai, ar jie nelieka su mumis? Štai, pavyzdžiui, šitos durys pagamintos keturioliktajam amžiuj.

Laikrodininkas lengvai paklebeno rankeną.

– Paskutinis dalykas, pone Rubašovai, kaip atsakymas į jūsų klausimą. Laikas galbūt geriausiai pavaizduotas knygose. Žiūrėkit, kaip lengvai apie jį pasakoja rašytojai. Kas gi yra romanas, jei ne bandymas atskleisti laiko esmę? Ten dabartis susimaišo su praeitim ir ateitim. Skaitydamas pradžią žinai, kad pabaiga jau parašyta ir egzistuoja ten vienu metu ir lygiagrečiai už šimto puslapių. Laikas reiškiasi visais savo pavidalais. Žinoma, reikia tam tikro skaičiaus minučių, kad perskaitytum nuo A iki B, tačiau per tą laiką tu sujungi pradžią su pabaiga. Vienoje eilutėje gali prabėgti dešimt metų, o viename puslapyje būti aprašyta tik viena trumpa sekundė. Rašytojas sustabdo laiką arba jį paspartina. Jis šokinėja ir mėtosi chronologijoje. Taigi romanų pasaulyje laikas parodo visus savo lobius.

Laikrodininkas nutilo ir išsitraukė iš kišenės raktą.

– Ko jūs laukiat? – paklausė. – Susirinkimas prasidėjo, pone Rubašovai. Laiko susirinkimas. O jūs juk – garbės svečias.

Įkišęs raktą į spyną, pasuko mechanizmą. Pasigirdo brakštelėjimas, kuris greitai pranyko, ėmus mušti visiems dirbtuvės laikrodžiams.

– Ir nebegalvokit apie meilę, – pridūrė, šįsyk garsiau, kad perrėktų triukšmą. – Susiimkite, Rubašovai. Jūs dar daug turit nuveikti. O dabar įeikit! Susirinkime aš nereikalingas. Esu tik šeimininkas. Taip sakant, atveriu savo patalpas kaip laiko užvažiuojamųjų namų savininkas.

Į kokį susirinkimą buvo sueita senoje laikrodžių dirbtuvėje? Ir kas per žmonės sėdėjo aplink stalą? Senut senučiukai; veikiau mirę nei gyvi, iškilę iš istorijos bedugnės, su pelėsių luobu ir senomis mirtinomis nuodėmėmis veiduose.

Kai kuriuos jis atpažino. Pavyzdžiui, Johaną Faustą, mokslingąjį luošį, su kupra ant nugaros visai kaip Bombastas. Net ir kitus atpažino: vieną, panašų į okultistą Sen Žermeną, ir kitą, kuris galėjo būti Žijė de Re. Ant suoliuko kertėje snopsojo barzdotas ir basas batsiuvys su zomšine prijuoste, iš kurios kyšojo senoviniai įrankiai – puspadžių pjoviklis, replės, medinės vinys. Kas jis, Ahasveras?

Čia buvo vienas seneliukas su švytruojančia švytuokle rankoje, o kitas ramiai dzirino smuiką. Trečias skaičiavo iš kapšo aukso monetas, o ketvirtas meldėsi. Palinkęs prie juodųjų vynuogių dubens, stovėjo tokio nesuvokiamai švelnaus veido žmogus su toga, kad galėjai įtarti... taip, kodėl gi ne – tai buvo Jonas, apaštalas.

Alchemikas šnekėjosi su moterim, kurios oda panėšėjo į pergamentą, o prie pat jų, nusitvėręs kardą, stovėjo Paracelsas. Patalpa tyliai gaudė, skimbčiojo taurės ir bokalai. Ir ūmiai kažkas palietė jam petį, o atsigręžęs jis išvydo liokajų – Filipo Bulerio liokajų iš vilos Berlyne.

– Na štai, – sušnabždėjo liokajus. – Jauskis kaip namie, Kolia. Mes tavęs laukėm.

Sugriebė jį už pažasties ir ėmė vedžioti aplinkui.

Tai buvo didelis kambarys, pastebėjo jis dabar, knygų ir pajuodusių ąžuolinių baldų prikrauta milžiniška salė su dešimties centimetrų dulkių sluoksniu tarsi kilimu ant grindų. Žalvariniuose kandeliabruose degė vaškinės žvakės.

– Tu vėlyvas, – tarė liokajus. – Mes tikėjomės, jog pasirodysi anksčiau, bet tu buvai užsiėmęs. Tavo paieškos užmerkia tau akis prieš gyvenimo gėrį.

– Kas čia dedasi? – paklausė jis. – Ir kas tu pats būsi?

– Kas aš? Į ką aš panašus? Žijė de Re? Aš – liokajus, Kolia. Liokajus! Juk mudu esam susitikę.

Jie puslankiu apsuko milžinišką stalą.

– Ir mes supratom, jog tave nukamavo meilė, išdavikė meilė. Nagi, Kolia, žmogus skraido kosmose, o Žemėje vyksta šaltasis karas; įvykių raida, be abejo, įdomi – tau nederėtų paskęsti širdies kvailystėse. Tai ne mums, nejau iki šiol nepasimokei?

Jis reikšmingai parodė žmogų, vilkintį marškinius su žabo ir mosuojantį švytuoklę.

– Štai ten Kaliostras, – pasakė. – Protingiausias iš magų, bet pavergtas mąstymo. Tebūnie tau įspėjantis pavyzdys. Mąstymas tapo jam pančiais. Nėra ištaręs nė žodžio per visą šimtmetį.

Liokajus sustojo prie žmogaus, skaičiuojančio aukso monetas, seno seneliuko viduramžiškais drabužiais.

– Raimundas Lulijus, – pristatė, – auksadarys. Tikras veteranas. Gyvybės eliksyro tėvas.

Senasis žmogutis liovėsi krovęs monetas ir atsigręžė į Josefą Rubašovą.

– Atrodot išsekęs, – prašneko. – Paklausykit senesnio žmogaus patarimo ir padėkit svaigalus lentynon. Jis palaužė stipresnius vyrus nei jūs.

Lulijus draugiškai nusišypsojo. Jo žvilgsnyje buvo nusėdę šimtmečiai – tūkstančiai nusivylimų ir amžinų klajonių.

– Štai imkit, – pridūrė. – Kaip atminimo dovaną. – Ir įkišo Josefo Rubašovo kišenėn spindintį aukso pinigą, keturioliktajame amžiuje Londone nukaldintą raimundiną.

Liokajus jį nusitempė toliau, pro ilgas eiles senatviškai apsiseilėjusių, kretinančių savo išdžiūvusias mėsas ir tyliai bambaliuojančių panosėje prieštvaninių žmogaus druzgų.

– Koks čia susirinkimas? – vėl paklausė jis.

– Ak, mes reguliariai susirenkam – tuo pat laiku toj pačioj vietoj, tu suprasi, Rubašovai. Ir kaip tu atrodai! Švarkas – vieni skutai, o kvapas – kada gi maudeisi?

– Kas tau darbo?

– Na na, aš tau linkiu tik gero. Paracelsą, melagėlį, tu jau

pažįsti. O štai čia Ahasveras, batsiuvys, mūsų nestorius, visų seniausias, bet labai prislėgtas. Buvusio savojo Aš šukės.

Batsiuvys buvo mažne perregimas, plaštakos sudūlėjusios – žmogaus liekanos, be perstojo meldžiančios malonės ir atleidimo, kad pagaliau galėtų nueiti poilsio.

– O Viešpatie, – sušnabždėjo jis, – pasigailėk, aš nežinojau, Viešpatie.

– Atrodai nustebęs, Rubašovai. Kaip neįprasta, pagalvojus apie visa, ką esi išgyvenęs. Šimtmetis buvo turiningas, ar ne? Ir vis dėlto mums dar likusi antroji jo pusė. Leisk man pristatyti Žiję de Re, vaikų žudiką, o moteris greta yra grafienė Elizabetė Batori-Nadasdi – lobis, gražiausia iš jų visų. Nagi, Kolia, susiimk, grafienė – garsi žudikė. Ji praliejo šešių šimtų jaunų moterų kraują, norėdama išlikti amžinai jauna.

Iš šešėlių išniro daugiau vyrų ir moterų – subraižytų, raukšlėtų, supuvusių. Salės gilumoje prie stalo stovėjo neužimta kėdė. Priešais, ant stalo, buvo padėti valgymo įrankiai, taurės ir porcelianinės lėkštės keletui patiekalų.

– Džiaukis, Kolia. Esi tarp draugų, tarp savo prakeiksmo brolių ir seserų. Kas nori baigti dienas rojuje? Čia mes patys pasiimam gyvenimo malonumus. O jei nemirtingumas išties tave kamuoja, susirask mėgstamą užsiėmimą. Tai vienintelis vaistas žmonėms su mūsų simptomais. Mūsų atveju laikas – ne grėsmė gyvybei, o tik liūdesys.

Liokajus atitraukė kėdę ir pasiūlė atsisėsti.

– Prašom, – ištarė. – Greit prasidės pietūs. Ir paklausyk mano patarimo: užmiršk meilę. Ji ne mūsų tipo būtybėms.

Liokajus buvo teisus. Trumpalaikė buvo meilė pasmerktiems amžinybei. Bet jis įžengė stačiai į spąstus, atviromis akimis.

Tai nutiko Londone. Buvo rudens popietė Oksfordo gatvės knygyne. Kaip jis galėtų pamiršti? Gražią tamsiaplaukę moterį,

stovinčią prie chiromantikos ir gydomųjų žydrų kristalų lentynos. Atmintis nenuslėpė nuo jo jokių smulkmenų. Jos migloto žvilgsnio, lyg būtų dar ne visai pabudusi iš nesibaigiančio malonaus sapno. Šiltos šypsenos. Nervingų rankų. O už jos – lango, pro kurį pirmąsyk per daugelį savaičių įspindo saulė. Arba lentynos su pusiau prancūziškais tomais: Paracelso, Dano, Perukijo veikalo apie Saturno ekvatorių. Viską prisiminė su siaubinga detalių gausa, tarsi tai būtų nutikę dar visai neseniai, ir troško prisiminti kiek mažiau.

Meilė užklupo jį nepasiruošusį, bet juk taip ir įsimylima. Meilė pradeda puolimą tau visų mažiausiai tikintis. Ji nusitaiko į beginklius ir kuo klastingiausiai čiumpa iš už nugaros. Jis kapituliavo prieš ją, užsimaskavusią mįslinga šypsena. Tai įvyko akimirksniu. Prisijungei prie nematomo meilės generatoriaus, jėgų lauko, ir žodžių daugiau nebereikia, nes viskas ūmiai pasidaro suprantama, viskas susidėsto į savo vietas – pasaulis praskaidrėja.

Apkvaitę iš meilės jie patraukė į Kensingtono arbatinę, o paskui į jo kambarį Čelsio krantinėje. Ten iš delnų ji perskaitė jam likimą, nes sakėsi esanti būrėja, o perskaičiusi jo prakeiksmą iš užuojautos taip apsiverkė, kad guosti reikėjo ją.

Ak, jis prisiminė Mariją Medėją, raganą, demonę, jos begalinę tarsi vaiko širdgėlą ir prisiminė savo širdgėlą pagalvojus, kad ši moteris, kurią jis nelauktai įsimylėjo it vaikėzas prakaituotais delnais ir tvinksinčiais smilkiniais, susens, kad vieną dieną, žvelgiant iš jo laiko perspektyvų labai greitai, bus iš jo atimta kaip mirtinga būtybė, kokią esant ją manė, o jis pats priverstas toliau keliauti per ašarų pakalnės laiko tuštumą, raudodamas tūkstantmečiais, vienišas ir sugniuždytas dar vienos netekties, prisidėjusios prie virtinės ankstesniųjų, ir visais šiais atžvilgiais jis buvo teisus, nors ne taip, kaip atrodytų kitiems, ir maždaug to iš jo ir galėjai laukti, bet, deja, niekad nelaukei.

Prie stalinės lempos jo skurdžiame kambaryje ji jam išbūrė ir prieštaringų delnų linijų filigraniniam ornamente persiskaitė apie save, tačiau užmiršo nedidelį širdies linijos trūkį, smulkią raukšlytę, perrėžiančią liniją į dvi dalis ir žyminčią jos pačios išnykimą, o kartu ir jo netektį – šį trūkį ji užmiršo jam parodyti; o jei ir būtų parodžiusi – ar jis būtų išgirdęs?

Ne, nes meilė padarė jį kurčią. O norėjo jis tik vieno – išgirsti varpų skambesį, skelbiantį jo išlaisvinimą, ir čia ji jam pagelbėjo kaip niekas kitas. Ji davė jam pažadą. Drąsino. Prašė pasitikėti. Persiėmusi jo išlaisvinimu, prisiekė surasti tą, kurio jis ieškojo.

Jie ieškojo dieną naktį. Išmaišė šimtus mylių. Rėmėsi jos intuicija ir vizijomis, kurias ji regėdavo savo žydruosiuose kristaluose. Ėjo pagal kvapą, pėdsakus, nuogirdas ir gandus. Ir kaip jis galėjo ką nors įtarti, kaip galėjo nujausti, kai jie mylėjo viens kitą, kaip ir visi kiti įsimylėjėliai?

Ar nesiklaupė požemio dvasios tau prie kojų prisiekinėdamos, jog myli? Ar nepaliko tavęs Salamankos viešbučio kambaryje per pavydo sceną apimtą nevilties ir pykčio, prieš tai moteriško batelio kulniuku sudaužiusios vonios kambario veidrodį? Ar nesiuntinėjo atgailaujamų meilės laiškų su prispaustomis gėlėmis? Ar nekalbėjo apie šimtmečio negeroves ir kad reikią peržiūrėti gėrio ir blogio sampratą ir šias sąvokas apibrėžti iš naujo? Ar nesigerino didiesiems epochos okultistams – Broso Gardneriui ar psichosofams, kad jie padėtų išsivaduoti ir kad tuoj po to Budapešte ištirptų nebūty, palydimos tolimo liūdno juoko ir palikdamos vien raudoną suknelę?

Taip, jos tai darė. Jos pavojingai nukrypo nuo tradicijų. Tad argi keista, kad jis sutriko?

Bet jis žinojo, kodėl ji pranyko. Ar bent nujautė.

Vieną naktį Romoje jis pabudo iš sapno, kuriame jie sėdėjo kalno viršūnėje žvelgdami į prieblandoje skendintį kraštovaizdį.

Ji pasilenkė prie jo norėdama pabučiuoti, bet tą akimirką, kai turėjo prisiliesti prie jos lūpų, jis staiga pasijuto besėdįs už metro. Ji prisislinko prie jo ir vėl pamėgino, bet ir šį sykį tarytum nematoma ranka nukėlė jį dar per metrą. Taip tęsėsi, kol jis išpiltas prakaito pabudo iš sapno. Tuomet jis gniuždomai aiškiai suprato: daugiau nebenorėjo išsivaduoti. Mat išsivadavęs, suvokė jis, turėtų numirti ir jo netektis būtų tokia pat didelė kaip ir priešingu atveju, jai išnykus. Logika buvo skaidri kaip stiklas. Jis nenorėjo jos prarasti. Nebenorėjo atgauti mirtingumo. Norėjo amžinybės.

Čia ir slypėjo jo nusikaltimas. Jis geidė amžinos meilės, nes taip buvo pamilęs tą moterį, kad negalėjo pakelti minties, jog kada nors ją praras. Taigi jie ir toliau ieškos, bet vietoj malonės pasiprašys šventvagiškos paslaugos – kad moteriai būtų leista įžengti į nemirtingųjų pulką, kad juos sujungtų iki amžių pabaigos.

Bet šis pasiryžimas, spėjo jis, tai jo tragedija. Nes jo bausmė nenumatė progų išsisukti. Priešingai, dėl šių progų grėsė būti panaikinta bet kokia bausmės prasmė. Mat ją sąlygojo vienatvė ir netektys. Panašiai jam atsiskleidė ir meilės esmė – ji apnuogindavo tik tai, ką norėdavai žinoti, įteigdavo vien svajones, o visa kita, kas nemalonu, laikydavo paslėpusi už nugaros, šypsodamasi savo aukoms dirbtiniais baltais dantimis.

Jis papasakojo jai šitai. Pasiūlė tęsti paieškas, bet dabar stengiantis, kad ir ją priimtų į nemirtingųjų pulką. Ir tada ji išnyko. Netrukus. Kaip tik tada ji ištirpo Budapešte. Kaip tik tada ji neatliko kažkokių pareigų arba kaip tik tada įvykdė savo tikrąją užduotį. Palikti jį likimo valiai, pasiekusį meilės aukštumas, palikti palaužtą, sugniuždytą ir nelaimingesnį nei kada nors anksčiau.

Tai žiauru mūsų atžvilgiu, mes tai pripažįstam – labai rafinuota.

Pietums dar nepasibaigus, jis atsistojo ir nuėjo prie durų. Paracelsas stebėjo jį, bet nepažino. Jis nubloškė butelį. Tai nepadeda, pamanė, jis negali jos pamiršti – kokia iš to nauda.

Liokajus laukė prie durų.

– Ar jau išeini? – paklausė. – Nagi nagi, kodėl neišbūni viso laiko? Ar tau nuobodu, Rubašovai?

Liokajaus skruostu, kaklu ant marškinių nuropojo voras.

– Taip, – atsakė jis. – Aš eisiu.

– Vienatvė galbūt tau geriau. Gyvenimas toli nuo žmonių.

– Galbūt. Galbūt turėčiau jų vengti.

– Paklausyk mano patarimo, – tarė liokajus, – susirask negyvenamą vietą. Mūsų traktate parašyta: ieškok vienatvės.

– Galbūt taip ir padarysiu. Noriu tik užmiršti.

Voras perlipo liokajaus marškinių apykakle ant fotelio atkaltės... nuropojo oda atsiduodančiu dulkinu patiesalu, toliau čia buvo sunku prasigauti – daugybė kliūčių, plyšių, įtrūkimų.

Liokajus nusišypsojo.

– Tai nuobodulys, – pasakė. – Mūsų didžiausias priešas nuobodulys.

Ir šurmuliui tebesklindant iš niūrios salės, kur buvo susirinkę gyvieji lavonai ir viešpatavo užmarštis bei amžinybė, Josefas Rubašovas pakėlė akis į lango kiaurymę. Tenai, kosmose, pamanė, skrieja vienas, visiškai vienas žmogus. Ir troško, kad tai būtų jis.

Mėginimai gyventi atsiskyrėlio gyvenimą

Konfidencialiai
Kapitonui Litbarskiui
SM Šosėštrasės sargybos rajonas

Draugas Litbarski,

kaip išplaukia iš pateikiamo memorandumo, ministerijos vadovybė itin domisi respublikos bėglio paslaptimi Bojeno–Gartenštrasės ruože. Per paskutinį posėdį su draugu Mylke SM Rušeštrasėje buvo iškelti tokie klausimai:

Kaip tasai žmogus atsidūrė saugomoje teritorijoje?

Kiek laiko jis išbuvo šioje teritorijoje (apytikriais duomenimis)?

Ar galima sekti jo judėjimą – ar esama kokios nors perėjimų sistemos?

Kaip jis prasmunka pro mūsų aliarmo įrangą? (Draugas Erbas, atsakingas už saugomą Aker–Brunenštrasės ruožą, nusprendė patikrinti sistemą automatinio šautuvo kulkų serijomis – kas jūsų apygardoje galėtų imtis panašių bandymų? Gal leitenantas Mejeris?)

Kaip tasai žmogus išvengia šunų? Ar gali būti užmezgęs su gyvūnais „ryšį“? Ar kas nors aptarė šį klausimą su šunininkais?

Pagaliau:

Iš ko tasai žmogus gyvena? Kaip apsirūpina maistu? Ar gali-

ma įtarti kolaborantų iš mūsų pusės pagalbą? Ar esama pranešimų apie įsilaužimą į sandėlius?

Remiantis sprendimu (žr. pridedamą protokolo planą), ši užduotis buvo palikta ant draugo V.U. rašomojo stalo ir referuota politinio biuro nario Mylkės.

Skubiai atsakykite į mūsų klausimus. Ataskaitą įteikti Reinykei, SM Vertinimo skyriui C4.

Kurjerio paštas
Konfidencialiai
Reinykei
Vertinimo skyrius
Saugumo ministerija
Rušeštrasė, Berlynas

Drauge!

Remdamasis Bekerio instrukcijomis, Garten–Bojenštrasės, Šv. Jadvygos kapinių ir Špandauerio kanalo teritorijoje (žr. prid. brėžinį) leitenantas Mejeris rengia naujas žabangas. Mejeris tikisi dar iki švenčių pasiekti patenkinamų rezultatų respublikos bėglio klausimu.

O dėl vidinio apsauginio pylimo forsavimo Mejeris iškėlė hipotezę apie prasilaužimą pro Brunenštrasės namą Nr. 138, kurio rūsys dar nepakankamai užplombuotas. Vyriškis galėjo išlįsti į saugomą teritoriją pro anglių angą (20x30 centimetrų), tai, nepaisant sargybos vadovybės protestų, technikams atrodę visiškai neįmanoma (žr. mano pareiškimą dėl antifašistinio apsauginio pylimo sargybos rajone Nr. 4 sustiprinimo). Kita galimybė, anot seržanto Kiolerio, ilgiausiai dirbusio šiame rajone,

yra gedintiesiems dar neuždarytos Šventos Jadvygos kapinės. Kioleris mano esant galima iš kurių nors didesnių šeimyninių kapų iškasti tunelį, bet tuomet mes būtume uždraustoje zonoje aptikę angą.

Mūsų pirmas vyriškio stebėjimas datuotas birželio 17 d., taigi prieš šešis mėnesius. (Ankstesnio sargybinio Janseno informacijos apie tai, jog jis matęs bėglį dar praėjusių metų lapkritį nei aš, nei Mejeris nelaikome patikima.) Eilinių Kerbacho ir Miulerio liudijimu, vyriškį jie radę miegantį po prieštankine užtvara. Jie sakosi atidengę ugnį, po to vyriškis (nesužeistas!) tamsoje nubėgęs Šprė upės kryptimi. (Kerbachas tvirtina į įtariamąjį mažiau nei šimto metrų nuotoliu ištuštinęs visą magaziną – įvykis baigėsi, kaip žinote, parengtiniu tyrimu, po kurio K. vis dar įtariamas dėl pagalbos respublikos bėgliui. Janseno informaciją galbūt galima paaiškinti tuo, kad po žmonos mirties jis gerdavo daug svaigalų.)

O dėl jūsų klausimo apie vyriškio judėjimo pobūdį – to nepavyko susekti: nepastebėta jokios sistemos. Herclis, Johaništalio–Teltovo kanalo sargybos viršininkas pasakojo apie tokį pat nereguliarų judėjimą rugpjūtį, kai vyriškis buvojo ties pietrytiniu apsauginės tvoros ruožu; visi duomenys rodo, kad rugp.–rugs. mėnesiais teritorijoje jis judėdavo myliomis (žr. stebėjimo raportus iš kitų sektorių, netgi Potsdamo).

Kaip jis prasmunka pro mūsų aliarmo įrangą, mįslė ir mums, ypač atsižvelgiant į naujas minas. Dėl šunų, kad vyriškis būtų užmezgęs su jais „ryšį“, nėra jokių požymių. (Ingridos kalytės, „Ingridutė I, II ir III“, nugalabytos dar gegužę po nesėkmės su dviem tariamais rusų karininkais, naujosios, reikia pasakyti, yra visai kitokios.) Priešingai, mes radom audeklo skiaučių, iš visa ko sprendžiant, išplėštų šunų.

Dėl apsirūpinimo maistu Mejeris iškėlė teoriją, kad vyriškis valgąs retkarčiais į spąstus, ypač vinių kilimus ties Kylenštrase,

patenkančių kiškių spiras, arba jam kaip nors pavykstą nugvelbti šunų maisto.

Kitas per sargybinių diskusijas iškilęs klausimas: kur vyriškis būna dieną. Kadangi veik visais atvejais jis buvo stebimas vakarais arba naktimis, galima manyti jį kažkaip įsitaisius slėptuvę – iki šiol neatrastą bunkerį ar kažką panašaus arba dienomis per Viduriniojo Berlyno sutvirtinimus grįžtant atgalios.

Pagal naują sargybos tvarkaraštį Šosėštrasės rajone liksiu visą savaitgalį. Su apvaizdos pagalba vyriškis gali atsidurti SM areštinėje iki pirmadienio.

Litbarskis

Sustingęs rastras: prožektorių šviesos ratuose sūkuriuojantis ir krintantis sniegas, silpna raudona šviesa tarytum išsklaidyta ugnis... o ten... snaigės, kristalai... balti žemės kailiniai... kiškio pėdsakai, kuriuos greitai užsnigs, ir žmogaus pėdsakai... kely į rytus. Paskui jie, pėdsakai, apsigręžia, pasuka išorinės apsauginės sienos, prieštankinių užtvarų link. Vargani žingsniai per sniegą, krinta snaigės, blykčioja prožektoriai, sunku žiūrėti, išilgai betono sienos it koks žinianešys, stūgaudamas, švilpdamas, su juoda šalčio dekoruota mantija skuba vėjas. Pėdsakai sniege; dabar jie nutrūksta... paskutinis žingsnis... ir ten, prieštankinių užtvarų priedangoje, sėdi jis. Nusipurto nuo palto sniegą... stebeilija į tamsą, už sienos tęsinio link tolimo sargybos bokšto, link Šprė, Vakarų sektoriaus, kur žybčioja neono šviesos ir šį vėjuotą, kritulių nestokojantį gruodžio vakarą glausdamiesi prie fasadų skuba susitraukę žmonės.

Netikras tasai miestas, į kurį jis sugrįžo. Dingo prabanga ir monumentai, jugendo stiliaus fasadai, liuksusiniai viešbučiai, Tėvynės namai, imperatoriaus rūmai, Kempinskio baras ir pusė milijono žmonių. Tyrgartenas apleistas, o iš Princo Albrechto kvartalo belikusi žvyro krūva.

Užtat atsirado naujų statinių. Pavyzdžiui, siena. Arba, tikriau sakant, dvi, bėgančios greta daugelį mylių dideliu ratu aplink pusę miesto. Tai buvo stebuklas, aštuntasis pasaulio ste-

buklas. Kiek darbo sudėta į šią architektūros pabaisą, kiek techninės išmonės, resursų planavimo ir politinio pasiaukojimo. Ji prilygo piramidėms. Arba kabantiems Babilono sodams. Ar Herkulio statuloms. Vien statybinių medžiagų kiek suvartota; tų visų tūkstančių tonų sumaišytų statybinių skiedinių. O spygliuotos vielos papuošalai, spygliuotos vielos arabeskos, susukta spygliuota viela, kurią ištempęs galėjai trissyk apvynioti Žemę – jau vien tai buvo rekordas. Arba armijos mobilizuotų darbininkų: tūkstančių tūkstančiai mūrininkų, dailidžių, betono maišytojų, plytų nešiotojų, matininkų, pasiuntinukų, inžinierių, rangovų ir įvairiausio plauko partijos pasipūtėlių. Tai išties buvo didis reikalas, istorinis žygdarbis, pasaulinis statybos technikos rekordas.

Šito stebuklo šešėly jis jautėsi saugiai – jis ir kiškiai, mieli pilkiukai, dienų dienas skiriantys poravimuisi, dėl to jų giminė žaibiškai padidėjo pagal eksponentinę kreivę, ir dabar čia, kiškių rojuje, buvo dešimtys ar netgi šimtai tūkstančių. Taip, jam čia patiko. Ramybė, vienuma, metų laikus atitinkanti augmenija. Čia, manė, galiu pasilikti amžinai, tai mano niekieno žemė, mano neutrali zona, prieglauda žemėje.

Tai buvo rojus. Laiminga žmogaus ir kiškio sąjunga, o žvėreliai buvo tokie jaukūs, kad jis galėdavo paplekšnoti jiems ranka, o vasarą valgydinti kiaulpienėmis. Akiratyje jokių rudųjų lapių. Begalės pašaro: dobilų, žemaūgių sausų krūmokšnių, trapių atžalų ir visų vaivorykštės spalvų gėlių. Galbūt kartais koks karinis džipas ar sargybos patrulis, perskrodžiantis tylą, ar nuo pavadžio nutrūkęs bandšunis, lakstantis aplinkui, nežinia ant ko lojantis ir graužiantis senus suspardytus futbolo kamuolius. Bet šiaip tyla... ramybė... pasakų šalis.

Be abejo, iš pradžių jis matydavo bėglių. Žmonių, iššokusių iš pasienyje dar tebestovinčių namų trečiojo aukšto ar automobiliu pervažiavusių spygliuotą vielą ten, kur nespėta pastatyti sienos, bet paskui tai pasunkėjo ar bent jau prireikdavo dides-

nės gudrybės. Liaudies policija nugriovė arba užplombavo pasienio pastatus. Jie sustiprino apsauginę sieną ir pastatė naujus vidinius sutvirtinimus. Už nusikaltėlių sulaikymą buvo skiriamos premijos: sargai galėdavo uždirbti 250 ostmarkių už sumedžiotą žmogų, be to, butelį geros rusiškos degtinės ir dviejų dienų atostogas lenkų viešnamyje. Paskui atsirado minos ir automatiniai šautuvai, elektrinės užtvaros, vinių kilimai, aliarmas, baimė, kameros, skeveldrinės bombos, stiklo šukių kliūtys, drąsos stygius, šunys ir povandeninės užtvaros kanaluose. Tuomet bėglių srautas buvo nuslopintas, bet nevisiškai.

Žmogaus valią sunku palaužti. Ji kaip bjauriausios atmainos gebenės – jokie nuodai neįveikia. Žmonės ėmė planuoti. Tapo gudresni. Abi komandos pakilo iki lygos ir pasiekė aukštesnę klasę, nes kuo labiau liaudies policija stiprino apsauginius pylimus, tuo sumanesni darėsi bėgliai. Dabar tuos keletą pasitaikiusių kartų buvo bėgama visai kitaip patobulinus. Pavyzdžiui, elektros laidų gervėse. Arba su narų kostiumais. Žmonės šliaužė kloakomis ar kasė tunelius. Jis buvo girdėjęs juos įsikasus po žeme net penkiolika metrų – su lopetomis, kibirus su žemėmis perduodančiomis komandomis. Tunelis buvęs 140 metrų ilgio ir juo spėję pasinaudoti 57 asmenys, kol liaudies policija užliejusi vandeniu. Kitą iškasė tuzinas energingų pensininkų, iš kurių vyriausiam buvo ką tik suėję aštuoniasdešimt vieneri. Trečiasis aptiktas, kai virš jo suzmeko visa gatvė it nepavykęs kiaušininis suflė.

Žmonių fantazija nežino ribų, kai reikia įkalinti ir žudyti – bet taip pat ir kai reikia išvengti pavojaus ir pabėgti; nes tokios jų gyvenimo sąlygos, prie tokių žaidimo taisyklių jie pripratę šimtus tūkstančių metų, užtat jie ir toliau be perstojo bėgo. Buvo nelegalaus žmonių pervedimo firmų, anonsuojančių savo paslaugas proklamacijose ir Vakarų laikraščių skelbimuose. Buvo žmonių, perplaukusių Šprė su gelbėjimosi ratais, o keletas nu-

girdė turistinio laivo kapitoną ir palikę jį po stalu užgrobė laivą ir nusigavo į amerikiečių sektorių. Dar buvo asmenų, klastojusių diplomatinius pasus arba išskobusių it duonos kepalą savo automobilių užpakalinę sėdynę ir vežiojusių žmones per sieną, o patys lanksčiausi įsisprausdavo į orkestro garsintuvus ar paprastą kelioninį plastikinio laminato krepšį.

Kai kurie atsinešdavo kopėčias ir kaip patrakę bėgdavo niekieno žeme, bet jiems retai pavykdavo. Jie žūdavo. Žūdavo kaip medžiojami žvėrys, kaip pašauti žvėrys gulėdavo ir kraujuodavo spygliuotose vielose, o dalį sudraskydavo į gabalus šunys. Taip, paprastai jie žūdavo. Ir nieko negalėjai padaryti, nes taip jie buvo sukurti – žudyti ir žūti.

Vieną naktį – visai neseniai – gulėdamas niekieno neaptiktame uždraustos zonos bunkeryje, jis pabudo nuo džiugių šauksmų ir išlipęs pamatė oro balionu per niekieno žemę skrendantį ekstaziškai stūgaujantį žmogų. Ir dar pasitaikė vienas atvejis: vaikinai, kiekvieną pirmadienio vakarą einantys į kiną ties Kurfiursto užtvanka. Juos jis gerai pažinojo. Jie prasigaudavo vienu užplombuotų namų ventiliacijos vamzdžiu ir nešdavosi virvines kopėčias, kurias kažkas jiems pririšdavo prie medžio anapus tvoros iš sargybos bokšto nematomoje vietoje. Jis šnekėjosi su jais keletą sykių. „Ką čia veiki?“ – klausinėdavo jie, o jis, savaime aišku, negalėdavo atsakyti. Bet galbūt jie ir nelaukdavo atsakymo? Jie tik nusišypsodavo, permesdavo virvines kopėčias per sieną ir laukdavo, kol jų pagalbininkas – greičiausiai koks kino entuziastas, kuriam atrodydavo pasakiška, kad du vaikinai rizikuoja kūnu ir siela, norėdami išvysti „Arabijos Lorensą“ su Omaru Šerifu Ufa rūmuose ties zoologijos sodu – pririš jas prie medžio anapus geležinės uždangos, o retkarčiais grįždami jie duodavo jam cigarečių.

Beje, vieną šių cigarečių jis rūkė tamsoje sėlindamas mirties ruožu ir saugodamasis, kad neprapliuptų kokio nors automato

serija. Rūkė ir džiaugėsi ramybe, stojančia, kai nėra žmonių. Šį vakarą, pavyzdžiui, nebuvo jokių bėgimo žymių. Buvo ramu, jokių žmonių, tuščias apsnigtas rojus.

Taip, čia buvo ramu, o kaip išoriniame pasaulyje? Ten nebuvo jokio rojaus ir niekas jo nesitikėjo. Žmonės laukė branduolinės žiemos. Vieną rytą netoli Špandau jis pažvelgė į vakarų pusės kolektyvinį sodą. Ten, apsirengęs kombinezonu, vyriškis statė sau ir savo šeimai slėptuvę. Stebėjo jo darbą keletą valandų. Jam buvo įdomu. Šis troškimas išgyventi visiškai priešingas jo paties. Vyriškis iškasė kalėjimo celės dydžio duobę, o virš jos kaip storą apsauginį stogą pastatė savo automobilį. Jį pripylė žemių, uždengė brezentu, o ant viršaus užvertė dar keletą kubinių metrų juodžemio. Įkasė naują vandentiekį ir smėlio filtrą nuo siaubingo lietaus, pasipilsiančio iš dangaus Paskutiniojo teismo valandą, įtaisė išradingą ventiliacijos sistemą, išvietę ir požeminį vestibiulį, kur tikriausiai ketino pasikabinti užterštus apsauginius drabužius grįžęs po maisto ar kitų išlikusių žmonių paieškų atominėje dykumoje. Paskui nunešė žemyn daugybę sauso maisto: pupelių, žirnių, lęšių bei mėsos konservų ir dėžę jodo tablečių.

„Jei tave užkluptų nepridengtoje vietoje, – buvo rašoma katastrofos instrukcijoje, šiame mieste valdžios dabar siuntinėjamoje žmonėms paštu, – niekad nežiūrėk į šviesą. Užtenka akimirkos, kad laikinai apaktum. Tai ypač svarbu naktį, kai vyzdžiai išsiplėtę. Per keletą sekundžių po sprogimo keleto kvadratinių mylių plote nuo smūgio vietos pasklis šilumos bangos. Nepamiršk, jog bangos tau pakenks, jei kliudys. Tau turi rūpėti tik, kaip susirasti priedangą. Pasirink sieną ar kokią nors kitą nedegią kliūtį, esančią tarp tavęs ir sprogimo vietos. Karštis, kaip ir šviesa, sklinda tiesia linija. Užtat gali pridengti net mažiausia kliūtis – griovys, duobė žemėje, sprogimo pusėn besileidžiantis skardis. Jei sėdi automobilyje: atidaryk langą, kad smū-

gio banga neišdaužtų stiklo. Tučtuojau gulkis ant grindų ar sėdynės. Kaip galėdamas prisidenk odą. Per minutę nuo sprogimo pirmoji krizė praeina. Ieškok slėptuvės apsisaugoti nuo radioaktyvių kritulių."

Jis jų nesuprato. Kam tas noras išgyventi? Jis turėjo viltį, kad viskas bus priešingai. Svajodavo apie raketas, akinamą šviesą, pradinį spinduliavimą, šiluminį spinduliavimą, smūgio bangą ir radioaktyvaus lietaus maną. Tikėdavosi milžiniško ugnies grybo, negirdėto karščio, per keletą sekundžių kelių mylių spinduliu ugniniu kalaviju, kurio temperatūra tokia kaip saulės gelmių, sudeginančio visa, kas mirę ir kas gyva. Jį apimdavo ekstazė nuo minties apie milžinišką bombos piltuvą, grybą, susidarantį šilumai kylant viršun ir paliekant po savimi milžinišką vakuumą, kuris įsiurbs žvyrą ir į miltelius sutrintus akmenis, Berlyno liekanas, nelyginant kosminės krosnies trauka. Arba apie spinduliavimą, nematomą spinduliavimą, kuris nutrauks elektrinius kūno molekulių ryšius ir suardys ląsteles, susilydžius mikroskopiniams branduoliams. Arba galingą šoko bangą, kuri netgi galėtų juos suvilioti pasirinkti kitą kelią, kad iš aklos baimės išlėktų į atmosferos pakraštį ir ten nuskrieję per penkiasdešimt mylių vėl nudribtų žemėn mažiausiai tikėtinoje vietoje. Arba apie radioaktyviųjų dalelių lietų! Užtenka, kad įkvėptum mažą užkrėstą dulkių dalelę arba nurytum vieną vienintelį užnuodytą smėlio grūdelį nemandagiai nusižiovavęs tamsioje slėptuvėje neprisidengęs ranka burnos manydamas, jog niekas nemato, arba kad tau į atvirą žaizdą patektų mikroskopinis suodžių krislas... ir tuomet iš principo tau galas: beta ir alfa dalelės pradės kūne negailestingą pilietinį karą – „neimti belaisvių, nesigailėti nei moterų, nei vaikų!", – o gama spinduliai visus juos sugrauš paversdami sušvinkusia kraujo ir žmogaus mėsos sunka.

Paskutines dienas jie išgyvens sirgdami spinduline liga – niokojami viduriavimo ir dvokiančių vėmalų, dėmių nusėtais kū-

nais, trykštant vidinio kraujavimo fontanams, krintant plaukams, besąlygiškai kapituliuojant limfocitams, dezertyruojant baltiesiems kraujo kūneliams, apimant visiškam bejėgiškumui ir letargijai. Jau neminint žarnų ląstelių elgsenos. Jos pasiduos vienos iš pirmųjų – visa toji susiraičiusi dvokianti vidinė gyvatė, visi jos penkiolika metrų paprasčiausiai sutrūkinės, nukraujuos ir žus nuo dviejų tūkstančių remų spindulinio puolimo, apnuodydama juos iš vidaus jų pačių... taip, tiesiai sakant, jų pačių šūdais.

Arba jiems sutriks centrinė nervų sistema. Baisūs traukuliai, raumenų atrofija, širdinis dusulys, paskutinis kvėpavimo organų atodūsis, koma ir mirtis. Galbūt keletas iš jų po skerdynių išliks gyvi, bet kokia kaina? Įvairios kataraktos, įžūlioji leukemija, gailestingasis plaučių vėžys ir kaulų vėžys, supūdantis iš vidaus.

Ar tai gyvenimas?

Ne, mirtingiesiems tikriausiai ne, bet galbūt Josefui Rubašovui.

Galimas daiktas, tai buvo antroji priežastis, dėl kurios jis atsidūrė būtent Berlyne, nes tarptautiniu sutarimu kaip tik čia turėjo smogti pirmoji raketa. Ir net jei jo prakeiksmas atlaikytų net ir saulės karštį, vis tiek paskutiniam giminės atstovui žuvus per Harmagedono fejerverką jis paskui galėtų mėgautis didesne vienatve, didesne netgi už tą, kurią patyrė tarp sienų...

Jis toliau žingsniavo lygiagrečiai su Gartenštrase. Vėjas, pastebėjo, aprimo. Buvo taip tylu, kad galėjo girdėti, kaip krinta snaigės ir vėjyje tarška spygliuota viela.

Keista, pamanė, bet kone dvejų metų ramybė šioje žmonių paliktoje teritorijoje nuramino jam nervus. Ištisus mėnesius jis neišvysdavo nė gyvos dvasios, ypač pietų pusėje, kur sargyba buvo automatizuota. Kartais jis apsistodavo vienoje vietoje kaip čia, apsistodavo kelioms savaitėms, nes gyvenimas jam siūlė tik dvi galimybes: keliauti arba ilsėtis. Valgyti jis nebevalgė. Papras-

čiausiai liovėsi maitintis – praėjo keletas metų nuo to laiko, kai paskutinįsyk atliko savo gamtinius reikalus.

Savo slėptuvėse – neaptiktame, į draudžiamą zoną pakliuvusiame bulvių rūsyje; sename karo meto bunkeryje, kurio viena anga liko neužplombuota – galėdavo gulėti kiauras dienas, stebėdamas skruzdėles ar tinklą audžiantį vorą. Mąstydavo: *Esu nepavaldus jokioms reikmėms; visi troškimai užgesę. Kas iš jų naudos? Jie tik gimdo naujus, kuriuos žūtbūt reikia patenkinti – amžinas tuščių geismo spenių žindimas.*

Sniegas čaižė jam veidą, toliau traukiant sargybos taku. Jis nieko negalvojo; niekas jo nejaudino, neviliojo ir nežadino troškimų. Jam pavyko pasiekti idealią būseną: kūno ir sielos, geismo ir atodairos, troškimų ir savitramdos *status quo;* buvo visiškai tuščias, išskyrus kremtančią blankią viltį, kad vis dėlto jie duos laisvę savo norui žudyti, paleis pirmąsias raketas ir nedarys kliūčių ateiti žiemai – žiemai, kuri šį gruodį paverstų tropikų mėnesiu.

Taip jis moklino pirmyn, klampodamas per sniegą iki kelių, per sniegą, supantį jo basas pėdas, seniai nebejaučiančias nei šalčio, nei šilumos... moklino ir moklino... ir ūmiai liovėsi... nes jam po kojomis nebeliko žemės... ji išnyko... pasitraukė... ir kupinas nuostabos įvirto į gilią duobę.

I kvotos išrašas
Nikolajus J. Rušahofas
SM, Lichtenbergas
Dalyviai: draugas Reinykė
draugas Volfas
Stenografas: Heimanas
SM archyvas Nr. 11 009

Reinykė: Mes jau klausėm jūsų vardo: Rušahofas? Ar tikrai toks? Skamba nevisiškai vokiškai... Galbūt priklausote išvarytiesiems... rytų prūsams... iš Karaliaučiaus... ar jūs kašubas?
Rušahofas: Ne.
Volfas: Demokratinėje Vokietijoje nesama piliečio jūsų pavarde, kodėl neprisipažįstat – juk jus siuntė iš Bonos ar ne?
Rušahofas: Visai ne. Aš čia savo noru.
Reinykė: Suformuluokim klausimą šitaip: ar yra įsimaišiusi svetima šalis?
Rušahofas: Aš niekam netarnauju.
Volfas: Jūsų amžiaus! Su kuo jie mano turį reikalų!
Reinykė: Kiek laiko jūs buvote teritorijoje, Rušahofai?
Rušahofas: Maždaug pusantrų metų.
Reinykė: Jūs meluojat. Tai neįmanoma. Kaip būtumėt galėjęs išgyventi. Ar niekad nevalgot?

Rušahofas: Ne.
Volfas: Tai ką veikiat? Galbūt mintat gyvūnų išmatom... kaip kiškiai? Viešpatie, ką mums daryti su šituo vyru, Reinyke?
Reinykė: Mūsų pirmieji jūsų judėjimo stebėjimai pažymėti birželio šešioliktą. Kiek kartų nuo šio laiko prasigavot į saugomą teritoriją?
Rušahofas: Aš buvau ten visą laiką... nenorėjau jos palikti.
Reinykė: O iš kurios pusės prasigavot pirmą kartą... iš vakarų?
Volfas: O gal mūsų pusėj turit sąmokslininkų?
Rušahofas: Aš čia nepažįstu nė vieno žmogaus.
Reinykė: Iš kurios pusės? Vakarų ar rytų?
Rušahofas: Neprisimenu...
Volfas: Mes norim vardų, Rušahofai! Jūsų kolegų vardų. Pradėkit nuo vadų!
Rušahofas: Nėra jokių vadų.
Volfas: Meluojat... ir papirkinėjot žmones mūsų pusėje... karo kurstytojai! Infiltruotojai!
Rušahofas: Aš ne...
Volfas: Žiūrėkit į mane, kai aš į jus kreipiuosi, žmogau! Tai rimta. Mes galim paimti jus į nagą, jei prireiks!
Reinykė: Pradėkim nuo pradžios, Rušahofai. Kaip prasigavot... parašiutu?
Rušahofas: Tuo metu tai buvo lengva. Jūs dar nebuvot baigę statybų. Neprisimenu, matyt, buvo kokia landa..
Reinykė: Gal malonėtumėt mums paaiškinti, kur jūsų sandėlis?
Rušahofas: Sandėlis?
Reinykė: Maistas ir... sprogstamosios medžiagos... kur jie užkasti?
Rušahofas: Aš nieko neužkasiau.
Volfas: Trojos arklys! Jie tave siuntė išsprogdinti skylių apsauginėje sienoje, mano galva, tai aišku kaip dieną. Ar žinai, ką seniau darydavom su tokiais kaip tu? Fašistais. Sukapo-

davome į gabalus, jei nutverdavome. Raudonasis frontas! Mes prispausdavome prakeiktuosius rudmarškinius, tokius kaip tu, tebesėdinčius aukščiausiuose postuose Bonoje. Niekas nepasikeitė. Demokratija? Parlamentarizmas? Kokie gi čia padailinimai?
Reinykė: Ar galit paaiškinti, kaip savo buvimo laiku... neperdėkim, Rušahofai... vargu ar įtikinsit mus, jog mažne dvejus metus be maisto išgyvenot niekieno žemėje, bet, tarkim, tuos tuziną kartų, kuriuos perėjot sieną apsižvalgyti ir pasidėti atsargų...
Volfas: Klausykit, nemėginkit mums įteigti, kad esat respublikos bėglys. Rušahofai! Velniai rautų! Tokio vardo nėra!
Reinykė: Jei leisit pabaigti... Kaip per šį laiką jūs prasmukdavote pro mūsų aliarmo įrangą?
Rušahofas: Ilgainiui išmoksti, kur galima eiti ir kur ne.
Volfas: Tarškalai! Jūsų pusėj kažkur esama žemėlapių. Koks Judas jus aprūpino brėžiniais? O gal kaip tik dėl to jūs čia: kad parengtumėt naujus?
Rušahofas: Aš neturiu jokių brėžinių.
Reinykė:Kaip išvengėt žabangų?
Rušahofas: Iš pradžių keletą sykių suklydau... paskui sekėsi geriau... netgi su šunimis susipažinau.
Volfas: Vyras pamišęs. Visiškai. Ką su juo darysim? Iškeisim į ką nors iš jų pusės?
Reinykė: Rušahofai... parodykit bent kiek noro bendradarbiauti.
Volfas: O gal be pėdsakų pradanginti? Kokiai valstybei tu dirbi? Atsakyk!
Reinykė: Klausykit, Rušahofai... mes tik norim, kad jūs parodytumėt bent truputėlį noro bendradarbiauti. Valandėlę padarysim pauzę. Paskui tęsim. Mes nepasiduosim, suprantat, nesvarbu, kad ir kaip rangytumėtės. Mes niekad nepasiduodam... Heimanai? Ar viską užrašei?

IV kvotos išrašas
Nikolajus Rušahofas
SM, Lichtenbergas
Dalyviai: Reinykė
Filbis
Stenografas: Heimanas
SM archyvas Nr. 11 009 d

Reinykė: Labas rytas, Rušahofai... štai čia ypatingas svečias... ponas Filbis...
Rušahofas: Labas rytas... Kada žadat mane paleisti?
Reinykė: Viskam savas laikas... galėsit laisvai palikti šalį, kada tik panorėsit. Bet prieš tai mes norim būti tikri, kad jūs... taip, sutinkat bendradarbiauti ir tylėti. Tikimės ir ateity palaikyti su jumis ryšius, ryšius, kuriais čia rūpinsis Filbis.
Filbis: Labas rytas, Nikolajau.
Rušahofas: Labas rytas, Fylbi...
Filbis: Filbi!
Reinykė: Mūsų tyrimai rodo, kad jūsų tvirtinimai, jog iš tikrųjų buvote teritorijoje tiek daug laiko, galbūt yra tikri.
Rušahofas: Galit manyti, ką norit.
Reinykė: Tokiu atveju tai gana įspūdinga.
Rušahofas: – – –
Filbis: Iš visa ko sprendžiant, jūs nepaprastas žmogus, Nikolajau.
Reinykė: Itin nepaprastas...
Filbis: Jūs pasižymit kai kuriomis unikaliomis savybėmis... pavyzdžiui, niekad nevalgot. Ir šitas popieriaus lapas, kurį nešiojatės?
Rušahofas: Aš retai būnu alkanas.
Filbis: Bet jūs nieko nevalgėt nuo to laiko, kai čia patekot. Keturios savaitės, Nikolajau. Nė duonos plutos. Kaip jie jus to išmoko?

Reinykė: Galbūt tu, Rušahofai, esi kaip kupranugaris? Sotūs pietūs ir daugybė skysčių... o paskui ničnieko visą mėnesį... iki kitos oazės.
Filbis: Ir mes savo oazėj galim pasiūlyti tam tikrų privilegijų...
Rušahofas: Kokių?
Reinykė: Netrukus sužinosit.
Rušahofas: Kada mane paleisit?
Reinykė: Greitai. Jei norėsit bendradarbiauti. Tuomet draugas Filbis palaikys su jumis ryšį. Be jokios abejonės, jūs sumanus... man rodos, jūs mėgstat šį darbą?
Filbis: Jokio pavojaus, Rušahofai... ir toliau galit dirbti saviškiams... mes netgi padėsim įveikti tam tikrus sunkumus. Bet mes norėtume, kad už paslaugą atsilygintumėt paslauga.
Reinykė: Čia nėra ko gėdytis, Nikolajau. Filbis irgi yra tai patyręs... gyveni kaip gyvenęs, tik esi dvejopai lojalus.
Filbis: Ir gauni dvigubas pajamas!
Reinykė: Trigubas pajamas...
Filbis: Kartais keturgubas.
Rušahofas: Ko iš tikrųjų norit?
Reinykė: Šiuo momentu sunku tiksliai nusakyti. Niekad nežinai, kurioj grandy prireiks papildymų... Galit save laikyti atsarginiu, Rušahofai. Jus mobilizuos tik ypatingu atveju... ir kiekvienu atveju asmeniškai draugas Kimas.
Rušahofas: O kada mane paleisit?
Reinykė: Kada norit... po tam tikro pasižadėjimo.
Rušahofas: Koks man skirtumas. Galit laikyti užrakintą. Išmeskit raktus, aš gerai jaučiuosi izoliuotas.
Filbis: Jūs nepaprastas žmogus, Nikolajau.
Rušahofas: Ar čia kas bloga norėti būti vienam?
Filbis: Mes galim jus perkelti kur nors kitur, jei tyla pasidarytų nepakeliama... mes turim vietų, kur penkiuose kvadratiniuose metruose spaudžiasi dvidešimt žmonių... metų metais, ar no-

rėtumėt ten, Rušahofai? Į Maskvą ar dar toliau? Mes sutvarkysim. Aš žinau Maskvoje begalę vietų. Aš ten gyvenu.
Rušahofas: Dėl Dievo meilės...
Filbis: Na... pagaliau pradedam susikalbėti. Drauge Reinyke, ar negalėtumėt palikti valandėlę mūsų su Nikolajum vienų – mums reikia aptarti kai kurias detales. Tai sakoma ir tau, Heimanai...

Memorandumas, vertinimo skyrius
(išsiuntinėti)
Agentas „Rušahofas"
Šaltinis: Filbis, KGB Maskva, SM Leipcigas

Rušahofas sučiuptas draudžiamoje zonoje tarp antifašistinių apsauginių pylimų naktį į gruodžio dvyliktąją ir tučtuojau nuvežtas į daboklę bei kvotai į SM pagrindinį skyrių Rytų Berlyne. Dėl perkėlimo į Leipcigą pasirūpino Reinykė aštuonioliktą dieną. Žemiau pasirašiusysis, atskridęs iš Maskvos, dalyvavo kvotoje.

Vyriškis nežinomas, tapatybė nenustatyta. Agento Holco tyrimai Vakarų Berlyne rezultatų nedavė. Jo nėra kontražvalgybos sąrašuose, taip pat neužregistruotas kaip dingęs be žinios. Agento Foxhunters paieška per Interpolą be rezultatų. Vardas Rušahofas greičiausiai fiktyvus. Galimas daiktas, jis priklauso seniems kadrams, suaktyvėjusiems po izoliacijos galbūt Anglijoje.

Sučiuptas vyriškis nieko daugiau neturėjo kaip tik drabužius, kuriais buvo apsivilkęs. Vidinėje švarko kišenėje rastas pieštukas, „Cabinet" markės cigarečių pakelis ir neįskaitomas dokumentas. Buvo basas (!)

Mediciniškai apžiūrėjo daktaras Hiršas iš Leipcigo:

Vyriškis vartoja itin mažai skysčių ir maisto (šlapime nerasta jokių narkotikų pėdsakų). Ramybės ir apkrovimo būsenų pulsas normalus. EKG taip pat. Kraujospūdis didelis.

Gebėjimas absorbuoti deguonį menkas.

Reinykės reikalavimu vyriškiui atlikta psichiatrinė ekspertizė, nustatyta, jog jis yra visiškai sveiko proto. Taip pat jokių senatvinių sutrikimų žymių: atminties praradimo ir pan.

Vyriškio amžių Hiršas mano esant tarp 65 ir 90 metų.

Atpažinimo ženklai: ūgis normalus, didelis rankų plaukuotumas, labai raukšlėtas, žilas, laisvai kalba rusiškai ir netgi vokiškai, nors su akcentu, ko gero, čekišku.

Šiaip vyriškis daro stabilios psichikos įspūdį – per visą suėmimo laiką neparodė jokių nervingumo ženklų.

Rušahofas po keturių savaičių daboklėje priėmė siūlytą užduotį SM užsienio organizacijoje, ryšininkas – žemiau pasirašiusysis. Išvykimas per „Exit Eisenach". Bazė: SM butas Freiburge ir KGB Hanoveryje kaitaliojamais adresais. Galima susisiekti telegrama ar telefonu (koduotu pagal schemą).

Kol kas tebėra nedidelė kovinė parengtis. Draugas Reinykė pasiūlė laipsnišką infiltraciją į airių kovotojų gretas (Belfastas, Deris). Pranešinėti vyriškis neįpareigotas – visi ryšiai palaikomi per Vakarų Berlyną ir Frankfurtą.

Esama galimybės panaudoti iki šiol nesuaktyvintas kuopeles šio vyriškio kontrolei dvejų metų laikotarpiu, iki tol nereikėtų jam patikėti jokių užduočių.

Atlyginimas pagal susitarimą – tai, atrodo, jį patenkino.

Žr. priedus: asmenybės patikrinimą, kvotos išrašus, gydytojo išvadą ir t. t.

Draugas F.

Lydalas

Mes matome gatvę. Tuščią žaidimų aikštelę priešais vaikų darželį. Sugriautą krautuvę. Degančius automobilių kėbulus it bakenus tirštuose dūmuose. Apverstus vežimus, tapusius barikadų pamatais. Krūvas išluptų grindinio akmenų. Žalias, oranžines ir baltas vėliavas. Matome šaligatviuose kraujuojančius žmones, rėkiančius, staugiančius, ašarinių dujų apakintus žmones. Pirmyn ir atgal banguojančią minią: kurie ne kurie iš jų užsimaukšlinę juodus gobtuvus su iškirptomis skylėmis akims, kitoje pusėje – policijos pajėgos, milicija, SAS kariai, irgi kaukėti, su tamsiais antveidžiais, ginkluoti guminėmis lazdomis, guminėmis kulkomis užtaisytais šautuvais ir žvilgančiomis vandens patrankomis, o už jų – Olsterio sąjungininkai, berniukai, to paties amžiaus kaip Liamas O'Dahertis, švelnus berniukas, kurio akis ir žiūroną ką tik pasiskolinome, arba Stiofenas Morinas, einantis sargybą prie belaisvio kambario. Abiejose neregimo fronto pusėse matome šimtus žmonių, banguojančių, susijungiančių ir vėl išsiskiriančių it bėgiojantis gyvsidabris, sudarančių salas, lašus, vėl susiliejančių. Ne, nebe žmones, tik vieną didelę minią, sukimbančią ir išsiskiriančią, traukiančią ir atstumiančią, apsuptą degančios gumos, kokią gamina Mišleno bendrovė, dūmų ir aštraus ašarinių dujų, chloraceto fenono, kvapo.

Jis buvo vakarų Belfaste, katalikiškoje miesto dalyje. Tamsiame užtemdytame kambaryje drauge su dviem jaunuoliais iš

provizorinės airių respublikonų armijos ir dar vienu žmogumi, belaisviu iš anapus, vargšu UDA, arba Olsterio laisvės kovotojų sąjungos, nariu, uždarytu su savo žaislais, kamane ir degtukų dėžute, valytojos sandėliuke.

Bet čia buvo ir moteris. Ji stovėjo įsigilinusi į ant stalo išvyniotą ekspresionistinį piešinį. Vardu Fanuela, visai kaip... ne, dar palaukim... daili moteris, kilusi iš pietų Airijos, galbūt Korko arba Tipererio, ir nelegaliai pervesta per sieną dominikonų iš Bombėjaus gatvės, telaimina šventuosius Dievas, su rudu apsiaustu, persirengusi vienuoliu.

– Pažvelk čia, Rubašovai, – prašneko ji tą pačią akimirką, kai už pusės kvartalo sprogo dar viena dujų granata. – Gerai įsižiūrėk, nes turi įsidėti galvon šį piešinį.

Vienu ilgų dailių savo pirštų ji bakstelėjo į kryžiuką viršutiniame piešinio kampe. Net ir plaštaka buvo daili, pastebėjo jis, viskas joje gražu: švelnūs bruožai po baltu šydu, puikiai sudėtas kūnas po tunika – ji priminė jam angelą.

– Štai čia įėjimas. Tau nėr ko bijoti. Tavo leidimas tikras, tik vardą šiek tiek suklastojom. Ir nuotrauką.

Jis pažvelgė į piešinį, detalų interjerą su keliais transparantų sluoksniais. *Lankašyras*, buvo užrašyta ant jo, *anglų jėgainė. Branduolinis reaktorius. Galingumas: 700 MW.*

– Nė antrasis kontrolės punktas nedarys jokių kliūčių. Mums pavyko įdarbinti sargyboje vieną mūsų žmonių, tokį Finbarą Donsą, kurio tėvas dalyvavo sienos kampanijoje. Pirmiausia problemų kyla čia.

Ji bakstelėjo į kitą kryželį. *Reaktoriaus rezervuaras*, bylojo užrašas.

– Nuo šiol būsi visiškai vienas. Privalai prasigauti koridoriun po reaktoriaus sale, štai čia, prie pagrindinių cirkuliacinių siurblių. Niekas neturi tavęs pamatyti. Viskas priklauso nuo tavo gebėjimo nesijaudinti.

Ji pakėlė akis nuo piešinio.

– Kodėl mes tai darom, Rubašovai? – sausai paklausė. – Kokie mūsų motyvai?

– Bogsaido skerdynės, – atsakė jis. – Lojalieji nori išvaryti mus iš Olsterio.

– Jie nori mus išžudyti, Rubašovai. Nori išžudyti mus kaip tautą ir sunaikinti mūsų religiją. Deryje gyvena 36 000 katalikų ir tik 17 000 anglikonų. Tačiau valdžią turi protestantai. Kodėl taip yra?

– Dėl anglų.

– Ne tik dėl jų. Supranti, protestantai gudrūs. Jie pakeitė rinkimų apygardų ribas, kad būtų įskaičiuojamos ir kaimo vietovės, o ten gyvena vien lojalieji.

Jis pajuto nuo jos sklindantį kvapą, vynuogių ir gėlių kvapą ir... ar ne smilkalų, šventų smilkalų?

– Pereitą savaitę šeši vyrai, pasibeldę į namą Konporo gatvėje, teiravosi misterio Bihano. Bihanas yra keturių sūnų, iš kurių du bažnyčios patarnautojai, tėvas ir nuo proklamacijų platinimo gegužę laisvai susijęs su Sinu Feinu. „Jo nėra namie, – pareiškusi žmona, – jis štampuoja trečioje socialinėje apygardoje.“ „Mes palauksim, – atsakę jie, – esam susitarę kartu važiuoti į hipodromą.“ Taigi jie sėdėjo bendrajame kambaryje, o kai kurie ant kaklų buvo užsikabinę auksinius kryželius su grandinėlėm, taigi žmona manė juos esant katalikus, ir visi šnekėjo vakarų Belfasto dialektu ir atrodė lyg uosto darbininkai. Sėdėjo sau ten ir buvo pavaišinti arbata iš geriausių puodelių, tapšnojo berniukams per galvą; laukė, kol jis parsirado su dvidešimties svarų čekiu. Tuomet nužudė. Nužudė jį, Rubašovai, stovintį prieškambary ir sukantį galvą, kaip jam susimokėti už nuomą. Paskerdė kaip Velykų avinėlį. Peršovė sprandą britų kariniu pistoletu. O žmoną? Ar žinai, ką jie padarė žmonai? Jie suskaldė jai kelių girneles. Su „Black and Decker“ grąžtu – dabar ji luoša visam gyvenimui...

Fanuela su neapykanta dėbtelėjo į belaisvio kambarį.

– Diskriminavimą mes galbūt būtume pakentę dar porą metų. Tai, kad mums neleidžiama daryti jokios politinės įtakos. Kad valstybinės statybų programos vykdomos tik protestatų kvartaluose. Kad įsikūrimo parama skiriama tik protestantiškoms firmoms, samdančioms vien protestantų darbo jėgą. Kad protestantai gauna ginklų be apžiūros. Galbūt būtume ištvėrę kankinimus britų kalėjimuose arba, kad maitinamieji zondai kemšami į pilvus tiems, kurie streikuoja badaudami dėl savo teisės būti laikomiems politiniais kaliniais. Bet mes negalime toleruoti įsivyravusios padėties! Tai neįmanoma, Rubašovai. Kad protestantų snaiperiai guli ant vakarų Belfasto stogų ir šaudo į žmones, po mišių einančius iš bažnyčių. Arba kad britų desantininkai susidoroja su taikiomis katalikų demonstracijomis, bet nukreipia šalin akis, kai lojalistų žudikų gaujos bastosi Klonardo gatvėmis žudydamos savo kelyje visa, kas gyva. Su tuo mes negalime sutikti. Užtat ėmėme gintis. Ir mes laimėsim, Rubašovai. Nes mus remia tauta. Mūsų laukia ateitis. Daugiau nei pusė visų šiandien Olsteryje gimstančių vaikų yra katalikai. Už tai galim būti dėkingi savo tikėjimui. Vieninteliam tikėjimui. Tikrajam tikėjimui. Patikėk, Rubašovai, – gėris galiausiai nugalės.

Ji teisi, pamanė jis, stebėdamas piešinio detales. Jie visur turi prijaučiančiųjų. Visuomet atsiras laisva lova pabėgusiam brigadininkui. Gydytojai operuoja kulkų sužalotus nieko neklausinėdami. Vienuoliai parūpina jiems slėptuvių. Airių policija nekreipia dėmesio, kai jie nelegaliai gabena per sieną ginklus.

– Taigi turėsi penkiolika minučių pritvirtinti užtaisui, – toliau aiškino Fanuela. – Airijos ir tikrojo tikėjimo vardan. Reaktoriaus rezervuaro laikrodis kuro keitimo metą rodys tarp 15.00 ir 16.00. Žvilgtelk čia. Štai čia matai apsauginį kupolą – jis bus atidarytas, kaip ir šliuzas. Tu būsi tiesiai po reaktorium. Bomba

su laikrodiniu mechanizmu. Ji sprogs 16.05. Tiksliai 15.55 Donsas išjungs atsarginį aušinimą. Taigi turėsi dešimt minučių pasitraukti.

– Aš nenoriu pasitraukti.

– Tu mirsi, jei ten pasiliksi, Rubašovai.

– Tikiuosi.

– Aš tavęs nesuprantu. Kam ši auka? Mums reikalingi šalti žmonės, šalti kaip ledas žmonės, kurie laikosi įsikibę į gyvenimą, kiek įmanoma. Dar likę begalės uždavinių. Mes negalime atsigulti ir numirti nenugalėję.

– Tai savižudybės užduotis. Kiek turit tokių, pasiruošusių tai pakartoti?

Fanuela nusišypsojo.

– Nedaug, – atsakė. – Tik tu, Rubašovai. Tu vienintelis pasisiūlei atlikti šią užduotį.

Ji bakstelėjo į piešinį.

– Tu nespėsi nieko pajusti. Sprogimas bus su niekuo nesulyginamas: išjungus aušinimą, susilydys kuro strypai. O lydalui susilietus su reaktoriaus vandeniu, sprogs garai. Tai bent fejerverkas! Girdėsis iki pat Londono. Viskas išlėks į orą: kontrolinė, atliekų saugykla, transformatorius ir galų gale visa jėgainė. O lydalas, Rubašovai, branduolinis lydalas, visa toji tūkstančių laipsnių karščio tekanti materija, nugarmės žemėn kaip tik toje vietoje, kur tu stovi, ir pavers visą teritoriją ugnimi ir dujomis.

Ar teisybė? Nejau išmušė jo valanda? Juk turi būti kažkokios ribos iki kiek gali pakelti jo organizmas. Turi būti ribos prakeiksmo veikimo spinduliui. Galbūt čia kažkur, piešinio raizgalynėje, jo išvadavimas.

Sutraškėjo Fanuelos portatyvinis radijo aparatas.

– Pėsčiasis patrulis kyla Kešmir Roudo gatve, – pranešė vyriškas balsas.

– Gerai. *Morganai*? Ar girdi mane? Atidaryk naują frontą Donvilio gatvėje!

– Supratau.

Už langų vėjyje plaikstėsi suodžių tumulai. Iš barikadų sklido stūgavimai. Iš kito kvartalo, kur *Morganas* atidarė naują frontą, girdėjosi šūviai.

– Tai tik paslauga, kurią turi mums padaryti prieš tai, kai mes tave išsiųsim Anglijon, – pasakė ji. – Tau reikės iškeisti šitą lojalią kiaulę į vieną iš mūsiškių. Rytoj bus keičiamasi belaisviais.

Suvyniojusi piešinį, ji priėjo prie kambario, kuriame tūnojo belaisvis.

– Turiu galvoje štai šitą. Jį reikės išmainyti.

Stiofenas Morenas įkišo spynon raktą. Šventasis, paprastai apie jį manydavo Josefas Rubašovas, su tomis žydromis akimis, tarsi apjuosiančiomis kaktą švelnios baltos šviesos žiedu it kokiu nimbu.

Patalpa buvo ne ką didesnė už kalėjimo celę. Belaisvis gulėjo ant grindų, pasiklojęs keletą antklodžių. Rankoje laikė degtukų dėžutę. Piešuko galiuku buvo išpaišęs ją kaip elektrinę skutimosi mašinėlę. Tokių žaisliukų jis prasimanydavo, norėdamas pasiguosti atskirtas nuo žmonių. Degtukų dėžutėje tupėjo kamanė. Pagavo ją užklydusią pro ventiliacijos angą. Dėžutę papurčius, kamanė imdavo zvimbti, o zvimbdama primindavo skutimosi mašinėlės garsą. Jis ramiai trynė ja barzdotus skruostus.

– Rytoj būsi paleistas, – pasakė Fanuela. – Jei būtų mano valia, aš tave nuteisčiau mirti. Bet mes padarysim mainus.

Vyras linktelėjo galvą ir toliau brūžino degtukų dėžute skruostą. Jis irgi atrodė nei šioks, nei toks. Šitame bute visi buvo keistuoliai.

– Mes nutvėrėme jį prieš keturias savaites Bombėjaus gatvėje, – kimiai paaiškino Stiofenas Morenas. – Jis žengė UDA būrio priekyje. Jie sudaužė bažnyčioje krucifiksą. Velnias.

Gerieji–blogieji, mąstė jis. Katalikai–protestantai. Jam nė motais. Jo galvoje vien mintys apie reaktorių. Galų gale jį išvaduos

technika, nuvedusi juos į mėnulį ir jūros dugną, padariusi juos tokiais materijos gelmių viešpačiais, jog jie net išmoko suskaldyti atomus. Technika, galinti panaikinti visus žinomus ir nežinomus prakeiksmus. Technika, davusi jiems širdies transplantavimus, prekybą organais ir kiaulės inkstus – tai iš pradžių jį baisiai išgąsdino, bet paskui pridėjo didelę dozę vilties vitamino, kai jam šovė mintis: jei žmogus gali pasidaryti nemirtingas, tai turėtų gebėti ir padaryti mane mirtingą.

– Ar girdi, Rubašovai? – paklausė Fanuela. – Ryt palydėsi jį iki sutartos vietos Fols Roudo gatvėje. Ten tave sutiks vienas iš jų tūzų – moteris, kažkokia Lilita. Stovėsi įbedęs revolverį šiai kiaulei į sprandą, kol sužinosime, kad mūsų žmogus saugioje vietoje. Tuomet galėsi laisvai važiuoti Anglijon ir baigti savo užduotį.

Vasaros naktimis dvidešimto amžiaus septintojo ir aštuntojo dešimtmečių sandūroje jis sapnuodavo jėgainę. Sapnuodavo einąs vingiuotais tamsiais koridoriais, kurių lubomis it ilgi ryškiaspalviai žalčiai bėgo elektros laidai, einąs pilnu netikėtumų labirintu. Tarytum būtų atsidūręs pramogų parko šmėklų tunelyje. Jei staigiai pasukdavo už kampo, jį visad pasitikdavo kas nors netikėta. Kartą tai buvo šviečiantis demono veidas, išlindęs ir vėl pranykęs. Kitą kartą pro stogo angą įkrito juoda katė. Viena proga prieš jį prasivėrė grindys, ir jis įbedė akis į begalinį tunelį, einantį į žemės gelmes, o ten, gilumoje, išvydo baltai žioruojantį branduolinio kuro lydalą. Koridoriai vedė jį vis gilyn į pastatą per didžiulius kambarius ir apšviestas sales. Vienoje jų kabėjo veidrodis, bet kai jis atsistojo priešais, folijoje jo atspindys nepasirodė. Kitoje ant altoriaus stovėjo madonos paveikslas ir, kai jis prisilietė, madona pravirko krauju ir kreipėsi į jį Fanuelos balsu:

– Sunaikink mane, – paprašė. – Sulydyk... į magmą.

Trečioji salė buvo savotiškas šiltnamis. Iš grindų augo suakmenėję medžiai, kurių šakos linko nuo juodų surukusių vaisių, ir toje pačioje salėje buvo vienos durys. Jis pravėrė jas ir atsidūrė kontrolinėje, o fotelyje, degančiame fotelyje priešais didelį panelį, sėdėjo jų belaisvis ir mįslingai šypsodamasis brūžino skruostus degtukų dėžute su kamane.

Jis be garso prasmuko pro šalį. Perėjo atidarytą šliuzą, o paskui nusileido įvijais laiptais. Dabar atsidūrė po reaktoriaus rezervuaru, milžinišku cilindro formos rezervuaru, tamsiame grafito ir plieno kanjone, o iš kažkurio taško viršuje pasigirdo trąškesys, kai pakilo dangtis ir apsauginiais drabužiais apsirengę žmonės ėmė keisti strypus.

Jis atsidarė krepšį ir ištraukė padegamąjį užtaisą. Paruošė nitrogliceriną, keturias nuosekliai sujungtas elektrines įkrovas ir priklijavo jas lipnia juosta keturiose skirtingose patalpos vietose. Ant sienos, pastebėjo, kabėjo laikrodis. Ciferblatas buvo iš kaukolės, o rodyklės – iš vaiko šonkaulių. Viskas buvo parengta. Jis užsimerkė. Greitai, pamanė, labai greitai viskas baigsis.

Iš ryto gyvenimas Fols Roudo gatvėje vėl įstojo į tariamai normalias vėžes. Sargai nušlavė nuo šaligatvių stiklo šukes. Vikšriniai traktoriai nugriovė barikadas. Vėl atsidarė maisto produktų parduotuvė, kaip ir darželis. Priešais pastatą, prie tvoros, stovėjo moteris – sena moteris juodu šaliku ir sijonu.

– Tai Lilita, – tarė Fanuela. – Jų kuopelės vadovė. Tu prieisi prie jos su belaisviu. Prirakinsi jį prie tinklo antrankiu ir pasakysi jai, kad raktai bus išmesti pro langą, kai mūsų žmogui nebegrės pavojus. O šitą lagaminą, Rubašovai, prirakinsi prie to paties tinklo. Jame – pinigai. Jie norėjo ir pinigų.

O'Dahertis padėjo ant grindų lagaminą, rudą odinį kelioninį lagaminą, apsuktą izoliacine juosta.

– Kai viskas bus sutvarkyta, gausi bilietus į Angliją. Suklasto-

tus dokumentus ir suderintą užtaisą. Tuomet galėsi mirti jėgainėje, Rubašovai, jei to reikalauji. Mirti už tikrąjį tikėjimą.

Jis jau buvo turėjęs vilčių anksčiau ir matė, kaip jos žlunga. O dabar? pamanė, eidamas belaisvio kambario link, labai greitai galbūt išsivadavimas bus čia? Galbūt jis ištirps, susilydys, pavirs ugnimi ir dujomis. Galbūt visas sename jo kūne užtvenktas laikas pagaliau prasiverš iš organizmo, susprogdinęs jo užtvanką. Mat jis gyveno iš kredito, prakeiksmo kredito, gyveno iš skolos, kurios niekad neprašė, viršydamas iš anksto atmatuotą laiką, gyveno metų oro pilyje, jau išeikvojęs savo dūlančio laiko atsargas ir periodiškai negrąžindamas skolų. Tiek daug visko patyręs, jis jau seniai būtų turėjęs pavirsti puvenomis ir kirminais, o dabar – ši mintis ūmiai jį pritrenkė – per vieną ekstazišką mirksnį sugrįš žemėn, į jos apytaką, pas motiną gamtą. Numirs ramybėje, atgavęs savo, kaip žmogaus, teisę į kapą giliai žemėje nelyginant deganti, susilydžiusi milžiniško sprogimo žiežirba, pūstelėjimas degančių dujų, grimztančių ir grimztančių bei išnykstančių amžinai.

– Ar viskas aišku, Rubašovai? – paklausė Fanuela. – Ar supratai, ką turi padaryti?

Jis linktelėjo.

Jie atidarė duris ir išvedė belaisvį. Jis pirmąsyk išvydo jį dienos šviesoje. Žmogus buvo žemas, daug žemesnis, nei įsivaizdavo. Mįslingai jiems nusišypsojęs, jis pakratė degtukų dėžutę, ir kamanė pradėjo zvimbti.

– Greit nusiskusi kaip reikiant, kiaule, – sviedė Fanuela. – Tavo draugai laukia...

Jie nulipo laiptais. Belaisvis buvo prirakintas prie jo kairiosios rankos. Iki pusės belaisvio kūnas buvo nuogas, tamsūs plaukai ant krūtinės augo tankiai, it kailiniam žvėriui. Po kelių savaičių izoliacijos buvo aptekęs nešvarumais. Dvokė prakaitu. Brūžino skruostus degtukų dėžute, o akys, kaip ir kvapas, dabar pastebėjo Josefas Rubašovas, jam buvo šiek tiek pažįstami.

– Ar mudu pažįstami? – paklausė belaisvis. – Jūs man lyg ir pažįstamas. Galbūt esame susitikę? Palankesnėmis aplinkybėmis?

Bet Josefas Rubašovas, apniktas minčių apie išsivadavimą, net nesiklausė.

Juodu pasiekė Fols Roudo gatvę. Žaidimų aikštelėje žaidė ir rėkaudami bėgiojo vaikai. Jis prirakino belaisvį ir lagaminą prie tvoros. Iš įrankių sandėlio ties vaikų darželiu jiems priešais išėjo keturi vyrai, keturi žemaūgiai vyrai, tokie pat gauruoti ir tamsūs, kaip ir keistuolis su degtukų dėžute, o tarp jų irgi su antrankiais žengė arba, greičiau, buvo velkamas, šviesiaplaukis brigadininkas. Jie visi tokie blondinai, pamanė Josefas Rubašovas, aukšti ir blondinai, šitie vyrai iš Fanuelos buto. O lojaliųjų grupės vyrai buvo žemaūgiai ir tamsiaplaukiai.

Lilita, pamatė jis, buvo labai sena moteris. Senut senutėlė, taip smarkiai suraižyta ir išvagota raukšlių, kad veidas buvo praradęs bet kokias formas. Belaisvis jam nusišypsojo, o kamanė dėžutėje palydėjo šypseną zvimbesiu.

Dabar, pamanė jis, labai greitai, atsisveikinsiu su žmonėmis, užtat pajuto jiems švelnumą. Pajuto švelnumą šiai senai moteriai, Lilitai, ir belaisviui su degtukų dėžute. Pajuto švelnumą Stiofenui Morenui, Liamui O'Daherčiui ir žaidimų aikštelėje bėgiojantiems vaikams. Laikykitės, pamanė, vieną dieną išnyks barikados, vieną dieną kas nors ateis į protą ir viską laimingos užbaigs, nes nėra jokios prasmės tęsti šią kovą, nėra jokios prasmės skirstyti žmones – esama tik mirtingųjų ir nemirtingųjų. O kai išvydo pro langą Fanuelos ženklą, vėl pasuko buto link, pamojavęs vaikams žaidimų aikštelėje bei senajai Lilitai, ir jie visi šypsodamiesi pamojavo jam atgalios.

Ir taip jis sugrįžo į konspiracinį Fols Roudo gatvės butą, kur tamsoje laukė gražioji airė su jėgainės piešiniu ir sprogmenų paketu, nes šios brangenybės turėjo pagaliau labai greitai padėti jam nueiti poilsio.

Keista, bet Fanuelos bute jis nerado, kaip ir O'Daherčio ar Moreno, ir piešinys buvo dingęs nuo stalo. O lango nišoje tarsi apsiaustas šviesos šaliu stovėjo lyg ir pažįstamas, bet vis dėlto visiškai nepažįstamas asmuo, arkangelas, bylojo vidinis balsas, *arkangelas Fanuelis* arba kažkokia kita dangiška būtybė, užėmusi postą bute.

– Piešinys, – išlemeno jis. – Kas atsitiko reaktoriaus piešiniui?

Būtybė nusijuokė.

– Kokiam piešiniui, Rubašovai? Gal sergi?

– O'Dahertis ir Morenas... kur Stiofenas?

– Ar tyčiojies iš manęs? Kas tas Stiofenas?

Jam pasidarė tamsu akyse. Akimirką visata sudrebėjo su tokia jėga, kad būtį ūmiai perskrodė plyšys. Jis aiškiai išvydo plyšį, perpus padalijusį jo regėjimo lauką, padalijusį materiją. O už jo – baltą šviesą, lyg iš vienos patalpos, užtemdytos savo proto patalpos, žvelgtų į kitą, nušviestą dangaus branduolinio lydalo.

– Jie buvo čia šįryt, – paaiškino jis. – O piešinys gulėjo ant stalo.

Būtybė sarkastiškai nusikvatojo.

– Tu pamišęs, Rubašovai. Čia niekad nieko nebuvo, be tavęs ir manęs. Ir štai to lauke, tavo svečio, mūsų belaisvio.

– Jėgainė, – vėl prakalbo jis. – Aš turėjau ją susprogdinti.

– Ką susprogdinti? Kuo? Kova vyksta čia ir dabar. Kova visad vyksta čia ir dabar; niekad rytoj ar poryt, ir visad toje vietoje, kurioje esi.

Dabar jis aiškių aiškiausiai išvydo, jog tai arkangelas: ant nugaros po tunika sparnų pora, balta, aplinkui jį spinduliuojanti šviesa, žybsinti aureolė, žybsinti tarsi kažkur čia būtų koks šventas trūkinėjantis ryšys, – arkangelas Fanuelis garsiai ir pašėlusiai besikvatojantis. O dabar pamatė, ką būtybė laiko rankoje – siųstuvą su distanciniu valdymu ir antena, atkreipta į gatvę, kur

buto link ėjo jų žmogus, išlaisvintas šviesiaplaukis milžinas, o gauruotasis belaisvis tebestovėjo prirakintas prie tvoros kartu su lagaminu ir apsuptas darželinukų.

– Tegyvuoja gėris! – šūktelėjo arkangelas Fanuelis. – Tegyvuoja tikrasis tikėjimas. Mirtis išdavikams.

Tamsiame užtemdytame kambaryje Josefas ėmė suprasti, kas turi atsitikti. Regėjo vaikus apačioje, ant išdraskyto akmeninio grindinio pasipylusį lietų, belaisvį ir į velniukę panašią Lilitą, dabar išsiskleidusią skėtį, ir abu jie šypsojosi viens kitam lyg susitikę po ilgos pertraukos.

– Mirtis išdavikams! – itin sausai pakartojo arkangelas. – Mirtis visiems. Mirtis sionistams. Mirtis arabams. Mirtis komunistams ir kapitalistams ir mirtis protestantams... tegyvuojame mes! – Ten katalikų vaikai, – pridūrė. – Ir protestantų. Prakeiktas mišrus darželis, Rubašovai. Reikia tikėtis tam tikrų nuostolių.

Išvydęs, kaip išsiblaškiusi ir ekstaziškai murmanti būtybė dideliais nukarusiais sparnais ir prakaituota kakta po aureole čiuopia nuleistuką, suprato, kad nieko nesupranta, ir prisiminė Fanuelos pagalbininkus, *Stiofeną* – Steponą – Pranciškų, Pilypą, Bazelį, Teobaldą – kokie keisti vardai! – fanatiškas pulkas šventųjų ir kankinių, ateidavusių į konspiracinį butą ir išeidavusių iš jo, ir, rodės, jog pagaliau ima kažką nutuokti apie gėrio ir blogio kovą, kad ji gali vykti, pridengta bet kokiu vardu, įvilkta į bet kokius rūbus, o pozicijos yra kintamos, nes svarbi pati kova, o tikslai nepateisina priemonių, jiems visai jų nereikia, nes priemonės iš tikrųjų yra viskas, jos nepriekaištingos, neklystamos, šventos, o amžinoji kova – pats sau tikslas, visatos mašiną varančio konflikto stimulas. Ir neryžtingai, maištaudamas visa savo šimtamete esybe, jis išslubčiojo iš buto, nulipo laiptais, kur jį tarp trečio ir antro aukšto vaipydamasis pasitiko išlaisvintas aukštas šviesiaplaukis šventasis, ir išėjo gatvėn, kur vaikai spietėsi apie prirakintą belaisvį, svečią, Federį Višą, dabar užsidė-

jusį savo amžiaus pradžios akinius, demonstruojantį jiems savo degtukų dėžutę su gyva kamane ir švelniai šypsantį.

– Lagaminas! – suriko jis, bet balsą užgožė audra... kraujo audra... mėsos ir kraujo lydalas... pažiręs ant jo lašais ir kruša, o ant asfalto tysojo sudarkyti kūnai su užvirtusiais automobiliais, nutraukytos rankos ir kojos, iš kurių visai palengva pliūpsėjo raudona klampi pliurzė; atsitiktinai pro šalį ėjusi senutė dabar buvo pavirtusi torsu, kurio ant poros sausgyslių pakibusi galva tuščiai spoksojo į šaligatvį, kur baloje plūduriavo viena jos akis; belaisvis arba, tiksliau sakant, jo galva, ritosi jo linkui, it futbolo kamuolys šokinėdamas per asfalto nelygumus, čia juokdamasis, čia verkdamas, kol įsisukęs į sūkurį raudona pašvaiste nuskriejo gatve; prie lango stovėjo isteriškai kvatojantis arkangelas Fanuelis; ant savo skruosto jis pajuto kažką šiltą ir lipnų, ir nubraukęs išvydo rausvą vaiko liežuvį su įspaustu dančiu tarsi migdolu minkštame pyragaityje.

Jam priešais ant grindinio barkšojo pėda, nupjauta ties kojinės kraštu, tarp tvoros lentelių buvo įsprausta vaiko galva. O netrukus – arba galbūt daug anksčiau, o, galimas daiktas, ir valandėlę vėliau – užuodė supuvusių kiaušinių, acto, švento aliejaus ir smilkalų kvapą, tada pajuto siaubingą smūgio bangą, paskui – ekranas užgeso, ir pasaulis... pasaulis pajuodo.

Pasirodymas eteryje

Aštuntasis dešimtmetis eina į pabaigą su stereoaparatūra. Spalvota televizija jau seniai prieinama kiekvienam žmogui. Dabar galime žvilgtelėti į Josefo Rubašovo gyvenimą netgi pasitelkę šias priemones. Matome jį spalvotą ir girdime jo erdvinį balsą, ir tai, ką girdime ir matome, ne itin smagu. Tai žmogaus griuvėsiai.

Argi nuostabu? – klausiame savęs. Na, pavyzdžiui, įterpti jo gyveniman Mariją Medėją tuo momentu, kai meilė rodės vienintelis išsivadavimo būdas, – juk tai buvo žiauru. Jau nekalbant apie įvykius Belfaste, išties gerai apgalvotus. Vis tiesti jam degančią vilties žvakę ir užpūsti tą mirksnį, kai ima stokoti budrumo. Šitaip elgtis nežmoniška. Čia trūksta meilės ir broliško rūpestingumo. Bet mes niekad ir neapsimetinėjome turį tokių savybių.

Mes niekad neišleidžiame jo iš akių, kartais stebime akies krašteliu, kartais fokuse. Jis yra baltas mirksintis taškas mūsų kone viską registruojančiame radiolokatoriaus ekrane. Kartkartėmis mes pasididiname šį tašką, ir gali pasitaikyti, jog išvystame kalnuotą Katalonijos kraštą ir po smogo bei drėgmės antklode snaudžiančią tarp jūros ir aukštumų pasklidusią Barseloną. Mes sekame šį tašką nuo Kolumbo statulos išilgai *las Ramblas* iki *La Sagrada Familia*, pakylame prie televizijos pastato, jos studijų, į ketvirtąją salę, kur kartą per savaitę žiūrovams ligi pat šalies pakraščių tiesiogiai transliuojama nepaprastai popu-

liari laida „Mokslo pakraščiuose", kurią veda gerai visų pažįstamas buvęs antrojo kanalo oro prognozių skaitytojas Enrikė Ksuspas Toresas.

Televizijos studija yra nuostabi laboratorija – ji leidžia studijuoti dvidešimtojo amžiaus pabaigoje atsiradusį žmogaus pažeidžiamumą dėl jo paties kaltės: žmogus tapo aukštos technologijos kolektyvo belaisviu, laiko ir mašinų vergu, kontroliuojamu kamerų, buvo paaukotas technokratiškam bendradarbiavimui, nes technika jį praaugo ir tik dalis ekspertų daugiau ar mažiau savanoriškai bendradarbiaudami gali užkirsti kelią būties entropijai.

Ar čia beprotnamis? – klausiame savęs stovėdami studijos žmonių skruzdėlyne. Visos tos grėsmingai mirksinčios lempos ir patrakusiai tai šen, tai ten zujantys, vienas per kitą rėkiantys žmonės. Ar čia teatras? – stebimės ir dirstelim į makiažo kambarį, kur Enrikė Ksuspas Toresas leidžia, kad jam rausvintų skruostus ir tušu dažytų blakstienas, o pats svajoja apie putnią blondinę, kuriai ką tik sėkmingai pasiuntė negailestingą sekso išalkusį žvilgsnį, įkišęs galvą įrašų kambarin įkvėpti kone vien moteriškos publikos kvepalų. Ar čia erdvėlaivis? – šūktelim iš nuostabos žvelgdami į režisieriaus stebėjimo patalpą.

Dabar į studiją įridenamos penkios pačios moderniausios distancinio valdymo kameros – jas tiesiogiai gali aptarnauti montuotojas, atsisakydamas filmuotojų, aktyvių profsąjungų narių ir mielai streikuojančių. Apšvietėjai įjungia prožektorius. Suūžia skeneriai. Už stebėjimo patalpos režisierius užgesina cigaretę. Režisieriaus sekretorė Antonija Alvares, dar visai neseniai viena iš penkių meilužių, su kuriomis Enrikė Ksuspas Toresas smaginasi pagal sudėtingą grafiką, kai jo silpnų nervų žmona Ursula atsigula klinikon, – baigia rašytis kamerų pasirinkimo nuorodas. Studijos darbuotojas supažindina žiūrovus su sunkiu aplodismentų menu. Ir štai Ksuspas Toresas palieka grima-

vimo kambarį, praeina mažą laukiamąjį, kur trejetas vakaro svečių lūkuriuoja, kol juos nutvieks laidos vedėjo šlovės spinduliai. Apsiginklavęs išgarsinta savo dramblio kaulo šypsena, – netrukus nuo jos svetainėse ims dūsauti visos Katalonijos moterys, o vyrai baruose, prieš įsijungdami sporto kanalą, teatrališkai pakels antakius, – jis sėdasi ant studijos sofos. Prisipila stiklinę mineralinio vandens. Vogčiomis įsikiša nikotininės kramtomosios gumos, kurią čiaumoja niekieno nematomas. Atsidūsta, puikiai pasijutęs nuo minties, jog netrukus vėl visą valandą atlikinės pagrindinį vaidmenį milijonų moterų gyvenime. Pakiliai linkteli galva stebėjimo kambariui. Režisierius pasižiūri į laikrodį. Skaičiuojamos paskutinės minutės iki laidos pradžios. Iš viso krašto televizorių jau trenkia vinjetės melodija. Mes eteryje...

– Prieš keletą tūkstančių metų, – prabyla laidos vedėjas, šypsodamasis vaizdo kamerai, – žmogus tikriausiai neskyrė spalvų. Senosiose indoeuropiečių kalbose, pavyzdžiui, nebuvo spalvų pavadinimų. Galime klausti: ar mūsų protėviai jų nematė? Galbūt jie gyveno nespalvotame pasaulyje? Štai Ksenofanas mini tik tris vaivorykštės spalvas: alyvinę, raudoną ir geltoną. Toks pat regos trūkumas būdingas ir Aristoteliui, taip pat kalbančiam apie „tris vaivorykštės spalvas“. Kiek vėliau pasirodęs Demokritas prideda juodą ir baltą. Ką visa tai iš tikrųjų reiškia, brangūs žiūrovai? (vos nepasakė žiūrovės; *tigrės!)* Juk šiandien pažvelgę į dangų ir stebėdami optinį oro reiškinį, kuris vadinasi vaivorykštė, matome viso spektro spalvas. Nuo raudonos, geltonos, žalios, mėlynos iki violetinės. Kodėl, klausiam savęs, Ksenofanas nemini žalios ir mėlynos? Gal jų nematė? Nejau senojoje Heladoje nebuvo šių spalvų? Ar gali būti, kad naujos spalvos atsirado paskutiniais tūkstantmečiais? O gal jos visad buvo ir tik iš lėto atsiskleidė mums per daugelį generacijų? Galbūt mes, kaip sakoma, per tūkstančius metų išsiugdėm gebėjimą matyti? Jei laikysimės prielaidos, kad šiandien matome Aristo-

telio nepažintas spalvas, ar negalėtume manyti, jog ateities kartos atras daugiau spalvų, negu mes šiandien? Šįvakar, mieli žiūrovai, šiuos svarstymus imsime kaip išeities tašką. Ar ne taip yra su visa būtim, visata ir visomis jos paslaptimis – juk jos tik vėliau mums paaiškėja?

Enrikė Ksuspas Toresas padarė dirbtinę pauzę ir žvilgsniais palaistė studijos žiūrovių pūpsančių iškirpčių lysves. Blondinės pirmoje eilėje, pastebėjo, žvilgsnis jau buvo kiek apsiblausęs.

– Nelabai seniai, – toliau saldžialiežuviavo jis, – buvo manoma, jog Žemė plokščia ir yra pasaulio centras. Nūnai žinome, jog yra kitaip. Ne itin seniai gravitacija laikyta nepaaiškinamu reiškiniu. Šiandien galime ją aprašyti matematiškai. Ar dar yra, mieli televizijos žiūrovai, dvidešimtojo amžiaus antroje pusėje nepaaiškinamų dalykų? Į tai šįvakar ir pažvelgsim iš arčiau. Į reiškinį, kuris vis dar lieka už mokslo ribų, bet kurį mūsų vaikaičiai laikys savaime suprantamu ir galės paaiškinti matematine lygtimi.

Paskutinį sakinį laidos vedėjas kaip paprastai baigė įdėmiai žvelgdamas į kamerą ir su nuoširdžiu begėdiškumu liežuvio galiuku lyžtelėjęs viršutinę lūpą, paskui leido režisieriui nutraukti filmavimą dėl reklamos intarpo. O per reklamos intarpą, visai tinkama proga pristatantį spalvotą enciklopediją apie žmogaus raidą nuo primityvaus stepių laisvūno *Australopitecus Africanus* iki pažangios pabaisos kosmonauto skafandru, netrukus iškelsiančios vėliavą Marse, jis nesivaržydamas čiaumojo nikotininę gumą, godžiai mirksėjo blondinei ir liepė studijos darbuotojui duoti ženklą sėstis ant sofos pirmam svečiui – parapsichologijos profesoriui olandui Vimui van der Veidenui.

– Sveiki šįvakar atvykę į mūsų studiją, Vimai, – kreipėsi Ksuspas Toresas pasibaigus reklamos intarpui ir aprimus žiūrovų plojimams. – Mes pasikvietėme profesorių van der Veideną kaip tiriamojo parapsichologijos instituto ISO, *International Studies on the Occult*, kurio būstinė yra Hagoje, atstovą, taip pat kaip

atradėją, registruotoją, na, tiesiog kolekcininką parapsichologinių reiškinių, arba *stebuklų*, kaip galbūt kai kurie vis dar linkę juos vadinti. Bet jūs visų pirma esate matematikas, ar ne tiesa, profesoriau van der Veidenai?

Profesorius rimtai kinktelėjo galva ir įdėmiai pažvelgė į kamerą.

– Docentas, – tarė. – Kibernetikos.

– Nuo to ir pradėsim. Ar gali mums visiškai trumpai paaiškinti kibernetinį požiūrį į būtį?

– Galima sakyti, – ėmė dėstyti profesorius, – kad kibernetikas pasaulį regi kaip milžinišką kompiuterį, vienu metu vykdantį daugybę didelių ir mažų programų. Pavyzdžiui, laiko programa labai didelė ir sudėtinga. O gilės programa paprastesnė. Gilė, pasakytų kibernetikas, yra ąžuolo programa. Netgi į paprastą atomą galima žiūrėti kaip į mini kompiuterį arba nedidelę duomenų kortą, čipą...

– Mieli žiūrovai, turim omeny ne traškučius, – įsiterpė programos vedėjas, mėgindamas laimėti papildomų taškų svečio sąskaita.

– Ne, tikrai ne. Turim galvoje kompiuterinius čipus. Atomas, kaip sakoma, yra kortelė su skylutėmis. Pirma skylutė rodo branduolio dalelių skaičių. Antra – elektronų skaičių apvalkalėlyje. Trečia – elektronų energiją, šiuo atveju išreikštą Planko konstanta. Kitas pavyzdys yra DNR. Net į DNR struktūrą galima žiūrėti kaip į kompiuterinę programą, beje, gana sudėtingą.

– Ar manai, jog mes visi buvom užprogramuoti dar prieš gimdami?

– Būtent.

Programos vedėjas veik nepastebimai mostelėjo į stebėjimo patalpą, o tai galėjo būti suprasta tik taip, kad, jo manymu, kamera per ilgai užsibuvo ties olando veidu ir dabar ją reikėtų atsukti vėl į jį. Montuotojas patenkino jo norą.

– Ir nuo šio gana matematiško požiūrio į pasaulį tu veržeisi toliau, jei gerai supratau, nors vis tiek per matematiką.

– Galima sakyti, kad mokslas, kuris, beje, gana vėlai įžengė į mano gyvenimą, privertė mane iškelti sau klausimą, atgaivinusį metafiziką. Kodėl gamta pasirinko matematinę išraišką? Ir dargi tokią mums suprantamą. Gamtos mokslai yra, galima sakyti, programa didesnėje žinių programoje, kuri plečiasi ir plečiasi, kol galiausiai, esu tuo visiškai įsitikinęs, galės paaiškinti visas kitas visatos programų struktūras.

– Ar nori pasakyti, jog kažkas davė mums matematiką, kad tą kažką pamatytume?

– Tuo aš asmeniškai įsitikinęs.

– Ir toks didelis protas, savaime suprantama, yra įvaldęs išraiškas, kurių mes dar nesuvokiam, bet galbūt atrasim ateity?

– Panašiai.

Į kameros fokusą vėl pateko olandas, ir programos vedėjas pasinaudojo proga atsikratyti nikotininės gumos ir vėl žvilgtelėti į blondinę pirmoje eilėje.

– Paskui žengei dar vieną žingsnį, – toliau rutuliojo mintį, vėl duodamas ženklą, kad kamera per ilgai rodo svečią, – ir susidomėjai matematinėmis priemonėmis, kurios vėliau nuvedė prie kitokių tarpininkų.

Olandas šypsodamasis linktelėjo.

– Pirmiausia išgirdau, – tarė, – apie dabar jau mirusį indą, vardu Šrinavasa Ramanudžanas, itin savotišką figūrą. Manau, kur nors turit jo atvaizdą...

Stebėjimo patalpoje režisierius liepė nuskenuoti. Išleidžiamo vaizdo monitoriuje pasirodė subraižyta nespalvota nuotrauka jauno tamilo su kaliošais ir prastai sukirptu dantyto rašto kostiumu, tupinčio lietuje ant Oksfordo laiptų.

– Ramanudžanas, – kalbėjo van der Veidenas, – gimė Madrase devynioliktojo amžiaus devintojo dešimtmečio gale, buvo

vienintelis neturtingo liaudies mokyklos mokytojo ir žemos kastos siuvėjos sūnus. Jis gavo labai menką išsilavinimą, užtat prie matematikos priartėjo itin neįprastai. Kaip menininkas, galėtume sakyti, per intuiciją ir kone fanatišką pasitikėjimą savo pasąmone. Jau aštuoniolikos metų jis užrašė daugybę teoremų, bet nerado laiko pabandyti jas įrodyti. Ir daugelis iš jų, pavyzdžiui, šeštos dimensijos diferencialų skaičiavimas, vėliau pasirodė teisingos.

– Vadinasi, Ramanudžanas buvo matematikos mediumas?

– Kaip ir daugelis kitų didžiųjų mokslininkų – Niutonas, Paracelsas, Šredingeris. Visad iškyla artimų santykių su tamsiosiomis jėgomis problema. Bet priešingai šioms garsenybėms, jam trūko išsilavinimo. Sakoma, jog jis įžvelgė matematikos esmę, kai, būdamas trylikos metų, sėdėdavo įbedęs akis į Karo garsiojo „Grynosios matematikos sinopsio" lygtis. Taigi jo genialumas atsiskleidė suvokiant savitai grafiškai matematiką. Jis pats tvirtino, jog teoremos jam apsireiškusios per deivę Namagiri, lyg ir velnienę, kuriai motina meldėsi jį gimdydama.

Ksuspas Toresas davė ženklą stebėjimo patalpai nutraukti skenavimą ir vėl įjungti studijos kamerą. Sekretorė Antonija Alvares pro lango stiklą godžiai dirstelėjo į jį karvės akimis. Jis sumaniai išsisuko nuo jos žvilgsnio.

– Nori pasakyti, savotišką mūzą demonę?

Olandas šyptelėjo.

– Jį anksti apgaubė daugybė legendų. Garsusis Oksfordo matematikas Hardis... vos nepasakiau: pažįstamas. Suprantat, aš tiek daug savo gyvenimo paskyriau šiems žmonėms... visų rūšių nepaprastiems žmonėms!... taip įsigyvenau, jog kartais rodos, tarsi juos visus asmeniškai pažinočiau... taigi profesorius Hardis išgirdo apie Ramanudžaną ir sudarė jam sąlygas dirbti jo padėjėju Anglijoje. 1914 metais, jei dar prisimename šiuos lemtingus metus, jis atplaukė į Europą. Deja, jį ištiko kultūros šo-

kas, viešnagė užtruko ne itin ilgai. Atsirado nervinių problemų, ir jis grįžo Indijon vos pasibaigus karui. Ne laiku, vos trisdešimt penkerių metų, mirė nuo tuberkuliozės.

– Jį gaubia ir kitokios legendos, – papildė programos vedėjas. – Indijoje esama nedidelės sektos, ponios Blavatski sąjūdžio atšakos, garbinančios jį kaip Tibeto išminčių.

– Taip, esama tokių kalbų. Kad jis pelnęs nemirtingumą ir šiandien gyvenąs pasislėpęs Tibeto slėnyje.

Ekrane pasirodė nauja tamsiaodės moters nuotrauka.

– Štai čia dar viena indė, atrasta jūsų asmeniškai, – tarė programos vedėjas.

– Tai panelė Šakuntala Devi. Pastaruosius dešimt metų ji važinėjo po pasaulį, glumindama mokslininkus skaičiavimu atmintinai. Šioje nuotraukoje, darytoje Teksase, ji stovi ką tik ištraukusi dvidešimt trečiojo laipsnio šaknį iš dviejų šimtų skaitmenų skaičiaus. Ar galit įsivaizduoti, kokio ilgio šis skaičius? O jai neprireikė nė penkiasdešimties sekundžių.

Programos vedėjas rado progą parodyti nuo laidos pradžios ant staliuko gulėjusią knygą, storą it Bibliją, kurios viršelyje buvo daugybė mistinių simbolių.

– Visai neseniai knygoje pareiškei, jog ji esanti tipiškas matematinio mediumo pavyzdys. *Ji prijungta prie didesnio kompiuterio,* rašai.

– Teisingai, tą patį galima pasakyti ir apie abu šiuos vaikinus.

Montuotojas ant skenerio padėjo dviejų brolių nuotrauką.

– Tai Džonas ir Džimas Buliai, dvyniai su proto negale. Jie prisijungia prie kompiuterio pirminiams skaičiams rasti.

– Dar savo knygoje rašai, jog mes gana keistai suvokiam šiuos gabumus. Priskiriame juos savo protui, taip paglostome savimeilę.

– Neįmanoma prisijungti prie kompiuterio pirminiams skaičiams susirasti. O vis dėlto jie prisijungia.

Programos vedėjas suirzęs dirstelėjo į stebėjimo kambarį. Kamera vėl per ilgai sustojo ties profesorium.

– Kas kita sugebėjimai, peržengiantys matematikos ribas, – tarė jis. – Šių mes nesuprantame. Kitus paranormalius sugebėjimus mes „apdovanojame“ tokiais epitetais kaip nesąmonės ir fokusai.

– Galbūt išskyrus tai, ką gali atlikti žmogus, apimtas religinės isterijos, – pridūrė van der Veidenas. – Mes kartais suprantame, nors tai prieštarauja veikiantiems fizikos dėsniams, kai žmogus per primityvias įšventinimo apeigas basas vaikšto žarijomis ar eskimų šamanai keturias paras guli lediniame vandeny. Mes nenoromis tai suvokiame kaip mokslo dėsniams prieštaraujantį faktą, tačiau, keisčiausia, jog nebepripažįstame velnio. Velnio įvaizdis yra pasenęs, sakome, jis tik prietaringų prosenelių išmonė. Nors velnias, matuojant tais pačiais matais, yra taip pat įmanomas arba neįmanomas, kaip ir vaikščiojimas basomis per daugiau nei dviejų tūkstančių laipsnių anglių klojinį nenusideginant padų.

Programos vedėjas atsigręžė į kamerą.

– Po reklamos susitiksime su dar keletu nepaprastų žmonių. Visus juos aptiko profesorius van der Veidenas. Jų gebėjimų, kaip netrukus įsitikinsime, vis dėlto mes nepripažįstame kaip ponų Džono ir Džimo Bulių. Tad neišjunkite televizorių, mielieji žiūrovai. Mes greit grįšime su įdomiais svečiais čionai, į „Mokslo pakraščius“...

Kamera nesugavo skausmingos grimasos, paversdavusios Enrikės Ksuspo Toreso veidą ispaniškos iliuzijos karikatūra, jėzuito ir toreadoro mišiniu ir kurią jis stengdavosi perteikti salonams. Mat kamera kaip tik ir buvo jo įžeisto išdidumo priežastis. Jis pakilo eiti ir išsiaiškinti su režisierium. Ir vėl pernelyg ilgai objektyvas užsibuvo ties profesorium van der Veidenu, nors netgi sutartyje, po griežtų naktinių derybų sudarytoje su Kata-

lonijos televizija, buvo numatyta, jog jis, Enrikė Ksuspas Toresas, per savo laidas turįs būti vienas ekrane ne mažiau kaip šešiasdešimt procentų laiko.

Reklamos intarpas apie šampūnus, šunų maistą, dietinį alyvų aliejų bei šv. Fermino fiestą Madride, į kurią vis dar buvo bilietų Katalonijos koridos mėgėjams, truko lygiai tris su puse minutės. Ir vėliau žiūrovai nė nenujautė, koks ginčas per tą laiką įvyko tarp laidos vedėjo ir studijos darbuotojų, – bent jau stebėdami Enrikės Ksuspo Toreso veidą, nes jis pasirodė ekrane kaip visad maloningas ir stoiškai apsimetęs ir nuo savo įprasto Aš galbūt tesiskyrė nežymiu raudoniu, iš pykčio nudažiusio ausų spenelius. Laidos vedėjas ypač siuto ant sekretorės Antonijos Alvares, tos kiaulės, nes jos, jau bent kaip buvusios meilužės, pareiga kuo palankiau jį parodyti bei pasirūpinti, kad ekrane jis atsirastų kuo dažniau. Po jo pykčio scenos ji verkdama išėjo iš stebėjimo kambario, tuo tarpu montuotojas su režisierium prisiekinėjo, kad nelaimingas incidentas nebepasikartos. Kažkas atsitikę naujajai technikai, aiškinosi jie, automatizuotoms studijos kameroms. Apsiraminęs jis sugrįžo ant studijos sofos sekundę prieš reklamos intarpo pabaigą ir netgi prieš vėl atsidurdamas ekrane suspėjo pasiųsti gašlų žvilgsnį savo šviesiaplaukiui laimikiui pirmoje eilėje.

– Sveiki sugrįžę į „Mokslo pakraščius“, – nusišypsojo jis. – Kaip matot, profesorius van der Veidenas tebesėdi čia, ant sofos šalia manęs. Ir greitai mūsų bus daugiau, nes, profesoriaus nurodymu, šįvakar atkako keletas jo globotinių. Visi jie yra neįprastų sugebėjimų žmonės. Tad kaip antrą vakaro svečią sveikinu poną Aleksą Sandersą!

Pro kameras ir kontrolės stalą dabar prasibrovė žmogeliukas šlapiomis šukomis priplotais plaukais, visas apsirengęs juodai – juodomis velvetinėmis kelnėmis, juodo šilko marškiniais,

juoda varlike ir juodomis kojinėmis bei batais. Tik viena spalva išsiskyrė iš šios tamsos masės – iš juodo švarko kišenės išlindęs smaragdo žalumo krištolinis butelis.

– Pone Sandersai, – kreipėsi laidos vedėjas, pasiūlęs jam atsisėsti, – tu buvai vadinamas mūsų laikų Kaliostru ir Sen Žermenu, mūsų laikų Rasputinu ir Elesteriu Krauliu. Tai neblogi epitetai žmogui, tik pastaraisiais metais patekusiam į rampos šviesą. Ką pats manai apie palyginimus?

– Jaučiuosi pamalonintas, – atsakė Sandersas išsiduodamas, kad ir jo akių vokai juodi – taip nupudruoti. – Bet įgimtas drovumas man neleidžia lygintis su šiomis įžymybėmis.

– Norėčiau tik visiškai trumpai paaiškinti žiūrovams, kad ponas Sandersas yra raganų sambūrio, vadinamojo vienuolyno Londono Noting Hilo kvartale, vadovas. Vėliau šįvakar ten apsilankysim ir pažvelgsim, kas slypi už šiuolaikinės juodosios šventyklos durų. Galbūt ir ponas Sandersas pažvelgs į mūsų ateitį, nes sakosi tai puikiai gebąs. Arba kaip Uri Geleris pamėgins veikti daiktus ir žmones per atstumą, vien savo minčių jėga. Bet, pone Sandersai, jūs visų pirma garbinate jėgą, kurią mes gauname iš vadinamosios trečiosios akies, ar ne?

Sandersas linktelėjo ir susinėrė rankas ant stalo.

– Teisingai, Enrike. Mes manom, kad visi žmonės turi slaptų okultinių gebėjimų ir kad juos galima atskleisti aktyvinant vadinamąją trečiąją akį, arba eborialinę liauką, kaip mes ją vadinam.

Sandersas barkštelėjo juodai lakuotu nagu į kaktą.

– Ji glūdi čia. Tarp antakių – jėgos liauka. Piktoji akis, kaip kartais vadina arabai. Kiklopo akis, kaip vadino antikos žmonės. Kažkada, labai seniai, mūsų evoliucijos istorijoje čia glūdėjo atvira akis. Jos pėdsakų dar galima pamatyti per skrodimą.

– Bet dabar ši akis virtusi liauka. Ir ne bet kokia liauka. Mat, jei gerai supratau, suaktyvinus šitą liauką galima išlaisvinti galingas jėgas?

Ponas Aleksas Sandersas nusišypsojo kamerai ir atsigręžė į profesorių van der Veideną. Tas, lig šiol tyliai sėdėjęs ir svajingai žvelgęs į studijos žiūrovus, veik nepastebimai linktelėjo tarsi pritardamas. Sandersas vėl atsigręžė į Toresą:

– Galėčiau duoti šios jėgos pavyzdį.

– Malonėkit, – atsakė Toresas. – Mūsų žiūrovai išties nekantrauja.

Ponas Sandersas dabar įbedė akis į laidos vedėją. Stojo visiška tyla. Iš auditorijos nesklido joks garsas. Netgi monitoriai tarsi liovėsi ūžę. Kamera buvo atkreipta į Toresą, bet tai, ką ji sugaudavo, nebuvo jam naudinga. Ties smilkiniais jam sunkėsi prakaitas. Žvilgsnis aptemo nuo nepaaiškinamo siaubo. Jis smarkiai drebėjo ir vis rydavo seiles. Galiausiai įtempus jėgas jam pavyko atsistoti.

– Šią akimirką užteks, pone Sandersai, – dusliai ištarė. – Pereisim prie kito vakaro svečio. Dar vieno profesoriaus van der Veideno globotinio, šįkart ruso – Nikolajaus Rubašovo.

Kol Enrikė Ksuspas Toresas stovėdamas ištuštino stiklinę mineralinio vandens ir desperatiškai mintyse nurengė putniąją blondinę, dabar iš parterio stebinčią jį gana skeptiškai, į studiją įžengė rusas. Ksuspas Toresas mašinaliai pakratė jam ranką, nes tai, kas visai neseniai atsitiko, sutrikdė visą jo garsųjį gebėjimą susikaupti ir jis tejuto gryniausią siaubą.

Žvilgsnis, kurį į jį nukreipė Aleksas Sandersas, programoje nebuvo numatytas. Kai prieš pietus jie repetavo laidos detales, jo žvilgsnis sukėlė jam nepaaiškinamą niežulį kakle, nors labai silpną, tokį silpną, jog tai greičiau priminė jausmą, apimantį stebint skruzdėlyną, taigi savitaigą. Bet šis žvilgsnis jį tiesiog paralyžiavo, suspaudęs širdį į juodą siaubo branduolį ir akimirką visiškai atitvėręs nuo išorinio pasaulio. Ir labai aiškiai kažkuriame kaukolės taške jis išgirdo profesoriaus van der Veideno besijuokiantį balsą: „Enrike, pasipūtęs peniukšli! Tu šito nelaukei!“

Jis mėgino laimėti laiko apžiūrinėdamas naują svečią – sukriošusį senį žilais plaukais, susivėlusia barzda ir tartum voratinklis raukšlių išvagotu veidu.

– Sveikas atvykęs, pone Rubašovai, – susikaupęs pasakė. – Ir tave atrado profesorius van der Veidenas, jei esu gerai informuotas?

Rusas kinktelėjo galvą ir išsiblaškęs apsidairė. Tirtančia gyslota ranka pasikasė ausį. Laidos vedėją jis mažumą apramino.

– Tai atsitiko štai kaip, – įsiterpė van der Veidenas. – Jei tu, Enrike, neprieštarausi, kalbėsiu aš. Nikolajus ne itin šnekus. Kaip visi matot, jis labai senas žmogus, kone vyresnis, nei galima įsivaizduoti.

Enrikė Ksuspas Toresas linktelėjo. Priepuolis praėjo. Tegul olandas kalba, pamanė. Net ir šią laidą jis išplukdys į krantą, o paskui, kai šitie kluikšai išsinešdins iš studijos, juo anksčiau, juo geriau, paskambins žmonai Ursulai ir išvargusiu balsu paaiškins, jog, deja, jam reikią pasilikti per naktį ir dirbti viršvalandžius dėl naujos laidos, tos apie ungurių poravimąsi Sargaso jūroje, o paskui nusiveš į artimiausią viešbutį blondinę iš pirmosios eilės ir pateiks jai tvirtus savo vyriškumo įrodymus.

– Josefo Nikolajaus pėdsakus užtikau visai atsitiktinai, – tarė van der Veidenas. – Faktiškai per šį straipsnį.

Olandas išsitraukė iš portfelio laikraščio iškarpą. Jos viršuje buvo įdėta katastrofos vietos nuotrauka.

– Tai iš Tenerifės, – paaiškino. – Pernai kovo mėnesį tarptautiniame Tenerifės oro uoste sudužo du „Boeing 747“ tipo reaktyviniai milžinai. Rezultatas, kaip visi prisimenam, buvo 597 žuvusieji – iki šiol didžiausia civilinės aviacijos katastrofa. Gyvas liko tik vienas žmogus: senas rusas.

Van der Veidenas atkišo straipsnį prieš kamerą.

– Matome jį ir nuotraukoje, darytoje *Las Palmas* ligoninės stebėjimo palatoje. Keisčiausia, kad jo kūne nerasta nė įbrėžimo.

Profesorius paslaptingai dirstelėjo į kamerą ir išsitraukė kitą straipsnį.

– Po keturių mėnesių: didžioji autobusų katastrofa Makedonijoje. Keturiolika žmonių žuvo vairuotojui nesuvaldžius mikroautobuso kalnų kelyje ir nuvažiavus nuo skardžio. Išgyveno tik vienas – tas pats rusas... Norėdamas išsiaiškinti reikalą, ėmiau ieškoti daugiau informacijos apie šį keistą žmogų, taip neįprastai pergyvenantį katastrofas. Ir tas, kuris lyg sumanus medžiotojas gerai žino, ko ieško, dažniausiai neilgai laukia rezultato. Aš sužinojau, kad paskutiniais trisdešimt ar keturiasdešimt metų Josefas Nikolajus išsisuko daugiau nei iš pusės tuzino panašių katastrofų, visų dokumentuotų AP, UPI, Reuter ir begalės laikraščių, radijo bendrovių bei naujienų agentūrų...

– Pirmoji profesoriaus mintis, – įsiterpė ponas Sandersas, – buvo ganėtinai spekuliatyvi, būtent: Josefas Nikolajus yra nemirtingas. Savotiškas šių laikų Uta Napištimas – nemirtinga Gilgamešo epo figūra. Tas, kurį dėl katastrofos, tvano, įspėjo dievas Ea ir užtat jis pasistatė savo laivą – Biblijos Nojus.

Enrikė Ksuspas Toresas ėmė atgauti drąsą.

– Bet nemirtingų žmonių, žinoma, nėra, – pasakė jis. – Tokių mūsų nepadarys nei Dievas, nei velnias ar mokslas, netgi pasitelkęs kibernetiką, ar ne, ponai?

– Savaime aišku. Bet Josefas Nikolajus labai senas. Profesoriui po daugybės ieškojimų už geležinės uždangos pavyko rasti jo krikšto pažymėjimą. Ponas Rubašovas gimęs Peterburge dar 1869 metais.

Ksuspas Toresas papurtė galvą. Kvailiai, pamanė, 1869! Tokių molio motiejų iki šiol dar nebuvo subūręs po studijos stogu.

– Taigi sutrumpiname ilgą istoriją, – pareiškė jis mokytojo tonu. – Tau, profesoriau, pavyko ne tik aptikti krikšto pažymėjimą, bet ir patį žmogų, priglobti po savo sparnu ir netgi rasti jam darbo... – Ekrane pasirodė Malagos kazino nuotrauka. –

Tai yra Rubašovas... dabar nebekalbėsiu apie jo tariamą amžių, kas atrodo visiška nesąmonė, arba jo pašėlusią sėkmę per katastrofas... Rubašovas pasirodė turįs ir... na, kaip tai pavadinti? Keistą popieriaus lakštą, kuris, bent jau profesoriaus tvirtinimu, yra nesunaikinamas.

Skeneris pakeitė nuotrauką ir parodė Josefą Rubašovą, stovintį kazino scenoje su kontraktu rankoje, apsuptą nustebusių lošėjų.

– Ir šį keistą popieriaus lakštą, kaip tvirtinama, jis demonstruodavo saulės kranto lošėjų salonuose, leisdamas žiūrovams už pinigus pamėginti jį sunaikinti.

Kamera vėl atsisuko į studiją, bet sustojo ne ties laidos vedėju, tik ties trimis svečiais. Ksuspas Toresas bandė įsispausti į kadrą.

– Ar nenorėtumėt, pone Rubašovai, mums parodyti keistojo popieriaus lakšto? – paklausė negalėdamas nuslėpti susierzinimo dėl techninių problemų. – Mums irgi būtų įdomu pamėginti tai, dėl ko, sako, kiti apsigavo.

Rusas abejingai išsitraukė iš kišenės pageltusį dusyk perlenktą dokumentą. Netardamas nė žodžio atkišo Enrikei Ksuspui Toresui.

– Mieli žiūrovai, mes vėl grįžome į išeities tašką, – tarė programos vedėjas. – Ar šiandien esama mokslo nepaaiškinamų reiškinių? Ar yra dar neatrastų vaivorykštės spalvų? O gal visa tai, o to aš asmeniškai bijau, tik apgaulė ir melas? Pavyzdžiui, šis popierinis neįskaitomas dokumentas – ar tikrai nesunaikinamas? Mieli televizijos žiūrovai, šįvakar mes studijoje grumiamės su techninėmis kamerų problemomis, užtat jau dabar dar sykį įterpiam reklamą. Taigi atsakymo reiks įtemptai laukti, kol mes sugrįšim...

Tačiau daugiau reklamos intarpų tą vakarą nepasirodė. Iš stebėjimo kambario į eterį išėjo visai kas kita, būtent reportažas iš pono Alekso Sanderso juodosios šventyklos Noting Hile ir ne

toks jau saikingas reportažas, kaip anas, kuriam Enrikė Toresas asmeniškai vadovavo Londone prieš mėnesį, kai Sandersas mažumą pasmilkęs smilkalų ir meldęsis demonui. Ir kol laidos vedėjas stebėjimo kambaryje vėl rėkė ant sekretorės ir režisieriaus, kad blogai dirba kameros ir kad jie abu redakcijos posėdyje prastūmę nutarimą automatizuoti laidas... taigi kol studijos darbuotojai mėgino nuraminti sudirgusią televizijos žvaigždę, neskelbta laida pasiekė salonus, nė vienam atsakingam asmeniui nepastebėjus, kas dedasi. Televizijos žiūrovai tą vakarą susipažino su keistu interjeru. Milžiniškos visiškai juodai išdažytos salės vidury prie lyg šachmatų lenta languoto stalo sėdėjo ponas Aleksas Sandersas ir profesorius Vimas van der Veidenas ir gėrė mėtų arbatą iš Viktorijos laikų puodelių. Aplinkui juos tuščioje erdvėje tarsi besvoriai šokinėjo baldai. Pro šalį praskriejo lengvas it debesėlis rojalis, klavišams skambinant smagų kadrilį. Palei sieną aukštyn žemyn lyg liftas važinėjo Vinčesterio fotelis. Ant sklandančio smuiko kraipėsi strykas. Aplink skraidė dulkini buteliai, pilni kažko panašaus į miglą, o aplink profesoriaus galvą, lyg planetos aplink saulę, sukosi keturi žadintuvai. Laikrodis su gegute virtuliavo per stalą ant savo kojos. Porceliano lėlės šoko ir dainavo. Pasakų žvėrys materializuodavosi ir vėl išnykdavo, o grindimis lakstė tūkstančiai frakuotų žiurkių.

Studijos žiūrovai, visa tai stebėję monitoriaus ekrane, pagarbiai sėdėjo kone iki reportažo pabaigos. Ir likus vos kelioms sekundėms, kilo spontaniškos ovacijos. Ir tik tada atsipeikėta stebėjimo kambaryje.

– Čia ne mūsų reportažas iš Londono, – pasakė režisierius, rodydamas į monitorių.

Bet buvo per vėlu. Jau mirkčiojo transliavimo lemputės, ir Enrikė Ksuspas Toresas vėl puolė prie studijos sofos.

– Sveiki sugrįžę, ištikimieji žiūrovai, – išstenėjo pridusęs. –

Jūs vėl studijoje. Kaip tikriausiai pastebėjote, mes vis dar turime problemų su kameromis ir įrašu iš pono Sanderso juodosios šventyklos. Tikimės, kad viskas išsispręs, ir likusį laidos laiką, padedami visų įsipainiojusiųjų į šį reikalą, galėsime stebėti mūsų gerai surepetuotą laidą...

Sulig šiais žodžiais jis atsigręžė į profesorių van der Veideną, ir niekam negalėjo pro akis prasprūsti neapykantos kupinas jo žvilgsnis, skirtas olandui.

– Kaip sakiau, mes vis dar čia, – toliau kalbėjo jis. – Mes viską kontroliuojame ir, jei gerai prisimenu, žadėjom atlikti nedidelį eksperimentą su pono Rubašovo popieriniu dokumentu. Paprasčiausiai pamėginti jį sunaikinti. Ar galėčiau paprašyti profesoriaus degtuko?

– Jo nereikia, – pareiškė ponas Sandersas. – Tau, Enrike, reikia ugnies.

Ir tą pačią akimirką popierius laidos vedėjo rankose suliepsnojo. Jis sviedė jį nuo savęs ant stalo, ir ponui Sandersui dar sykį pažvelgus, ugnis užgeso.

Enrikę Ksuspą Toresą išpylė prakaitas. Pajuto, kaip užkaito kakta ir pašėlusiai daužosi širdis, ir netgi blondinės iškirptė jo nenuramino.

– Mieli televizijos žiūrovai, patys matote, – išlemeno sutrikęs, – popierius liko sveikas. Ir būdas, kuriuo ponas Sandersas ką tik jį uždegė, taip pat yra iki šiol nepaaiškinto reiškinio pavyzdys. Tai vadinamoji telekinezė. Beje, kitas profesoriaus van der Veideno globotinis yra vokietis telekinetikas Uris Geleris...

– Visiškai ne, – šypsodamasis įsiterpė profesorius. – Aš poną Gelerį laikau šarlatanu, beje, vidutinišku.

Laidos vedėjas dabar pasiutusiai prakaitavo. Jis atkreipė dėmesį, kad kameros ėmė gyventi savo gyvenimą. Kaip didžiuliai ratuoti svirpliai jos riedėjo tai šen, tai ten po studiją, filmuodamos kertes, kilimų kraštus ir spalvotus laidus.

– Jūs, žiūrovai, – kiek mikčiodamas toliau kalbėjo jis, – tikriausiai esat girdėję apie Urį Gelerį – žmogų, galintį minties jėga lankstyti šaukštus. Arba priversti eiti sugedusius laikrodžius...

– Tai gali atlikti idiotas, – pareiškė ponas Sandersas. – Taigi net ir jūs, pone Toresai. Patikrinkime tai eksperimentiškai su poliaroidine kamera.

Pono Sanderso rankoje staiga materializavosi poliaroidinė kamera. Jis nukreipė pastarąją į laidos vedėją.

– Apie ką jūs galvojat, Toresai? – paklausė. – Sutelkit savo mintis! Pažvelkit į kamerą! – Ir nelaukdamas atsakymo, spustelėjo užraktą ir ištraukė iš kameros negatyvą.

– Čia matome, mieli televizijos žiūrovai, – šypsodamasis tarė profesorius van der Veidenas, kameroms vėl apstojus studijos sofą, – pavyzdį primityvokos pono Toreso fantazijos, perteiktos telekinetiškai.

Ir savo salonuose televizijos žiūrovai dabar galėjo pažvelgti į poliaroidinę nuotrauką, Sanderso padėtą ant stalo. Palengva išryškėjo motyvas. Tai buvo senjoras Enrikė Ksuspas Toresas, nuogas, tačiau su paršo knysle, gulintis tarp sekretorės Antonijos Alvares kojų aukštai iškeltomis plaukuotomis kulšimis ir taip plačiai praskėsta išange, jog galėjai aiškiai įžiūrėti jo graikiško riešuto didumo hemorojų.

– Netiesa, – paprieštaravo Toresas, Sandersui vėl atkreipus į jį kamerą ir padarius naują nuotrauką. – Aš viso to negalvojau. Kas čia dedasi, pone Sandersai? Nuimkit šitą!

– Jūsų labai turtinga fantazija ir nemenkesni telekinetiniai sugebėjimai, – tarė Aleksas Sandersas atkišdamas antrą nuotrauką. – Tai išties pralenkia daugelį mūsų matytų dalykų.

Čia Toresas pasirodė su putliąja parterio blondine, žindantis jos kairiosios krūties spenelį ir viksintis šuns ausimis bei beždžionės uodega.

– Melas! – suriko jis. – Aš niekad... Stebėjimo kambary, ar

girdit mane! Nutraukit transliaciją. Nutraukit, sakiau! Paleiskit reklamą!

Bet transliacija nenutrūko, nes kameros ir kita įranga lyg velniai ar angelai gyveno savo pakilų gyvenimą, ir į Katalonijos svetaines iš Barselonos televizijos studijos buvo perduodamos keisčiausios scenos. Televizijos ekranuose iš arti buvo matyti pusiau perkreiptas Enrikės Ksuspo Toreso veidas. Prakaitas ir blakstienų tušas vagelėmis tekėjo per skruostus, plukdydami didelius pudros kekulus, o dar nuo tų laikų, kai skaitė oro prognozes, kruopščiai slepiama paslaptis – plikę pridengiantis kuodas – staiga įgavo šikšnosparnio sparnus ir, jo siaubui, nuplasnojo per studiją, palikęs jį nuogą ir subjaurotą. O ponas Sandersas su profesorium van der Veidenu, užsikėlę ant stalo kojas, ramiai tebesėdėjo ant sofos, ir hipnoziniais burtininko judesiais iš švarko kišenės išsitraukęs žalio krištolo butelį ponas Sandersas išleido kažkokį padarą, kuris, sprendžiant iš išvaizdos, galėjo būti ne kas kitas, kaip į butelį uždarytas demonas, pusiau perregimas ir linksmai šokantis pagal regtaimo melodiją į butelio kaklelį įspraudęs uodegą. Nuo lubų lijo juodomis tulpėmis. Kameros kilojosi ir skraidė. Skeneris šokinėjo, rodydamas įvairias asmeninio Enrikės Ksuspo Toreso gyvenimo akimirkas – tą kartą, kai buvo su sekretore Antonija Alvares slapta išvykęs į meilės kelionę Šveicarijon ir audringai ją suvedžiojo baseine nenusiėmęs skrybėlės. Arba aušrą Kordobos naktinio klubo prieblandoje, kai šviesos vengiantis vyriausybės narys prikimšo jam kišenę šimtadolerinių banknotų pluoštų, prašydamas pašlovinti jį spaudoje prieš rinkimus. Arba nuogą ir girtą *Barrio Chino** transvestitų klubuose, arba praradus galvą pasmaugusį katę, kai nepavyko nufilmuoti futbolo klubo Barselonos jaunių komandos. Ir kai iš stebėjimo kambario ėmė veržtis dūmai ir

* Kinų kvartalas (*isp.*).

liepsnos, o paleista sprinklerių sistema materializavo miniatiūrinę vaivorykštę ir studijos darbuotojai lėkė, kiek tik neša kojos, staiga pasigirdo jo žmonos Ursulos balsas, iš namų telefonu kalbančios tautai tiesioginėje laidoje ir vadinančios jį niekšu bei ištvirkėliu ir oficialiai pareiškiančios apie savo ketinimą skirtis. Iš prožektorių fontanu tryško šampanas, o ant grindų spurdėjo tūkstančiai auksinių žuvelių. Pergąsdinti žiūrovai skuodė prie atsarginių išėjimų, vedami blondinės, su kuria Ksuspas Toresas fantazijoje jau buvo sugulęs. Oru nuaidėjo demono juokas, iš šakučių lizdų pliūptelėjo liepsnos ir kibirkštys. O viso šio tiesiogiai transliuojamo chaoso vidury, prie pat laidos vedėjo Ksuspo Toreso, kuris tartum nenorintis palikti savo skęstančio laivo kapitonas buvo užsikabarojęs ant prožektoriaus ir nuo jo stiebo veltui šaukė, jog laikas paleisti reklamą... taip, šalia jo, ant studijos sofos sėdėjo užsisvajojęs ir į savo mintis paniręs Josefas Nikolajus Rubašovas. Rankoje jis laikė senąjį kontraktą. Iš jo spinduliuote spinduliavo bejėgiškumas, begėdiškai bylojantis apie visišką pakrikimą. Ir mums tikrai buvo jo gaila. Mes kentėjom kartu su juo. Mes išties linkėjom jam geresnio likimo. Jis buvo toks senas, tokios lėtos reakcijos, sutrikusios uoslės, jog tik chaosui pasiekus kulminaciją, pašaukus jį balsu iš šimtmečio pradžios susigaudė, kas mes tokie. Tuomet jis atsistojo. Ir beprotiškai žvelgdamas, ištiesęs rankas lyg griebti už gerklės, senatviškais žingsniais nulingavo link mūsų.

Mes neišsigandom, mūsų rango būtybėms tai būtų juokinga, bet mes šį ženklą supratom kaip laidos pabaigą. Ir užtat mes pradingom, ištirpom, o nepaaiškinamų bildukų tebepurtomų ir tebetraškinamų Katalonijos televizorių ekranuose pasirodė langelis su tekstu: *Laikinos kliūtys.*

Odisėjas

Nematomi, pasislėpę žiurkių urve ar žalioje stiklo šukėje ant grindų (tikra teisybė!), stebime jį Kopenhagos Niorebro rajono rūsyje. Pro langų kiaurymes krinta blyški žiemos šviesa ir virsta stulpais, kolonomis, išdidžiais grakščiais kapiteliais, kuriuose it neregimų cirko dresuotojų čaižomi akrobatai šokinėja ir siaučia dulkės.

Jis sėdi kertėje, ant suplyšusio čiužinio. Vilki nudryžusį Pirmojo karo laikų švarką. Kelnės apskarusios, o batai be puspadžių. Veidą dengia purvo sluoksnis. Smakrą įrėmęs į kelius, o pusiau primerktų akių vyzdžiai siauri – ne didesni už smeigtuko smailę. Labai tylu. Nė menkiausio krustelėjimo. Kūnas ilsisi užsisklendęs ekstazėje. Visi nervai ir ląstelės, limfa ir kapiliarai mėgaujasi už laiko ribų. Ant sienų pageltę reklaminiai miesto alaus daryklų plakatai, bet dažai atšokę nuo drėgno tinko ir jų nuolupos voliojasi ant kažkada buvusio gražaus rytietiško kilimo. Žiurkė (ne mes!) nesivaržydama driuokteli grindimis link skarmalų krūvos palei trumpesnę sieną, kur yra susisukusi lizdą. Ten knibžda žiurkiukai – akli, rausvi, beplaukiai, su persišviečiančiomis kraujagyslėmis. Jie sukiojasi ir gailiai prašo nuodų, maži snukučiai raukosi ir šniukštinėja tamsoje.

Bet jis ne vienas. Prie durų, kurioms trūksta lentos ir kurių sutrešusi mediena išmarginta piešiniais... ten... taip, kaip tik ten... guli dar vienas žmogus. Vyras ar moteris? Iš tolo sunku spręsti.

Šiaip ar taip, kažkoks žmogus, nors jo kūnas ir nesveria daugiau negu trisdešimt kilogramų. Po skarmalais smarkiai išsišovę kaulai ir stuburo slanksteliai. Per gležnas kojas nubėgusios ir sudžiūvusios išmatos. Ant galvos – šios žmogystos žydinčio, žaliuojančio kauburėlio – ties kažkada, dar visai neseniai, tankių ir vešlių plaukų šaknimis žioji baltumos. Nagai nukramtyti iki mėsų... o gal žiurkė, alkana žiurkiukų mama, ieškojo peno maistingose žmogaus išaugose, kurios vadinasi pirštai?

Ant žasto karo timpa. Oda alkūnės linkyje nuo daugybės subadymų ir randų pašiurkštėjusi, kone virtusi šarvais, sukabintais iš atskirų plokštelių lyg tropinio driežo. Ir kojos subadytos. O pilvas ir kirkšnys ir netgi kaklas tiesiog suraižyti... ir akių obuoliai suvarpyti adatų... įvaromų ir ištraukiamų... ištraukiamų ir vėl suvaromų, tarytum ši žmogysta būtų norėjusi kažką išleisti iš savo vidaus, išguiti adatos galiuku piktąją jėgą, ištekinti nuodingą tirpalą arba perdurti savo gyvybės burbulą, tą ploną plėvelę, odą, tuos du kvadratinius metrus kūno ir sielos sutvirtinimų, penktadalį žmogaus kūno masės, apgaubiančios ir apibrėžiančios jį savo nežymiomis ypatybėmis bei spalvomis, epiteliu, melaninu, melanocitais, kurie paverčia jį... taip, kuo?

Dar kadaruoja į odą įsmeigtas kruvinas švirkštas. O ant grindų mėtosi pajuodęs šaukštas, žvakigalis ir mineralinio vandens butelis. Bet ne visai aišku, ar šitie reikmenys pavertė šią žmogystą į viršų ištemptais griaučiais, nes gamta ėmė bijoti savo vaikų, užtat gindamasi siunčia jiems neįveikiamų virusų, mikroskopinių keršytojų ir galbūt jie pavertė šią žmogystą negyvais griuvėsiais.

Dulkių akrobatai šoka baletą apie visatos atsiradimą, šoka ir šoka, kol pažadina mūsų žmogų.

– Puli, – sumurma jis sausu it žievė balsu, – Puli.

Ir nesulaukęs atsakymo vargais negalais atsikelia, prislėgtas daugiau nei šimto metų atsiminimų naštos, ir nusverdėja pasie-

niu per šviesos ir dulkių stulpų mišinį prie gulinčio kūno, kurio violetinės dėmės vis plečiasi ir plečiasi lyg skystis, lyg ant staltiesės išlietos sultys, lyg kraujas ant medvilninio kompreso.

– Puli... atsiliepk, – šnibžda ir apverčia kūną, šią veik besvorę būtybę, galbūt išties visą laiką siekusią... lengvumo – lengvumo, gravitacijos maištininką, svorio jėgos revoliucionierių, norėjusį sklandyti, vaidinti išlaisvintos sielos pantomimą... apverčia jį ir suvokia, kad liga, gamtos keršytoja, o gal broliškai iš to paties švirkšto pasidalyti nuodai buvo pernelyg koncentruoti šio mirtingojo širdžiai... Jokio pulso, pastebi jis, kaip ir jokio kvėpavimo, o akiplėvės išdžiūvusios ir surukusios it razinos odelė. Žiurkė, mintanti (jei būsim atviri, o ne visada būnam) jų šiukšlėmis... jų vėmalais ir išmatomis... užtat irgi įjunkusi į nuodus... mažoji žiurkė sušniurkši nuo grindų ir griebia jam už kojos. Tuomet jis užspaudžia pirštais vaikino akių vokus – atlieka labai seną žmogaus ritualą, kad siela tuščiai nemėgintų per šiuos langelius vėl atsiimti kūno. Taigi užspaudžia akis atbukusiais pirštais ir nueina.

Keletą metų jis gyveno nenutrūkstamame narkotikų svaiguly. Buvo nepasotinamas – gyva bedugnė šiukšliadėžė. Per visas kūno angas siurbė jų nuodus. Išmėgino viską, kas jam buvo duodama. Mėnesių mėnesius matė haliucinacijas: kai išorinis pasaulis išnykdavo ir nugalėdavo vidinis gamtos dėsnių pasaulis. Jo tinklainėje šokinėdavo tariami vaizdai, pasirodydavo šmėklos ir prašnekdavo iš ant pilvų prilipusių veidų. Jis virsdavo tuo, ką pasiūlydavo regėjimai: užrakintos skrynios paslaptimi, drėgnoje oloje degančia žvake, neišsprendžiamos lygties skaičiumi, žudiko durklu, kalinio ilgesiu, ropinės rasa sapne apie dykumą.

Milane jam uždavė tokių stiprių nuodų, kad du mėnesius neatgavo sąmonės. Škotijoje išgulėjo ant gulto visą rudenį, nejudėdamas ir klausydamasis, kaip pro stogo skylę teška lietaus lašai. Jis vartodavo vis didesnes dozes. Bet pamažėle jų povei-

kis silpnėjo. Jo kūnas priprato. Galiausiai nieko nebejusdavo. Tuomet numojo ranka ir leidosi klajoti.

Klajodavo dieną naktį. Nėra jokio tikslo, mintijo jis, jokių slaptų laiko angų, į kurias galėtum įsmukti. Vien begaliniai horizontai, vien mėnesiai, ciklai, metų laikų kaita...

Šiaurės Skandinavijoje giliai įšalusi žemė atspindėjo jo vidinį žvarbį, tundra buvo jo sielos paveikslas. Akys kaip pamėkliški kalnų viržynai. Širdis kieta it prieštvaninės granito uolos. Jis neregėjo nė vieno žmogaus. Garsiai šnekėdavosi su savimi, kad neprarastų proto.

Atėjo žiema. Jis klampojo per metro gylio sniego apklotą. Nuo sniegynų krisdavo stambūs šešėliai, įgaudami užmirštų senovės žvėrių formas. Matė juos stovinčius ant gauruotų užpakalinių kojų, girdėjo, kaip jie kosi ir stūgauja vėjo balsais, girdėjo, kaip seilėjasi ir prasižioja jų nasrai, kad jį prarytų. Bet kai jie suprasdavo, kas jis toks, kai išvysdavo jo begalinį sielvartą, jo prakeiksmą, atsitraukdavo ir užmigdavo sniego naktyje.

Pačioje šiaurėje, kur krantas pasitinka Ledinuotąjį vandenyną, stabtelėjo. Taip jam lemta gyventi, pamanė, sušalusiam.

Paskui vėl klampojo šiaurėn. Savaičių savaites keliavo pakais, klupinėdamas, slysčiodamas, plumpindamas ir rėkdamas iš siaubo. Šiaurinė buvo jo kelrodė žvaigždė. Vėjas – vienintelis palydovas. Sielvartas – sielos dvynys.

Audra suaižė ledo dangą. Jis išsitiesė aukštielninkas ant didžiulės tarsi plaustas lyties ir leidosi srovės nešamas į pietus. Ant jo krito sniegas, kūnas apledėjo. Jam niekas nerūpėjo ir kodėl turėtų rūpėti? Kam apskritai gyventi?

Vienu metu jam į draugus įsipiršo išbadėjęs ruonis. Gulėjo ant lyties krašto mėgindamas pasigauti žuvų. Ruonis ėjo vis silpnyn, vis labiau stingo, o vieną rytą apsivertė ant šono ir iškvėpė paskutinį kvapą. Kitą sykį ant krūtinės nutūpė didelis jūrinis

paukštis. Jis taip ramiai kiūtojo ledo plutoje, kad paukštis jo nė nepastebėjo.

Narvike srovės užplukdė jį ant žemės. Jau buvo atėjęs pavasaris: šlaituose skleidėsi gėlės, upeliukais kliokė polaidžio vandenys. Pakelinis automobilis jį pavėžėjo į pietus.

Trondheimo uoste įsėdo į krovininį laivą. Šaldytuve tarp žuvų dėžių užmigo.

Atsibudo Ispanijos pakrantės mieste. Buvo ankstyvas ruduo, ir suvokė, jog pralėkė ištisi mėnesiai, kol atgavo sąmonę. Krautuvės vitrinos stikle ilgai stebėjo savo veidą. Vėl buvo pasenęs – sukriošęs senis, žmogaus parodija. Skruostus it upės deltą skersai išilgai vagojo raukšlės, viršugalvis buvo plikas ir nušlifuotas lyg plukdoma mediena, barzda suminkštėjusi ir virtusi švelniu baltu šilku. Dantų likę tik ketvertas.

Nusišypsojo pro šalį einančiai moteriai. Išvydo, kad ji pasibjaurėjo. Tai jį pradžiugino. Jei bjaurisi, nesiartins prie jo. Šiukšliadėžėje susirado lazdą. Suprato, jog kaip tik tokios ir ieškojo. Sąnariai buvo sustingę, nugara susirietusi tarsi senas medis. Pasiramsčiuodamas lazda išslubčiojo iš miesto.

Nuošalaus Asturijos kranto grožis privertė jį įsitaisyti nakčiai. Prabudęs suvokė, kad nėra reikalo keliauti toliau.

Maitinosi smėliu. Čia nebuvo nieko, ko galėtų pasigesti: nei žmonių, nei gyvybės, nei juoko, primenančio jų netikrą džiaugsmą.

Ir regėjimas buvo nusilpęs. Tai jį džiugino. Net ir klausa rodės atbukusi, o gerdamas jūros vandenį nebejuto sūrumo. Tai jį patenkino. Išnykus pojūčiams, mąstė, lieka vien tamsa, ūžesys ir pridusęs kvėpsėjimas.

Žuvėdrų klyksmai jį pažadino. Mėgino atsikelti, bet nepajėgė. Akimirką pamanė esąs paralyžiuotas, ir nuo šios minties pasidarė malonu. Paskui pamatė: tai buvo nafta, decimetro storio sustingusios naftos apklotas, juodas it anglis milžiniškas liežuvis, išlindęs iš jūros nasrų ir kapo plokšte prispaudęs krantus.

Jis patraukė pakrante į rytus. Visur merdėjo paukščiai, juodi, išsiterlioję, pliurzos sulipintomis akimis. Išputusios jūrų kiaulytės skleidė siaubingą dvoką. Bangos blaškė milijonus negyvų žuvų. Atrodė, jog regi viziją, ir ji kėlė liūdesį. Žemė merdėjo, ji kraujavo jam prieš akis: tai jie užnuodijo ją, numarino tūkstančius metų juos gimdžiusią žemę.

Jis ėjo mišku, kur medžiai puvo iš vidaus. Žvelgė į ežerus, kur visa gyvybė buvo užgesusi ir pakrantėse teaugo nuodingi barščiai. Dykumos driekėsi per dar visai neseniai vešlias pievas. Milžiniškos žaizdos žiojėjo žemėje, kraujuojantys krateriai, kur jie kasė metalus, šachtos ir gyslos, kurias žindė, kol šios išseko, o paskui paliko likimo valiai. Jūros merdėjo, laukai buvo užnuodyti, kai kuriose vietose žmogui užteko prisižerti burną žemės, kad numirtų. Milžiniški plyni kirtimai tįsojo ten, kur kadaise augo senovės girios. Šlaitus niokojo nuošliaužos. Suodžiai ir išmetami teršalai temdė dangų, kurio švininiai debesys laistė žemę rūgščiu lietumi. Iš paslėptų kalnų ertmių juto baisų jų branduolinių atliekų spinduliavimą. Viršutiniuose atmosferos sluoksniuose jų nuodai išėdė skyles, pro kurias skverbiasi mirtina raudonoji saulės šviesa. Nyksta visa įvairiausia gyvūnija, ir žmogų netrukus ištiks jos likimas.

Jie šito užsitarnavo, mąstė jis, nusipelnė būti sutrinti jų pačių išjudintų nuošliaužų. Juos domina tik poreikiai ir kaip nuolat atrasti naujų; užtat dieną naktį dirbo jų fabrikai, kad rastųs naujų ydų, kurias reikėtų patenkinti... Netrukus šiomis dykromis jis keliaus visiškai vienas. Po visiškai juodu dangumi. Vienas per tuščius miestus ir išmirusius miškus. Per pasaulį, kurį iš panikos apleido gyvybė. Per atliekų vietą. Jų civilizacijos šiukšlyną.

Miestuose jis miegodavo po tiltais. Matė valkatas mušantis dėl duonos kąsnio ir išsitraukiant peilius dėl butelio vyno. Pasitaikydavo, kad nakties dūzgesy jį pažadindavo žmonių verksmas – savų vyrų prievartaujamų moterų, tėvų skriaudžiamų duk-

terų, kaltės graužiamų vyrų. Jie neteko kontrolės, mąstė jis, jie laisvai krinta. Bet tik pasislėpę tamsoje, už užrakintų durų, išrėkia savo bevardį siaubą.

Jis regėjo juos įspraustus į siaubo skiediniu sumūrytus namus, prie saviniekos subraižytų langų. Jie drebėjo it į skerdyklą vežami gyvuliai, o atgrasiose gatvėse jis regėjo juos judančius be jokio tikslo, žvelgiančius jau mirusių sielų akimis. Galbūt jie jau negyvi? – pamanė. Galbūt jie visi, sužaloti šimtmečio, seniai mirę?

Vieną naktį Jorkšyre jis tapo žmogžudystės liudytoju. Giraitėje palei tuščią plentą sunkvežimio vairuotojas plaktuku perskėlė prostitutei galvą. Iš pradžių pasigirdo dunkstelėjimas, o paskui tarsi kiaušinio lukšto treškesys. Vyriškis kvatojo žagindamas lavoną, kvatojo ir spoksojo į dangų pagautas ekstazės. Siaubingas šaltis persmelkė Josefą Rubašovą, bet jis neturėjo nieko bendro su tuo, ką išvydo. Tai abejingumo šaltis. Jis būtų galėjęs padėti merginai, pamanė, galėjęs užkirsti kelią nusikaltimui. Bet neužkirto. Buvo abejingas, abejingas viskam – žudynėms, terorui ir moters pagalbos šauksmui.

Ir taip jis stūmės toliau, purtomas šalčio. Žvarbo nuo abejingumo – vidinio arktinio žemo atmosferos slėgio, sielos kontinentinio ledyno. Svajojo apie šilumą, geidė užkaisti, sudegti. Vėl svajojo, kaip įsigaus į jų branduolinius reaktorius, į jų centrus, židinius ir pabandys išdeginti vidinį šaltį, mirtinai susideginti. Bet žinojo, jog visa tai beprasmiška. Jis buvo patvarus, iškilęs virš karščio ir šalčio, toks patvarus kaip ir jų blogis, ir jų branduolines jėgaines pergyvens milijonus metų.

– Josefai Rubašovai! Ar čia tu?

Balsas buvo sukriošusio senio tamsiame Sofijos vyno rūsyje. Buvo dvidešimtojo amžiaus devintojo dešimtmečio vidurio pavasaris. Senis prie stalo sėdėjo vienas, pasistatęs priešais save

pilną stiklinę obuolių degtinės. Sensacinga figūra. Vilkėjo smokingo kelnes, purvinus marškinius standinta krūtine, dulkėtą varlikę ir dryžuotą liemenę. Tai buvo liokajus. Dabar jau senas žmogus, praplikęs ir suriestas skausmų. Jo balsas buvo toks silpnas, jog vargiai galėjai suprasti.

– Vos tave atpažinau, Rubašovai, – sušnabždėjo. – Laikas... per greitai bėga.

Atsikrenkštęs drebančia ranka pakėlė prie lūpų stiklinę.

– Palauk, – sušnabždėjo. – Aš ne vienas.

Jis pradingo užpakaliniame kambaryje. Grįžo stumdamas priešais save vaikišką vežimėlį.

– Žiūrėk, – ištarė. – Mes visi daromės sunkiai atpažįstami...

Vežimėlyje gulėjo Paracelsas arba greičiau tas truputis, kuris buvo iš jo likęs. Dabar ne didesnis už trimetį vaiką, žmogaus miniatiūra, buvo sugrįžęs į ketvertą šimtų metų nutolusią vaikystę. Kalbėti nebemokėjo. Aplinkinio pasaulio nepastebėdavo. Rankoje laikė barškutį ir retkarčiais iškėlęs putnią vaikišką rankytę pakratydavo jį ties krūtine. Budelio kardas buvo dingęs. Josefui sušnabždėjus jo vardą, tyliai sugurgėjo.

Jie sudarė viens kitam kompaniją. Žmonės į juos atsigręždavo, šnabždėdavosi ir rodydavo viens kitam. Moterys kartais prieidavo pasižiūrėti, kas guli vežimėlyje. Bet išvydusios Paracelsą, šį gyvą vaiko dydžio lavoną, persižegnodavo ir sprukdavo šalin...

Roterdamo uosto kvartale vieną naktį jie aptiko Žijė de Re. Jis sėdėjo prie laužo, pirštais žarstydamas žarijas, o jo akys sekė tamsias vandenyje besisupančios baržos apybraižas. Dėvėjo maišinio audinio skarmalus, o pėdas buvo apsivyniojęs laikraštiniu popierium. Kaip ir Paracelsas, jis nebekalbėjo. Laikas atėjo jiems į pagalbą, pasakė liokajus. Laikas, matyt, pagaliau juos palauš. Ar tai ne aiškus ženklas? Kad laikas jų pasigailėjo, kad įžvelgė jų prakeiksmo neteisybę ir pakėlė maištą. Bet nebuvo jokių žymių, jog jie mirs – jie tik seno.

Matė ir daugiau nemirtingųjų. O gal jie visad ten buvo? Gal jie visą laiką buvo jų kaimynystėje, nuolat kirsdami viens kito pėdsakus. Gal tik dabar Josefui akys atsivėrė, kad juos išvystų.

Apleistoje Ruro šachtoje gyveno Raimundas Lulijus. Hamburgo psichiatrinėje ligoninėje, apvilkta tramdomaisiais marškiniais, apkamšytoje palatoje sėdėjo grafienė Batori–Nasdi. Vieną vakarą Paryžiaus metro jie matė iš traukinio išlipančius Kaliostrą ir Sen Žermeną. Šūktelėjo jiems, bet jie prapuolė perono žmonių masėje.

Paracelsas dabar buvo ne didesnis už naujagimį. Bedantė burna, plika galva, oda, kuri vis lygėjo, kol išnyko senas raukšlių tinklas – jo jau negalėjai atskirti nuo kūdikio. Ir liokajus paseno. Kaip ir Josefui Rubašovui, jam reikėjo lazdos pasiremti. Jis vis rečiau kalbėdavo. Galiausiai, kaip ir Paracelsas, tapo visišku nebyliu.

Vėlyvą rudenį jis išleido juos iš akių. Prabudęs auštant, jų neberado. Tai atsitiko Prancūzijos paplentėje. Buvo matyti tik vienas juodas automobilis, kuris pradingo ties horizontu. Virš kalvų iš lėto tekėjo saulė. Nudžiūvusiame medyje karksėjo varnos. Toli toli, iš kito laiko, jis tarsi girdėjo liūdną svečio juoką.

Beprasmiame zvimbesyje dingo dienos ir metai. Laikas iš jo pasijuokė, suprato jis. Laikas jį panaudojo kaip nesuprantamo žaidimo skridinėlį. Kai jis atsiversdavo knygas apie Rasputino gyvenimą, ten nieko nerasdavo parašyta apie taurininką. Kai pažvelgdavo į van der Lubės, Filipo Bulerio ar Kristiano Virto portretus, jų neatpažindavo.

Laikas buvo sapnas atviromis akimis, ir šitame sapne jis buvo priverstas dalyvauti. Laikas naikino vienus dokumentus – išrasdavo naujų. Laikas buvo apgaulingas, kaip ir atmintis. Užmaršus kaip Paracelsas. Kai jis keisdavo dabartį, tai atsiliepdavo ir praeičiai. Jis duodavo ir imdavo nepaisydamas teisybės. Laikas niekad neateis jam į pagalbą.

Žemės drebėjimo epicentre Italijoje matome jį atšlubuojantį. Žemė dreba ir siūbuoja, jis parkrinta ir lieka gulėti. Už jo – kaimo likučiai, žvyro ir sutrupintų plytų kalnas. Girdėti duslūs gyvų palaidotų žmonių šauksmai. Tarp griuvėsių lodami laksto patrakę šunys. Jis atsikelia ir vėl nusverdėja. Dar vienas drebėjimas. Pasaulis suraibuliuoja, regėjimo laukas šokinėja it krusčiojančio projektoriaus filmas. Nuo savo itin senų sandūrų atitrūksta uola ir nusirita slėnio link. Jis šokinėja iš džiaugsmo milžiniškai nuošliaužai artėjant dulkių debesyje, temdančiame dangų ir paverčiančiame dieną naktimi.

Atsipeikėja visiškoje tamsoje, palaidotas po tūkstančiais tonų akmenų. Guli savotiškoje kišenėje – požeminiame urve. Čiuopdamas rankomis išmatuoja savo kalėjimą. Ertmė, įsitikina, karsto didumo. Užsimerkia ir mėgaujasi. Kai neįmanoma numirti, tai geriausia, ko jis gali tikėtis. Tamsa. Tyla. Vienatvė, pagaliau vienatvė.

Slenka savaitės, o jis vis dar laimingas. Ertmė kaip tik tokio dydžio, kad jis gali pakeisti padėtį, kai paskausta šonai. Sapnuoja tamsą ir pabunda tamsoje, galiausiai ima nebeatskirti – miega ar yra atbudęs. Miegapelė, uždaryta tame pačiame kape, kurią pasigauna antrą savaitę, nejau irgi sapnas? Jis prisijaukina ją, dresuoja ir išmoko nedidelių cirko numerių.

Valgo vorus ir čiulpia sausus vabalų kiautus. Susigalvoja žaidimą – nuo kapo skliauto ant veido byrančių akmenukų skaičiavimą. Po žeme karšta – jis prakaituoja. Pasistengęs girdi vis silpnesnius kitų palaidotųjų garsus.

Tarp akmenų sruvena vandens vagelė. Laižo ją, kai apima troškulys, ir šlapinasi po savimi. Viena proga į jo kapą užklysta žaltys. Žaidžia su juo, leidžia jam raitytis tarp pirštų, po marškiniais, per kišenių skyles. Kai žaidimas abiem nusibosta, iškelia už uodegos virš veido, prasižioja ir nuryja gyvą. Paskui keletą dienų jaučia, kaip žaltys šniukštinėja pilve, raičiojasi ir šnypščia, kol rūgštys pamažu jį suėda ir judesių nebejaučia.

Ketvirtą, o gal penktą savaitę išgirsta už keleto metrų virš kapo garsus. Ritmišką metalo bilsnojimą į akmenį, paskui šuns lojimą. Šį įvykį palaiko haliucinacija, nes paskutinėmis paromis bendrauja vien su numirėliais, ir šie jam šneka daug aiškiau nei gyvieji. Bet garsai ir toliau girdėti, reguliarūs, nervinantys. Jis guli aukštielninkas ir užsikimšęs ausis, bet kapą užlieja akinanti, šalta kaip ledas šviesa, tokia skausminga, kad jis surinka. Požemį užplūsta susijaudinę balsai, ir manydamas, jog visiems laikams neteko proto, jis ištiesia rankas kaip pasidavimo ženklą. Tada pajunta gauruotą kailį ir liežuvį, laižantį jam veidą. Apsiverkia iš nusivylimo, kai jie palengva suktuvu jį iškelia. Jis staugia ir draskosi, nes niekad nesiprašė būti jų išgelbėtas.

Griuvo sienos, iro imperijos. Kildavo nauji karai, kurstomi ankstesniųjų. Jis dabar ėjo nesustodamas.

Bosnijoje traukė per miškus ir milžiniškas pelkes, kur lavonai plūduriavo tarsi dvokiantys pontonai. Visur regėjo nuniokotus, sudegintus kaimus, bažnyčių, mečečių griuvėsius. Jį pasitikdavo didžiuliai bėglių pulkai. Jie vilko ryšulius ir tempėsi išbadėjusius gyvulius. Jų veidai buvo išblyškę iš siaubo ir sudrėkę nuo ašarų. Ties horizontu liepsnojo jų namai.

Tai buvo Mėnulio kraštovaizdis, pilnas granatų ir artilerijos ugnies išraustų kraterių, sunaikintas pasaulis, kur plytėjo suodžių dykumos, o miškai buvo sudeginti iki kelmynų, juodų ir minkštų lyg aksomas. Sutemų vaiduoklių kaimuose dar žioravo ugniakurų žarijos, vėjas daužė duris, o kaimo gatvėmis kudakuodamos lakstė paliktos vištos. Laukuose dryksojo iškastruoti kankinių lavonai.

Danguje it juodas debesis sklandė maitvanagiai. Liūdnai mirksėjo žvaigždės. Drėbė šlapias sniegas. Tolumoje griaudėjo artilerija.

Jis stovėjo pūvančių kūnų jūros pakrantėje, prie kaulų, mėsų

ir išsukinėtų sąnarių, kaukolių su dar prilipusiais pajuodusiais mėsos likučiais ir viršugalvyje tebeaugančiais plaukais. Varnai kapojo mirusiųjų akis. Žiurkės draskė jų pašvinkusią mėsą. Nuo rūgimo lavonai sūpavo ir kruščiojo, tarsi gyvybė dar ne visai būtų juos apleidusi. Užsimerkęs jis mėgino melstis Dievui, bet prieš šį košmarą jo protas atsisakė formuluoti maldos žodžius.

Aplink sudegintus kiemus lavonai buvo sukrauti rietuvėmis kaip malkos. Iš išprievartautųjų lytinių organų telikusi tik kruvina masė. Vyrai suluošinti, o vaikai mirtinai užtvatinti tarsi veršiai. Viena moteris buvo perrėžta it skerdžiamas gyvulys, ir gemalas gulėjo šalia, placentos ir vidurių makalienėje. Negimusiojo smegenimis ropojo skruzdės. Ant moters pilvo buvo matyti kačių dantų žymės. Jis viską regėjo juodai ir baltai, nes šiam skausmui nebuvo spalvų.

Nuo galingų sprogimų drebėjo ir kratėsi žemė. Nakties danguje žibėjo niekad nematytos žvaigždės. Jis klausė savęs, ar jau atėjo paskutinio teismo diena? Ar tai žemės žūtis? Nejau armijos susirinko iš visų keturių Žemės kampų, iš Gogo ir Magogo, paskutiniam lemiamajam mūšiui?

Serbų kaime iš griuvėsių dar kilo dūmai. Jis svirduliavo po nuniokotą vietovę, apakintas vaizdų. Suodžiai krito tumulais it sausas juodas sniegas. Šnerkšdamos lavonais ropinėjo žiurkės. Išbadėję šunėkai lakė iš nutekamųjų griovių kraują.

Jis sustojo netikėtai išgirdęs garsą. Kaimo gatvėje, įsuptas į antklodę, gulėjo naujagimis. Jis netikėjo savo akimis. Kad čia galėtų gyventi žmogaus pavidalo padaras, prieštaravo gamtos dėsniams. Pakėlęs prispaudė šį prie krūtinės, ir jo kūno šilumos nuramintas, kūdikis liovėsi verkęs.

Sėdėdamas ant akmeninio sudeginto namo ugniakuro, jis dėbsojo į naktį. Mėnulis jį stebėjo abejingai, lyg lošėjas. Bet prie pat krūtinės tarsi vabzdžio lėliukė po švarku miegojo vaikutis.

Girdėjo jo lengvą kvėpavimą, ir šie garsai jam priminė jo paties sūnų iš šimtmečio pradžios. Prisiminė šviesius Leopoldo plaukučius ir jūros spalvos akis. Prisiminė jo čiauškėjimą ir iš odos porų sklindantį nekaltybės bei talko kvapą. Prisiminė smulkias raukšliukes tarp kojų pirštų ir nevalingus, daiktą apgniaužusių rankyčių krusčiojimus. Viską prisiminė pamėkliškai ryškiai...

Nešėsi kūdikį ant nugaros lopšyje, kurį pasidarė iš odinių diržų ir sudraskyto, nuo žuvusio musulmono nuvilkto kariško švarko. Rūpinosi juo su meile, perpus atmiešta kaltės. Tarytum vėl mokėtų už savo paties sukeltą mirtį, tarytum susitaikytų su nelaime, kurią užtraukė kitiems nusikaltęs paskutinę praėjusio šimtmečio naktį. Laikėsi atokiai nuo frontų. Nematė nė vieno žmogaus ir jautėsi saugus. Kur žmonės, ten ir blogis, tad jis vengė jų dėl savo globotinio.

Laikėsi nuošaliuose miškuose ir tokiose nusiaubtose vietovėse, jog ten neužklysdavo jokia gyva būtybė. Mintis, kad berniukas gali išgyventi, įžiebė jam vilties. Prisidengęs tamsa įslinkdavo į sodybas ir griuvėsius vogti maisto, bet neradęs nieko valgomo įsipjaudavo plaštakas ir leisdavo berniukui pasisotinti krauju. Suvokė, jog negali taip tęstis visą laiką. Suvokė, jog negalės jo nešiotis iki amžinybės. Bet vis stumdavo lemiamą momentą.

Stojo vasara. Jis pėdino dulkėtomis kalnų perėjomis ir akustiškais slėniais, kur kovojančių kareivių stūgavimai aidėdavo mėnesių mėnesiais po jų mirties. Bet laipiojimas atėmė jam jėgas ir jis ryžosi pailsėti.

Dauboje aptikęs apleistą sodybą ir nustebintas savo nuovargio, įsitaisė nakčiai.

Pabudo nuo berniuko verksmo ir atsisėdo. Kambaryje stovėjo keturi serbų kareiviai. Jie laikė berniuką už kojų žemyn galva. Jis suriko jiems, kad liautųsi, bet, dar nenuslopus jo balso aidui, jie paleido kūdikį ant grindų. Vienas kareivis įsmeigė dur-

klą į kūdikio pilvą ir atkišo priešais jį lyg ant iešmo pamautą gyvulį su virstančiomis lauk žarnomis ir gęstančiomis akimis.

Jį ištiko toks stiprus šokas, kad prarado sąmonę, bet atsipeikėjo paguldytas ant grindų su užlaužtomis rankomis.

Jie išžagino jį, bet jis nieko nejuto. Tarsi būtų suvyniotas į storą audeklą, o visa, kas atsitiko jam, iš tikrųjų įvyko kažkam kitam. Girdėjo, kaip jie stena, ir juto druskos skonį, kai jie šlapinosi jam ant veido, bet viskas, regis, vyko nepaprastai toli, galbūt kitame gyvenime arba kažkokiam prašalaičiui, valandėlę pasiskolinusiam jo sąmonę. Girdėjo, kaip jie užsisagsto kelnes ir ruošiasi išeiti. Jie kvatojo ir juokavo, o prieš išeidami apliejo grindis žibalu ir uždegė.

Namas virto anglių degykla, kur viskas suanglėdavo. Gulėdamas ant grindų regėjo, kaip kūdikis tampa pelenais. Bet suanglėjus virvei, kuria pats buvo surištas, jis atsistojo ir nusverdėjo ugnies jūra.

Karštis nudegino visus jo kūno plaukus. Iš kišenės išsitraukė senąjį kontraktą. Ėmė pašėlusiai jį kratyti. Šokinėjo ir staugė, kol pajuto nutrūksiant balso stygas.

Rudenį vėjai jį nuginė į vakarus. Nesuprato, kaip kojoms pavyksta jį nešti. Nesuprato, kaip pajėgia žiūrėti, klausyti ar traukti į plaučius oro. Nesuprato, kaip kūnas atsispiria baisiam sielos svoriui.

Vieną naktį Omarskos kaime Bosnijoje tapo liudininku, kaip serbai sudegino gyvus žmones. Aplink degančių automobilių kėbulų laužą stovėjo kareiviai. Keturių ar penkių žmonių grupelėmis jie varė karo belaisvius ant laužo, dvejojančius šaudė vietoje. Tai vyko visą naktį. Kiaurą naktį jie degino žmones. Kiaurą naktį žudė.

Vengdamas gyvųjų, jis keliavo miškais, bet nuo mirusiųjų apsisaugoti negalėjo. Naktimis sėdėdamas prie laužo regėdavo iš

tamsos lendančius jų veidus. Jie stovėdavo aplink jį ratu, padūmavę ir bežadžiai, skleisdami juodžemio ir kapų kvapą. Jie buvo karo aukos, šimtmečio karo aukos. Dūsaudavo ir rodydavo savo žaizdas, o kurie ne kurie įsitaisydavo šalia ir kišdavo į ugnį savo perregimas rankas. Jis leisdavo jiems pabūti, kol pavargę patys pasitrauks.

Vieną vakarą Sarajeve mes jam pasirodėme. Buvo dvidešimtojo amžiaus paskutiniojo dešimtmečio vidurio žiema. Pasirodėme jam nepersirengę ir davėme suprasti, jog čia mes. Griuvėsių skersgatvį, kur stovėjome, apšvietė mėnulis. Atkišome priešais jį rankas, rodydami, kad nenorime nieko blogo. Be žodžių paaiškinome jam, jog mes, kaip ir jis, privalome čia būti, kad mes, kaip ir jis, esame pasmerkti liudyti. Ir kad mums priskiriamas blogis iš tikrųjų yra paties žmogaus.

Bet mes jam jau neberūpėjome. Jis buvo abejingas. Jo niekas nebejaudino. Tik papurtė sukriošusią galvą. Paskui atsuko mums nugarą. Paprasčiausiai nusigręžė ir nuėjo.

Trumpa biografija prieš pabaigą

Pasak irokėzų kosmologijos, Žemės duktė pagimdo dvynius. Jaunėlis yra vardu Flintas, nevykęs berniukas, nešantis pasaulio tautoms ir giminėms nelaimes. Jo negalima lyginti su Kanaano Baalu ar Arimanu, Ištara, Dionisu, Loku ar Biblijos teisėju, susilažinusiu su Dievu ir bandančiu Jobą. Bet šioje vietoje su visu jos laiku, kalbų įvairove ir keliaujančių legendų džiunglėmis (jos niekad nebūna betikslės, už visų slypi planas), regis, atsiranda painiava – viena sumaišoma su kita. Visa tai mums gerai pažįstama, nes mes ilgai patys buvom įvykių dalyviai.

Mes? Stabtelkim valandėlę prie šitų gramatinių spąstų. Galėtume pasakyti ir „Aš“, bet taip nedarysime. Mes turime tiek daug pavidalų, jog sunku mus pavadinti „Aš“.

Kaip išlaikyti tikros asmenybės pojūtį, kai apsireiški pasislėpęs vėjo sūkuryje ar žvakės liepsnoje? Arba nedalų Aš, kai prisistatai kaip krūvelė kiaulių? Pasirodymas stiklo šuke arba lošimo kauliuku irgi yra sunkus savojo Aš pojūčio išmėginimas, todėl, savaime aišku, mes jaučiamės giminingesni tokioms asmenybėms kaip Margaretė Barš negu, tarkim... Na, nesvarbu, kai maišatis pati didžiausia, mes sakome: tai tik beprasmė įvardžių polemika.

Forma arba jos stoka yra ir mūsų didžiausia problema, ir ištekliai. Užtat mes esame be galo judrūs. Žmonės mažų mažiausiai apstulbsta, kai mes išlipame tiesiog iš veidrodžio. Ar-

ba kai materializuojamės iš gryno nieko užtemdytame kambaryje.

Ne taip seniai, lankydamiesi restorane, mes nusprendėme užeiti į vyrų tualetą, kur užsirakinęs vyriškos giminės asmuo laikė juodąsias mišias. Pakeliui sukėlėme šiokias tokias peštynes. Paprasčiausiai neatsispyrėme pagundai, kai eidami pro pisuarą pamatėme virš porcelianinio latako sieną dengiantį veidrodį... neatsispyrėme impulsui įsisprausti tarp dviejų daugiau negu reikia išgėrusių kostiumuotų ponų, kurie tuštino pūsles traukdami cigarus. „Labas vakaras", – įsidrąsinom tarti visiškai draugiškai, kaip kartais sušnenkama kolektyviai atliekant gamtinį reikalą. Ir kirtis pataikė. Mat mes stovėjome ten šlapindamiesi tarp jų, bet nematomi veidrodyje.

Taigi forma mūsų atveju yra ir lemiami ištekliai, ir trūkumas, bet mes mėginame prisitaikyti. Kai kurie klientai reikalauja laikytis tam tikrų mandagumo taisyklių, kad apskritai įbrėžtų popieriuje savo atpažinimo ženklus. Rūpestingi žmonės dažniausiai nori susitikti viešbučio vestibiulyje, masonų ložės restorane arba dėl nuotaikos gotiškos katedros galerijoje. Verslininkai blogiausi, nuo jų nedaug atsilieka kariai. Jiems visus popierius reikia ištisai perskaityti du kartus, o paskutinę akimirką visad imama derėtis bei ginčytis ir dėl akių tenka pakeisti kokį nors paragrafą. Jie paprasčiausiai nori patys spręsti, ir mes santūriai jiems nusileidžiame. Tokiais atvejais mes atkankame kukliai apsivilkę kostiumą pagal sezoną ir kartais lydimi vairuotojo. Kaip kad dabar šiame kondicionuoto oro kambaryje, dideliame lyg pokylių salė su patamsintais perspektyviniais langais trisdešimt ketvirtame kontorų dangoraižio aukšte. Čia netgi turime laukti eilės. („Žinau, kad jūs susitarę susitikti, bet direktorius kaip tik dabar užimtas svarbiame posėdyje, prisėskit valandėlę, kampe yra kavos automatas".)

Tai duoda mums dingstį kelti tam tikrus tobulėjimo prigimties klausimus. Reikia pripažinti, kad žmonės, artėjant šio šimt-

mečio pabaigai, pasidarė skeptiškesni. Galbūt tai sveika? Kurie ne kurie atsisako tikėti mumis, nors patys mus išsikviečia. Tuomet vienas ir tas pats, kuo apsimesi. „Įrodykit, kad iš tikrųjų egzistuojat“, – sako jie. Arba: – „Aš tuo netikiu, viskas prietarai, jūs tiesiog empiriškai neįrodomas!“

Šis modernus požiūris į metafiziką gali pasidaryti gana viliojantis. Jie flirtuoja su juo, bet, kai tikrai prireikia apsispręsti, ima šnekėti moksliškai. Galbūt šimtmečio pradžioje buvo lengviau. Tada bent buvo daugybė atsilikusių užkampių, kur žmonės vis dar vaizdavosi Žemę esant plokščią ir negalėjo laisvai tikėti Dievu ir velniu, kurie, pažvelgus į jų formas žmonių fantazijoje, buvo tiesiog neatskiriamai panašūs. Dievas ir velnias iš principo buvo to paties miško paukščiai, kurie skyrėsi tik tuo, kad žudynės ir epidemijos vadintos išmėginimais, jei tariamai jas atsiųsdavo Visagalis. O mums suversdavo kaltę už daugelį dalykų, nenumatytų kaip teisėtų išmėginimų.

Beje, ir mes tai sakome nejausdami jokio pranašumo, atrodo, nebūtina pervertinti šio šimtmečio. Iš esmės jis tik vienas iš tūkstančių, lašas laiko jūroje. Ir sukinėdamasis juose šitiek laiko lengvai supainioji.

Be formos, turime problemų su laiku. Laikas apskritai mums daugiausia makalienė – daugybės tūkstančių metų kalendorius iš palaidų lapų, taip sumišusių ir sudarkytų, jog nebegalima rasti ryšio. Priežastingumas reikalingas, kaip amžiaus pradžioje taikliai apibūdino Rasputinas, tik tiems, kurie neapsieina be Dievo. Mūsų akiračio padarams priežastis ir padarinys – gryna iliuzija. Mat jei tai, kas įvyksta kokį nors šeštadienį, yra tik techninis rezultatas kažko kito, vykstančio ar jau įvykusio prieš šį šeštadienį (taigi yra sąlygota ankstesnio fakto), tai visiškai beprasmiška mąstyti priežasties ir padarinio terminais. Tokius tat dalykus svarstai laukdamas kito susitikimo. Kaip kad čia, trisdešimt ketvirtame aukšte.

Ir kol tasai priežastingumo chaosas plėtojasi visomis įsivaizduojamomis laiko kryptimis, mes mėginame nuvyti liūdesį. Liūdesys kartais mums itin įsiėda. Vienu metu kiek paguosdavo teatras (Tertulianas šiuo atžvilgiu buvo visiškai teisus). Tačiau jei esi matęs graikų dramas, iš principo esi viską matęs; visa kita – tik variacijos. Vaikščioti į pirtis visiškai liovėmės dėl kaskart prastėjančios higienos. Smuklės vis dar mums tinka. Bet dažniausiai sėdime prie tekančio vandens, stengdamiesi apie nieką negalvoti. Kaip tik ten daugiausia galimybių mus išvysti. Parke ant ramios upės kranto. Su mova, jei žiemą.

Dar viena problema yra mūsų kvapas. Mes skleidžiame jį nuo tada, kai tik prisimename. Matyt, tai priklauso nuo kažkokios liaukos, ir tarpais mes dėl to visiškai be reikalo perdėtai išsikvepiname, vėl rizikuodami atkreipti tokį pat dėmesį į kvapus, nors priešingo poveikio. Tačiau ilgainiui, ačiū Dievui, išmoksti gyventi su savo trūkumais, kartais netgi juos imi vertinti.

Bet atsikratyti liūdesio mums nepavyksta ir bėgant metams jis tik stiprėja. Mes esame sukūrę strategijų jam išvaikyti. Viena jų – meditacija. Kita – Liuciferio laiškų rašymas (galbūt tokių kaip šis Liuciferio laiškas nuo mūsų jums, žmonėms, kad atkreiptume dėmesį į kai kurias jūsų problemas). Trečia – išsamios istorijos ir matematikos studijos. Bet nuostabu netgi mums patiems – vis dar labai vertinamas lošimas. Nuostabu, žinoma, todėl, kad lošimas mums nekelia jokio jaudulio. Tai esminis skirtumas tarp mūsų ir, tarkim, jaunojo Josefo Rubašovo. Paprastų paprasčiausiai neįdomu nuolat laimėti. Ir vis dėlto būtent šitai mes patiriame – jaudulį.

Po visų mūsų nugyventų metų mes vis dar nepasisotiname skatu, bakara ar lažybomis. Arba paprasčiausia loterija. Tas tiksintis besisukantis ratas kelia mums sunkiai paaiškinamą laimės jausmą – mes susigraudiname. Arba burtų traukimas. Atkišk mums taurę su keturiais tūkstančiais burtų, ir mūsų ranka

nesudrebėjusi ištrauks stambiausią laimikį. Arba kazino, kur mus supa dailios moterys, nes viena yra tikra: merginos niekaip neatsispiria sėkmės lydimoms ir pasitikinčioms būtybėms – istorija niekad nestokos tokių pavyzdžių, pradedant gyvate.

Nukrypdami nuo šio roplio, pasakysime, jog mes išties jaučiame silpnybę ofitų teorijai apie gyvatę rojuje. Ofitų manymu, gyvatė rojuje iš tikrųjų buvęs slaptas Dievo agentas, siųstas perduoti žmonėms uždraustų žinių. Uždraustų, Demiurgo požiūriu, nes jis valdė ir tvarkė rojų ir jam buvo pavykę įvairiausiais burtais bei pagyrūniškomis kalbomis įteigti žmonėms, jog jis esąs aukščiausias dievas, nors iš tikrųjų tebuvo materijos kūrėjas. Tikrasis dievas, kaip ir jo karalystė, ofitų manymu, buvo grynoji dvasia. O gyvatę jis siuntęs žmonėms, kad perduotų žinias apie piktąją kūnų ir materijos Demiurgo imperiją ir kad jie galėtų pradėti ilgą išsivadavimo kelią. Savaime aišku, taip nebuvo, vis dėlto mums patinka ši istorija, nes ji kelia moralę (jei tokios esama) ir grąžina gyvatei, tam smulkiam neįvertintam ropliui, mažumėlę jo prarastos šlovės, nes jai, kaip ir meilei, kurią žino mažiausias vaikas, pasiekti reikia daug laiko, bet užtenka akimirkos sunaikinti.

Beje, mes turime įdomių prisiminimų, kuriuos galime atgaivinti. Imkime, pavyzdžiui, tą sodą, parką su vynuogynais ir puikiais šaltiniais. Naktis. Žiba žvaigždės. Oras kupinas kvapų: malonaus aromato aliejų, kepto ėriuko, datulių, magnolijų. Mes kopiame kalvele – naktis visai įprasta, nors mieste šventė ir iškilmės, mes išėjome tik įkvėpti gaivaus oro ir ūmiai tamsoje atsitrenkiame į tris miegančius, mūsų spėjimu, perdėm išgėrusius vyrus. Atsargiai juos perlipame, nes įžūlu pažadinti prašalaitį, juoba girtą. Finikinėmis palmėmis apaugęs takas ir toliau kyla į viršų, ir šit sustojame prie sienos. O už sienos klūpo vyras susitaršiusiais plaukais ir panašus į visišką padūkėlį, greičiausiai po sekinančio meilės ginčo, spėjame. Jis klūpo prisispau-

dęs veidu prie sausos žolės ir kužda gana kaimietiška šiauriečių šnekta: „Tėve, Abba... aš nebepajėgiu... paimk iš manęs... paimk iš manęs šitą taurę... aš nebepajėgiu!" Girtuoklis, pamanome, tai tada aišku, ypač šiuo paros metu. Bet paskui matome, kaip jis, visas drebėdamas (su tokia neregėta mirties baime) pasikelia ir raudodamas, klupinėdamas, nekreipdamas į mus dėmesio, nueina prie trijų šlaite miegančių vyrų ir, pamatęs šiuos miegančius, pasiunta iš pykčio ir kaip reikiant juos iškoneveikia. Daugiau apie šį reikalą negalvojame, nes esame išėję tik įkvėpti mažumėlę gaivaus oro, reikalingo po sunkios derybų su romėnų kuratorium dienos. Tad padarome nedidelį lankstą pietine kalno puse, tačiau vos spėję apsukti aukštumą, susiduriame su iš šventyklos sargybos triukšmingai per vynuogienojus trempiančia kareivių kolona ir, nerasdami geresnio užsiėmimo bei atsižadėję minties apie ramybę, stojame į laisvą tarpą, pagauti visuotinio įkarščio. Taip nuplumpiam dar porą šimtų metrų dabar šviesoje fakelų, uždegtų kareivių, kad galėtų geriau orientuotis tamsoje, ir sustojame prie nedidelės aukštų pinijų giraitės. Ten, besiplaikstančioje fakelų šviesoje, išvystame tuos tris vyrus, ką tik miegojusius ant kalno, bei kitus žmones, vyrus ir moteris (šiame mieste neįprasta matyti jų kartu ir dar taip vėlai), o jų priešaky – patį klūpėtoją. Dabar jis atrodo kur kas blaivesnis, bet toks pat persigandęs kaip ir anksčiau, jei ne daugiau, ir akivaizdu, jog yra padaręs kažkokį nusikaltimą ir dabar šventyklos sargybinių bus įmestas kalėjiman. Iš gryno smalsumo prasibrauname į patį priekį, kur ką tik kilo bruzdesys, ir vienas iš, klūpėtojo pykčiui, neseniai Alyvų kalne miegojusių vyrų apsiblausęs ima mosuoti kardu. „Kas tu?" – paklausia mūsų kažkuris šventyklos sargas. „Ech... Malkus!" – atsakome. Juk turėjom kažką pasakyti. Žinoma, galėjom atsakyti ir „Antonijus", bet tai galbūt skamba per daug romėniškai, o čia mes turime reikalų su vietiniais gyventojais, švelniai tariant, ne itin su-

sižavėjusiais romėnais ir mielai organizuojančiais nedidelius atentatus.

Visa tai paminime tik šiaip ir atsiprašydami už mūsų polinkį juokauti – tokia jau mūsų kalba ir taip mes reiškiame savo mintis – tačiau iš tikrųjų mes norėjome tik įrodyti dviprasmį atsitiktinumo vaidmenį istorijoje. Būtent šis epizodas duoda pradžią Malkaus legendai. Ir ilgai Malkus buvo laikomas (visiškai teisingai) tuo liudytoju, kuris nugirdo Mokytojo litaniją Alyvų kalne, nes mokiniai to padaryti negalėjo – jie juk miegojo, vargšai šventieji, anot Naujojo Testamento kanono.

Mūsų prisiminimai patys yra istorija, jais galėtum užpildyti keletą tūkstančių memuarų tomų. Pavyzdžiui, Aleksandras Didysis, tiesą sakant, buvo tikras lepūnas. Cezaris – dislektikas, visa kita – melas. Makiavelis šlapinosi lovon, o Gebelso pėda buvo luoša. Tiesiog nuostabu, kokių silpnybių aptinkame už istorijos įžymybių fasadų, tai mus netgi paskatino išrutulioti teoriją, jog kaip tik negalės – luošos pėdos ir šlapinimasis lovon – sąlygoja jų sėkmę ir įžūlumą, ypač pastarąjį. Jokia varomoji jėga nepanaikina kompleksų, supratome mes, netgi lytiniai instinktai.

Bet prisiminimai – vienas dalykas, o dokumentai – kitas. Dokumentų rinkimu mes sąžiningai rūpinamės taip seniai, kiek tik prisimename ir neleidžiame sau jokių spekuliacijų, remiamės tik faktais. Pavyzdžiui, Josefo Rubašovo dokumentų spinta tėra lašas jūroje ir ne itin išsami, jei palyginsime su kitų, tačiau ji itin gerai prižiūrima, tad puikiai tinkama kaip mūsų veiklos pavyzdys. O mūsų veikla štai tokia: faktų rinkimas kovojant su užmarštim.

Iš tikrųjų? – galbūt kas nors paklaus. O kaip pragaras?

Tuomet papurtome galvą. Kiek mums žinoma, nėra jokio pragaro, išskyrus žemiškąjį. Ir galbūt nėra nei Dievo, nei velnio. Kad būtų paprasčiau, sakomės esą tas, kuriuo jie tiki, norėdami paspartinti veiklą; ir iš tikrųjų turime kai kurių bendrų atri-

butų su šia mitologine figūra. Taip pat tiesa, jog jos atvaizdo šaknys iš dalies slypi mumyse, tiksliau, tai itin akivaizdu, kai kalbama apie mūsų administracinį išradingumą, korektišką teisėtvarkos praktiką ir juridinį sumanumą, kontraktų rašymą. Bet šis atvaizdas kildinamas ne vien iš mūsų, bet ir iš Arimano. Ir Dioniso. Ir Jobo teisėjų. Ir galbūt netgi irokėzų Flinto.

Dievo ir velnio vardai atstovauja gana kintamoms sąvokoms. Juk žmonės turėjo iš kažkur gauti savo laisvą valią. Bet mes retai sau leidžiame gilintis į teologinius apmąstymus. Mes visad egzistavome, ir to mums užtenka; kaip ir priverstinio dokumentavimo.

Matematikais, jei nukrypsime nuo temos, nesunku apsimesti, bet mūsų ganėtinai išsamios šios disciplinos studijos tarsi patvirtina matematiką esant ta žinių programa, kuri vieną dieną paaiškins pagrindinės visatos programos struktūrą. Tik klausimas: kokia iš to nauda?

Taip, matematika retkarčiais mus viliodavo: tokios asmenybės kaip Pitagoras, Niutonas ir Ramanudžanas, su kuriais mes užsimaskavę iki paryčių leisdavomės į mokslingus ir inspiruojančius pokalbius. Ir nors tąsyk Barselonoje labiausiai troškome sukelti skandalą – tai kartais mus baisiai linksmina – iš dalies kalbėjome rimtai.

Nors mums matematika patinka tiek pat kaip skandalai, vis dėlto mūsų pagrindinė užduotis yra žmonės. Galbūt jie teisūs, žiūrėdami į mus kaip į velnią. Galbūt mes, priešingai mūsų pačių išvedžiojimams, iš tikrųjų esame tas, kaip jie tvirtina? Bet, mūsų akimis, vis tiek tai tik žodis. Ir tvirtai laikytis galime tik savo užduoties.

Dabar, baigiantis šimtmečiui, Josefo Rubašovo aplankus užgulė dulkės, nuotraukos pagelto, popieriai patamsėjo nuo drėgmės. Laikas nepermaldaujamai dildo materiją, ir galiausiai nepasigailės nė Josefo Nikolajaus, kad ir ką jis įsikaltų galvon.

Tarpais mums rodos, jog galėjome pateikti medžiagos iš žymesnių žmonių asmeninių dokumentų. Bet mūsų pasirinkimas dažnai yra nepagrįstas ir greičiau nulemtas akimirkos įkvėpimo nei logikos ir apgalvotų sprendimų. O kai ką nors pasirenkame, visus kitus laikinai užmirštame.

Ir kartais medituojame šia linkme, vartydami ir atrinkinėdami jo dokumentus, nes, kad ir kaip norėtume, neturime nei laiko, nei vietos čia pristatyti visko. Dalį parinktų dokumentų inicijavome mes patys. Kitus, savaime aišku, susiradom šiuolaikiniuose šaltiniuose.

Pavyzdžiui, čia, į trisdešimt ketvirtą aukštą, iš savo slaptos archyvo spintos esam atsinešę chronologiško kalendorinio laiko smarkiai apgadintą portretą. Jis vaizduoja Josefą Rubašovą 1911 metais vieną vaikštinėjantį Peterburge, Krestovskij salos pakrante – tuo metu jis buvo pasiekęs aukščiausią savo laimės pakopą, nieko nenutuokė apie būsimą nuopuolį. Mes patys jį nufotografavome ir jau tada, o tai matyti iš niūrių šešėlių ir šalto dangaus, kuriuos nesąmoningai pasirinkome kaip foną... jau tada žinojome jo gyvenimą įgausiant tragedijos formą.

Netektis galbūt yra vienintelė žmogaus būties konstanta, netvarumas – jo krikštamotė, ir visa tai jam kaip reta kam teko patirti. Jis buvo priverstas nukeliauti šimtmetį, kurio forma skyrėsi nuo ankstesniųjų, bet turinys tebuvo pakartojimas, apibrėžtas istorijos pradžioje nustatytų taisyklių. Kaip ir kiekvienas žmogus, jis yra žmogaus auka.

Josefas Rubašovas simbolizuoja visus Europos našlius, našles, našlaičius, paliktuosius, apgautuosius, gedinčiuosius, išgąsdintuosius, nuvargintuosius, užuituosius, išvarytuosius, pavergtuosius, persekiojamuosius, kankinius, rašėme priede, bet taip pat – šis dvilypis vaidmuo daro jį unikalų – *jis simbolizuoja ir visus išgyvenusiuosius: jų likimas daugeliu atvejų yra kur kas blogesnis nei tų, kuriuos jie pergyveno. Jis yra vienas savižudybės mecha-*

nizmo studijų atvejis, simbolizuojantis nelaimingiausius iš nelaimingųjų – tuos, kurie nori mirti, bet negali.

Tai panašu į šaltą biurokratišką pramaną, bet iš tikrųjų tai pagarbinimas tų, kurie priversti atsiminti, arba, tiksliau, tų, kuriems niekad nebuvo leidžiama pamiršti. Tai baisus likimas, bet kartu ypatingos svarbos užduotis. Prie tokių būtybių mes priskiriame ir save.

Spinta greitai bus pilna. Medžiaga kaupiasi, dokumentų tūkstančiai. Stebime jį ilgo žmogaus gyvenimo nuolydyje. Ilgo gyvenimo, kupino ieškojimų ir kovos dėl savo teisės mirti. Turime pripažinti – jis mus jaudina. Jis giliai paliečia mums širdį, nes, nepaisant visko, jam pavyko išlaikyti savo atjautą.

Bet šit mus pažadina iš svarstymų. Sekretorė šūkteli, jog direktorius mus priims. Mes niekad nesame tvarkę reikalų trisdešimt ketvirtame aukšte, bent jau Peterburge, tačiau kiekviena permainų galimybė mus džiugina.

Čia, iš viršaus, atsiveria su niekuo nepalyginama šio iškamuoto miesto perspektyva. Ir mums žinoma, kad kažkur ten, apačioj... žmonių – gerų ir blogų, niekšų ir žmogiškų angelų – spūstyje... ten šio tūkstantmečio pabaigos Naujųjų metų išvakarėse sukinėjasi ir Josefas Rubašovas.

Atsisveikinimas tarp dvasių

Peterburgo centre, Sadovaja gatvėje nuomojamo namo penktame aukšte, sename aristokratiškame bute prašmatniai gipsu nutinkuotomis aukštomis sienomis, kur slaptais būties koridoriais nenutrūkstamai vienas pro kitą prasilenkdavo daugybė įvairiausių laikų, prabudo apsimiegoję vaiduokliai. Juos pažadino istorijos gongas ir spartesnis chronologijos tiksėjimas, taip pat daugiamilijonio miesto žmonių, šį vakarą pamaldžiai einančių pasitikti naujos epochos, šurmulys. Tarp tų, kuriems grąžino sąmonę ypatingas akimirkos svoris, kalendorinio laiko kariška rikiuotė ne tik šimtmečių, bet ir tūkstantmečių sandūroje, tiksliau kalbant, tam tikra simetrija, galinti prikelti netgi numirėlius, buvo senas lenkų kilmės kalfaktorius, vardu Vaida, baigęs gyvenimą plyšus širdžiai priešais atvirą į kiemą žiūrinčio miegamojo langą 1908-ųjų žiemos naktį.

Vaiduoklis Vaida keikdamasis praplėšė akis tame pačiame kambaryje, kur kažkada jį apleido gyvybės dvasia, ir nustebo išvydęs ant sienos įrémintą senosios majorienės Arlovos portretą greta keturspalvės iliustracijos, vaizduojančios azerbaidžanietį teniso žvaigždę, dešimt metų vėliau tapusį Peterburgo mergaičių numylėtiniu. Apsiblaususiomis akimis dirstelėjo į savo perregimas pėdas, kur nagų ekrane buvo rodomas jo gyvenimo filmas, ir pajuto, jog plevena, penketą centimetrų pakilęs virš grindų, vis dar išklotų senosios našlės paveldėtais brangiais, bet

nušiurusiais Samarkando kilimais. *Aš miręs*, pamanė, *ir vis dėlto gyvenu. Kaip keista!*

Jį nustebino daugybė jam nežinomos paskirties daiktų. Kompiuterio ekraną ant rašomojo stalo palaikė dumblėtu akvariumu, o klausomąsias ausines – šiuolaikine ausų mova nuo rusiškos žiemos speigų. Impulsas pažvelgti pro langą į daugiau nei trisdešimt ketverius metus jo matytą vaizdą tapo faktu dar prieš kylant. Jis suprato, kad jo naujas pavidalas juda mintimis ir kad jam nebereikia įtempti jėgų, norint pasislinkti.

Priešais jį plytėjo šviesos miestas: keistai visomis vaivorykštės spalvomis žėrinčios iškabos, kibirkščiuojantys elektriniai gatvių žibintai; dangumi skriejo dvi grumenančios žvaigždės, ir kalfaktorius be žodžių suprato, jog tai po jo mirties žmonių išrastos skraidančios mašinos. Gatvėmis srautu riedėjo tūkstančiai automobilių: arkliai, suprato jis, dabar išmirusi gyvūnų rūšis.

Minčių laivu perkirtęs sieną, pasijuto stovįs kaimyno kambaryje. Ten, atsigulęs kniūbsčias po lova, velionis advokato pagalbininkas Cveigas veltui ieškojo savo naktinio puodo. *Kažkas nukniaukė mano puodą*, išgirdo jį murmant. *Tokia apgalvota kiaulystė. Kaip tik tada, kai pabudau ir turėjau atlikti savo reikalą.* Balsas buvo girdėti ne kambary, o tik vaiduokliškoje kalfaktoriaus sąmonėje, kurią galbūt galėjai palyginti su telegrafo priimamąja stotimi, į kurią greičiausiai buvo įmontuotas savotiškas žodynas ar sinchroninio vertimo sistema, nes Cveigas dėl savo prarasto naktipuodžio keikėsi nesuprantama Volgos vokiečių šnekta, ir vis dėlto kalfaktorius suprato kiekvieną žodį.

Jis stebėjosi, kad advokato padėjėjas rado kelią į našlės Arlovos butą, nes vokietis buvo dvejais metais anksčiau už jį pasimiręs Vyborge. Čia jis atvažiavo su dėde per žiemos atostogas ir vėlai naktį smarkiai apgirtęs užmigo pusnyje prie linksmybės namų ir daugiau niekad neprabudo. *Tu, Cveigai, kaip ir aš,* pamanė Vaida, *gyvenime buvai nelaimingas. Mūsų niekad nelydėjo*

laimė. Niekad neturėjome moters, kurios norėjome, ir niekad neuždirbome nė kapeikos daugiau, nei kad šiaip taip išsilaikytume nenugarmėję dugnan. Gyvenimas neteisingas. Vien sukčiai apdovanojami turtais. Bet menki žmoneliai, tokie kaip mes, mėginantys gyventi padoriai, kokio atlyginimo susilaukėme? Mirėme taip, kaip ir gyvenome – skurde ir šešėly.

Kalfaktorius Vaida pavertė mintį elektros impulsais, šviesos greičiu zujančiais sienoje išvedžiotais laidais, o kai susisuko galva, išlipo per lempą lubose ir parašiutu, dailiai susiūtu iš prieš du tūkstančius metų protėvių susapnuoto sodo rožių lapelių, nusklendė ant grindų kambaryje, kuriame kadaise gyveno lošėjas Rubašovas. Sukūkčiojo prisiminęs atsitiktinumo iškrėstą pokštą. Mat, kai prieš šimtmetį Naujųjų metų dieną po ginčo dėl nuomos buvo išvarytas Rubašovas, šio kambario durys prasivėrė kalfaktoriaus asmeninei nesėkmei – siuvimo reikmenų pardavėjai ir prostitutei Andrėjai Nekrasovai, nuo kurios pasirodymo visiems laikams pametė širdį.

Vaida prisiminė, kokiu džiaugsmu spinduliavo tą dieną, kai ji įsikėlė, nes iš pirmo žvilgsnio įžiebė jam tokią ugnį, kurios nė mirtis neužgesino. Jis apstulbo. Šimto metų senumo mėnulio šviesoje išvydo ją sėdinčią prie lango ant suoliuko tą 1901-ųjų Velykų vakarą, kai įsidrąsinęs jai pasipiršo, bet tučtuojau buvo atstumtas. Ji buvo tokia kaip visad, dūsaudama išnarstė šlykščiai nudažytos matrioškos dalis ir plunksnakočiu kalendoriuje pasižymėjo meilės pasimatymą su seniai mirusiu kanceliarijos direktorium. *Andrėja!* – sukuždėjo: *Niekas tavęs taip nemylėjo kaip aš, o mirus mano meilė stipri kaip niekad. Ir vis dėlto aš tau niekad nerūpėjau. Kiek sykių pažeminai mane, išmesdama pro langą mano gėlių puokštes ir proziškai žiovaudama, atsikratydavai mano meilės poemų. O kai susitikome Srednij prospekte, apsimetei manęs nepažįstanti.*

Dink, Vaida! – išgirdo ją atsakant dirbtiniu maskvėnų dialek-

tu, sunkiai paslepiančiu jos tikrą kilmę – iš užuralės kaimo, kur tarnavo kaip merga, kol badas atvarė į Peterburgą.

Mėnulis išnyko ir jo vietoj įsižiebė naujamečių raketų šviesa, o kalfaktorius, mintimis išrengęs, pirmąsyk Andrėją išvydo nuogą. *Liaukis,* tarė ji nė nemėgindama slėpti rausvo tarpkirkšnio šepetėlio ar blyškių išsirpusių krūtų su ochra apvedžiotais speneliais. *Arba mokėk dešimt rublių, Vaida, jei nori paspoksoti. O jei nori sugulti, pridėk dar penkiasdešimt arba trys patiekalai su šampanu Myslinskos restorane – aš žinau savo vertę, pone kalfaktoriau, aš ne šiaip sau pasileidėlė.*

Vaida nusijuokė ir pajuto seną širdies žaizdą gyjant nuo mirties gysločių ir nematomų angelų voratinklių, suvokdamas, jog kada nors, anksčiau ar vėliau, laimės jos meilę, nes dabar jam prie kojų dryksojo visas pasaulio galimybes apimanti begalybė. Begalybei iš prigimties būdinga, galvojo jis, apimtas ekstazės, turėti visa, kas kada nors buvo arba galėjo ar galės būti sukurta. Joje buvo visa, kas dar nespėjo virsti tikrove, visos harmoningai susijungusios priešybių poros, ir dabar jis galėjo visiškai ramiai laukti savo laiko. Šypsodamasis aprengė ją brangiąja suknia, kurią 1902-aisiais buvo matęs Nevskio prospekto vitrinoje, bet niekad neįstengė nupirkti, ir sutrukdė įlipti į karietaitę, kuri kitų metų priešpietį ją nuveš į galinę žemiškojo gyvenimo stotį. Čia bus pasmaugta surūdijusia viela ant grindų medžiotojų trobelėje, priklausiusioje Novgorodo savininkui, paskui kyšiu išsipirkusiam ir emigravusiam Serbijon.

Kaip jauteisi, brangioji, tarė jis, *mirdama nuo žudiko rankos? Ar nebuvo siaubinga? Vargše mergyte!*

Trūksta žodžių nusakyti šitam siaubui, atsakė Andrėja Nekrasova. *Baisu suvokti, jog gyvenimas baigiasi, ir ne dėl ligos, nelaimės ar sava valia; štai blogis įgyja turtingo pono pavidalą ir aš turiu mirti lyg skerdžiamas gyvulys ant grindų.*

Didelės ašaros ritosi perregimais skruostais su vis dar mato-

ma musele kaip abejotino jos amato emblema, o rankos tarsi du išgąsdinti žvėreliai sukiojo beržinę lėlytę. *Aš stovėjau nusigręžusi į langą, kai tai atsitiko, Vaida, ir vielą ant kaklo pajutau lyg ugnį ir ledą vienu metu, o galvoje tvykstelėjo mintis: tai vyksta ne man, tai atsitiko vienai iš mano vargšių seserų, priiminėjančių klientus kelioms valandoms išnuomojamose landynėse. Nekenčiu vyrų, Vaida, taip, visų, ir tavęs.*

Būdamas ramus, jog dabar jau nebegali jos prarasti, kalfaktorius leido išnykti vaizdui. Jis nuplaukė telefono laidu ir išlipęs pro šakutės lizdą suprato tebesąs siuvimo reikmenų pardavėjos kambaryje, į kurį plūdo karnavalinė švenčiančios minios ir modernių automobilių signalų muzika. Kertėje prie stalo sėdėjo neryški figūra, gerianti iš kažkokio indo, kurį jis spėjo esant arbatos puoduką. Būtybė pasidarė ryškesnė, ir pagaliau kalfaktorius išvydo sukriošusį žilabarzdį senį, o mirties patirtis sakė, jog čia turi reikalų su gyvuoju. Klastelėjo ant stalo siuvėjo poza ir begėdiškai ėmė stebėti senį pro neregimą uždangą. *Pone Rubašovai?* – sušnabždėjo, vis dar abejodamas, ar gyvieji gali jį išgirsti. *Ar čia išties jūs?*

Matyt, ir gyvenimas kupinas stebuklų, nes senasis lošėjas jau seniai turėjo būti miręs ir palaidotas – jis buvo senas it Nojus. Kalfaktorius stebėjosi, kas jį galėjo parvesti į jaunystėje nuomotą kambarį, nes sveikas protas sakė, jog tai negalėjo būti 1899-ųjų nuomos skola – ši jau seniai turėjo būti nurašyta. *Kartojimasis jį čia atvedė,* pamanė, *mat sulaukus tokio amžiaus, byloja statistika, imama kėblinti senomis pėdomis, nes viskas jau atlikta.*

Traukdamas žmogaus senatvės kvapus ir dairydamasis po kambarį, kur buvo tik elektros šviesa, o baldai atrodė nepatogūs ir šiuolaikiški, nors vis dar buvo išlikęs senasis virdulys, kaip ir tristiebį laivą vaizduojanti graviūra ant sienos, kalfaktorius prisiminė jauną vyriškį, prieš visą amžinybę gyvenusį šiame kambaryje. Prisiminė gerai apsitaisiusį jaunikaitį iš pirklių šeimos,

kuris pagautas lošimo šišo įsiskolino palūkininkams ir vis dėlto gebėjo išlaikyti tam tikrą orumą. Prisiminė jaunuolio rytinius pasivaikščiojimus ir kaip jis visad mandagiai pakeldavo skrybėlę gatvėje sutiktiems kitiems buto nuomininkams. Prisiminė, kad jis jautęs silpnybę katėms ir labai apgailestavęs dėl našlės Arlovos draudimo kambaryje laikyti naminius gyvūnus ir kad rėžęs sparną apie gražią Prancūzų teatro aktorę. Ir prisiminė, kad jaunasis ponas Rubašovas sykį, kai jis, kalfaktorius, po trumpos ligos liko be pajamų, paskolinęs jam dešimt rublių, už kuriuos iki šiol jaučia dėkingumą. Maža panašumo, konstatavo, tarp to jaunuolio ir šito sukriošusio senio, geriančio kambaryje arbatą ir įbedusio žvilgsnį į tolį – beje, iš kur jis gali žinoti, ar tai tas pats asmuo?

Kalfaktoriui Vaidai atsibodo ir jis nupleveno vis dar siuvėjo poza per tamsų butą, kur epochos ir laikas liejosi į kunkuliuojantį begalybės raugalą.

Našlės Arlovos virtuvėje rado visiškai jauną moterį. Majorienės giminaitę, spėjo, nes buvo labai panaši į moterį senoje nuotraukoje. Apsikrovusi lagaminais ir puošniai sulankstytais drabužiais, ji, matyt, ruošėsi kelionei, nes akyse spindėjo neįprastas išvykimo liūdesys ir palengvėjimas. Jis prikišo ausį jai prie kaktos ir įsiklausė į jos minčių traškesį: *Naujųjų metų išvakarės, ir visi mano pažįstami išėję švęsti, o kodėl aš ne? Todėl, kad turiu išvažiuoti, todėl, kad turiu palikti šį prakeiktą miestą ir visus grėsmingus ženklus, taip pat širdgėlą dėl Sašos, ne tik jį, ne tik...*

Kas tu tokia, panele? sušnabždėjo kalfaktorius. *Ir kur tu išsiruošei?*

Ji? – atsiliepė kitas balsas iš nematomo virtuvės užkaborio. *Vaida, čia panelė Jelena, 1918-aisiais mirusios karininko našlės majorienės Anos Arlovos, mergautine pavarde Klemov, iš kurios nuomojaisi pridvisusį kambarį ne mažiau kaip trisdešimt ketverius metus provaikaitė. O mergaitė pakrikštyta pagal pavadinimą kupletų,*

sudėtų dainų kūrėjo Vysockio, tau, kalfaktoriau, nežinomo, išpopuliarėjusio gerokai po tavo mirties, beje, kas tau darbo gyvieji, eik ir atsigulk, grįžk į amžinąjį poilsį, esi atsilikęs šimtą metų!

Labai nustebusį, sklendžiantį nugara į lubas vaiduoklį Vaidą pasiekė daugiau balsų iš nematomų lūpų: mergaitė gimusi septyniasdešimt devintaisiais, pasakojo jie, *ir mes kalbame ne apie devynioliktąjį amžių, Vaida, o ji menkai pažįsta šventąją Rusiją, kurią tu vadini sava. Pamėgink tai įsikalti galvon; ką ji žino apie tavo meilę siuvimo reikmenų pardavėjai, ką žino apie tavo slaptą svajonę patekti į Žiemos rūmų balių, ką žino apie barzdotus metropolitus, apie mistiškus skapų ordinus, apie vienuolynus ir vienuolius, šventuosius kvailius, rusų–japonų karą ir šarvuotį „Potiomkiną", kur kilo maištas dėl poros sušvinkusių kiaulienos gabalų? Tėvas Gaponas ir juodašimčiai? Jai nieko nesako. Rasputinas? Reportažas laikraščių sekmadieniniuose prieduose, kai naujienos visiškai išsenka. Jūs neturite nieko bendro, be šito buto, kur gyvieji ir mirusieji vieną vienintelį vakarą, matyt, turės sutarti, bei gryno atsitiktinumo, kad abu esate gimę po Skorpiono ženklu ir kenčiate nuo pralaimėjimo meilės mūšio lauke padarinių. Susiimk, Vaida. Eik ir atsigulk į artimiausią kapą!*

Vaiduoklis Vaida apsidairė vildamasis išvysti vieną ar daugiau kalbančiųjų, bet virtuvėje, be jo ir jaunosios Jelenos, nieko nebuvo. Jis pastebėjo, jog yra nusileidęs iš palubės ir dabar pavirtęs lašais, kurie kondensavosi tarp dvigubų į gatvę atgręžtų virtuvės lango stiklų. *Keista,* pamanė, *šie nuolatiniai formos pokyčiai, beje, kas atsitiks, jei temperatūra dar nukris – ar tuomet pavirsiu ledu, kieta materija?*

Už lango žybsėjo neoninės užsieninius vaisvandenius reklamuojančios iškabos, taksi automobilių kolona pavirto spindinčių nakties delno išsijotų perlų vėriniu. Šaligatviais žmonių minia plūdo Nevskio prospekto link. „Tegyvuoja prezidentas! – girdėjosi šūkaujant. – Tegyvuoja respublika!"

Kondensuoto pavidalo vaiduoklis Vaida apsiašarojo dėl imperijos, kurią nūnai suprato esant prarastą visiems laikams, ir nuo ašarų aptemo jo žvilgsnis, o Nevos krantinių, Liteinij aveniu ir daugybės jo apšviestų savitarnos valgyklų bei viešnamių su raudonais žibintais vaizdai susiliejo tartum spalvos tapytojo paletėje. Danguje sproginėjo raketos, ir visaregiu mirties žvilgsniu aukštai atmosferoje jis pastebėjo ozono skylę, o prisiminęs akimirką, kai jo paklydusi siela netyčia įsmuko į tranzistorinį radijo imtuvą, atgamino ir pranešėjos balsą, įspėjantį gyventojus, jog vasarą saulėje negalima būti ilgiau nei valandą per dieną.

Jis grįžo virtuvėn.

Vaida? – reikliai paklausė naujas balsas. *Ar girdi mane?*

Jis klausėsi glostydamas Jelenai plaukus, nes jai, atrodė, reikia paguodos.

Aš čia, atsakė jis, *jūs, nematomieji, tik kalbėkit, supažindinkit mane su gyvenimu po mirties.*

Taigi, kalfaktoriau. Kaip ir ši mergina, tu nieko neišmanai apie Rusijos, kaip ideologijos laboratorijos, vaidmenį daugiau nei pusšimtį metų; Trockis, bėgantis samiškomis rogėmis, Leninas, lošiantis skatą užantspauduotame traukinyje pakeliui į Stokholmą, imperijos žlugimas, revoliucija, pilietinis karas, Stalinas, buožių žudynės, Didysis Tėvynės karas, persilaužimas prie Stalingrado, Gulagas, Chruščiovas su batu, Brežnevas su skrybėle, Andropovas su skrybėle, Gorbačiovas su plike. Na, pastarąjį pasistengusi ji galbūt prisimintų dėl pigmentinės dėmės viršugalvyje, audrinusios visų vaikų fantaziją, o komunistų dar tebėra dūmoje, kur jie vis aktyviau reiškiasi, nors, remiantis informacija, jaunoji Jelena šiais metais per savo pirmuosius rinkimus balsavo už liberalus... tačiau dabar, Vaida, paklausyk ir galbūt sužinosi tai, apie ką nieko nenutuokei, kai buvai gyvas: vis dėlto su šia mergaite turi daugiau bendros patirties, nei tau pačiam atrodo. Jos Rusija, nepaisant mūsų ankstesnių žodžių, iš tiesų kartoja tavąją, nes beveik teisy-

bė, kad istorija sukasi ratu, arba, tiksliau, jai trūksta fantazijos ir todėl ji neišgalvoja nieko gudriau, kaip kartoti savo skandalingas klaidas; kaip ir anksčiau, čia viešpatauja neteisybė ir su niekuo nepalyginamas skurdas, kaip ir anksčiau, badaujantys berniukai prie Maskvos geležinkelio stoties parsidavinėja pedofilams. Žmogus yra sugedęs, Vaida, ir jis, aiškus dalykas, nė kiek nepasitaisė. Peterburgas tebėra benamių namai: dar vakar naktį po gražiaisiais Peterburgo tiltais rasta ne mažiau kaip keturiolika sušalusių ir alkanų kačių smarkiai apgraužtų lavonų. Kas antras tarnautojas korumpuotas, kas antra kontoristė prostitutė, mafija siaučia nevaržoma, kyšiams įstaigos skiria daugiau pinigų nei mokesčiams ir algoms, žmonės badauja, šąla ir geria taip pat, kaip ir tavo laikais. Niekas iš esmės nepagerėjo, Vaida, tavo ir šios mergaitės Rusija, yra katastrofos vieta.

Majorienės Arlovos provaikaitė, pastebėjo kalfaktorius, krūptelėjo vaiduoklio balsui paminėjus organizuotą nusikalstamumą, ir maskatuodamas kojomis ant jos kairio auskaro jis vėl ėmė klausytis jos minčių traškesio:

Dėl dviejų dalykų kalta mafija, kad aš čia deduosi daiktus į lagaminą, užuot ėjusi švęsti naujo tūkstantmečio. Visų pirma, apsauga, už kurią privalau mokėti kaip pensiono šeimininkė. Šis butas kadaise priklausė mano prosenelei, bet bolševikai per karą su baltaisiais jį atėmė ir pavertė čekistų ryšio centru, o po septyniasdešimties metų pagal naują nuosavybės įstatymą aš jį atgaunu. Likimas ir šildymo išlaidos privertė mane, kaip ir senąją Aną Arlovą, kambarius nuomoti, nors dabar likęs tik ponas Rubašovas, tikiuosi, jog jis suprato privaląs palikti kambarį vėliausiai rytoj...

Rubašovas? pakartojo kalfaktorius. *Tuomet neklydau. Ten buvo Rubašovas!*

Kaip tik taip: Rubašovas! vėl išgirdo balsą greta. *Keistas senas žmogus, garsiai kalbantis su savim kaip senatvės silpnaprotčiai ir*

ilgai stovintis priešais Anos Arlovos portretą priebutyje, žvelgdamas į ją tarsi kokią seną pažįstamą, kas, žinoma, neįmanoma, ar ne, Vaida? Juk tuomet jam turėtų būti gerokai per šimtą metų. Nors klausimas, ar, turėdama daugiau nuomininkų, jaunoji panelė Jelena būtų išgalėjusi sumokėti mafijai kas mėnesį po keturis šimtus dolerių už jos nuosavybės apsaugą. Ji vilkino mažne pusmetį, ir dabar jų kantrybė baigėsi, kaip kitaip išsiaiškintum neseniai ant durų rankenos pakabintą kilpą ar telefono skambučius naktį. Vargšė mergaitė mirtinai pergąsdinta ir todėl dėl tos pačios priežasties ir iš tos pačios organizacijos, nors kito skyriaus, esančio šiuolaikiniame kontoriniame Krestovskij salos pastate ir dirbančiame suklastotus dokumentus, jai už lygiai keturis šimtus dolerių pavyko nusipirkti metrikus, kuriuose jos naujoji pavardė Mandelštam, o visi antspaudai šimtu procentu košeriniai, ir su šiuo pažymėjimu, liudijančiu visai ne jos kilmę, ji jau rytoj rengiasi...

Bet vaiduoklis Vaida nelaukė minčių galo, iš kurio aišku, kodėl jaunosios Jelenos nebuvo tarp švenčiančiųjų Naujuosius metus, pasakojančio tragišką Sašos, Aleksandro, Kaukazo kare dingusio vaikino, istoriją ir patikslinančio, kada rytoj Lufthanzos lėktuvas skrenda į Berlyną, nes ten, Vokietijos sostinėje, jos laukė rusų ir žydų kilmės imigrantės ateitis ir pirmieji mėginimai užmiršti meilės sukeltas kančias. Ne, kalfaktorius Vaida nelaukė vaiduoklio balso paaiškinimų, nes jo dėmesį patraukė įvykiai gatvėje.

Pavirtęs šviesos atspindžiu ant lango stiklo, jis stebėjo, kaip priešais užkaltą duonos krautuvę kitapus gatvės sustojo juodas limuzinas, ir nuojauta jam sakė, jog sename karininko našlės Arlovos bute kaip tik šį vakarą tikimasi svečių.

Traukiasi, ištarė vaiduoklio balsas greta su užuomina, kuri galėjo būti taikoma tiek orui, tiek automobiliui. *Šios Naujųjų metų išvakarės bus neužmirštamos, patikėkit mumis, kalfaktoriau.*

Lauke ėmė kristi smulkus sniegas, nuspalvintas miesto neono šviesų ir vis dažniau sproginėjančių ir dangumi pažyrančių raketų. Už puskvartalio Vaida išvydo keletą policininkų, brutaliai tempiančių elgetaujantį girtuoklį; laikrodžio rodyklės artėjo prie dvyliktos, ir minia jau šurmuliavo Nevskio prospekte, kur tautos prezidentas bet kurią akimirką galėjo prašnekti iš didelių ekranų. Snigo vis tirščiau. Iš automobilio išlipęs vairuotojas atidarė duris savo keleiviui. Praeinanti moteriškė persižegnojo ir skubiai nušlubčiojo link Nevskio prospekto, tarsi būtų išvydusi giltinę. Šiuo atveju giltinę, persirengusią liokajum, pamanė kalfaktorius, nes vairuotojas vilkėjo tarnybinę praėjusio šimtmečio livrėją, o po katiliuku ramiai spingsėjo tuščios kaukolės akiduobės.

Jaunoji šeimininkė Jelena šį Naujųjų metų vakarą prie durų sudvejojo dėl visai suprantamų priežasčių. Beldimas išties buvo delikatus, bet jos širdyje nuaidėjo gandai ir laikraščių antraštės. Ji prisiminė istoriją apie tuziną pensininkų, kurie iš skurdo perleido savo komunalinių butų teises Vasilijaus salos gaujai ir vos užrašę ant kontrakto inicialus, be pėdsakų dingo. Prisiminė gatvės pardavėją prie Kirovo tilto, atsisakiusį mokėti reketininkams ir po dviejų dienų rastą Gribojedovo kanale sekatoriumi nukirstais visais rankų pirštais. Dar vienas lavonas, prisiminė ji, aptiktas su gerklėn įkištu rašteliu, įspėjančiu verslininkus apie galimus padarinius dėl per vėlai sumokėtų draudimo pinigų. Visa tai ji prisiminė vėl pasikartojus beldimui į duris, ir vidinis balsas ją paragino liautis abejojus, nes vis tiek nuo likimo nepabėgsi. Ji atidarė duris ir, vos dirstelėjusi į vėlyvą svečią, nusiramino.

Jis užsienietis, spėjo ji, nes kitaip negalėjo paaiškinti jo savotiško skonio renkantis drabužius. Jis dėvėjo kandžių suėstą fraką, o ant pečių buvo užsimetęs juodą peleriną su kailine apy-

kakle. Sprendžiant iš išvaizdos, buvo keturiasdešimtmetis, o pailgą švelnių akių veidą labiau išryškino dulkėtas žalias cilindras vidury su skyle, tarytum išdeginta cigaro.

– Ieškau pono Josefo Rubašovo, – mandagiai prašneko svečias. – Vienintelio jūsų įnamio šiais sunkiais laikais, jei esu gerai informuotas, panele.

Jelena suprato suklydusi dėl vyriškio kilmės, nes jis rusiškai kalbėjo be priekaištų, nebent kiek senoviškai. Ji pažvelgė į seną Anos Arlovos sieninį laikrodį, kabantį priebutyje savo įprastoje vietoje šalia dulkėtų ikonų.

– Vėlu, – ištarė, – kone vidurnaktis. Ar esate susitarę?

Vyras priešais ją nuleido balsą:

– Visiškai ne. Tuomet mano apsilankymas netektų prasmės. Mes su ponu Rubašovu seni pažįstami. Nors jau seniai matėmės ir aš norėjau jį nustebinti.

Iš po svečio cilindro kyšojo senoviškas plunksnakotis. Nuo vakaro šalčio jis buvo paraudęs, o vienas skruostas šviežiai įpjautas skustuvu. Mūvėjo baltomis pirštinėmis ir rankoje laikė odinį portfelį.

– Panele Jelena, – atsargiai kreipėsi, stebėdamas lentelę su pavarde ant durų. – Galvą guldau, kad, jei jūs mane įsileisit ir aš galėsiu nustebinti savo draugą... jūs, panele Jelena, visiems laikams atsikratysite Peterburgo dvokiančio pogrindžio šantažuotojų, kurie, kaip suprantu, vargino jus, atgavusią šį niūroką butą. Ne, supraskite mane teisingai! Aš nesu iš tų, kurių jūs dabar bijote, bet vis tiek, patikėkit, nestokoju tam tikrų priemonių, galinčių, kaip sakoma, suteikti jums tam tikrą imunitetą...

Šeimininkė nustebusi pažvelgė į keistai apsirengusį vyrą ir instinktyviai pajuto, jog šis ponas, atrodantis toks jaunas ir kartu toks senas, sprendžiant iš jo aprangos ir kalbos manieros, yra džentelmenas, kuris laikosi pažadų ir iš kurio prireikus gali tikėtis pagalbos.

– Aš net pasiruošęs prisiekti savo geru vardu, – rimtai pridūrė jis, – savo *honneur** kaip *monsieur décoré***, *su balažin kiek titulų ir ordinų nuo amžių pradžios, kad jūsų daugiau niekad nebevargins šitie pasibjaurėtini plėšikai. Patikėkit manim. Aš pajėgus juos nubausti. Net ir šią akimirką. Taip, tučtuojau, jei tik prireiks!*

Ir nenumanydama, kad svečio žodžiai tą pačią akimirką išsipildė ir kad Peterburgo policija jau kitą dieną per surizgusią rytinę konferenciją galėjo konstatuoti, jog ne mažiau kaip dvidešimt keturi miesto pogrindinio pasaulio atstovai, Sadovaja gatvės ir Kirovo prospekto rajono „saugotojai" ir šantažuotojai, itin keistomis aplinkybėmis tą pačią naktį buvo aptikti užrakinti ir mirtinai išsigandę Petropavlovsko tvirtovės kameroje kartu su visu krepšiu kompromituojančios medžiagos bei sveikinimo laišku nuo kažkokio mesjė Šarlo Federio-Višo, pageidaujančio likti anonimu... visiškai to nenumanydama, ji plačiai atlapojo duris ir įsileido vėlyvąjį svečią.

– Ką gi, – ištarė ji, – bet ilgai neužtrukit. Ponui Rubašovui reikia anksti keltis. Rytoj mudu abu išsikraustom...

Panelė Jelena niekad nepamirš vyro, peržengusio jos slenkstį tą naktį. Priebučio lempos šviesoje įžvelgė jį aiškiau: buvo berniukiškos išvaizdos, retabarzdis, tamsiaakis ir strazdanotas. Kai nusimovė pirštines, pamatė, jog jo nagai nudažyti mėlynai. Ir prie šio žmogaus keistybių netrukus galėjo pridėti dar vieną – jo kvapą. Po pirmojo, apsauginio, kvapo volo, – beje, ji atpažino modernius „Hugo Boss" markės vyriškus kvepalus, kuriais jis buvo per daug apsišlakstęs, – slėpėsi kitas, troškesnis. Nejučiom ji suraukė nosį. Jos mintys nuklydo prie sulfatinės celiuliozės gamyklų palei Ladogos ežerą ir žemo slėgio dienų Pet-

* Garbė (*pranc.*).

** Padorus ponas (*pranc.*).

rovskio saloje, kur namai buvo apšildomi antrarūšėmis anglimis, tačiau svečias nutraukė asociacijas.

– Neverta varginti nosies, – ėmė atsiprašinėti. – Tai greičiausiai dėl virškinimo. Greičiausiai kvapą galų gale nulemia prastos kepenys, ilgas vakarojimas, dažni stresai kaip *maître des plaisirs** tarp visokiausių nusidėjėlių ir dykaduonių. Geras gyvenimas, kitaip sakant, reikalauja duoklės.

Svečias nusivilko paltą ir apsižvalgė. Iš frako kelnių kišenės išsitraukė, keisčiausia, jau degantį ar akimirksniu užsidegusį cigarėlį.

– Jei neprieštaraujate, panele Jelena, – tarė koketiškai išpūtęs dūmų žiedą, – pageidaučiau išdygti be įspėjimo. Vadinasi, jūs neturite pranešti apie mano atvykimą. Tik palydėkit mane iki jo kambario, o kaip įeiti, pasirūpinsiu pats. Kaip sakiau, norėčiau jį nustebinti. Ir apskritai pažadu laikytis jūsų patarimo – ilgai neužtruksiu. Išties vos porą minučių, jei viskas klostysis taip, kaip tikiuosi.

Persmelkta nuojautos, kad vėlyvas svečias kažkaip skaito jos mintis, šeimininkė Jelena nuvedė jį ilgu koridorium iki priestato. Tolumoje pro durų plyšį skverbėsi šviesa. Ten, už durų, smaksojo seniokas, tikriausiai prie arbatinio stalelio. Nors ir nieko nežinodama nei apie jį, nei jo svečią, Jelena sudvejojo. Rubašovas buvo sukriošęs senis, retai atkreipiantis kitų dėmesį, nei perdėm malonus, nei itin surūgęs, kaip ir daugelis kitų senų žmonių, atrodė gyvenąs prisiminimais. Ji prisiminė, kaip jis dūsaudavo neužmigdamas vėlai naktį ar garsiai šnekėdavosi su savimi, arba valandų valandas sėdėdavo spoksodamas į seną pageltusį popierinį dokumentą, o paskui vėl jį sulankstydavo. Regis, jis kažko laukė, nors seniai pamiršęs ko.

Ji sustojo. Pro koridoriaus langą dirstelėjo gatvėn. Ant šali-

* Malonumų valdovas (*pranc.*).

gatvio prie didelio juodo automobilio stovėjo žmogus vairuotojo uniforma, ir ji suprato, kad jis priklauso svečiui. Nusistebėjo, kaip jam ne šalta...

– Klystate, panele Jelena, – prašneko svečias jai už nugaros, – ir, keisčiausia, jaučiuosi lyg būčiau kažkada jūsų bute ištaręs kaip tik šiuos žodžius. Mano senasis ištikimas tarnas taip seniai mūsų šeimoje, kiek tik prisimenu, o šalčio jis apskritai nejaučia. Ir pasikviesti jį čia, kad pasišildytų prie radiatoriaus, būtų kiek neapgalvota. Daugelis mano jį esant itin gąsdinantį padarą, ir nė kiek neabejoju, kad jūs tam pritartumėt. Ko mudu delsiam, panele Jelena? Ar mano draugo nėra namie?

Tamsoje šeimininkė atsigręžė į vidurnakčio svečią. Ją vis dar trikdė abejonės, kad šitas ponas galbūt visai nėra toks laukiamas senioko svečias. Bet jos dvejones pakeitė regesys, visiems laikams atvėręs jai akis, kad svečias apskritai nebuvo žmogus, tik aukštesnis likimas, pasakojimo būtinybė, paslaptingo dėsningumo atvesta į Sadovaja gatvę tą vakarą. Mat sekundės dalį, kurios Jelenai užteko visam gyvenimui, svečio veidas pavirto Aleksandro, Sašos, Sinovjevo veidu jo paskutinę Kaukazo karo akimirką, ir ji suprato, kad jis, jos gyvenimo meilė, mirė galvodamas apie ją.

Įsitaisęs ašarotose šventąją Kazanės mergelę vaizduojančios ikonos akyse, vaiduoklis Vaida stebėjo senojo našlės Arlovos buto virtuvę. *Pažvelk į šitą!* sukuždėjo balsas greta. *Ji nieko nenutuokia. Kas gi tasai frakuotas vyriškis, svarsto ji, skleidžiantis tokį keistą kvapą ir malonėjęs su vairuotoju atsidanginti limuzinu dvyliktą valandą Naujųjų metų išvakarėse? – jai jis per kietas riešutas – turbūt sutinki, kalfaktoriau?*

Vaiduoklis Vaida smarkiai pasisuko ir apžiūrėjo visas dvylika mirties jam atskleistų dimensijų, tačiau kalbančiojo niekur nepamatė. *Nesuk sau galvos, Vaida,* nusijuokė balsas, *beprasmiška*

manęs ieškoti: visų pirma aš – ne vienas, o daugelis, esu daugiskaitos atmaina, beje, visad buvusi visa kur, nors kaip tik dabar su savo vairuotoju atvykau čionai, išsyk į dešimtį šito aristokratiško buto kambarių, lydimas, kaip sakoma, viso ateities, praeities ir dabarties legiono. Taigi, kalfaktoriau, liaukis mus šniukštinėjęs – iš to jokios naudos: verčiau dirstelk į mergaitę.

Ir Vaida dirstelėjo. Ant suoliuko sėdėjo našlės Arlovos provaikaitė stikliniu žvilgsniu, apsimesdama, jog seka vaizdus kažkokioje dėžėje, kuri šimtą metų atsilikusiam kalfaktoriui pasirodė kaip itin ištobulintas kaleidoskopas, o iš tikrųjų buvo korėjietiškas televizorius. Dabar jame per tiesioginę laidą iš Maskvos pasirodė nacijos prezidentas su šampano taure rankoje, o jo veidas lyg mėgino įteigti tikėjimą naujuoju tūkstantmečiu. „Po kelių minučių, – iškilmingai pareiškė jis nosine šluostydamasis nuo sprando prakaitą, – giedodami savo tautos himną, pasitiksime naująjį tūkstantmetį.“

Kalfaktorius suprato, kad panelė Jelena tik paviršutiniškai stebi šio keisto kaleidoskopo vaizdus ir kad jos galva užimta visai kitais reikalais – tragiška meilės istorija, pasibaigusia persimainiusiame svečio veide, nerimu dėl ateities ir ypač dėl pragyvenimo, nes paskutinius savo dolerius, kaip sakyta, ji išleido suklastotiems metrikams ir lėktuvo bilietui į Berlyną.

Kaip man seksis, išgirdo jos mintis, *nepažįstančiai nė vieno žmogaus Vokietijoje, bet aš turiu iš čia išvažiuoti, antraip numirsiu, beliks eiti gatvėn – to niekaip neištversiu – kas toks šis žmogus su fraku, apie ką jie šnekasi kambaryje, tai negali per ilgai užtrukti, rytoj su ponu Rubašovu nakvynės ieškosimės kitur, keista, jo veidas akimirką pavirto Sašos veidu, dabar bent žinau jį esant mirusį, kaip seksis be pinigų, negalima gyventi vien tik oru, tegyvuoja Rusija, tegyvuoju aš...*

„Tegyvuoja prezidentas!“ – ataidėjo iš centro, kur aukštyn lėkė raketos, krintantį sniegą paversdamos aukso žvaigždučių

lietumi; o per šį klegesį, nors labai silpnai, iš kambario pačiame koridoriaus gale buvo girdėti du balsai.

Greitai ji nebeišlaikys, pamanė Vaida stebėdamas mergaitę, *reikėtų nenuleisti nuo jos akių, kad iš žmogiško naivumo neiškrėstų kokios kvailystės.*

Bet smalsumu kalfaktorius Vaida neatsiliko nuo Jelenos, tad, jai pakilus ir atidarius duris į serviravimo koridorių, einantį lygiagrečiai su priebučiu ir jungiantį virtuvę su rytinio priestato kambariais, nusprendė palydėti. Tvirtai įsitvėręs į vieną iš jos drėgnų blakstienų, leidosi be garso nešamas tamsiu, pelėsiais ir prabudusiu vaiduoklių ilgesiu nestipriai atsiduodančiu koridorium, ir dviejų balsų apybraižos, jų ritmas vis labiau ryškėjo...

Ji sustojo nišoje, susisiekiančioje su tolimiausiu kambariu. Sienoje buvo nedidelė akutė. Jelena manė ją atsiradus saugumiečių laikais, bet iš tikrųjų ją įtaisė jos prosenelė Ana Arlova, praėjusio šimtmečio gale liepusi pragręžti sieną, kad galėtų slapta stebėti nuolat vilkinantį atsiskaitymą už nuomą jauną pramogautoją, vardu Rubašovas. Dabar sulaikiusi kvapą ji žvilgtelėjo vidun.

Negražu stebėti vogčiomis, sušnabždėjo Vaidai balsas iš gretimos blakstienos ir gurguliuodamas nusijuokė, *bet mergaitė pati kalta, ir kaip, beje, ji galės kam nors papasakoti, ką mato: juk niekas nepatikės nė vienu žodžiu. Esi rimta psichinė ligonė, pasakys jai žmonės. Tave reikia gydyti! Baltoji karštligė tokioje jaunystėje! Venkite svaigalų, panele!*

Ir tą Naujųjų metų vakarą Jelena tapo išties keistos scenos liudytoja. Mat elektrinio sietyno šviesoje prie arbatinio stalelio vienas priešais kitą sėdėjo sukriošęs Josefas Rubašovas ir jo vėlyvas svečias, dabar niekaip neapibūdinamas. Jis buvo visa grandinė transformacijų, pavidalų ir formų, nenutrūkstamai išnyrančių ir pradingstančių viena po kitos. Vieną akimirką jis tapo seneliu su karūna ant galvos, o po sekundės – visiškai jau-

na į maldą nugrimzdusia moterim su vienuolės gobtuvu ir rupūže ant peties. Tada pavirto dvylikamečiu vaiku, o šis – kostiumuotu šikšnosparniu, vėliau – metropolitu, grifu, hidra, ugnim, kurią pakeitė pats kalfaktorius Vaida, o paskui jaunoji Jelena su lagaminu rankoje, po jos pasirodė jaunas Josefas Rubašovas ir vėl senutė, toji persimainė į baltą žąsį, juodą gaidį, šerną aukso iltimis, degantį krūmą, kardo ašmenis, žvakės liepsną, vienaragio ragą, begarsę muziką, vėją moliniame ąsotyje ir galų gale į grožiu trykštančią siuvimo reikmenų pardavėją Andrėją Nekrasovą, dėl kurios užvirė kalfaktoriaus jausmai.

Panelė Jelena užsimerkė prieš šias gluminančias transformacijas, o kai atsimerkė, svečias sėdėjo savo pirmykščiu pavidalu: frakuotas, su cilindru ant galvos, pasidėjęs ant staliuko žydrų šimtinių prikimštą portfelį. Pusračiu užsukęs dešinę ausį, iš atsidariusio cilindro plyšio išsitraukė kortų malką ir sumaišė plazdenančią oru. Šeimininkė vėl užsimerkė bandydama nusiraminti, o antrąsyk atsimerkusi išvydo svečią jai mojuojant su šypsena iš savo vietos prie stalo, o paskui mandagiai nukeliant skrybėlę ir iš šios išlendant rausvą triušį, rupšnojantį sultingus dobilus, suvešėjusius jam ant viršugalvio. Ir tik tuomet ji neteko sąmonės, krisdama tamson...

O kalfaktorius Vaida elastingu vaiduoklio kūnu prasispraudė pro nišos sienos akutę, palikęs serviravimo koridoriuje nualpusią panelę Jeleną likimo valiai, nes tokią naktį šis priestato kambarys viliojo vaiduoklius.

Naujamečių raketų šviesoje prigužėjo pilnas kambarys senajame bute kadai kadės gyvenusių sielų. Čia atkako du paleisti švedų karo belaisviai po mūšio ties Švedų sąsiauriu, užmirštas romantiškas poetas peruku su kasyte, atkako ir pati majorienė Ana Arlova, kuri, užskridusi ant knygų lentynos, mataruodama perregimomis kojomis, garsiai skaitė 1899-ųjų kasos knygą, pagal kurią Josefas Rubašovas vis dar buvo skolingas už trijų mė-

nesių nuomą. Iš virdulio nosies dirsčiojo maskvietė šokėja, su kuria kalfaktorius dalijosi kambarį pirmaisiais savo gyvenimo Peterburge metais, o palovy advokato padėjėjas vis dar ieškojo pradingusio naktipuodžio. Savo pozicijoje prie trumposios sienos įsisegęs spindintį partinį ženkliuką stovėjo Čeka pulkininkas leitenantas, sulaukęs mirties valytojos sandėliuke – kolegos nunuodytas kadrų valymo laikais, o krėsle palei koklių krosnį, apsitaisiusi rasos negližė ir apsupta bevardžių vaiduoklių, tysojo siuvimo reikmenų pardavėja Andrėja Nekrasova, tingiai tiesdama likerio taurę ir modama kalfaktoriui, kad prieitų.

Jo svajonė išsipildė – ji nesipriešindama leido jam pabučiuoti savo dulkėtą ranką. *Kokia nuostabi naktis!* švelniai sušnabždėjo ji. *Čia viskas vienu metu – visas mūsų prarastas laikas ir visos mūsų svajonės, ar ne prisikėlimo diena atėjo, Vaida?*

Kalfaktorius padėjo galvą į jos skraitą ir širdyje džiūgaudamas, jog ji neprieštarauja, įsiklausė į lygiagretų keturiolikos skirtingų laikų tiksėjimą, o prieš akis jam stojo nykus pelkėtas kraštovaizdis, tūkstantį metų vyravęs tame plote, kur dabar drykso Peterburgas, kol Petras Didysis, sėdėdamas ant žirgo nugaros, parodė ton vieton sidabro skeptru ir pareiškė: „Iš čia bus valdoma Baltijos jūra!“ Jis pabučiavo siuvimo reikmenų pardavėjai į šaltą kaktą ir suvokė, jog šią naktį jam viskas aišku be žodžių – visos gyvenimo ir mirties, visos meilės ir laiko paslaptys: visa, apie ką kadaise godojo, apsireiškė jam absoliučios, bet negirdimos muzikos forma. Juto ją sruvenant kambariu bei liejantis virš pasaulio, ir taip pat suprato, jog prie arbatinio stalelio priešais svečią sėdinčiam ir lošimo pradžios laukiančiam senukui viskas atrodo kitaip. *Sekundės tiksi naujo tūkstantmečio link,* prabilo naujo vaiduoklio balsas greta, *ir tu neapsirinki: Josefo Rubašovo akimis kambarys atrodo visai kitaip nei, pavyzdžiui, tavomis, nes tasai senelis dar nepažįsta mirties ir negali matyti nei tavęs, nei senosios karininko našlės, ant lentynos šlaminančios kasos kny-*

gą, juoba jos vyro, majoro Arlovo, vis dar išlaikiusio pozą, kuria 1864-aisiais pasitiko mirtį: kybantis prie lubų pririštoje kilpoje, kai dėl paprasčiausios apgavystės prarado savo karininko garbę. Jis netgi nežino, kad serviravimo koridoriuje guli apalpusi jaunoji panelė Jelena, – toks kurčias, aklas ir sukriošęs dabar.

Jei Josefas Rubašovas būtų galėjęs girdėti šį balsą, greičiausiai būtų jam pritaręs, nes tai tebuvo ramiai apšviestas nuomojamas kambarys Peterburgo centre, nors, žinoma, čia kažkada buvo nulemtas jo likimas, kuris ir vėl čia jį suvedė su svečiu, bet su šia būtybe, kadaise pakeitusia jo likimo strėlės kryptį, jie sėdėjo vieni. Jis nepastebėjo keisto mirusiųjų sambūrio, tik be jokios išraiškos stebeilijo į savo svečią, visiškai įprastai maišantį ant stalo gulinčią kortų malką, ir girdėjo jį tokiu pat įprastu žmogaus balsu, gal tik kiek prikimusiu nuo cigarų, tariant:

– Tau duodamas vienintelis šansas. Lošime tik vieną kartą – užstatas arba anuliuojamas, arba padvigubėja. Ir dėl formos turim lošti iš ko nors akivaizdaus. Tarkim, šie banknotai atstoja jaudulio sąvoką, šiuo atveju totalinį pelną arba totalinį nuostolį, o tau tai labai svarbu; iš tikrųjų viskas...

Josefas Rubašovas stebėjosi, kad priešais sėdintis padaras su fraku ir cilindru jam nekelia jokių jausmų. Nei neapykantos, nei pasišlykštėjimo. Jokio susidomėjimo, kodėl jis pasiūlė jam paskutinę revanšo partiją. Šią paskutinę tūkstantmečio minutę juto vien begalinį nuovargį ir norą miegoti.

– Laikykimės keleto paprastų lošimo taisyklių, – šypsodamasis tarė svečias. – Dėl įdomumo siūlau, jog kortoms atskleisti būtina ne mažiau kaip valetų pora. Kortas keisti leidžiama du kartus, o išmestos kortos padedamos šalia savo rankos kortų, kad vėliau būtų galima patikrinti. Ir, žinoma, tikiuosi, kad nė vienas iš mūsų nesukčiaus.

Svečias nutilo ir išsitraukė kišeninį laikrodį. Pakėlęs antakius, stebėdamas ciferblatą, prisuko jį.

– Po trisdešimties sekundžių prasidės nauja era, – sugargėjo. – Leisk man, Kolia, pastumti vidurnakčio dūžį, kol baigsime lošti, nes ką reiškia laikrodžio laikas tokią naktį kaip ši? Ir atsižvelgdamas į tai, kad viskas galima, siūlau, jog vienos spalvos ketvertas numuša dvi poras. Ar pasiruošęs?

Ir Josefas Rubašovas suvokė, kad šis vakaras – tai sapnas, kupinas negirdimos, būties mįsles paaiškinančios muzikos, bet kol kas jis dar jos negirdėjo. Iš užmaršties išniro visą šimtmetį netaikytos įvairios taktikos ir strategijos. Jis prisiminė, kad niekad negalima užsimoti daugiau, nei leidžia rankoje turimos kortos, arba kad lošimą verta tęsti, tik jei tikimybė rodo tave sėdint su geriausiomis kortomis. Prisiminė taisyklę, jog siūlantis per daug rizikuoja, kad varžovas per anksti nurims ir bankas bus mažesnis, tačiau jei, priešingai, siūlys per mažai, rizikuoja būti per anksti perprastas, ir banką sumažina dėl priešingų priežasčių. Bet šios taktikos taisyklės, pamanė, negalioja šią naktį, kai svečias jį aplankė be jokio įspėjimo, tarsi jo viso gyvenimo ieškojimai būtų nieko nereiškę. Mat pinigai portfelyje tebuvo simbolis, atstojantis tai, iš ko tikrai buvo lošiama – visko arba nieko, ir šią naktį jie suloš tik vieną kartą du kartus keisdami kortas, lošdami iš to paties mirtingumo kaip ir prieš šimtą metų. Šios mintys šmėkštelėjo jo galvoje, kol svečias paskutinį kartą maišė malką ir padavė jam kelti.

– Nagi, Kolia, – prabilo svečias, dėdamas cigarą į peleninę. – Nėra prasmės duoti tau šansą, kurio turėtum gailėtis. Kokia iš to nauda? Tau prieš akis tik pelnas ir jokio nuostolio, nes, ką reiškia *anuliavimas,* kone perdėm aišku, o amžino gyvenimo dėl logiškų priežasčių padvigubinti negalima. Perkelk ir padalyk. Manęs šiąnakt laukia ir kiti susitikimai. Pasaulis – sielų laukiamasis.

Ir kol švenčianti minia šurmuliavo, o akimirkos rimtumo veikiami neregimų matmenų vaiduokliai Peterburgo Sadovaja gatvėje apspito stalą, Josefas Rubašovas perkėlė malką ir padalijo.

– Melskis, kad tau pasisektų, Kolia, – tarė varžovas imdamas pirmą kortą, – nes daugiau galimybių neturėsi.

Stovėdamas Josefui Rubašovui už nugaros, vaiduoklis Vaida viltingai žvelgė į jo pirmą ranką, kurią sudarė damų pora ir keletas mišrių mažai vertingų kortų.

Taigi apatinę ribą jis įveikė, pašonėje sušnabždėjo Andrėja Nekrasova, nes dabar kambaryje visi ėmė suprasti lošimo tikslą ir stebėjo itin susidomėję. *Jis įveikė pirmą valetų poros kliūtį – melskime Dievą, Vaida, kad ir toliau jam taip pat gerai sektųsi.*

Kitapus stalo svečias atsikratė trijų kortų ir pareikalavo tiek pat naujų; greičiausiai jis irgi įveikė apatinę ribą. Ir Josefas Rubašovas atsikratė trijų prasčiausių kortų ir svečiui kinktelėjus galva drebančiomis seniokiškomis rankomis vėl padalijo.

Naujas kortas jis užkišo už savo poros ir išskėtė kaip vėduoklę. Vėl buvo menkaverčių įvairių spalvų kortų.

Vis dar tik damų pora, šnabžtelėjo Vaida siuvimo reikmenų pardavėjai, iš nervingumo gnybančiai jam ranką, *tai nežada nieko gero, Andrėja. Labai didelė tikimybė, kad svečio ranka geresnė; nesu koks azartinių lošimų ekspertas, bet Rubašovas, matyt, keletą šimtų procentų sumažino savo galimybes. Dabar jam likęs tik vienas šansas.*

Kalfaktorius kaip paramos ženklą uždėjo Josefui Rubašovui ant peties savo neregimą ranką ir konstatavo, kad svečias daugiau kortų nepareikalavo – matyt, buvo patenkintas. Tik Josefas Rubašovas pasiėmė naujų...

Jam už nugaros jausmingai klegėdami dabar stovėjo visi buto vaiduokliai ir netgi majorienė Arlova, kuriai, nepaisant visko, jis vis dar buvo skolingas, sukalbėjo trumpą maldelę už jo sėkmę. Jis praskleidė naujas paskutinio keitimo kortas. Tai buvo širdžių keturakė, gilių aštunakė ir galiausiai – pikų valetas. Per kambarį nusirito apviltųjų gaudesys, kažkas nusikeikė ir pasigirdo tūkstančio nervingų laikrodžių tiksėjimas.

Kalfaktoriaus Vaidos akys pritvinko ašarų, kai Josefas Rubašovas su šimtamečiu skausmu padėjo ant stalo savo rankos kortas atvirkščiąja puse.

– Vadinasi, nori, kad aš pirmas parodyčiau savąsias? – šypsodamasis paklausė svečias. – Kodėl gi ne, Kolia? Aš iš dalies esu tikras dėl savo sėkmės. *Voila*.*

Svečias paklojo ant stalo savo ranką – joje buvo karalių ketvertas.

– O tu, Kolia? Baikim. Man netrukus teks eiti.

Ir visiems Peterburgo cerkvių varpams ėmus skelbti naują tūkstantmetį, Josefas Rubašovas atvertė savo ranką apstulbinęs visą butą, nes dabar joje buvo keturi tūzai bei penkta korta – jo paties nuotrauka, daryta tame pačiame kambaryje ir laikrodžiui mušant tą pačią valandą, tik prieš šimtą metų, su besijuokiančiais džokeriais kampuose.

– Tu leidai man laimėti, – sukuždėjo jis vos girdimai. – Tu apmovei mane, leisdamas laimėti...

Svečias atsistojo, nuo kėdės atlošo pasiėmė peleriną. Rankoje, įdėmiai stebėdamas, jis vėl laikė savo kišeninį laikrodį.

– Niekas nesumatė, – burbtelėjo. – Ką žmonės supranta apie laiko elastingumą? Visiškai netikėtai minutė tampa dvigubai turiningesnė, bet niekam neužtenka proto įsigudrinti, kad iš tikrųjų minutė gali būti dvigubai ilgesnė.

Užsimetė ant pečių paltą ir pažvelgė į kortų malką.

– Beje, tu teisus, – pridūrė. – Aš tau leidau laimėti... Klausi, kodėl? Galbūt iš gailesčio, o galbūt viskas nusprendžiama iš anksto arba vėliau. Bet teisybė: net ir mūsų tipo būtybės užjaučia.

Peterburge pašėlusiai daužėsi naujamečiai varpai, o dangus virto ištisa šviesos bure, bet netgi šiame chaose, per šitą triukš-

* Štai (*pranc.*).

mą Sadovaja gatvės vaiduokliai galėjo išgirsti klausimą, kurį Josefas Rubašovas sudėstė, svečiui ruošiantis išeiti: kam viso to reikėjo?

Svečias dirstelėjo pro langą.

– Kam? – liūdnai ištarė. – Kam šimtametis gyvenimas kaip pakaitinė auka, kaip pakaitinis išgyvenimas... Kam tai, Kolia, ir kodėl būtent tau?

Jis nutilo ir dingo iš Josefo Rubašovo regėjimo lauko, o vietoj jo pasigirdo vos girdima muzika, didžiausia tokio aukšto dažnio garsų simfonija, jog jų veik negalėjai suvokti, ir vis dėlto... vis dėlto... vis dėlto... paaiškinančių visas mįsles. Tai buvo milžiniška sakmė, kurios pagrindinis veikėjas buvo pats Rubašovas, pasakojimas apie išgyvenimą ir liudytoją, dabar kambaryje grojamas nuo pabaigos iki pradžios, šimtametė giesmė, kirbėte kirbanti nuo gyvybės ir likimų, ir iš šitos giesmės, šitos milžiniškos muzikos Josefas Rubašovas suprato visa, kas kažkada jam buvo neaišku – visą savo likimo mastą ir kodėl buvo pasmerktas gyventi kaip nemirtingasis. Suprato be žodžių. Suvokė buvęs pats savim ir visais kitais – Europa ir jos šimtmečio žmonėmis, įvykių upe, keliaujančiu pranašu, iliuzinio blogio ir gėrio žaidimo ritinėliu, bėgliu tarp sienų, laikrodininko dirbtuvės laiku, žūties liudytoju, okultistų inspiracija, užmiršta auka, trečiojo dešimtmečio muzika, išsivadavimo meistru, alchemikų formule, išrinktųjų taurininku, mylimosios žudiku, išaukštintuoju ir pažemintuoju, turtuoliu ir vargšu bei lošėjo iš visko arba nieko pasauliu, visos būties azartiniu lošimu, amžinomis žmogaus gyvenimo pelno ir nuostolio sudedamosiomis dalimis.

Peterburgo Sadovaja gatvės kambaryje į daiktą liejosi laikas ir epochos, savo griausmu užgoždami Naujųjų metų šventės garsus, iš slaptų šviesos šaltinių sklido neįprastų spalvų spinduliai, mušė laikrodžiai, veržliai bėgo vandens laikrodis, visur girdėjo-

si balsai, ir oran prigužėjo žmonių iš Josefo Rubašovo dokumentų, tarp jų – kastratas Iliodoras su suklastotu velnio kontraktu, moterų apsuptas Grigorijus Rasputinas, be perstojo rūkantis caras Nikolajus II, Paracelsas iš laboratorijos, furjeris Federis-Višas ir rainoji katė, Michailas Rubašovas savo mirties valandą, Kraulis, Hudinis, Marinusas van der Lubė, Filipas Buleris ir Kristianas Virtas, Margaretė Barš ir keistasis liokajus su voratinkliu ant pečių, šnipai Reinykė ir Kimas Filbis bei arkangelas, vardu Fanuelis. Ir kalfaktorius Vaida, dabar pastebėjęs, kad jo vaiduokliškas kūnas palengva sklaidosi ir kad jį priveikia meilės siuvimo reikmenų pardavėjai formą įgavęs miegas, sumojo, jog visi bute kalbėję vaiduoklių balsai priklausė nepaprastajam svečiui, nes jis buvo ne vienas – buvo daugelis, buvo jie patys – visa, ką žmogus galėjo išvilioti iš savęs paties.

Dabar jie giedojo: balsai giedojo giesmę apie gyvybės ir mirties paslaptis, užliūliuodami juos visus laimingai besišypsančius, kad pagaliau įgavo bežodę išmintį. Ir šiame šviesos ir garsų, muzikos, taktų ir laikų lydinyje Josefas Rubašovas užmerkė akis ir pajuto, kaip jo sąmonė iš lėto skysta, temsta ir išteka, ir pagaliau, nespėjęs pastebėti, jis užgeso – amžinai ir negrįžtamai išnyko.

Vienuoliktą naujojo tūkstantmečio minutę šeimininkė Jelena atsipeikėjo tamsoje ant serviravimo koridoriaus grindų. Bute buvo tylu. Nevskio prospekte šurmulys aprimo – žmonės patraukė toliau švęsti namo arba į kitas miesto dalis. Atsikėlusi ji nusibraukė dulkes nuo suknelės, kurią apsivilkusi po keturiolikos valandų paliks šalį. Žvilgtelėjusi pro nišos akutę įsitikino, kad jos įnamis ir keistasis svečias dingę.

Ji sugrįžo virtuvėn, o iš jos per priebutį nuėjo į Josefo Ruba-

šovo kambarį. Šviesa buvo užgesinta. Baldai tvarkingai sustatyti. Viskas atrodė kažkaip keistai sutvarkyta, lyg kambaryje niekad nebūtų gyventa. Dviejų vyrų nelikę nė žymės.

Ūmiai ją apėmė jausmas, tarsi senioko niekad nebūtų buvę, tarsi jis – tik fantazijos vaisius, kažkieno, galbūt jos pačios, susapnuotas šią naktį. Sugluminta savo vaizdinio, pro didžiąją drabužių spintą priėjo prie stalo.

Vis dėlto jis paliko pėdsakų, nes ant stalo dabar ji aptiko jo seną pageltusį dokumentą, į kurį jis užsisvajojęs stebeilydavo vakarais.

Ji ištiesė ranką prie popieriaus, bet tą patį mirksnį tasai pavirto baltais smulkiais pelenais, kuriuos nupūtė nepastebimas skersvėjis. Ore išvydo šokinėjant plėnis, o paskui nusklendžiant ant grindų, ir ten, po stalu, aptiko svečio portfelį.

Spustelėjo užraktą ir atidarė. Portfelyje gulėjo stori neperlenktų šimtmarkių pluoštai. Besidaužančia širdimi panelė Jelena instinktyviai atsigręžė, lyg norėdama pasitikrinti, ar niekas jos nestebi. *Iš kur visi šie pinigai,* pamanė, *jei tų įvykių, kurių liudytoja nežinia kaip tapau, nebuvo?*

Nusitvėrusi portfelį ir džiūgaudama, kad dabar jos kelionė į naują šalį garantuota iki gyvenimo galo, ji priėjo prie lango. Dangus buvo tamsus. Vis tirščiau krito sniegas, gailestingai apklodamas Peterburgą – jo apšiurusius namus ir purvinas krantines, jo svajones, viltis ir aistras, nūnai įskriejusias naujan tūkstantmetin ir mirusias dar nepagimdytas. Ji pažvelgė žemyn į gatvę, kur stovėjo juodasis automobilis, bet dabar jis buvo dingęs. Toliau, ant šaligatvio, ji pamatė berniuką. Nustebęs jis žiūrėjo į dangų.

Panelė Jelena atidarė langą ir persisvėrė. Dabar pro baltą snaigių šokį ji irgi išvydo.

Ten, aukštai danguje, įjungtais žibintais ir žaižaruodamas tūks-

tančiais spalvų sklendė juodasis automobilis. Tai buvo nuostabu. Ji regėjo jį sukant ratą virš miesto – virš senų Dekabristų salos nuomojamų namų, virš mirksinčių Vasilijaus salos ir Bolšoj prospekto šviesų. Regėjo jį švelnia spindinčia spirale kylant vis aukščiau ir aukščiau į erdvę, virš kanalų, tiltų, Nevos ir švenčiančios žmonių minios. Galiausiai jis tapo ne didesnis už tolimą žvaigždę, vis silpniau blyksinčią pro krintantį sniegą, kol pranyko aukštai virš miegančių baltų Isakijaus soboro kupolų.

Turinys

Leidyklos „Tyto alba“ serija
„Garsiausios XX a. pabaigos knygos“

- ✓ Peter Høeg „Panelės Smilos sniego jausmas“
- ✓ Jostein Gaarder „Sofijos pasaulis“
- ✓ Kerstin Ekman „Įvykiai prie vandenų“
- ✓ Umberto Eco „Fuko švytuoklė“
- ✓ Michael Ondaatje „Anglas ligonis“
- ✓ Einar Már Guðmundsson „Visatos angelai“
- ✓ Robert Schneider „Miego brolis“
- ✓ Andréï Makine „Prancūziškas testamentas“
- ✓ Peter Høeg „Moteris ir beždžionė“
- ✓ Milan Kundera „Nemirtingumas“
- ✓ Nino Ricci „Šventųjų gyvenimai“
- ✓ Thomas Brussig „Herojai kaip ir mes“
- ✓ Andrzej Zaniewski „Žiurkinas“
- ✓ Gabriel García Márquez „Apie meilę ir kitus demonus“
- ✓ Michael Larsen „Netikrumas“
- ✓ Alessandro Baricco „Šilkas“

- ✓ Viktor Pelevin „Čiapajevas ir Pustota“
- ✓ Irvine Welsh „Traukinių žymėjimas“ (Trainspotting)
- ✓ Ute Ehrhardt „Geroms mergaitėms dangus, blogoms – viskas“
- ✓ Susanna Tamaro „Eik kur liepia širdis“
- ✓ Umberto Eco „Vakarykštės dienos sala“
- ✓ E. Annie Proulx „Akordeono nusikaltimai“
- ✓ Elfriede Jelinek „Geidulys“
- ✓ Zyranna Zateli „Grįžtantys su vilkų šviesa“
- ✓ Svava Jakobsdóttir „Gunlodos saga“
- ✓ Agneta Pleijel „Žiema Stokholme“
- ✓ Lydie Salvayre „Šmėklų draugija“
- ✓ Ute Ehrhardt „Kaip tapti bloga mergaite“
- ✓ Carl-Johan Vallgren „Lošėjo Rubašovo dokumentai“
- Michael Larsen „Gyvatė Sidnėjuje“
- Alina Fernández „Alina“
- Catherine Clēment „Teo kelionė“
- Connie Palmen „Dėsniai“
- Margaret Atwood „Alias Grace“
- Eva Wlodarek „Neliksiu nepastebėta“

Vallgren, Carl-Johan

Va203 Lošėjo Rubašovo dokumentai / Carl-Johan Vallgren ; iš švedų k. vertė Giedrė Žirgulytė. – Vilnius : Tyto alba, 1998. – 328 p. (Garsiausios XX a. pab. knygos)

ISBN 9986-16-106-1

Jauno švedų rašytojo ir dainininko, dabar gyvenančio Vokietijoje, romanas „Lošėjo Rubašovo dokumentai“ – tai savotiška kelionė per XX amžiaus istoriją. Josefas Rubašovas, pats to nenorėdamas, tampa daugelio globalių įvykių dalyviu ir stebėtoju.

UDK 839.7-3

Carl-Johan VALLGREN

LOŠĖJO RUBAŠOVO DOKUMENTAI

Iš švedų kalbos vertė *Giedrė Žirgulytė*

Redaktorė *Zina Bliznikienė*
Viršelio dailininkas *Sigitas Šniras*

SL 1686. 1998 11 16. 13,82 leidyb. apsk. l. Užsakymas 597
Išleido „Tyto alba", J. Jasinskio 10, 2600 Vilnius
Spausdino AB „Standartų spaustuvė", S. Dariaus ir S. Girėno 39, 2038 Vilnius
Viršelį spaudė VĮ „Solidarity", Savanorių pr. 174, 2663 Vilnius

[redacted]

[redacted]

„... pralošia tas, kuris pirmas lieka su abiem tuščiom kišenėm."

Jaunas, didelio skaitytojų dėmesio susilaukęs švedų rašytojas Carlas Johanas Vallgrenas (g. 1964 m.) šiuo metu gyvena Vokietijoje. Su jo vardu siejamas švedų literatūros modernėjimas. Prieš keletą metų rašytojas debiutavo ir kaip dainininkas.

...Naujųjų – 1900-ųjų – metų naktį nuskurdęs, pasirengęs sėsti į skolininkų kalėjimą lošėjas Josefas Rubašovas Sankt Peterburge lošia pokerį su velniu ir pasidaro nemirtingas. Taip prasideda pasakojimas apie nepaprastą lošėjo likimą – lyg svaiginančią barono Miunhauzeno kelionę per XX a. istoriją. Rubašovas, pats to nenorėdamas, tampa daugelio įvykių dalyviu ir stebėtoju, blaškomu po Europos kataklizmų vietas. Jis atsiduria Pirmojo pasaulinio karo lauke, ketvirtojo dešimtmečio Vokietijoje, žydų gete, įsitraukia į okultistų sąjūdį, prie Berlyno sienos tyčiojasi iš Rytų Vokietijos policijos. Bendrauja su Paracelsu ir garsiuoju Rasputinu. Panorėjęs galėtum į Rubašovą žvelgti kaip į mūsų amžiaus personifikaciją.

ISBN 9986-16-106-1

TYTO ALBA

